

Науково-дослідний інститут пресознавства
Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника
Національна академія наук України

Львівський національний університет імені Івана Франка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПЕЛИПЕЦЬ МАР'ЯНА ІВАНІВНА

070.41/.42(477)“18/19”(092)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
ЖУРНАЛІСТСЬКА ТА РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ
СТЕПАНА СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО

Спеціальність 27.00.04 – теорія та історія журналістики
061 – журналістика

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата наук
із соціальних комунікацій

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ М. І. Пелипець

Науковий керівник: Сніцарчук Лідія Віталіївна, доктор наук із соціальних комунікацій, професор.

Львів – 2018

АНОТАЦІЯ

Пелинець М. І. Журналістська та редакційно-видавнича діяльність Степана Смаль-Стоцького. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.04 – «Теорія та історія журналістики». – Науково-дослідний інститут пресознавства, Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника; Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2018.

У дисертації комплексно досліджено пресовидавничу та книговидавничу діяльність Степана Смаль-Стоцького. Отримано нові результати та окреслено дослідницькі парадигми, сформульовано ґрунтовні висновки. Розглянуто та запропоновано періодизацію праць відомих смаль-стоцькознавців і науковців-журналістикознавців. У хронологічній послідовності подано праці про діяльність С. Смаль-Стоцького (1888–2017 рр.), у яких насамперед висвітлено одні із пріоритетних сфер зацікавлення – журналістську та редакційно-видавничу.

Уперше проаналізовано проблемно-тематичні аспекти його журналістських творів, окрім того, визначено головні засади майстерності та досліджено основні причини зацікавленості означеною ділянкою. Тодішнє функціонування української журналістики реалізовувалося завдяки ефективним напрямам – інформуванню громадськості та дієвому способу переконування. Ці аспекти успішно використовував С. Смаль-Стоцький при формуванні репертуару суспільно-політичної, культурно-просвітницької та наукової проблематики часописних текстів.

Введено до наукового обігу понад 200 журналістських матеріалів С. Смаль-Стоцького, які дотепер не були знані науковій спільноті, з них – встановлено авторство 116 публікацій. Розкрито також 10 криптонімів і псевдонім, які використовував журналіст. Вагомим медіаопертям у вирішенні питань, які торкалися різнопланової діяльності С. Смаль-Стоцького, а також того, що він пропагував та критикував, були тексти промов, зокрема, нами віднайдено 37

матеріалів. Простежено, що для нього як відомого громадсько-політичного діяча промова слугувала т. зв. «візитною карткою».

Обґрунтовано основні принципи та підходи, яких дотримувався С. Смаль-Стоцький як редактор, їх застосування сприяло успішному результату – започаткуванню та існуванню низки пресодруків. Незважаючи на тогочасні суспільно-політичні обставини в умовах бездержавності, а також постійні поліграфічні витрати, відсутність фахівців-редакторів, він сприяв реалізації українського друкованого слова у тогочасному буковинському медіапросторі. Пояснено причинно-наслідкові зв'язки редакторської діяльності С. Смаль-Стоцького, зокрема у формуванні змісту, форми та періодичності часописів, жанрового та тематичного наповнення. Він працював над забезпеченням оперативною інформацією та аналітико-публіцистичним матеріалом пресодруків, у його компетенції перебувала також організація редакторських колективів, яку він успішно реалізовував, співпрацюючи із Я. Весоловським, Т. Галіпом, І. Захарком, С. Кравчуком, Л. Луцівим, О. Маковеєм, В. Сімовичем, І. Созанським, В. Щуратом.

Вивчення вітчизняних соціальних комунікацій доповнили книжкові та газетно-журнальні проекти С. Смаль-Стоцького. З'ясовано, що він був ініціатором створення пресодруків: «Буковина», «Руска Школа», «Руска Рада», «Хлібороб», «Україна». Окрім того, залишилися не реалізованими такі задуми, як створення часописів «Українське Військо» та «Ruthenische Echo». Їх втіленню перешкодили перш за все несприятливі суспільно-політичні обставини, а також події Першої світової війни.

Видавнича діяльність С. Смаль-Стоцького представлена 54 книжковими виданнями. Його зацікавлення мовознавчими («Про плян науки рускої мови в гімназіях» (1901), «Про руску правопись» (1891), граматика у чотирьох виданнях (1893; 1907; 1914; 1928), літературознавчими («Характеристика літературної діяльності Івана Франка» (1913), «Т. Шевченко. Інтерпретації» (1934; 1965; 2003), культурологічними («Буковинська Русь» (1897), «Lvov, srdce západny Ukrajiny» (1919), суспільно-політичними («В чім наша сила» (1893), «Моя політика» (1913), «Громада, або який лад і порядок має бути в громаді» (1900), «Порадник, як

закладати каси позичкові і шадничі (райфайзенські)» (1900) питаннями сприяли затребуваності та створенню нового видавничого продукту.

Досліджено, що С. Смаль-Стоцький успішно реалізував видавання творів українських класиків, зокрема В. Стефаніка, Ю. Федьковича, співпрацював як видавець із Є. Жуковським, О. Кобилянською, О. Поповичем. Відзначено, що він не лише сприяв значному поступу видавничої справи на Буковині, а й спроектував її успішне ведення на інших теренах Західного регіону, оскільки його протекторату потребували громадсько-політичні та культурні діячі, письменники, зокрема Є.-Ю. Пеленський, Марко Черемшина.

Стверджено важливість книговидавничої продукції С. Смаль-Стоцького, яка створювала можливість консолідації української громадськості на Буковині. Реалізуючи себе на політичному поприщі, С. Смаль-Стоцький сприяв якісному формуванню загального образу української журналістики та видавничої справи наприкінці XIX – у 30-х рр. XX ст.

Ключові слова: Степан Смаль-Стоцький, історія журналістики, журналістська практика, редакційно-видавнича діяльність, часописи, змістово-формальні структури, редакторський інструментарій.

SUMMARY

M. I. Pelypets. Stepan Smal-Stotsky's journalistic, editorial and publishing activities. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

The dissertation for obtaining the Candidate's degree in Social Communications according to speciality 27.00.04 – «Theory and History of Journalism». – The Press Studies Research Institute, The Lviv National Vasyl Stefanyk Scientific Library of Ukraine; Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2018.

The dissertation is a comprehensive research of Stepan Smal-Stotsky's press- and book publishing activities. The scientific work deals with new findings, outlining research paradigms and formulating in-depth conclusions. The works of famous Smal-Stotsky's researchers and journalism-connoisseurs have been examined, as well as having proposed a periodization of S. Smal-Stotsky's scientific work's studies over

1888–2017s. There were presented works about the activities of S. Smal-Stotsky in a chronological order, highlighting priority areas of his engagement, interests – journalistic, editorial and publishing activities.

For the first time the dissertation analyzes the problem-topical aspects of S. Smal-Stotsky's journalistic works, formulating the main mastery principles and showing the main reasons of engagement with stated activity. At that time an importance of informing society and the effective ways of persuasion – were the means of Ukrainian journalism functioning. These aspects were successfully used by S. Smal-Stotsky while dealing with repertoire of socio-political, popularized scientific and scientific range of works' problems.

More than 200 journalistic materials of S. Smal-Stotsky which have been unfamiliar to scientific community before have been introduced for the first time, among which – in 116 publications the authorship of S. Smal-Stotsky has been established. Besides, the work reveals ten (10) cryptonyms and pseudonym, which have been used by S. Smal-Stotskiy as a journalist. The basic media fundament in managing issues, related to diverse activities of S. Smal-Stotsky, were speech texts, in particular, the work deals with 37 mentioned materials. It was elucidated that for him as a famous public and political figure, the speech was used as a «calling card».

The main principles and approaches, which were followed by S. Smal-Stotsky as an editor, are outlined and justified. Thus, he has contributed to a development of Ukrainian Bukovina' print word of that time despite frequent polygraphic losses, lack of experts in editorship and unfavourable social and political conditions under the stateless conditions. This resulted in a success – launching and functioning of a number of the Ukrainian press publications in the Bukovina's media market. The cause-effect relationship of S. Smal-Stotsky editorial activities have been determinated, related to content, shape, periodicity of journals, as well as their genre and topics. He worked over informational and analytic-publicistic supply of press, as well as organized the editorial staffs, cooperating with Y. Veselovsky, T. Halip, I. Zaharko, S. Kravchuk, L. Lutsiv, O. Makovey, V. Simovich, I. Sozonsky, V. Shchurat.

The history of Social communications was supplemented by book- and newspaper-magazine production of S. Smal-Stotsky. There was elucidated he was an initiator of creating such periodicals as: «Bukovina», «Ruska shkola», «Ruska Rada», «Hliborob», «Ukraina» and others. Besides, such projects as creating periodicals «Ukrainske viysko» and «Ruthenische Echo» have not been implemented because of unfavourable political obstacles, specifically a commencement of the First World War.

The editorial activity of S. Smal-Stotsky is represented in 54 book editions. His interests in linguistic issues («Pro plyn nauki ruskoj movy v gimnaziiah» (1901), «Pro rusku pravopys» (1891), in gramatic – in 4 editions (1893; 1907; 1914; 1928), in literary issues («Harakterystyka literaturnoi diyalnosti Ivana Franka» (1913), «T. Shevchenko. Inrepretatsii» (1934; 1965; 2003), in culturological («Bukovynska Rus» (1897), «Lvov, srdce západny Ukrajiny» (1919), in socio-political («V chim nasha sila» (1893), «Moya politika» (1913), «Hromada, abo yakiy lad I poryadok maye buty v hromadi» (1900), «Poradnyk, yak zakladaty kasy pozychkovi i shchadnychi (rayfayzenski)» (1900) questions have contributed in a demand for and a creation of a new publishing product.

There was determined that S. Smal-Stotsky has successfully realized the publication of Ukrainian classics' works, specifically, the works of V. Stefanyk, Y. Fedkovych, as well as he has cooperated as an editor with Y. Zukrovsky, O. Kobylyanska, O. Popovich. It was mentioned that he represented the visible progress of editorial activity not only in Bukovina, but also projected its successful campaign in all the Western region of Ukraine.

There was asserted an importance S. Smal-Stotsky's book-publishing, which contributed into an opportunity of the consolidation of the Ukrainian community in Bukovina. Working in the political sphere, S. Smal-Stotsky contributed to qualitative development of the Ukrainian journalism and publishing activities at the end of XIX – in the 30s of XX century.

Keywords: Stepan Smal-Stotsky, history of journalism, journalistic practice, editing and publishing activity, periodicals, content and formal structures, editorial set of tools.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Пелипець М. Епістолярна спадщина Степана Смаль-Стоцького у фондах відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2014. Вип. 4(22). С. 547–559.
2. Пелипець М. Особливості публіцистичного доробку С. Смаль-Стоцького у «Літературно-науковому вістнику». *Наукові записки Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ, 2014. Том 56. С. 116–119.
3. Пелипець М. Издательская деятельность Степана Смаль-Стоцкого (конец XIX – тридцатые годы XX в.). *Научные труды Института рукописей НАН Азербайджана* / гл. ред.: д. ф. н. А. Алиева-Кенгерли; редкол.: акад. И. Габиббейли, акад. Т. Керимли; Ин-т рукописей НАН Азербайджана. Баку, 2016. Вып. 3/4. С. 113–120.
4. Пелипець М. Тематико-проблематичні особливості суспільно-політичної публіцистики Степана Смаль-Стоцького. *East European Scientific Journal (Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe)*. Warszawa, 2016. № 11. С. 13–17.
5. Пелипець М. Пресо- та книговидавнича діяльність Степана Смаль-Стоцького кінця XIX – 30-х рр. XX ст.: історіографічний аспект. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2017. Випуск 7(25). С. 448–464.

Наукові праці, які засвідчують аробацію матеріалів дисертації:

6. Пелипець М. Промови С. Смаль-Стоцького як вид публіцистики у газеті «Буковина». *Українська періодика: історія та сучасність: доп. та повідом. одинадцятій Всеукр. науково-теорет. конф.* Львів, 29–30 листоп., 2013 р. Львів, 2013. С. 476–484.
7. Пелипець М. «Правописні непорозуміння»: актуалізація думок С. Смаль-Стоцького. *Збірник наукових праць студентів. Науковий пошук молодих*

дослідників: *Соціальні комунікації*. Луганськ : Вид-во ДЗ ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2013. Вип. 3. С. 57–69.

8. Пелипець М. «Я ціле моє життя був оптимістом...»: журналістська діяльність Степана Смаль-Стоцького. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2015. Вип. (5)23. С. 526–537.

9. Пелипець М. Вплив на буковинську пресу Степана Смаль-Стоцького. *ЗМІ та демократичний розвиток України: зб. матеріалів Всеукр. конф. студентів та молодих дослідників*. Львів, 2016. С. 81–83.

10. Пелипець М. Публікації Степана Смаль-Стоцького та рецепція його діяльності на шпальтах часопису «Свобода». *Поліграфія і видавнича справа*. Львів, 2016. № 2. С. 237–244.

11. Пелипець М. «...Бо я не з таких, щоби комусь заслугу відбирав...»: політичні акценти дискусій Степана Смаль-Стоцького та Івана Франка у західноукраїнській пресі на порубіжжі кінця XIX – початку XX ст. *Наукові записки Української академії друкарства*. Львів, 2016. № 2. С. 396–403.

ЗМІСТ

ВСТУП	10
Розділ 1. Особливості дослідження журналістської та редакційно-видавничої діяльності С. Смаль-Стоцького	15
1.1 Історіографія проблеми	15
1.2. Характеристика джерел	33
1.3. Методологія дослідження.....	48
Висновки до розділу 1.....	54
Розділ 2. Тематичні домінанти журналістського доробку С. Смаль-Стоцького	57
2.1. Суспільно-політичні пріоритети публікацій	57
2.2. Культурно-просвітницька проблематика	77
2.3. Тематичний потенціал наукової журналістики.....	91
Висновки до розділу 2.....	111
Розділ 3. Редакційно-видавничий досвід С. Смаль-Стоцького	116
3.1. Організація видавання творів українських авторів	116
3.2. Підготовка власних видавничих проєктів	136
3.3. Редакторська практика.....	164
Висновки до розділу 3	191
Висновки.....	194
Список використаних джерел	200
Додатки	226–265

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Одним із важливих напрямів досліджень у царині журналістики було й залишається актуальним донині вивчення потужного досвіду достойних представників минулих поколінь – громадсько-політичних та суспільно-культурних діячів, які значною мірою спричинилися до розвитку української журналістики загалом, сприяючи активізації процесу українського пресотворення. Нині завдяки таким дослідженням чимало імен повернулося із небуття часів ідеологічних заборон, їх творчий доробок узагальнено, проаналізовано, введено у науковий обіг. Однак ще багато творчих особистостей чекають свого дослідника для розкриття їхнього присутнього внеску в розвиток журналістики. Одним із таких представників гідної когорти творчого українства є громадсько-політичний діяч, мовознавець, літературознавець, історик, культуролог, педагог і передовсім обдарований журналіст, редактор, видавець С. Смаль-Стоцький. Значний масив його журналістської спадщини, редакційний та видавничий доробок донині ще не перебували в полі дослідницьких зацікавлень. Тому важливим завданням залишається не тільки висвітлити особливості діяльності С. Смаль-Стоцького на журналістському й видавничому поприщі, а й ретельно вивчити (віднайти, встановити авторство, проаналізувати тощо) його спадщину у цій царині. Отримані результати дадуть змогу оцінити журналістську й редакційно-видавничу працю, а також доповнити його життєву й творчу біографію, значно збагативши її новою історичною інформацією.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи є складовою частиною наукової проблеми, що вирішувалася в межах дослідницьких тем Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника «Періодика другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст.: бібліографічні, функціонально-типологічні, біографічні компоненти» та «Українська преса першої чверті ХХ ст.: репертуар, бібліографічні виміри, комунікаційне середовище».

Мета дисертаційного дослідження – комплексне вивчення й аналіз журналістського, редакторського та видавничого доробку С. Смаль-Стоцького у контексті розвитку української журналістики останньої чверті ХІХ – 30-х рр. ХХ ст.

Означена мета дослідження зумовила такі його **завдання**:

- з'ясувати стан вивчення проблеми в історіографії української журналістики, сформувати джерельну базу, необхідну для висвітлення титульної теми, обґрунтувати використання методологічної платформи;
- визначити тематичні особливості та проблематику журналістських матеріалів С. Смаль-Стоцького, окреслити їх актуальність і гостроту в контексті українського суспільно-політичного та культурно-освітнього життя;
- охарактеризувати наукову проблематику публікацій С. Смаль-Стоцького, визначити його основні стратегії популяризації наукових знань у пресі;
- проаналізувати специфіку редакторської діяльності С. Смаль-Стоцького, зокрема його підхід до формування змістово-тематичних домінант заснованих і редагованих ним пресодруків, охарактеризувати використовувані ним методи впливу на читацьку аудиторію;
- простежити особливості формування корпусу видавничих проектів, які реалізував С. Смаль-Стоцький, охарактеризувати тематико-типологічні ознаки, окреслити професійні підходи та методику організації їх редакційної підготовки;
- систематизувати отримані відомості щодо увиразнення місця і ролі С. Смаль-Стоцького в українському пресо- та книговидавничому процесі вказаного періоду.

Об'єкт дослідження – журналістська та редакційно-видавнича діяльність С. Смаль-Стоцького.

Предмет дослідження – особливості корпусу журналістських матеріалів С. Смаль-Стоцького, визначальні особливості редакторської праці, видавничі здобутки та основні підходи до формування репертуару.

Хронологічні межі дослідження охоплюють останню чверть ХІХ – першу третину ХХ ст., у які відбувалася журналістська та редакційно-видавнича

діяльність С. Смаль-Стоцького в західноукраїнському регіоні (1877–1914 рр.) та в еміграції (1914–1938 рр.).

Методи дослідження. Відповідно до визначених завдань у роботі використано методи аналізу, синтезу, узагальнення. На різних етапах дослідження застосовано біографічний, порівняльно-історичний (компаративний), хронологічний, класифікації, структурно-типологічний, культурно-історичний методи, а також метод діахронного і синхронного висвітлення подій та явищ, метод аналізу документів, які стали важливим механізмом для розкриття теми, залучення до наукового обігу нових архівних документів, опублікованих джерел, встановлення авторства С. Смаль-Стоцького низки анонімних публікацій.

Комплексне використання цих методів дозволило оптимально вирішити завдання дослідження і залучити до наукового обігу нові архівні джерела, маловідомі журналістські публікації.

Наукова новизна одержаних результатів:

уперше:

- комплексно вивчено журналістську та редакційно-видавничу діяльність С. Смаль-Стоцького в контексті історії української журналістики, визначено основні проблемно-тематичні аспекти його журналістських матеріалів;
- введено до наукового обігу 213 журналістських матеріалів С. Смаль-Стоцького, з них – встановлено авторство 116 публікацій, які дотепер не були знані науковій спільноті;
- розкрито 9 криптонімів і 1 псевдонім, які використовував С. Смаль-Стоцький у своїй журналістській праці;
- визначено основні принципи й підходи, виявлено нові причинно-наслідкові зв'язки в діяльності С. Смаль-Стоцького як редактора;
- з'ясовано кількісні виміри та тематико-типологічні ознаки створених ним видавничих проєктів, простежено їх важливість у формуванні українського пресо- і книговидавничого процесу останньої чверті XIX – 30-х рр. XX ст.;
- зібрано та введено до наукового обігу понад 250 архівних документів (листи, мемуари, робочі записки, редакційні посвідчення тощо), що не лише

розкривають специфіку медіадіяльності С. Смаль-Стоцького, а й характеризують особливості розвитку національного інформаційного простору;

– укладено покажчик публікацій (342 позиції) українських та зарубіжних часописів про діяльність С. Смаль-Стоцького;

удосконалено:

– розуміння важливості творчої спадщини С. Смаль-Стоцького в суспільно-політичному житті українства;

набуло подальшого розвитку:

– підтвердження особливого впливу пресо- і книговидавничого процесу на всебічний розвиток бездержавної нації в окупаційних умовах.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що представлену джерельну базу, основні твердження та висновки можна використати в навчальному процесі під час вивчення історії української журналістики, у підготовці спеціалізованих курсів із історії регіональної преси, при створенні довідкової та навчальної літератури з історії, теорії і практики ЗМІ. На основі науково обґрунтованих висновків можна допомогти вирішувати проблеми сучасним українським регіональним мас-медіа в контексті оптимізації змістового наповнення, нарощення журналістської майстерності, розширення мережі формальних структур, активізації зворотного зв'язку з читачем та ін.

Матеріали дослідження використано в підготовленому до друку історико-бібліографічному дослідженні «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.» (шостий – восьмий томи) Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, а також в електронній базі даних енциклопедичного словника «Українська журналістика в іменах».

Особистий внесок здобувача. Дисертація, автореферат й опубліковані наукові статті, в яких викладено основні положення роботи, здобувач виконала самостійно.

Апробація результатів дослідження. Рукопис роботи обговорено в Науково-дослідному інституті пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника НАН України. Основні положення та результати дослідження виголошені у формі доповідей на науково-технічних конференціях

професорсько-викладацького складу, наукових працівників і аспірантів кафедри видавничої справи та редагування Української академії друкарства (Львів, 2013, 2015, 2016), Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Українська періодика: історія і сучасність» (Львів, 2013), Міжнародній науковій конференції «Українські медіа в європейському інформаційно-комунікаційному просторі: історія, стан, перспективи» (Ужгород, 2014), Всеукраїнській конференції студентів та молодих дослідників «ЗМІ та демократичний розвиток України» (Львів, 2015), науковій конференції «Іван Франко у видавничому процесі на західноукраїнських землях та в еміграції в першій половині ХХ ст.» (Львів, 2015), науково-теоретичній конференції «Сучасні медіа та процеси глобалізації» (Львів, 2016), науковій конференції «Західноукраїнська книжка першої половини 1930-х рр.: тематико-типологічні аспекти» (Львів, 2016), науково-практичній конференції «Пресознавство як компонент соціокомунікаційних досліджень» з нагоди 100-річного ювілею Української революції (Львів, 2017).

Публікації. Основні положення й результати дослідження викладено в 11 публікаціях, 3 з яких надруковано в українських фахових виданнях, 2 – у зарубіжних виданнях, 6 статей – у збірниках наукових праць і матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, поділених на 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (358 позицій на 26 сторінках) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 265 сторінок, основний зміст роботи викладено на 199 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ТА РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ С. СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО

1.1. Історіографія проблеми

Розвиток української журналістики ґрунтується значною мірою на вивченні діяльності провідних діячів у галузі науки, культури, політики, оскільки функціонування цих домінуючих сегментів суспільної структури наприкінці XIX – у першій половині XX ст. постійно супроводжувалося тісними контактами із пресовими органами. Сьогодні, після 26-ї річниці проголошення України незалежною державою, можна стверджувати, що дослідники спричинилися до виявлення видатних постатей у національному соціокомунікативному середовищі. Попри те, що науковці отримали вільний доступ до масиву «забороненої літератури» у спецфондах бібліотек, архівів, ще не всі імена журналістів, публіцистів, редакторів, видавців цілком повернуто із майже п'ятдесятирічного радянського ідеологічного ув'язнення. Необхідно констатувати, що нині одне з визначальних завдань полягає у вичерпному дослідженні досягнень діячів у царині українського пресознавства.

Чільне місце в історії української журналістики посідає С. Смаль-Стоцький. Свою редакційно-видавничу діяльність він почав здійснювати ще у гімназійні роки, де, зокрема, доклав багато зусиль до випуску збірки Г. Онишкевича «Руска бібліотека». Згодом, уже на Буковині, розпочав активну журналістську роботу. Результативною була діяльність С. Смаль-Стоцького і в еміграції, оскільки він провадив культурно-просвітницьку, громадсько-політичну, науково-організаційну діяльність, використовуючи засоби мас-медіа.

Для здійснення ґрунтовного й повновартісного аналізу журналістської, редакторської та видавничої діяльності С. Смаль-Стоцького в тогочасних умовах суспільно-політичного життя бездержавного народу необхідно опрацювати історіографію української журналістики. Відзначимо, що повністю це питання не

розкривалося у дослідженнях науковців. Зокрема, певні відомості про загальний стан провадження журналістської, видавничої діяльності можна отримати із досліджень М. Возняка [27], Б. Грінченка [47], М. Грушевського [49], О. Маковоя [222]. Загалом, журналістикознавство не можна уявити без цих авторитетних праць. Варто відзначити, що одним із перших дослідників буковинської преси був І. Франко, який об'єктивно та в концептуальній манері викладу матеріалу охарактеризував стан української журналістики [325]. Він систематизував основні знання у хронологічній послідовності, при цьому детально описував періодичні видання, які вплинули на становлення українського пресознавчого терену.

Визначальними для дослідження історії української журналістики першої половини ХХ ст. стали розвідки, в змісті яких простежується науковий підхід до її вивчення: Е. Грицака [44], І. Крип'якевича [127], Є.-Ю. Пеленського [253], В. Сімовича (Василя Верниволи) [22; 74]. Ці праці насичені фактажем, який, без сумніву, мотивований демократичними та патріотичними цілями.

Історіографію української журналістики поповнили праці західноукраїнських дослідників у 20-ті рр. ХХ ст., зокрема І. Гладилевича та В. Мельника [223], В. Ігнатієнка [100; 101], І. Кривецького [124; 126], І. Свенціцького [285]. Відзначимо, що В. Ігнатієнко трактував пресу як могутній чинник, що впливає на розвиток суспільства, підносячи культурний, політичний, освітній рівень мас. Отже, їх дослідження засвідчили початок вироблення самостійної наукової галузі – журналістики. Упродовж 30–40-х рр. ХХ ст. були опубліковані праці О. Бочковського [8], А. Животка [80; 82–84], О. Назарука [237], С. Николишина [242], Є.-Ю. Пеленського [254], П. Сагайдачного [281], С. Сірополка [294], Ю. Тернопільського [313]. Зокрема, уваги заслуговує розвідка автора під криптонімом О. Б. «Видавнича справа на Україні» [245]. «Справа друку в ССРСР має характер казенний», – стверджував він і наводив приклад, що 1924 р. сумарна кількість видавництв становила 1892, з них – 137 приватних, а вже у 1925 р. із 2707 видавництв – лише 109 приватних. Автор продовжував: «Книжки всіма “нацмовами” збито здебільшого в одну купу, і дуже часто буває неможливо виділити дані про книжку якої окремої національності». У публікації також

відзначалося, що діяльність окремих національних пресодруків радянська влада розформувала одним простим методом – «в плоть до смещения редакторов и замены всего редакционного состава».

Відзначимо, що тогочасні науковці дефініціювали сферу поняття української преси та вивели на міжнародну арену вітчизняну пресознавчу продукцію. Важливо, що й сьогодні аналізовані праці не втратили своєї актуальності, позаяк вони є об'єктом наукового зацікавлення сучасної наукової аудиторії, яка досліджує формування та розвиток української журналістики загалом.

У період бездержавності України вітчизняна історіографія пресознавства поповнилася працями, у яких дослідники преси перш за все використовували досвід іноземних колег стосовно популяризації друкованих органів. Зокрема, О. Назарук писав: «Правду кажучи, нації без держави ніхто в світі не уважає й доволі важко вияснити чужинцєви, як се може бути, щоб якась “нація” та держави не мала!» [237, с. 28]. Як бачимо, у процесі творення української держави преса виконувала багато важливих завдань, зокрема, формувала громадську думку.

Необхідно також акцентувати період дослідження журналістики впродовж 1950–1960-х рр. насамперед викладачами факультетів журналістики Київського та Львівського університетів. О. Дей [57; 58], В. Дмитрук [61], Д. Прилюк [269], В. Рубан [277], П. Федченко [321] попри обставини з прискіпливим наглядом тодішньої влади та вимоги марксистсько-ленінської ідеології здійснювали дослідження окремих частин журналістського процесу, працюючи, що головне, з корисним та важливим емпіричним матеріалом.

Початок 1990-х рр. ознаменувався появою нових праць в історіографії української журналістики. Зокрема, видання В. Здоровеги [93], С. Костя [120; 121], І. Крупського [128], В. Лизанчука [131], І. Михайлина [231], А. Москаленка [235], М. Нечиталюка [240; 241], В. Різуна [273], М. Тимошика [314], Т. Трачук [316], Ю. Шаповала [339], В. Шкляра [343] допомогли здійснити характеристику концепції рівня журналістики у період її становлення та розвитку.

У працях науковців О. Гнатюк [34], Я. Грицака [45], Н. Зелінської [94] порушена проблема національної ідентичності, досліджено, як історико-

культурний чинник впливав на розвиток журналістської діяльності. Я. Грицак у праці «Пророк у своїй вітчизні: Франко та його спільнота (1856–1886)» навів приклад становлення особистості видатного діяча в контексті тогочасного суспільства й на тлі малих спільнот, з якими він взаємодіяв. Автор наголосив на значущості літературної, публіцистичної, наукової спадщини (приблизно чотири тисячі творів) І. Франка, яка сприяла творенню його величного образу у сприйнятті українським суспільством. Приклад багатогранної діяльності І. Франка можна певною мірою перенести на відображення формування С. Смаль-Стоцького як науковця, журналіста в ідентичних умовах тодішньої реальності, адже колеги-ровесники змушені були працювати у всіх ділянках українського життя.

Грунтовне дослідження преси Буковини, здійснене М. Романюком [275; 276], сприяло чіткому окресленню специфіки розвитку видання періодичних органів у краї. М. Романюк скрупульозно вивчив та охарактеризував пресу Буковини, проаналізував аспекти функціонування періодики у тодішніх реаліях і, що важливо, зазначив роль часописів у творенні й плеканні національної свідомості буковинського загалу. Науковець розглянув особливості розвитку української періодики краю як історичного джерела, напрями і методи впливу преси на вираження та самоідентифікацію національної ментальності.

Ми не могли обійтися без вагомих досліджень працівників Науково-дослідного інституту пресознавства ЛННБ України ім. В. Стефаника, які успішно працюють над створенням повного репертуару української періодики, що виходила в Україні та поза її межами впродовж 1812–1939 рр. Підручним матеріалом для вивчення умов творення і становлення періодичних органів Буковини у дисертаційній роботі стали: матеріали до бібліографії «Періодика Західної України 20–30-х рр. ХХ ст.» (1998–2003), історико-бібліографічне дослідження «Українські часописи Львова (1848–1939)» (2001–2003), матеріали до енциклопедичного словника «Українська журналістика в іменах» (1994–2012) та ін. Зокрема, історико-бібліографічне дослідження (у чотирьох томах) «Українська преса в Україні та світі ХІХ–ХХ ст.» покликане вивчити та проаналізувати умови функціонування і поступу української преси на порубіжжі ХІХ – ХХ ст. За

словами М. Романюка: «Актуальність створення репертуару української преси зростає з кожним роком, адже періодика – це історичне джерело, яке свідчить про суспільно-політичне, економічне та культурне життя нації, без репертуару неможливо всебічно висвітлити наше минуле» [319].

Упродовж більше двадцяти років діяльності Науково-дослідний інститут пресознавства випускає у світ видання «Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства», на сторінках якого здійснено аналіз розвитку преси, розглянуто проблеми становлення та функціонування сучасної української журналістики, досліджено творчість маловідомих, проте успішних у свій час працівників преси. Серед науковців, які співпрацюють із виданням, варто виділити Р. Бліхарського, Н. Браїлян, В. Габора, О. Дроздовську, Н. Зелінську, О. Катола, М. Комарицю, І. Крупського, Н. Кулешу, В. Лизанчука, З. Наконечну, Е. Огар, М. Процик-Кульчицьку, О. Середу, Л. Сніцарчук, Н. Черниш та ін. Окрім того, інституція започаткувала проведення Всеукраїнських науково-теоретичних конференцій – зустрічей відомих дослідників української преси, книгознавців, у збірнику «Українська періодика: історія і сучасність» вміщено їх виступи.

Принагідно зазначимо, що для кращого осмислення суспільно-політичних, культурних та наукових аспектів у контексті періоду бездержавності, в якому була зосереджена діяльність С. Смаль-Стоцького, у нашій роботі використано праці П. Брицького та О. Добржанського [11], Є. Дмитріва [60], збірник праць під редакцією Г. Красовської [354], Г. Піддубного [261], В. Старика [301]. Власне, зміст видань насичений інформацією, яка визначає головні детермінанти процесу розвитку та функціонування суспільно-культурного життя буковинців, становлення українства Буковини як частини українського народу в Австро-Угорській імперії. О. Добржанський конструктивно виділив головні засади створення національної ідеології в Буковинському краї. Це зосереджено насамперед на організації мережі культурно-освітніх, політичних, молодіжних товариств, забезпеченні формування закладів освіти, де навчання ведеться рідною мовою, систематизації видавання українських книг та періодики, розширенні національного представництва в органах влади різних рівнів.

Окремі аспекти подання об'єктивної інформації стосовно буковинського краю вивчали Т. Бриндзан, А. Жуковський, Д. Квітковський, за редакцією яких 1956 р. світ побачило видання «Буковина: її минуле і сучасне» [13]. Властиво, провідні діячі української діаспори та тогочасні буковинознавці, зокрема Л. Бурачинська, В. Кубійович, З. Лукіянович, І. Новосівський, О. Старчук, І. Ткачук, Д. Яремчук, Л. Ясінчук працювали над виданням майже три роки. Колектив авторів, виявивши прогалини у попередніх працях про Буковину (здебільшого зарубіжних дослідників), прагнув належним чином узагальнити матеріал у виданні, звернувши увагу на особливості процесу розвитку українського народу на Буковині, звертаючись за інформацією до тогочасних пресодруків. До слова, А. Жуковський іменував «Буковину» енциклопедичним виданням, яке вміщувало відомості з найрізноманітніших ділянок життя краю.

1998 р. вийшов друком історичний нарис «Буковина» за редакцією В. Ботушанського, О. Добржанського, С. Костишина [12]. Видання містить виклад історії Буковини з найдавніших часів, висвітлюючи питання заселення краю, його соціально-економічного, суспільно-політичного і національно-культурного розвитку. Зокрема, автори розділу «Буковина в складі Австрії (Австро-Угорщини) (1774–1918)» В. Ботушанський та О. Добржанський проаналізували ключові фактори у формуванні економічного, суспільно-політичного та національно-культурного устрою на Буковині. Характерно, що автори значну увагу приділили постаті С. Смаль-Стоцького як засновнику українського національного руху в краї. Однак повноцінний аналіз його діяльності не визначався як перспективне завдання при написанні цього розділу.

Сьогодні українське пресознавство репертуаром охоплює значну кількість досліджень про відомих журналістів, редакторів, видавців, як-от: А. Волошин [312], Л. Глібов [260], М. Рудницький [106] та ін. Проте ще багато несправедливо забутих імен чекають своїх дослідників. Своєю чергою, досконала картина діяльності журналістів-корифеїв дозволить заповнити низку прогалин в українському пресознавстві. Оскільки, завдання дослідників преси сьогодні – «втамовувати голод білих плям» в історії української журналістики.

Матеріал вказаних видань допоміг нам визначити стан бездержавності, в умовах якого працював С. Смаль-Стоцький, та окреслити концептуальні засади вітчизняного журналістського контенту. Окрім того, осмислено мету, роль, завдання новостворених пресових осередків кінця ХІХ – початку ХХ ст., що дало змогу проаналізувати погляди й переконання тамтешнього загалу. М. Шлемкевич ще в 50-х р. ХХ ст. доречно зауважив, що публіцистика – «вірне дзеркало суспільства» з огляду на її «квантитативний стан». Автор продовжив: «Маємо груп, партій більше, ніж це по силі навіть для великої державної нації. Маємо газет і журналів більше, ніж витримує наш не надто поємний читацький ринок. Роздроблене суспільство і роздроблена його преса: багатство і вбогість одночасно» [344].

Принагідно необхідно дефініціювати історіографію життя та діяльності С. Смаль-Стоцького такими етапами: прижиттєві роки, радянська доба, діаспорний період, час незалежної України.

Для першого періоду характерний виклад матеріалу, присвяченого С. Смаль-Стоцькому, у когнітивно-патетичному стилі. Це можна пояснити тим, що авторитетна різноаспектна діяльність С. Смаль-Стоцького мала масштабний вимір і була помічена широкою громадськістю. На шпальтах часописів, насамперед буковинських, вміщувалися статті С. Смаль-Стоцького або ж матеріали про його життя і діяльність. Значний пласт публіцистичних текстів, надрукованих у москвофільських, румунофільських, згодом – соціал-демократичних пресових органах, зазвичай подавав необ'єктивну, критичну інформацію про С. Смаль-Стоцького.

Як приклад – одна з перших публікацій п. н. «Смаль-Стоцькій» без зазначення авторства на сторінках москвофільської газети «Червоная Русь» (1888, ч. 46), де негативно оцінювалася діяльність С. Смаль-Стоцького і Т. Гартнера щодо запровадження фонетичного правопису на Буковині. При цьому було здійснено політичний закид щодо співпраці з поляками у цій ділянці, позаяк їм було вигідно запровадити фонетичний правопис. Особливо критично автор статті реагував на широко популяризований серед громадськості т. зв. меморандум С. Смаль-Стоцького і Т. Гартнера «Minoritätstotum in der von k. k. Bukowiner Landesschulrathe Behufs. Regelung der Ruthenischen Schulorthographie Eingesetzten

Commission» [«Голос меншості в комісії, створеній ц. к. Крайовою шкільною радою для управилення української шкільної орфографії»], в якому йшлося про важливість запровадження фонетичного правопису.

1893 р. на шпальтах «Илюстрованого Буковинського Православного Календаря на рокъ звичайний 1894» про С. Смаль-Стоцького з'явилися розвідка «Др. Степан Смаль-Стоцький», авторство якої належить О. Поповичу [248]. Крім того, у журналі «Зоря» була опублікована біографічна стаття «Д-р Степан Смаль-Стоцький» М. Кордуби під псевдонімом Буковинець [15]. Автор подав коротко життєписні дані та наукову біографію буковинського діяча (передовсім було зазначено «приналежність» С. Смаль-Стоцького до газети «Буковина», хоча його співпраця з виданням не афішувалася. Як наслідок, увага до його пресовидавничої діяльності все ж таки простежується у матеріалах такого плану, проте вона не була охарактеризована детально.

Про С. Смаль-Стоцького також йдеться у повідомленнях, опублікованих у виданні «Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові» (далі – «Хроніка НТШ»). Уже 1900 р. у першому випуску інформаційного квартальника за редакцією В. Гнатюка було вміщено матеріал про членство С. Смаль-Стоцького в Науковому товаристві ім. Шевченка від 1 червня 1899 р. та коротку біографію, у якій головно мова йшла про його викладацьку діяльність [75]. У замітці було виділено основні праці С. Смаль-Стоцького, яких на той час налічувалося 19.

Восени 1910 р. народовці Буковини відзначили 25-річчя професорської діяльності С. Смаль-Стоцького. З цієї нагоди щиро вітали ювіляра не лише буковинці, а й представники інтелігенції з Галичани та Великої України, про що йдеться у повідомленні О. Поповича «Ювілей проф. д-ра Стоцького» [250]. Автор прокоментував три основні заслуги С. Смаль-Стоцького як професора української мови перед народом: ведення дискусій на правописному ґрунті та їх успішне розв'язання, запровадження фонетичного правопису, укладання та видання «Рускої граматики» (1907).

Водночас зауважимо, що 1919 р. редакція «Записок Історико-Філологічного Відділу Української Академії Наук» представила громадськості «Життєпис

академика Степана Осиповича Смаль-Стоцького» [85], наголосивши, що матеріал як життєпису, так і біографії підготовлено лише на підставі статей у часописі «Зоря» (1894), збірнику «Хроніка НТШ» (1910), німецькому словнику «Wer ist's» (1914). Цього разу бібліографія праць С. Смаль-Стоцького налічувала 33 найменування. Побіжно проаналізувавши факти його життя та діяльності, автор, однак, не взяв до уваги журналістську, редакторську та видавничу працю.

Уже як відомому мовознавцеві та літературознавцеві С. Смаль-Стоцькому були присвячені публікації у львівських часописах «Діло» [247], «Літературно-Науковий Вістник» [5], чернівецькому часописі «Ластівка» [249]. Зокрема, розвідка «Останні наукові праці ак. проф. Смаль-Стоцького (з приводу 40-літнього ювілею його наукової діяльності)», автором якої вважаємо письменника, публіциста О. Лотоцького і яка була опублікована у двох числах «Діла» за 1925 р., слугує яскравим прикладом вирізнення вагомого доробку С. Смаль-Стоцького в українському мовознавстві та літературознавстві. О. Лотоцький наголошував на актуальності видавання низки його мовознавчих праць, адже публікації означеної тематики П. Житецького, К. Михальчука, А. Потебні були недостатньо науково обґрунтованими. Дослідження І. Верхратського, А. Кримського, О. Огоновського зосереджувалися на вивченні історії та певною мірою – правопису української мови. Тож автор статті прагнув відтворити реальний стан вивчення української мови, демонструючи діяльність відомих мовознавців, зокрема С. Смаль-Стоцького. Крім того, О. Лотоцький стверджував, що саме йому належить найбільш авторитетні мовознавчі дослідження.

1935 р. Д. Антонович опублікував на сторінках часопису «Вісти Музею Визвольної Боротьби України» (далі – «Вісти МВБУ») статтю «Академік д-р С. Смаль-Стоцький новий голова Товариства Музей Визвольної Боротьби України» [2]. Проаналізувавши його вагому наукову діяльність, Д. Антонович висновковував: С. Смаль-Стоцький – один із провідних науковців в еміграційному світі, що за роки перебування у Празі видав друком півсотні наукових праць. Згодом з'являються розвідки Л. Гранички «С. Смаль-Стоцький і українська мова

(1859–1934)» [42], В. Короліва-Старого «Кандидат на президента (Згадка)» [118], Д. Мириновича «Академік професор д-р Ст. Смаль-Стоцький» [229].

Зрештою, в історіографії дослідження варто виокремити велику кількість опублікованих у 1938 р. некрологів С. Смаль-Стоцького на сторінках провідних львівських та чернівецьких пресових органів, зокрема: «Вістник» [41], «Дзвони» [32; 119; 334], «Діло» [33; 286], «Жіноча Доля» [234], «Календар “Червоної Калини”» [88], «Літературно-науковий додаток “Нового Часу”» [29], «Час» [17; 233].

У розділі «Наші втрати» журналу «Сьогодні і Минуле» за 1939 р. було опубліковано статтю В. Сімовича «Д-р Степан Смаль-Стоцький» [19]. Окрім біографічної довідки, автор подав також матеріал про академії, приурочені до вшанування пам'яті С. Смаль-Стоцького у 1938 р. Зокрема, 20 листопада з рефератами виступили М. Кордуба та В. Сімович у Науковому товаристві ім. Шевченка (далі – НТШ) у Львові; 2 листопада Український науковий інститут у Берліні вшанував пам'ять С. Смаль-Стоцького виголошеними рефератами Д. Мірчука та З. Кузелі; доповідачі О. Лотоцький та В. Сімович виступили 2 грудня в Українському науковому інституті у Варшаві, та М. Вайнгарт і О. Колесса виголосили свої реферати 6 грудня в Українському академічному комітеті у Празі. Окрім того, за словами В. Сімовича, Філологічна секція НТШ у Львові планувала присвятити «найближчий том» «Записок Наукового Товариства імени Шевченка» (далі – «Записок НТШ») пам'яті С. Смаль-Стоцького. Однак цей проект не реалізувався, оскільки із вступом Червоної армії на територію Західної України випуск «Записок НТШ» був припинений.

У цьому контексті необхідно вказати і на публікації В. Сімовича, присвячені С. Смаль-Стоцькому, у часописах «Діло» [292], «Назустріч» [18], «Час» [288], «Шлях Виховання й Навчання» [291], «Ukrainische Rundschau» [289]. Публікація «Академік Смаль-Стоцький», в якій він детально охарактеризував діяльність свого вчителя, базувався на спогадах та викликав у дослідників постаті С. Смаль-Стоцького значний інтерес. Важливо, що автор відзначив його чималу кількість політичних й популярно-наукових публікацій політичної та економічної тематики в довоєнних буковинських пресодруках.

1939 р. вийшла друком праця В. Сімовича «Степан Смаль-Стоцький як шкільний діяч і педагог» [292], який поставив перед собою завдання – окреслити головні напрями та віхи педагогічної діяльності С. Смаль-Стоцького. Звичайно, заявлений масштаб такого дослідження мав би представляти опрацювання та аналіз значно більшого обсягу його праці, тому В. Сімович зазначив, що всеохопного висвітлення діяльності С. Смаль-Стоцького-педагога він не зумів передати у своїй статті (аналізоване видання – це відбитка статті В. Сімовича у часописі «Шлях Виховання й Навчання»). Стосовно педагогічної діяльності С. Смаль-Стоцького, то автор акцентував на поширенні та популяризації ним фонетичного правопису.

Наголосимо, що й у науково-довідкових виданнях можна було знайти інформацію про С. Смаль-Стоцького. У розділі «Der Akademische Lehrkörper» [«Академічний персонал»] енциклопедії «Alma Mater Francisco-Josephina» (Чернівці, 1900) подано коротко біографічні дані, науковий доробок та перелік часописів, на шпальтах яких опубліковано праці С. Смаль-Стоцького, – «Зоря», «Буковина», «Літературно-Науковий Вістник», «Archiv für Slavische Philologie» [«Архів слов'янської філології»]. Також на сторінках Української Загальної Енциклопедії, редактором якої був І. Раковський, вміщено статтю про С. Смаль-Стоцького та розвідки його авторства, присвячені історії мови, етномовній спільноті слов'ян, та біографічну замітку про В. Сімовича [199].

Перелік інформаційних статей про С. Смаль-Стоцького впродовж 1894–1939 рр. засвідчує наявний інтерес до його постаті. Однак варто зазначити, що його сучасники не вдавалися до детального вивчення пресо- та книговидавничої діяльності, акцентуючи педагогічну, культурно-освітню, громадсько-політичну працю С. Смаль-Стоцького. Адже у проаналізованих текстах ми не знайшли чіткої характеристики однієї з визначальних царин його діяльності – журналістської, редакторської, видавничої, що було зумовлене складними суспільно-політичними реаліями кінця XIX – 30-х рр. XX ст.

У радянський час С. Смаль-Стоцького представлено «буржуазним діячем», «українським націоналістом», «сепаратистом», «петлюрівцем», «неблагонадійним»

для панівної ідеології [258]. Яскравим прикладом заборони навіть згадки про С. Смаль-Стоцького слугують його книжкові видання з фонду ЛННБ України ім. В. Стефаніка, які упродовж 1940–1991 рр. зберігались у т. зв. відділі спецфонду. На титульних аркушах видань є позначки синім олівцем, зокрема: «Нац.», «Национ.», «буржуазно-национ.», які підтверджують заборону їх видачі потенційним читачам. У перспективі це позначилось на тому, що постать і діяльність С. Смаль-Стоцького стали, по суті, «недоступними» для ознайомлення ними української громадськості, не мовлячи вже про його журналістську та редакційно-видавничу діяльність.

Зрозуміло, що цей період характеризується критичною позицією радянських дослідників преси щодо українського журналіста, видавця, редактора. Наприклад, М. Жовтобрюх, аналізуючи пресу Буковини, виокремив С. Смаль-Стоцького, який тримався «полів правительства», лише як редактора журналу «Руска Школа», не вказавши на його активну зайнятість видавничими проектами у краї [86]. Окрім того, М. Жовтобрюх висував закид С. Смаль-Стоцькому як «буржуазно-націоналістичному» мовознавцеві за нібито вигадану ним т. зв. «галичанську» мову в граматиці [302]. Тому його праці про українську мову, на думку радянського дослідника, викликали «справедливу» опінію у тогочасної прогресивної інтелігенції (звичайно ж, радянської) [87].

Щодо інших науковців, то В. Дмитрук вважав С. Смаль-Стоцького редактором «Буковини» як видання з виразно націоналістичним ухилом [61]. І. Дорошенко стверджував, що після смерті Ю. Федьковича газету «Буковина» редагував П. Кирчів, згодом – С. Смаль-Стоцький, який надав їй клерикально-націоналістичного характеру [73]. Притому такий «клерикально-буржуазний елемент» у середовищі буковинської інтелігенції, як С. Смаль-Стоцький, «еволюціонував від народовства до войовничого буржуазного націоналізму».

Про С. Смаль-Стоцького є також згадки у виданнях українських класиків у радянську добу: Лесі Українки – як про українського мовознавця, культурно-освітнього діяча буржуазно-націоналістичного напрямку [317]; О. Кобилянської – він орієнтувався на австрійський уряд, служив йому вірою й правдою, а його

проавстрійське політиканство як філолога з «буржуазно-націоналістичним характером» викликало різкий осуд передової громадськості [111]; В. Стефаніка – як буржуазно-націоналістичного діяча [308], знову ж таки, з уже згадуваним ідейним ярликом щодо його діяльності.

У радянський період з'явилися лише лаконічні замітки в довідкових виданнях. Наприклад, на сторінках Большой Советской Энциклопедии містяться відомості про граматики С. Смаль-Стоцького (Москва, 1957, т. 50). Український Радянський Енциклопедичний Словник також подав довідку про українського мовознавця та культурно-просвітницького діяча на Буковині «буржуазно-націоналістично наряду» (Київ, 1965. Т. 17). Редактори видання вважали за доцільне вмістити й інформацію про те, що С. Смаль-Стоцькому належить авторство граматик, шкільних підручників з української мови, а також дослідження творчості І. Котляревського, Т. Шевченка, І. Франка.

Загалом, радянська історіографія 1939–1991 рр. свідчить про ідеологічний підхід науки на теренах УРСР до вивчення наукової спадщини та доробку у пресо- та книговидавничій царині визначного українського діяча. Неповним та некоректним виявився аналіз заснованої та редагованої ним буковинської преси радянськими науковцями, оскільки визначальна роль журналіста, редактора, видавця С. Смаль-Стоцького в організації та становленні преси краю не розглядалась. Насправді згадувати про нього можна було лише у діаспорі, про що піде мова далі.

Ще один етап історіографії – діаспорний період, зокрема у США, – розпочався від ювілейного святкування 100-річчя з дня народження С. Смаль-Стоцького, у рамках якого відбувалися конференції та виголошувалися доповіді.

Перші наукові дослідження масштабного доробку С. Смаль-Стоцького були опубліковані на сторінках збірника «Доповіді Наукового Товариства ім. Шевченка в ЗДА» (1959, ч. 11). 1959 р. Товариство відзначало ювілей свого почесного члена С. Смаль-Стоцького. Зокрема, Л. Луців у публікації «Академик проф. д-р Степан Смаль Стоцький (1859–1959)» наголошував, що «на Рідних Землях, де колись він працював, не вільно згадувати того, хто і своєю політичною та громадською

працею, а також науковою діяльністю дбав про те, щоб вибороти самостійність і незалежність українському народові» [213].

М. Возняк також прилучився до відзначення ювілею, надрукувавши розвідку «Степан Смаль-Стоцький і Франко». У публікації він охарактеризував співпрацю між видатними діячами у пресо- та книговидавничих справах. При цьому дослідник використав кореспонденцію не лише С. Смаль-Стоцького та І. Франка, а й інших впливових українських діячів, дотичних до їх відносин та співробітництва, зокрема М. Драгоманова й О. Поповича. Зазначимо, що М. Возняк послуговувався низкою періодичних видань для того, щоб заповнити певні прогалини у висвітленні їхніх стосунків, як-от: «Буковина», «Діло», «Літературно-Науковий Вістник», «Руска Школа».

Наукове товариство ім. Шевченка у США випустило у світ збірник «Записки Наукового товариства ім. Шевченка» (далі – «ЗНТШ») до відзначення ювілею С. Смаль-Стоцького [90]. 28-й том видання п. н. «Збірник філологічної секції на пошану сторіччя народин Степана Смаль-Стоцького» вийшов друком 1960 р. У ньому вміщено спогади Л. Луціва, О. Цісика про ювіляра та цінні розвідки К. Кисілевського «Українознавчі праці акад. Степана Смаль-Стоцького», І. Новосівського «Степан Смаль-Стоцький – український громадський діяч на Буковині». Окрім того, редактор вважав за потрібне опублікувати на сторінках «ЗНТШ» статтю С. Смаль-Стоцького «Українська мова, її початки, розвиток та характеристичні її прикмети», яка виявилась актуальною у цей період.

1989 р. коштом читальні «Просвіти» у Вінніпезі вийшла друком праця А. Господина «Академік Степан Смаль-Стоцький» [40]. Дослідник подав «коротенький перегляд у цій книжці про визначного вченого, практичного політика, знаменитого народно-освітнього, економічно-кооперативного і шкільного організатора». Видання складається з шістнадцяти невеликих розділів, що охопили події з життя С. Смаль-Стоцького – з юних років до його смерті. Автор, використавши матеріал із спогадів С. Смаль-Стоцького «Немолів» (Львів, 1933), яскраво змалював дитячі роки (це додало тексту метафоричності, образності викладу), а також відзначив головні аспекти його діяльності:

мовознавчий, літературознавчий, громадсько-політичний. А. Господин консолидував знання про видатного діяча для належного пропагування у середовищі української діаспори, на теренах Північної Америки.

На шпальтах часопису «Визвольний Шлях» та в історично-мемуарному збірнику «Надбужанщина: Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Каміначчина, Холмщина і Підляшшя» у цей період з'явилися праці А. Доманчука [71], П. Коваліва [113], Д. Чопика [337], Зокрема, П. Ковалів у статті «Нове видання збірки праць Степана Смаль-Стоцького» прорецензував републікацію праці «Тарас Шевченко: інтерпретації» Науковим товариством ім. Шевченка у США у 179-му томі «ЗНТШ» [114]. «Цей збірник праць має велике значення у вивченні творчості Шевченка. Він і нині є актуальним, дарма що праці написані ще 30 років тому. Вартість цих праць тим більша, що академік Смаль-Стоцький майже все своє життя присвятив вивченню Шевченка», – зазначив П. Ковалів.

Усе це свідчить про те, що зацікавлення постаттю С. Смаль-Стоцького в українській діаспорі було досить значним. Певною мірою цьому сприяло і перебування його учнів Л. Луціва та О. Цісика, сина – Р. Смаль-Стоцького, внука Ю. Луцького у діаспорному науковому середовищі, оскільки вони всіляко підтримували пам'ять про видатного українського діяча. Звичайно, помітний інтерес до нього був викликаний й ідеологічною забороною у радянській Україні, адже представники діаспори завжди прагнули отримати об'єктивну і повноваріантну інформацію для ознайомлення та вивчення. Без сумніву, значний доробок С. Смаль-Стоцького не міг бути вилучений з наукового обігу, оскільки його вагомі дослідження у різних ділянках отримали позитивну оцінку у працях сучасних науковців.

Із проголошенням незалежності України зросло зацікавлення дослідників постаттю С. Смаль-Стоцького, чим зумовлений новітній етап історіографії.

Перша монографія про видатного буковинського діяча авторства В. Даниленка та О. Добржанського вийшла друком 1996 р. [54]. Зазначимо, що у ній розкрито головні аспекти багатогранної діяльності С. Смаль-Стоцького та широко висвітлено його життєвий шлях. Авторами здійснено оцінку громадської

діяльності С. Смаль-Стоцького, означено його мовознавчу, літературознавчу, історичну, політичну практику. Закономірно, що науковий доробок С. Смаль-Стоцького викликав дискусії у середовищі як науковців, так і громадськості, що, своєю чергою, сприяло популяризації авторами його ідей. Безперечно, видання «Академік Степан Смаль-Стоцький: життя і діяльність» внесло вагому лепту у майбутні дослідження спадщини видатного діяча.

Принагідно зазначимо, що автори не ставили перед собою завдання дослідити спеціально журналістську діяльність С. Смаль-Стоцького, тож заторкували це питання поверхово, здійснюючи насамперед аналіз інших сфер його зацікавлень. Однак В. Даниленко та О. Добржанський усе ж повніше, ніж інші дослідники, висвітлили його діяльність у цій царині.

До 150-річчя від дня народження С. Смаль-Стоцького вийшов друком нарис В. Ботушанського «Степан Смаль-Стоцький – видатний діяч Буковини: штрихи до портрета» [6]. Автор проаналізував наукову діяльність С. Смаль-Стоцького у Чернівецькому університеті, його участь у формуванні громадсько-культурних та кооперативних організацій, акцентував увагу на важливих виданнях С. Смаль-Стоцького, а також охарактеризував оцінювання цієї діяльності його сучасниками та теперішніми науковцями.

Сучасний етап дослідження С. Смаль-Стоцького репрезентовано також дисертаційними працями О. Горбатюка «Степан Смаль-Стоцький як літературознавець» [38] та Т. Шоліної «Педагогічні ідеї та освітньо-громадська діяльність Степана Смаль-Стоцького (1859–1938 рр.)» [346]. Варто зазначити, що науковці здійснили ґрунтовний аналіз дослідження лише окремих сфер багатогранної діяльності буковинського діяча, проте сьогодні можна говорити про науково акцентовані присутні досягнення визначного літературознавця та педагога. Однак попри актуальність праць означеної тематики саме недостатність висвітлення питання його участі у формуванні та становленні пресо- і книговидавничої справи на Буковині визначило нашу наукову зацікавленість журналістською та редакційно-видавничою діяльністю С. Смаль-Стоцького.

1999 р. у Чернівецькому університеті до 140-річчя від дня народження С. Смаль-Стоцького було проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Педагогічні ідеї С. Смаль-Стоцького в контексті розвитку національної освіти й виховання» [259]. У роботі конференції взяло участь майже п'ятдесят науковців з України, зокрема: Н. Бенсан, В. Ботушанський, Л. Герасим, Н. Гуйванюк, О. Добржанський, І. Зайченко, Б. Мельничук, С. Романюк, Б. Ступарик, Л. Шологон. Згодом, 2009 р., була організована Міжнародна наукова конференція «Постать Степана Смаль-Стоцького в національно-культурному житті Буковини кінця ХІХ – початку ХХ ст. і сучасна рецепція його доби» [267], до роботи якої долучилися майже усі згадані автори, а також низка польських науковців.

2009 р. відбулася Міжнародна наукова конференція «Роль Степана Смаль-Стоцького в європейській славистиці», організаторами якої виступили кафедра україністики Інституту східнослов'янської філології Ягеллонського університету (Краків), кафедра сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича, Наукового товариства українців Ягеллонського університету. Конференція пройшла під почесним патронатом Генерального консульства України у Кракові. 2012 р. вийшов друком науковий збірник «Miejsce Stefana Smal-Stockiego w slawistyce europejskiej» [355]. Автори статей – науковці Ягеллонського та Чернівецького університетів, зокрема: А. Агафонова, А. Будзьяк, М. Валецька, Н. Гуйванюк, Б. Мельничук, А. Скужевська, А. Фаловські.

У публікаціях дослідники проаналізували фрагментарно його літературознавчий та мовознавчий доробок, окремо виділили його цінні для української культури мемуари. Зазначимо, що висновок, до якого дійшли науковці, – у мовознавчих працях С. Смаль-Стоцький постав як вчений у галузі славистичної науки, про що свідчать, зокрема, його ґрунтовні дослідження головних аспектів розвитку різних слов'янських мов, що сприяло проведенню ним паралелей щодо формування і становлення української мови. Науковий доробок С. Смаль-Стоцького – надбання не лише української славистики, а й європейської, що зумовило інтерес польських дослідників до видатного українця. (Зазначимо,

що Б. Зінкевич-Томанек порушила питання стосовно правильності дат у його біографії й остаточно затвердила їх, навівши аргументовані докази).

Закономірно, що значний пласт публікацій присвятили постаті С. Смаль-Стоцького саме науковці Чернівецького національного університету, зокрема: В. Ботушанський [7; 14], О. Горбатюк [37], О. Добржанський [63–65; 67], а також у співавторстві з професором В. Даниленком [53; 68–70], Т. Гуцуляк [51], Л. Ковалець [112], Б. Мельничук [224–228], Я. Роман-Мельничук [274]. На дослідженні багатоаспектної діяльності С. Смаль-Стоцького сфокусували свою увагу й інші українські науковці, серед яких: С. Андрусів [1], Т. Завгородня [89], Л. Коломієць [117], Ф. Погребенник [262], О. Рудий [278], Л. Ткач [315], М. Федунь [320]. Однак широкий спектр вивчення окремих сфер діяльності С. Смаль-Стоцького не дав вичерпної інформації стосовно його журналістської, редакційної та видавничої праці.

Від другої половини ХХ ст. у науково-довідкових виданнях почали вміщувати об'єктивну інформацію про С. Смаль-Стоцького, як-от: Енциклопедія Українознавства (Париж; Нью-Йорк, 1976), «Аксіоми для нащадків: українські імена у світовій науці» (Львів, 1992), «Українська біографістика» (Київ, 1996), «Малий словник історії України» (Київ, 1997), «Буковина: визначні постаті, 1774–1918: біографічний довідник» (Чернівці, 2000), «Українська мова: енциклопедія» (Київ, 2000) та ін.

«В кожній добі діячі тогочасні вкладають менший або більший капітал праці, з меншими або більшими спосібностями. Відповідно тогочасним обставинам і відносинам...» – писав О. Барвінський [4]. Безперечно, «капітал праці» С. Смаль-Стоцького, спрямований на утвердження української науки, політики, економіки, освіти, а головне – українського слова, – колосальний. Підсумовуючи, варто зазначити, що саме становлення незалежної України зумовило заповнення «білих плям» стосовно постаті та діяльності С. Смаль-Стоцького. Попри те його діяльність як журналіста, публіциста, редактора, видавця окремо не була ґрунтовно вивчена. Опрацювання результатів праць в українській історіографії, особливо періодичних органів, також підтвердило

відсутність публікацій означеної тематики. Таким чином, лише вивчення першоджерел надасть можливість реалізувати поставлені завдання дослідження.

1.2. Характеристика джерел

Для дослідження джерельної бази журналістської, редакторської та видавничої діяльності С. Смаль-Стоцького було використано багато опублікованих документів, мемуарну літературу, публіцистику кінця XIX – XX ст. До наукового обігу введено неопубліковані архівні матеріали, пресодруки досліджуваного періоду, його праці. Безумовно, значний масив джерельної бази допоможе з'ясувати суть поставленого завдання у дослідженні.

Підгрунття джерельної бази дисертації становлять архівні документи. Більшість неопублікованих джерел, що стосуються журналістської та редакційно-видавничої діяльності С. Смаль-Стоцького, знаходяться в архівних фондах відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника. Безперечно, епістолярна спадщина є цінним джерелом для осмислення його діяльності у важкий час бездержавності України та у період національно-визвольної боротьби.

Зазначимо, що особистого фонду С. Смаль-Стоцького серед архіву відділу рукописів Бібліотеки не виокремлено, хоча там зберігається значна частина його листів, зокрема, нами віднайдено та проаналізовано понад 250 листів до О. Барвінського (ф. 11), В. Гнатюка (ф. 34), Р. Заклинського (ф. 48), І. Левицького (ф. 167), Є.-Ю. Пеленського (ф. 232), В. Щурата (ф. 206), невстановленого адресата (ф. 206), до редакції газети «Діло» (ф. 10) (щодо надісланих статей, передплати часопису, отримання згоди на дописування з Чернівців), Української Загальної Енциклопедії (ф. 252) (велося листування щодо виправлень у статті про слов'ян С. Смаль-Стоцького, надісланої до редакції, й уточнення певних дат, пов'язаних з його життям та діяльністю). Зазначимо, що нами вперше було проаналізовано та введено у науковий обіг 187 листів (311 аркушів) до О. Барвінського й один лист до родини Луцьких [185].

У відділі рукописів Бібліотеки зберігається також епістолярій приватних осіб, науковців, письменників, громадсько-політичних діячів, зміст якого відображає характер взаємин авторів, спільні інтереси, але, що головне, вони пишуть про С. Смаль-Стоцького, згадують про нього як про друга, того, хто зуміє підтримати та допомогти (П. Андрюк, Д. Антонович, К. Брензан, А. Глинський, Л. Кеніг, С. Кравчук, Є. Пігуляк, О. Попович, І. Порайко, Т. Ревакович, В. Сімович, І. Ступницький, В. Ясеницький), і листи більш професійного характеру, пов'язані загалом із видавничою справою (О. Маковей, В. Михальський, О. Огоновський, Г. Онишкевич, С. Шпойнарівський).

У листах через звернення С. Смаль-Стоцького до його адресатів у відверто-особистісній формі порушуються важливі соціально-громадські проблеми, що мають, безсумнівно, суспільне значення. Епістолярій заповнив прогалини в біографічній фактології та творчій спадщині С. Смаль-Стоцького, що безпосередньо стосуються його як журналіста, редактора, видавця, а також дозволив простежити загальні тенденції його комунікації. В одному з листів до О. Барвінського він писав, що через воєнне лихоліття його архів був втрачений, спочатку в Чернівцях, згодом у Празі, де навесні 1945 р. за наказом служби НКДБ СРСР було вилучено приватні архіви представників української еміграції. Можливо, і не збереглося багатотомних спогадів, але сьогодні ми маємо його листування, це хоч і не велика, однак певна їх частина – тих спогадів, живих думок С. Смаль-Стоцького.

Матеріали дослідження доповнюють документи, які у процесі науково-пошукової роботи були простежені у фондах Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Центрального державного історичного архіву України у м. Львові, Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича, Словацької бібліотеки (*Štátna vedecká knižnica Prešov*), фонді «Українського Музею в Празі» Державного центрального архіву Праги (*Štátní Ustřední archiv v Praze*), відділі рукописів Національного закладу імені Оссолінських у Вроцлаві (*Zakład Narodowy im. Ossolinskich*), Академії наук

Чеської Республіки (Akademie věd České Republiky), Австрійської національної бібліотеки (Österreichische Nationalbibliothek), архіві НТШ у США (Shevchenko Scientific Society, USA, New York).

У дослідженні було використано також кластер уже опублікованої кореспонденції відомих українських діячів, таких як: Т. Войнаровський [102], І. Горбачевський [36], М. Грушевський [208], М. Драгоманов [207; 46], О. Маковей [261], І. Пулюй [92], Є. Тимченко та В. Гнатюк [3], І. Франко [322], А. Чайковський [332], Є. Чикаленко [336]. У процесі дослідження опрацьовувалися спогади О. Горбача [39], Л. Когути [351], З. Кузели [295], М. Лисенка [116; 210], О. Лотоцького [211], У. Самчука [283; 284], М. Старицького [232] та ін.

Нами було використано значний пласт періодичних видань, що виходили по обидва береги Збруча, а також у діаспорних осередках світу кінця XIX – XX ст. Цей масив матеріалу дозволив сфокусувати увагу на формуванні С. Смаль-Стоцького як журналіста, редактора, видавця. Звичайно, його головні ідеї народовецького та демократичного характеру, що були зафіксовані на сторінках його праць, та подальший розвиток ним суспільно-політичного напрямку поступово зумовили дослідницьку сферу зацікавлення цією постаттю.

Перш за все серед масиву періодики необхідно виокремити ту частину видань, з якими С. Смаль-Стоцький співпрацював як редактор та видавець: «Буковина» (Чернівці, 1885–1910, 1915–1918), «Зерна» (Чернівці, 1887–1888), «Руска Школа» (Чернівці, 1888, 1891), «Руска Рада» (Чернівці, 1898–1908), «Хлібороб» (Чернівці, 1904–1912), «Україна» (Чернівці, 1912–1914). Наведені комплекти газет було використано з фонду Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника та Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича.

Зазначимо, що, крім діяльності С. Смаль-Стоцького як незмінного керівника редакцій та організатора виходу у світ зазначених пресових органів, простежено його доробок як журналіста. Нам вдалося віднайти 97 непідписаних публікацій та надрукованих публічних виступів на шпальтах часописів, які належать його перу,

до сьогодні не відомих дослідникам, і створити бібліографію статей встановленого авторства із понад ста позицій.

Рецепція діяльності С. Смаль-Стоцького жваво обговорювалась на шпальтах преси, зокрема буковинської: «Борба», «Буковина», «Буковинскі Вѣдомости», «Громадянин», «Народна Справа», «Народне Богатство», «Нова Буковина», «Православная Русь», «Промінь», «Рідний Край», «Русская Правда», «Самостійність», «Селянинъ», «Час», «Gazeta Polska» та ін.; галицької: «Батьківщина», «Вістник», «Вперед», «Галичанинъ», «Голос», «Громадський Голос», «Дзвони», «Діло», «Живе Слово», «Земля і Воля», «Зоря», «Ілюстрована Україна», «Історичний календар-альманах “Червоної Калини”», «Літературно-Науковий Вістник», «Молода Україна», «Назустріч», «Народ», «Новый Проломъ», «Руслан», «Руска Школа»; преси за Збручем: «Записки Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук», «Українська Хата», «Україна»; еміграційної: «Вukowina», «Вольне Слово», «Вістник Політики, Літератури і Життя», «Вістник Союзу визволення України», «Голос», «Канадійський Фармер», «Нова Громада», «Нова Україна», «Пробоем», «Рада», «Свобода», «Тризуб», «Хліборобська Україна», «Украинская Жизнь», «Українська Трибуна», «Український Голос», «Український Тиждень».

Важливо, що з публікаціями, в яких аналізувався науковий доробок С. Смаль-Стоцького, виступали й відомі іноземні пресодруки, зокрема чеські філологічні часописи: «Sešit Slovanskych Filologu v Praze» [«Праці слов'янських філологів у Празі»], «Slavia», «Slovanský přehled» [«Слов'янський огляд»]. Окрім того, австрійські журнали «Österreichischen Rundschau» [«Австрійський оглядач»], «Zeitschrift für die Öesterreichischen Gymnasien» [«Журнал для австрійської гімназії»], німецькі часописи «Archiv für Slavische Philologie», «Literarisches Centralblatt für Deutschland» [«Літературний Центральний Аркуш для Німеччини»] вміщували цінні публікації українського мовознавця.

Отже, вагомий внесок до представлення громадськості особи С. Смаль-Стоцького здійснила саме преса, оскільки її пріоритетним завданням визначається, зокрема, поширення інформації та формування публічної думки. Для прикладу,

одна за одною появлялися замітки такого змісту: обрання С. Смаль-Стоцького «щирого Русина народовця, не лишъ чоловѣка дѣла організації рускихъ силъ на Буковинѣ» до Буковинського крайового сейму («Діло», 1882, ч. 69); іменування професором української мови в Чернівецькому університеті, на думку москвофілів, «без всякого основанія» («Червоная Русь», 1888, ч. 148; «Буковина», 1885, ч. 5, «Діло», 1893, ч. 223); вітання із призначенням на посаду віце-маршалка («Буковина», 1908, ч. 9; «Руска Рада», 1908, ч. 3).

Того ж таки року в рубриці «Ріжне» часопису «Народне Богатство» (1908, ч. 3) невідомий автор у статті «Др. Стефан Смаль-Стоцкий» інформував читачів, що С. Смаль-Стоцький отримав цісарське відзначення – орден Франца Йосифа, бо «безупинно працював і працює для піднесення рільництва в краю, положене селянства все його найбільше обходило...».

Компаративний аналіз контенту повідомлень на шпальтах буковинської преси вказує на всебічне та оперативне інформування громадськості про справи С. Смаль-Стоцького часто приватного характеру: «Д-рѣ Стефанѣ Смаль-Стоцкій» («Діло», 1891, ч. 146); «Проф. Др. Стоцкий виїхав з дружиною до санаторію Лемана в Дрезій» («Буковина», 1900, ч. 22); «Др. Смаль Стоцкий вернувся до Чернівців» («Буковина», 1900, ч. 44); «На св. Стефана» («Руска Рада», 1903, ч. 1); «Проф. д-р Стоцкий виїхав до Відня на сесію державної ради залізничої» («Буковина», 1903, ч. 60); «Посли др. Стоцкий і Пігуляк виїхали задля відпочинку із Черновець» («Буковина», 1904, ч. 87) та ін.

Одна з перших публікацій в зарубіжній пресі про С. Смаль-Стоцького була вміщена у німецькому літературному журналі «Literarisches Centralblatt für Deutschland» (1896, vol. 37), де йшлося про вже відомого на той час доцента слов'янської філології у Віденському університеті та професора, декана філософічного факультету у Чернівецькому університеті, як автора «Рускої граматики» (1893). Безперечно, це видання (у співавторстві з відомим німецьким мовознавцем Т. Гартнером) викликало неабияке зацікавлення не лише у середовищі українських мовознавців, а й іноземних філологів. Адже ця граMATика

однією з перших розвінчувала теорію про праруську мову, а також твердження щодо існування мов-двійників (українсько-російська).

Такого ж характеру була опублікована на сторінках «Літературно-Наукового Вістника», у розділі «Хроніка і бібліографія», замітка, в якій йшлося про те, що С. Смаль-Стоцький викладає «руську граматику: науку о звуках, історію українсько-руської літератури ХІХ-го в. від Шевченка» та проводить «Руский семінар: Читанє вибраних творів Шевченка». Окрім того, «Хроніка НТШ» з року в рік сповіщала читачів, друкуючи короткі повідомлення, про обрання його дійсним членом НТШ, діяльність у мовознавчій та археографічній комісіях Товариства, посаду, місце перебування, меценатство, зокрема про надіслані кошти на «Ювілейний Дар» із Чехословаччини для НТШ (1902, ч. 9; 1906, ч. 25; 1907, ч. 29; 1910, ч. 41; 1914, ч. 57; 1918, ч. 60/62; 1920, ч. 63/64; 1922, ч. 65/66; 1926, ч. 69/70; 1930, ч. 69/70). І. Брик у статі «Мова фактів: Сучасний стан української науки. Галичина» використав текст повідомлень із «Хроніки НТШ», зокрема про членство С. Смаль-Стоцького у філологічній секції Товариства [9].

Подібний матеріал був вміщений у «Програмі викладів Українського Вільного Університету в Празі», де було подано перелік лекцій, які читав С. Смаль-Стоцький – доктор філософії, звичайний професор української мови і літератури, член Всеукраїнської Академії наук у Києві, НТШ у Львові, дійсний член Слов'янського інституту в Чехословаччині. Зокрема: українська мова в «семі словянських мов», читання творів Т. Шевченка (1921); історія української літератури і культури ХVІ – ХVІІ ст., читання творів І. Франка і О. Кобилянської (1922); фонетика та читання старорукраїнських текстів (1923); аналіз твору Г. Квітки-Основ'яненка «Салдатський партрет» та розбір вибраних поетичних творів української літератури (1926); українська граMATика, пояснення Шевченкових поезій (1927); відмінювання дієслів (1927); українська граMATика, граMATичний розбір староукраїнських текстів (1928); родовід української мови (1929); огляд «індоевропейської і словянської семі» (1931); літературний аналіз творів Т. Шевченка (1937).

Наведені студії, які розробляв С. Смаль-Стоцький, дозволяють з'ясувати його наукові зацікавлення, які вповні відобразилися у назвах його книжкових видань та публікацій у 20–30-х рр. ХХ ст., що є яскравим прикладом формування національно-визвольної концепції української державності зазначеного періоду.

Окрім того, часопис «Вісти МВБУ» періодично повідомляли про члена-фундатора, а від 1935 р. – голову Музею визвольної боротьби України у Празі С. Смаль-Стоцького, акцентувавши його активну діяльність в музеї (1934, ч. 4, 5; 1935, ч. 8; 1936, ч. 12/13).

Показовим результатом того, що публічність С. Смаль-Стоцького уже виходила за рамки повідомлень про життя Чернівецького університету, урядових засідань та сходин товариств, членом яких він був, є те, що його газетярська діяльність вплинула на творення репутації особливо серед співробітників пресових видань. Доречно відзначити ставлення працівників москвофільських періодичних органів до відомого національно-демократичного популяризатора. У багатьох номерах провідних москвофільських часописів вміщувалися матеріали про С. Смаль-Стоцького, де не обходилося без іронії та сарказму.

Наприклад, «БуковинскіѢ Вѣдомости» лише у 1895 та 1896 рр. вмістили близько ста матеріалів про С. Смаль-Стоцького та його «вредну» діяльність, не враховуючи коротких повідомлень (нами було спеціально виділено цей період видавання газети, щоб показати цілісну картину невдоволення москвофілів прогресивною науковою та політичною діяльністю буковинця). Зокрема: «Вьлѣзло шило на верхъ» (1896, ч. 4); «Д-ръ Стоцкій и посоль Пигулякъ мауть бути пріятелями жидовских либераловъ» (1895, ч. 15); «Кому служатъ» (1895, ч. 16), «Жажда славы – чужимъ коштомъ» (1896, ч. 22); «Послѣдній аргументъ новоеристовъ» (1896, ч. 34); «Сѣяй вѣтеръ» (1896, ч. 41); «Борьба съ привидами» (1896, ч. 45/46). Г. Савчук, один із дописувачів до газети, у публікації без назви вказував нібито на згубний вплив газети «Буковина» на буковинців, до виходу якої, безперечно, був причетний С. Смаль-Стоцький, та висловив своє побажання: «Хорони Боже всю Русь такъ, якъ отъ огня, голоду, граду и отъ фонетичной “Буковины”» (1895, ч. 30).

«...А ђтъ бѡльше якъ 15-ти лѣтъ закоренилась у насъ шарлатанска политика національного самубійства, политика службы чужимъ, боръбы брата съ братомъ, допровадивша до той безвыходности, що [...] изъ самого правительства роздаются голосы розпуки и майже революційни голосы: не полагагаться ни на цѣсаря, ни на правительство, ни на никого, но прибѣгати къ крайнѡй самопомочи, нищити панѡвъ и проганяти не-русскихъ священникѡвъ. Таки оклики пали на новоерскѡмѣ вѣчи изъ устъ людей правительственнѣйшихъ, бо изъ устъ гг. Стоцкого и Пигуляка», – зазначалося у статті «Съ нами братья!» (1898, ч. 23). Подібно, як і у публікації «Новоерски лицемѣрство» (1898, ч. 42), велася мова про моральну і матеріальну підтримку С. Смаль-Стоцького та його соратників австрійським урядом, «щобы внутрь руского народа ширити національну и политичну деморализацію, щобы вызывати междуусобицѣ и убивати щиро руского духа». Однак контрверсійна та неконструктивна москвофільська пропаганда так і не змогла підірвати його авторитет.

Галицькі москвофіли також брали активну участь у цькуванні С. Смаль-Стоцького за його україноцентризм, що можна простежити у блоці публікацій: «Странствующій Стоцкій» («Галичанинъ», 1897, ч. 114); «Стефановичѣ Стоцкому» («Галичанинъ», 1897, ч. 177); «Уходѣ Смаля Стоцкого» («Галичанинъ», 1912, ч. 68); «Паденіе Смаль-Стоцкого» («Галичанинъ», 1912, ч. 242); «За кулісами буковинской Мазепіи» («Галичанинъ», 1912, ч. 257); «“Исповѣдѣ” Смаль-Стоцкаго» («Галичанинъ», 1913, ч. 40); «Къ характеристичѣ нашихъ знаменитостей» («Страхопудъ», 1887, № 7); «Литературное завѣщаніе» («Страхопудъ», 1887, № 11); «“ы, ѣ, ъ, передъ судищемъ нечестивыхъ” или “Вальницъ збір” хруніарховѣ въ Чорновцахъ» («Страхопудъ», 1887, № 13) та ін.

Проте за всі рамки журналістської етики вийшли публікації, точніше – віршовані тексти, п. н. «Изъ “козацької” автобіографіи» [96], «“Польско-руським діячамъ” на Буковинѣ на “обливаный понедельникъ”. Пану дехтяреві (докторові) Скотскому» [265].

У наступному корпусі публікацій описується реальна ситуація стосовно оцінювання діяльності С. Смаль-Стоцького: «Наші опікуни» («Буковина», 1899,

ч. 130, 131); «Із словянської старини (Пять викладів професора д-ра Стефана Смаль-Стоцького» («Буковина», 1903, ч. 43); «Др. Смаль-Стоцький» («Руска Рада», 1907, ч. 13); «Як витали д-ра Стоцького черновецькі Русини» («Руска Рада», 1908, ч. 4); «Учитель про д-ра Стоцького (Стаття надіслана з учит. кругів)» («Буковина», 1908, ч. 133); «Die ultima ratio der Stocki-Klique» («Bukowiner Freie Lehrer-Zeitung», 1909, № 34); «Ювілей Батька буковинського спілництва» («Народне Богатство», 1910, ч. 18); «Акад. проф. Ст. Смаль-Стоцький» («Нова Україна», 1925, ч. 4/6); «Проф. Степан Смаль-Стоцький (інформаційний нарис)» («Новий Час», 1925, ч. 86); «Др. Степан Смаль-Стоцький» («Рідний Край», 1929, ч. 6); І. Дощівник «На викладах професора Стоцького в Чернівцях (Зперед 25 літ)» (Час, 1933, ч. 1282, 1283) та ін.

У розділі «Нові почесні члени товариства “Просвіта”» журналу «Народній ілюстрований календар товариства “Просвіта” на звичайний рік 1927» (1926) був розміщений біографічний матеріал п. н. «Степан Смаль-Стоцький». Адже він, як і В. Гнатюк, В. Левицький, Б. Лепкий, І. Макух, В. Стефанік, А. Чайковський, С. Федак та ін., був іменований почесним членом одного з найбільш прогресивних суспільно-культурних товариств України. Зокрема, автор розвідки акцентував блискучу репутацію С. Смаль-Стоцького у веденні громадських справ у краю, адже «в політичній праці не міг ніколи погодитися з політикою покійного Василька, який вводив на Буковині систему політичної деморалізації та корупції. Василько не вірив у ідейність і характерність людини і поступав згідно з тими поглядами». Однак головною характеристикою діяльності С. Смаль-Стоцького було те, що його зусиллями було організовано на Буковині три українські державні гімназії, українську учительську семінарію, рільничу школу в Кіцмані, крайову школу різьбярства, токарства та металевої орнаментики у Вижниці.

1936 р. на сторінках газети «Діло» К. Левицький опублікував низку статей про відомих українських політиків, зокрема С. Смаль-Стоцького, що вже через рік вийшли виданням у двох частинах [130]. К. Левицький не міг зігнорувати журналістську та редакторську діяльність С. Смаль-Стоцького при написанні статті. «Тому він (С. Смаль-Стоцький. – М. П.) передусім постарався, щоб поставити на Буковині український періодичний орган, яким поклав газету: “Буковина” спершу

під редакцією Осипа Федьковича (1885 р.), хоч у дійсності він сам був довгі роки душею цього часопису», – зазначив відомий галицький адвокат. Також К. Левицький чітко наголошував, що головне завдання, яке поставив перед собою С. Смаль-Стоцький, було створення «української» Буковини, і реалізацію цієї засади він здійснював завдяки журналістській та редакційно-видавничій діяльності.

Згодом з'явилися публікації, присвячені урочистому відзначенню 75-річчя С. Смаль-Стоцького. «Свій щирий привіт» з цієї нагоди опублікували редакції багатьох часописів під такими заголовками: «Академік Смаль-Стоцький – 75 літ» («Рада», 1934, ч. 1); «75-літній ювілей акад. Степ. Смаль-Стоцького» («Самостійність», 1934, ч. 2); «Акад. др Ст. Смаль Стоцький дожив 75 року свого життя» («Український Тиждень», 1934, ч. 2); «Академик д-р Степан Смаль-Стоцький» («Самостійність», 1934, ч. 3).

Відзначимо, наприклад, що літературно-науковий журнал «Дзвони» у 1934 р. надрукував статтю про «визначного лінгвіста та великого громадського діяча Буковини», в якому виділив та охарактеризував головні наукові сфери діяльності С. Смаль-Стоцького – мовознавчу та літературознавчу (1934, ч. 3). Цією публікацією редакція «Дзвонів» прилучилася до пошанування С. Смаль-Стоцького в його 75-річчя.

Не міг не згадати про свого вчителя у пресі і В. Сімович, який опублікував низку статей з цього приводу, зокрема: «Академик Степан Смаль Стоцький (3 нагоди 75-ліття його життя)» («Життя і Знання», 1934, ч. 1); «Заслуги визначного діяча і мовознавця (3 нагоди 75-ліття Степана Смаль-Стоцького)» («Час», 1934, ч. 1526). У статті В. Сімович проаналізував науковий доробок С. Смаль-Стоцького: «епохальну» граматику «Grammatik der ruthenischen (Ukrainischen) Sprache» [«Грамматика руської (української) мови»] (1913), рецензії на сторінках журналу «Slavia», мовознавчі публікації в «Ділі» та «Україні», історичні та літературознавчі праці та ін. Попри відоме ім'я в Австро-Угорській державі та активну громадсько-політичну діяльність на Буковині, яка ширшому загалу була більш відома, ніж наукова, у свої 75 років він не зміг домогтися найменшого – зарахування в національну меншину в Румунії. Однак, незважаючи на несприятливі моменти у

житті, С. Смаль-Стоцький таки «дочекався гарних жнив із свого посіву», адже українці продовжують і надалі шанувати й користати з його значних досягнень.

Часописи часто інформували громадськість про незадовільний стан здоров'я С. Смаль-Стоцького, як-от: «Український Тиждень» (1936, ч. 10, 11), «Час» (1936, ч. 2093; 1938, ч. 2787), «Діло» (1937, ч. 191).

Через кілька років, 18 серпня 1938 р., звістка про смерть С. Смаль-Стоцького сколихнула пресову спільноту. Десятки часописів повідомляли про смерть відомого українського вченого, зокрема: «Діло» (ч. 182, 271), «Голос знад Буга» (ч. 5), «Правда» (ч. 35), «Дніпро» (ч. 3/4), «Календар “Червоної Калини”» (№ 10), «Тризуб» (ч. 34/35, 36/37, 43), «Календар-альманах Дніпро на звичайний рік 1939» (р. 16), «Час» (ч. 2811, 2812, 2818, 2821, 2823, 2830, 2851), «Український Тиждень» (ч. 27, 29), «Голос» (ч. 28/29), «Життя і Знання» (ч. 9), «Вісник» (кн. 10), «Слово» (ч. 4), «Канадський Фармер» (ч. 36), «Українська Школа» (ч. 7/12), «Руська Школа» (ч. 17), «Slovanský Přehled» (кн. 7).

Автор одного з некрологів, Г. Гануляк, у минулому активний москвофіл, редактор таких часописів, як: «Вѣночекъ», «Голось Труда», «Страхопудъ», «Русске Слово», а з початком 20-х рр. ХХ ст. – прихильник української справи, подав цікаві деталі із зустрічей зі С. Смаль-Стоцьким [31]. Зокрема, у статті «Стріча з д-ром Ст. Смаль-Стоцьким (Спомин з першого року світової війни)», вміщеній у газеті «Новий Час», він пригадував ведення тривалих пресових кампаній проти нього, що переходили у часті судові спори. Г. Гануляк, будучи відповідальним редактором одного з часописів, на сторінках якого публікували недостовірну, обманливу, бездоказову, оперту без жодних переконливих фактів, інформацію, неодноразово на заклик С. Смаль-Стоцького, виступав у суді та виголошував інсинуації, які диктувало йому керівництво часопису. Однак, познайомившись з ним на початку Першої світової війни, Г. Гануляк змінив своє бачення діяльності народовців. Його бажання співпрацювати зі С. Смаль-Стоцьким так і не було реалізоване: «Одна лише фіра верталася в напрямі Кракова, їхав нею якийсь фельдфебель до Кракова по “фасунок”, а до нього присівся д-р Стоцький, котрий вже більше до нас не вернувся».

Не погоджуємося із твердженням Ю. Гривняка, що з приводу смерті С. Смаль-Стоцького опубліковано лише три некрологи – авторства О. Колесси («Slavia», 1939/1940, № 17; «Rocznik Slovanskeho Ustavu v Praze», 1939, № 12) та Ф. Тихого («Casopismo Filologii», 1939, № 5) [43]. Ми встановили, що ще одну групу джерел становлять публікації: К. Левицький «Грудка на могилу д-ра Степана Смаль-Стоцького (У перші роковини його смерті)» («Діло», 1939, ч. 191); «Пом'яник членів “Просвіти” (Степан Смаль-Стоцький)» («Народний ілюстрований календар “Просвіта” на переступний рік 1940», р. 60); С. Сірополко «Все життя – одній меті (В роковини смерті незабутнього проф. д-ра Степана Смаль Стоцького)» («Діло», 1939, ч. 186). Зокрема, С. Сірополко вбачав відродження української державності як головну мету С. Смаль-Стоцького. Адже постійний пошук правди в українознавстві «крізь гущавину всяких наукових забобонів, упереджень, гіпотез, аксіом», та ще й реалізація при цьому значних книжкових проєктів, пласт наукових, суспільно-політичних, культурно-освітніх публікацій – вагомий аргумент щодо цілковитої присвяти себе українській справі.

Низка публікацій, присвячена С. Смаль-Стоцькому, була вміщена на сторінках еміграційної преси з початком т. зв. «вигнання» в його житті: «Українська Академія наук до акад. С. Й. Смаль Стоцького» та «Ювілей академіка Степана Смаль-Стоцького: Лист з Праги» («Тризуб», 1925, ч. 4); В. Заїкин «Академик Ст. Смаль-Стоцький» («Тризуб», 1925, ч. 5); «Ювілей нашого вченого» («Свобода», 1925, ч. 261). Зокрема, на шпальтах газети «Свобода» у 1925 р. було вміщено статті, присвячені 40-річному ювілею діяльності С. Смаль-Стоцького. Автор під криптонімом М. С. опублікував інформаційний нарис (ч. 298), у якому лаконічно розкрив діяльність видатного діяча. Нашу увагу привернуло те, що автор помилково вказав перший друкований текст ювіляра у газеті «Діло» нібито під псевдонімом С. Нагнибіда. Насправді стаття С. Смаль-Стоцького п. н. «Листы зь Буковины» (1880, ч. 39, 40) не була підписана.

Друга стаття – «Проф. др. Степан Смаль-Стоцький (В 40-літні роковини громадянської діяльності)» – належить священику М. Копачуку (ч. 302). «Довголітний наочний свідок і скромний співробітник» С. Смаль-Стоцького, як

назвав себе автор, зумів окреслити у статті постать видатного діяча як одну із провідних в українській історії. М. Копачук для загального розуміння важливості праці ювіляра для добра українського народу виокремив основні царини, в яких він працював: суспільно-політичну та культурно-освітню.

У другій половині XIX ст. естафету публікацій про С. Смаль-Стоцького на сторінках діаспорних часописів продовжили: Ю. Гривняк «Титан української філології» [43], О. Кравченюк «Степан Смаль-Стоцький і Ватрослав Ягіч» [123], а також Я. Рудницький «Пам'яті акад. Степана Смаль-Стоцького» («Свобода», 1948, ч. 247); В. Безушко «Проф. Степан Смаль-Стоцький» («Свобода», 1961, ч. 197); М. Григор та П. Кучерявий «Степан Смаль-Стоцький – відродитель Буковини» («Шашкевчіяна», 1970, ч. 13/14); Д. Чопик «На пошану академіка проф. С. Смаль-Стоцького» («Свобода», 1984, ч. 247); П. Часто «Як же розмовляли наші предки?» («Свобода», 2002, ч. 43), де автор наводить основні твердження С. Смаль-Стоцького про українську мову, які заперечували існування давньоруської мови («праруської»). «З огляду на це, проф. Стоцький закликав своїх земляків пізнати правду про український народ та його мову, як рівно ж і про ціни його творчого духа...» – зазначив Д. Чопик.

Важливим матеріалом при вивченні постаті С. Смаль-Стоцького варто вважати його спогади «Немолів (Спомини з дитячих літ на вічну пам'ять мому батькові)», що є визначною пам'яткою української мемуаристики. Відзначимо, що його спогадам властиві т. зв. хронологічний метраж, насиченість побутовими деталями та художня манера письма, без жодної науковості.

Помітне місце у масиві матеріалу дослідження відводиться енциклопедично-довідковим виданням. Це пояснюється тим, що до такої неординарної постаті посилювався інтерес у громадськості. Так, 1900 р. на сторінках російського «Энциклопедического словаря Брокгауза та Ефрона» вміщено повідомлення про С. Смаль-Стоцького – «профессоръ малорускаго языка и литературы въ черновицкомъ университетѣ въ Буковинѣ» (Санкт-Петербург, 1900, т. 60). Зазначимо, що автор при написанні використав матеріал із «Хроніки НТШ» за 1900 р., оскільки виокремив 19 праць С. Смаль-Стоцького, які «написаны по-

нїмецки, другїе – по-малорусски», та зауважив, що «работы не большія, большею частью по грамматикѣ».

Згодом уже німецька енциклопедія «*Wer ist's*» вмістила лапідарний матеріал про українського професора [356]. Традиційно для публікацій такого характеру автор вважав за потрібне подати наукову біографію С. Смаль-Стоцького та інформацію про основні віхи його діяльності. Сьогодні завдяки цій публікації нам відомі роки народження доньки Ірини (1890), синів – Романа-Софрона (1893) та Нестора-Михайла (1895).

У 1999 р. А. Зєба подав довідковий матеріал про Р. Смаль-Стоцького в «Польському біографічному словнику», в якому також охарактеризовано діяльність Смаль-Стоцького-батька [358]. Увагу привернуло й те, що були зазначені певні відомості про діяльність іншого сина, Нестора, – публіциста, працівника Міжнародного інституту сільського господарства в Римі (*Istituto Internazionale dell'Agricoltura*). Вважаємо акцентувати, що Н. Смаль-Стоцький, як ми визначили згодом, був перекладачем (на замовлення Є. Онацького перекладав німецькою публікації з газет «Діло» та «Новий Час»). Окрім того, ми з'ясували, що він обіймав посаду редактора «Українського статистичного річника Українського економічного Бюро в Варшаві» (Тризуб, 1935, ч. 37).

Вказаний довідковий матеріал свідчить про потенціал С. Смаль-Стоцького бути наставником не лише в царині науковій, політичній, й у журналістській, редакторській, видавничій. Адже він проводив виховання у «хосенно-націоналістичному» дусі, доказом чого слугують спогади Р. Смаль-Стоцького: «У нашій вітальні висіли і старі мапи України, і штрихи гетьманів Хмельницького, Мазепи, Апостола, закуплені в антикварі Гірземана в Липську, і вони “наочною метою” негайно переконували всяких гостей, як князя Гогенльогешілінгфюрста або барона Вляймбена, президентів Буковини, пізніших прем'єрів Австрії, про існування української нації» [91]. Зрозуміло, що Роман «просяк був впливом» С. Смаль-Стоцького, адже, наслідуючи батька, особливо в пресознавчій галузі, залишив значний доробок. Проте про Нестора як журналіста ми з'ясували небагато, тому ця постать чекає ще свого дослідника.

Окрім згаданих довідкових видань, уваги заслуговують довідкове видання «Die K. K. Franz-Josephs Universität in Czernowitz» (Чернівці, 1900), «Українська Мала Енциклопедія» Є. Онацького, чотирнадцятий том якої вийшов друком 1959 р. – у соту річницю з дня народження С. Смаль-Стоцького (Буенос Айрес, 1959, кн. 13). Серед інформаційного матеріалу нас зацікавило те, що Є. Онацький виділив видавничу діяльність, відзначивши зв'язки чернівецького видавця С. Смаль-Стоцького та письменника В. Стефаника, оскільки «він (С. Смаль-Стоцький. – М. П.) перший звернув увагу українського громадянства на талант Василя Стефаника і перший видав його збірку “Синя книжечка”».

У 1990-х р. завдяки зусиллям В. Кубійовича в еміграційному світі вийшла друком *Encyclopedia of Ukraine* (Торонто; Баффало; Лондон, 1993, т. 4), в якій вміщено важливу з погляду нашого дослідження інформацію про співпрацю С. Смаль-Стоцького з чернівецькими часописами «Рідний Край» (1926–1930) та «Самостійна Думка» (1931–1937). На сторінках енциклопедії зазначено також, що український мовознавець був членом Слов'янського інституту (*Slovanský Ústav*) у Празі, створеного за підтримки президента Чехословаччини Т. Масарика, відомого своїм українофільством.

Нами було виявлено близько п'ятисот публікацій про С. Смаль-Стоцького. Матеріали про нього можна скомпонувати у такі групи: політичні, суспільно-громадські, освітянські, економічні, культурно-просвітні. Попри пресові кпини стосовно С. Смаль-Стоцького у контексті тогочасних подій (доходило й до того, що демонстративно перекручували написання прізвища, зокрема у польській пресі, – на Смалк-Стовський, Скотський, Слоцький), ми отримали багато необхідних даних для актуалізації його пресової діяльності. Звичайно, тексти пропагандистського характеру на сторінках часописів також використовувалися як джерело доповнень до нашого дослідження.

Отже, документи дали змогу створити реальну картину журналістської, редакційної та видавничої діяльності С. Смаль-Стоцького в історіографії української журналістики. Ми з'ясували, що до сьогодні не існувало комплексного дослідження цієї ділянки його зайнятості. Проаналізувавши контент українських–буковинських,

українських–галицьких, українських–з-над Збруча, українських–еміграційних, а також іноземних пресових органів, ми визначили значення С. Смаль-Стоцького у формуванні і розвитку українського медіапростору.

1.3. Методологія дослідження

У період бездержавності, коли Наддніпрянська Україна була поневолена радянською Росією, Східна і Західна Галичина – Польщею, Північна Буковина – Румунією, а Закарпаття належало Чехословаччині, для формування національної свідомості українців були вкрай несприятливі обставини. З огляду на це головним завданням провідних українських діячів було інформування та висвітлення реалій в усіх ділянках суспільного життя, пропагування української національної ідеї серед громадськості. Вирішення значною мірою таких суперечностей відбувалося через видавничі проекти, реалізацією яких вправно керував С. Смаль-Стоцький. Адже, на переконання відомого українського публіциста М. Шлемкевича, преса – це верстат, де перемелюється, очищується від випадковостей і остаточно виявляється народна думка [345].

Появу «білих плям» у вивченні життєпису та діяльності С. Смаль-Стоцького спричинило несприйняття радянським режимом цієї постаті. Довготривале накладене табу зумовило прогалину у вивченні його журналістської та редакційно-видавничої діяльності. Однак, незважаючи на це, ще у діаспорному середовищі 60–80-х рр. ХХ ст., а згодом – у незалежній Україні постать С. Смаль-Стоцького стала полем дослідження для багатьох науковців. Тож необхідно вказати, що історія української журналістики та видавничої справи буде неповною, якщо оминати значний масив праць С. Смаль-Стоцького.

Професор Л. Сніцарчук неодноразово стверджувала, що вагомим чинником у творенні історії української журналістики є дослідження особистостей, які брали участь у її формуванні [296]. Подібну думку ми простежили в Л. Губерського, який писав: «Роль особистості, зокрема видатної, в історії надзвичайно велика. Вона може впливати на перебіг історичних подій, зумовлювати їх прискорення чи уповільнення. Видатні особистості, як правило, згуртовують навколо себе народ,

запалюють його ідеями, організовують як суспільну творчу силу... є справжніми творцями культури і історії, їх суб'єктом, єдиною й неподільною рушійною силою культуротворчого, суспільно-історичного прогресу» [50].

Отже, для детального вивчення журналістської, редакційно-видавничої діяльності варто використати низку методів та підходів. Зазначимо, що опрацювання методологічної бази українського журналістикознавства здійснювали М. Возняк [27], І. Кривецький [125], М. Нечитайок [239], М. Хилько [328], В. Щурат [350] та ін.

Для аналізу реалізації журналістської, редакційно-видавничої діяльності С. Смаль-Стоцького нами було використано наукові принципи, зокрема об'єктивність, достовірність, комплексність, історизм.

Принцип об'єктивності полягає у подачі безпомилкових відомостей конкретній аудиторії щодо постаті С. Смаль-Стоцького загалом. Неправильне зазначення року народження (Ткач Л. «Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX століття», 2007), а також приписування Р. Смаль-Стоцькому привілеїв батька та навпаки (Пеленська О. «Український портрет на тлі Праги: українське мистецьке середовище в міжвоєнній Чехо-Словаччині», 2005), помилкове трактування журналістських текстів спричиняли певні неточності у висвітленні біографічних даних. Принцип об'єктивності використано при встановленні кількості редакційних колективів, з якими співпрацював С. Смаль-Стоцький, як-от: «Вістник» [72], «Вістник Союзу визволення України» [55], «Діло» [197], «Свобода» [25].

Як один із найбільш вагомих принципів необхідно виокремити принцип достовірності. Завдяки йому можна встановити авторство С. Смаль-Стоцького щодо значної кількості публікацій у періодичних органах: «Буковина», «Діло», «Народне Богатство», «Промінь», «Руска Рада», «Руска Школа», «Українська Хата», «Хлібороб» та ін. У перспективі цей принцип допомагає виокремити низку псевдонімів та криптонімів журналіста, з'ясувати у такий спосіб його активну причетність до реалізації низки пресових та книжкових проєктів.

Науковий принцип комплексності дозволяє здійснити аналіз масиву українських та іноземних пресодруків кінця XIX – першої половини XX ст., з притаманним їм змістово-тематичним спрямуванням, з метою виявлення конкретної кількості публікацій С. Смаль-Стоцького. Наступний етап – потрібно здійснити вичерпний аналіз віднайдених нами джерел, зокрема архівних документів, пресових матеріалів.

Принцип історизму опертий на детальному аналізі масиву пресових органів у контексті суспільно-політичних чинників, а головне – стану бездержавності, що, природно, вплинуло на формування мас-медійної діяльності С. Смаль-Стоцького.

Для того, аби комплексно підійти до аналізу різноаспектної діяльності С. Смаль-Стоцького, використано певні наукові підходи. Зокрема, для вивчення формування та становлення української преси застосовано історичний підхід. Зазначимо, що відомості представлені у хронологічній послідовності, є вагомим компонентом основних закономірностей розвитку преси, що вказує на чіткий зв'язок із стратегією С. Смаль-Стоцького щодо пропагування національної думки.

Для узагальнення дослідженого масиву пресових органів, з якими співпрацював С. Смаль-Стоцький, використано системний підхід. Він сприяв відстеженню динаміки розвитку преси означеного періоду, представленню критеріїв її класифікації та виявленню причинно-наслідкового зв'язку, контекстуалізації тогочасних подій у вітчизняній пресі.

З метою розкриття особливостей досліджуваної сфери діяльності С. Смаль-Стоцького застосовано низку методів, які сьогодні використовує соціальна комунікація: метод емпіричного аналізу, добору й систематизації матеріалу, порівняльно-історичний (компаративний), хронологічний, структурно-типологічний, культурно-історичний, діахронного та синхронного висвітлення подій та явищ, класифікації, біографічний, контент-аналізу та метод аналізу документів. Характерно, що з їх допомогою проаналізовано функціонування його власних пресових органів та тих, з якими він співпрацював, охарактеризовано розвиток видавничого руху на базі суспільно-політичного становища, а також з'ясовано інформаційно-комунікаційні процеси в історичній систематичності.

Метод емпіричного аналізу застосовано при виокремленні із масиву українських пресодруків, з якими співпрацював С. Смаль-Стоцький як журналіст, редактор чи видавець. При цьому першочерговим завданням було отримати інформацію про розвиток та становлення досліджуваного кластеру преси через масив архівних матеріалів, наукових розвідок, епістолярної спадщини та ін.

У процесі дослідження використано також науковий метод добору й систематизації матеріалу. На його основі здійснено реєстр публікацій С. Смаль-Стоцького з вказівкою на дату написання та джерело. Зазначимо, що серед низки книжкових видань (попереднє місцеперебування – відділ спецфонду ЛННБ України ім. В. Стефаніка) нами зафіксовано його дарчі підписи відомим українським науковцям та громадсько-культурним діячам («Критична замітка Др. Ст. Смаля-Стоцького на “Словарь російсько-український” М. Уманця і А. Спілки» – І. Белею; «Про плян науки рускої мови в гімназиях» – В. Коцовському, а також «Grammatik der Ruthenischen (Ukrainischen) Sprache» (1913) – Митрополиту Андрею Шептицькому). Представлений метод базується на укладанні картотеки публіцистичних та книжкових матеріалів із притаманною мовностилістичною, часопросторовою й жанровою атрибуцією.

Порівняльно-історичний (компаративний) метод сприяв вирізненню ознак, властивих публіцистиці С. Смаль-Стоцького, визначенню особливостей жанру його публікацій, зокрема: суспільно-політичних, культурно-просвітницьких, наукових. Також означений метод дав змогу здійснити порівняння пресодруків С. Смаль-Стоцького з іншими тогочасними часописами за такими ознаками: періодичність, тривалість виходу, художньо-технічне оформлення, конкурентоспроможність, кількість передплатників.

Для унаочнення головних результативних проектів С. Смаль-Стоцького у формуванні загального образу журналіста, редактора, видавця використано хронологічний метод. Це сприяло чіткому розмежуванню компаративних складових діяльності на періоди: галицький (1876–1877 рр.), буковинський (1878–1914 рр.), еміграційний (1914–1938 рр.).

Для визначення типологічних ознак пресодруків, які редагував («Буковина», «Зерна», «Хлібороб») та з якими співпрацював («Живе Слово», «Ілюстрована Україна», «Ми», «Неділя», «Правда», «Україна», «Час» та ще інших 47 часописів) С. Смаль-Стоцький, застосовано структурно-типологічний метод. Використання наукового методу сприяло окресленню типологізації його власних видавничих проєктів, а також книжкових видань Є. Жуковського, В. Стефаніка, Ю. Федьковича, до виходу яких він доклав значних зусиль.

Культурно-історичний метод роз'яснює, стверджував І. Михайлин, «подвійну функцію журналістики: з одного боку, пасивну, як дзеркала громадського життя, а з іншого – активну, як творця та учасника історичного процесу» [230]. Пресознавець зазначив, що це обумовило «сприйняття її явищ на широкому тлі суспільного розвитку, розуміння журналістики як елемента культури, могутнього чинника пробудження національної свідомості, сприйняття суб'єктів журналістської творчості громадських діячів, що словом створювали дім української державності». Культурно-історичний метод значною мірою сприяв визначенню хронологічних і територіальних меж дослідження з урахуванням особливостей стану бездержавності та формування у цьому контенті світогляду журналіста, редактора та видавця С. Смаль-Стоцького.

Для виконання дослідження важливим також був метод діахронного і синхронного висвітлення подій та явищ, який сприяв аналізу особливостей становлення і розвитку буковинської преси періоду австро-угорського панування, зокрема всебічному представленню українського питання та акцентування заклику до формування національних засад серед широкого загалу. При використанні цього методу визначено чіткі критерії для формування джерельної бази і компетентності у висвітленні історіографічного доробку з метою опрацювання представленої проблематики.

Позиціонування впливу С. Смаль-Стоцького та його значний журналістський доробок при цьому виявлено методом класифікації. Зокрема, послуговування його основними принципами поділу на групи дало змогу

класифікувати матеріали журналіста на три тематико-проблематичні блоки: суспільно-політичний, культурно-просвітницький, науковий.

Виразну характеристику методу контент-аналізу запропонував В. Іванов, стверджуючи, що «під час такого аналізу з'ясовуються взаємозв'язки між тематикою змісту і кількісними параметрами інформації. Для цього спершу окреслюється програма вивчення, визначається мета та гіпотеза дослідження, а також об'єкт, часові та просторові межі, “принципи вибірки”, категорії та одиниці дослідження...» [98]. Метод контент-аналізу уможливив аналіз різножанрових публікацій, класифікацію використаних методів при реалізації редакторських та видавничих проектів С. Смаль-Стоцького, на зміст яких впливало суспільно-політичне становище. При цьому з'ясовано сприйняття тогочасною аудиторією пропонованого ним журналістського продукту. Зокрема, виявлено понад 300, здебільшого інформаційних публіцистичних матеріалів про життя та діяльність С. Смаль-Стоцького.

У процесі дослідження застосовано ще один важливий метод – біографічний, який сприяв ґрунтовному вивченню його життєпису та різноаспектної діяльності, а також колег по фаху. Це, зі свого боку, дозволило виявити додаткову інформацію про особливості функціонування тогочасної пресової та видавничої справи. Послугування методом сприяло встановленню авторства не підписаних ним публікацій. Зокрема, віднайдено 10 криптонімів та псевдонім журналіста, укладено бібліографію статей встановленого авторства С. Смаль-Стоцького із 116 позицій.

Застосування методу оперте на матеріалі його спогадів, де він засвідчив співпрацю з газетами «Буковина», «Руска Рада», створення ним друкарні з аналогічною назвою та формування книговидавничих проектів: граматик, «Синьої книжечки» В. Стефаника та ін. Для прикладу, завдяки опрацюванню біографічних творів Ю. Луцького, У. Самчука, Р. Смаль-Стоцького, В. Стефаника було представлено історичні факти, дати тощо. Так, О. Кобець подав документальну інформацію про життя у таборах для військовополонених під час Першої світової війни, в яких сфокусував свою просвітницьку та видавничу діяльність С. Смаль-

Стоцький, що дозволило більш чітко та повно розкрити це питання у дисертаційній роботі [108].

На підставі концептуальних засад методу аналізу документів з'ясовано специфіку підходів С. Смаль-Стоцького до організації журналістської, редакторської та видавничої діяльності. Зокрема, опрацьовано більше 200 справ у фондах 23 архівних установ, що мають дотичність до досліджуваної тематики, зокрема: епістолярій, офіційні документи, комплекти часописів, мемуари.

Отже, застосування основних наукових принципів, підходів, методів сприяло розкриттю теми дослідження, залученню до наукового обігу нових архівних документів, маловідомих публікацій, опублікованих джерел через інформаційно-комунікативний процес із притаманною йому історичною послідовністю. Нами використано спеціальні наукові методи, що ґрунтуються на нормах джерельної достовірності історичного знання. Їх використання сприяло вичерпному дослідженню журналістської, редакційної та видавничої діяльності С. Смаль-Стоцького та його ролі в українському й еміграційному просторі кінця XIX – 30-х рр. XX ст. Доречно процитувати М. Нечиталюка: «Критичне осмислення дотеперішніх наукових досліджень історії української журналістики висуває перед науковцями низку принципово важливих, корінних, досі не розв'язаних проблем, без вирішення яких навряд чи може далі успішно розвиватись українське журналістикознавство» [240].

Висновки до розділу 1

Дослідження історіографії журналістикознавства доводить значний інтерес науковців до розвитку та функціонування української преси кінця XIX – першої третини XX ст. Адже багато імен журналістів, публіцистів, редакторів, видавців було повернуто з історичного небуття до національної пам'яті. Значну кількість письменників, громадсько-політичних діячів вдалося ідентифікувати через дослідження сучасних пресознавців. Простежено також загальне пошукання у вивченні окремих постатей, які працювали у царині соціальних комунікацій, однак

усе ж комплексно не охоплено ці висвітлення творчої спадщини її фундаторів, зокрема журналіста, редактора, видавця С. Смаль-Стоцького.

Активізація його діяльності припала на період національно-культурного поступу буковинців (1885–1918 рр.), для якого були характерні несприятливі економічні та суспільно-політичні умови, постійні цензурні утиски влади, вплив духівництва з притаманним москвофільським та румунофільським підтекстом. Тож зрозуміло, що саме пресу С. Смаль-Стоцький обрав для формування підґрунтя національної свідомості, оскільки вона була одним із найдієвіших механізмів у житті громадськості, усупереч державним інституціям та їх пропагандистським вербальним засобам. Для реалізації медійної продукції С. Смаль-Стоцький налагоджував зв'язки з представниками українських, німецьких, польських науковців та пресових діячів, а також заручався підтримкою австро-угорських офіційних структур.

Вивчення творчої спадщини С. Смаль-Стоцького започаткувалося наприкінці 50-х рр. ХХ ст. й було зосереджене у США, оскільки на теренах України на його постать було накладено ідеологічне табу радянською владою. Першими смаль-стоцькознавцями в діаспорі можна вважати А. Господина, К. Кисілевського, І. Новосівського, О. Цісика. Однак їх праці зводилися здебільшого до аналізу наукового доробку С. Смаль-Стоцького, базувалися на масиві епістолярного матеріалу, що також підтверджував його зацікавлення мовознавством, літературознавством, історією тощо.

І лише з початком української незалежності активізувався інтерес вітчизняних фахівців з галузі соціальних комунікацій до висвітлення життєпису та діяльності знаних журналістів, редакторів, видавців, чому сприяв доступ до багатьох спецфондів бібліотек, архівів, музеїв.

Здійснивши аналіз історіографії дослідження, ми з'ясували, що в науковий обіг не було введено праць, у яких чітко охарактеризовано журналістську, редакційно-видавничу діяльність С. Смаль-Стоцького, попри значний інтерес до цієї постаті О. Горбатюка, В. Даниленка, О. Добржанського, В. Шоліної, що також чітко продемонстровано у нашому дослідженні.

Так, ґрунтовному висвітленню проблематики сприяло використання архівних документів із фондів українських та зарубіжних установ. Нами було віднайдено блоки публікацій, в яких журналістська характеристика діяльності С. Смаль-Стоцького часто набувала суперечного характеру, як-от свідчення народовців та москвофілів, соціал-демократів та націонал-демократів. Епістолярій сприяв висвітленню низки суб'єктивних аспектів у становленні й веденні його редакційної та видавничої діяльності, зокрема у співпраці з О. Барвінським, М. Драгомановим, Р. Заклинським, І. Франком, В. Щуратом та ін.

У роботі використано низку діалектичних принципів, наукових підходів, а також загальнонаукові методи, які сприяли розкриттю теми та виявленню майже 500 публікацій про С. Смаль-Стоцького політичного, освітянського, економічного, суспільно-громадського, культурно-просвітнього характеру. Окрім того, використана методологічна база допомогла формуванню нового наукового продукту з маловідомих журнально-газетних публікацій, архівних документів та опублікованих джерел.

РОЗДІЛ 2

ТЕМАТИЧНІ ДОМІНАНТИ ЖУРНАЛІСТСЬКОГО ДОРОБКУ С. СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО

2.1. Суспільно-політичні пріоритети публікацій

Роль С. Смаль-Стоцького в суспільно-політичному житті бездержавного народу досить яскраво репрезентує вагомий масив його публікацій на злободенні теми тодішньої реальності. Як досвідчений політик, він вбачав потребу тісного контакту між українською спільнотою і провідними громадськими та державними структурами на теренах Буковини. Як стверджували його сучасники, важко уявити собі цей край до Першої світової війни «без імени» С. Смаль-Стоцького [342]. У політичній сфері відчутно «помічною» була його журналістська діяльність, яку можна вважати проекцією світогляду знаного діяча.

На початку 90-х рр. XIX ст. С. Смаль-Стоцький почав здійснювати авторитетну суспільно-політичну діяльність на Буковині в контексті тогочасних політичних процесів. Він еволюціонував від прийняття простих партійних рішень до створення державницько-правових концепцій України. Отже, як політичний діяч, С. Смаль-Стоцький вагомо заявив про себе 1891 р., коли був обраний головою політичного товариства «Руська Рада», 1892 р., а згодом 1898, 1904, 1911 рр. послом Буковинського крайового сейму, восени 1905 р. був одним із засновників української партії – «Національної ради русинів на Буковині», 1909 р. став очільником новоствореної партії «Руська Рада», або ж, як її називали, – «мужицької партії», 1911–1918 рр. обраний депутатом Австрійського парламенту, а 1913 р. став неофіційним керівником Української народної партії. Зазначимо, що масштабна політична діяльність сприяла становленню С. Смаль-Стоцького в пресо- та книговидавничій царині, оскільки із створенням того чи іншого політичного пресодруку він був змушений виконувати обов'язки журналіста, редактора, видавця. Зокрема, нами було віднайдено та проаналізовано 49 статей та 30 опублікованих текстів промов суспільно-політичної тематики С. Смаль-Стоцького, а також встановлено його авторство 47 публікацій.

Першою т. зв. трибуною виголошення його ідейних засад суспільно-політичного змісту стала «Буковина» – українська громадсько-культурна газета, орган прогресивного суспільно-політичного угруповання буковинських народовців у лавах товариства «Руська Бесіда», згодом – «Руської Ради» та Української національно-демократичної партії [263]. Зазначимо, що одним з головних її пріоритетів було відображення суспільно-політичних та національно-культурних процесів на Буковині, оскільки вона була заснована в період національного відродження українства краю (1885 р.). Відомий український громадський діяч О. Попович у своїй фундаментальній праці «Відродження Буковини» відзначив: «І треба було чимало часу й труду, доки ми, блукаючи манівцями, найшли шлях, яким нам слід було йти. Ступивши на нього, піднесли ми високо національний стяг, часопис “Буковина” як дороговказ... до національної свідомої політичної праці» [266].

У видаванні «Буковини» брали участь майже всі визначні постаті українства краю, з нею співпрацювала також значна частина тодішніх громадських, культурних і політичних діячів із Наддніпрянської України. Як редактор і постійний журналіст газети, С. Смаль-Стоцький всіляко сприяв її виходу у світ. Також допомагав при вирішенні організаційних питань щодо випуску газети, часто надавав підтримку й у розв’язанні фінансових проблем, адже був багаторічним її меценатом. В. Сімович на сторінках часопису «Життя і Знання» так описав його роботу в «Буковині»: «Та же тоді багацько праці вкладав у неї тодішній провідник буковинських українців, проф. Степан Смаль-Стоцький. Політичні й національно-освітні статті все виходили зпід його пера. І так було весь час, доки він мав час стояти близько часопису...» [17].

Відомо, що у 1915 р. газета перейшла під безпосереднє фінансове «опікунство» М. Василька. Підтвердженням слугує те, що на перших шпальтах видання упродовж 1915–1917 рр. було опубліковано чимало його суспільно-політичних статей, зокрема: «Визволене Буковини» (1915, ч. 4, 5); «В ексецеленція граф Мерон» (1915, ч. 4); «Українці а Москалі» (1915, ч. 16); «Штрін-Кербер» (1916, ч. 3); «Граф Черчін – граф Клям Мартініц» (1917, ч. 1);

«Революція в Петрогороді» (1917, ч. 5). Його авторству належать і матеріали про нового лідера національного руху на Буковині, як-от: «Українські провідники д-р Кость Левицький і Николай Василько у начальника команданта армії і в наслідника престолу» (1915, ч. 11); «Почесний дарунок для посла Николая Василька» (1915, ч. 37); «Стрілецький привіт послови Василькови з нагоди його іменин» (1916, ч. 4). Таким чином, М. Василько прагнув продемонструвати континуум авторитетної політичної діяльності, яку він провадив як народовець (у минулому – старорусин-москвофіл), залучивши до цього «Буковину», що роками впливала на формування національної свідомості буковинців.

Сумлінно виконуючи свої обов'язки, газета ґрунтовно висвітлювала перебіг Першої світової війни на Буковині та у світі. Також подавала актуальні матеріали з провадження суспільно-економічної, культурно-просвітньої, політичної діяльності в краю й на інших українських теренах. Проте «змістом і моральною силою значно впала саме тоді, коли після двадцятилітнього свого існування вона стала органом Васильківської політики... Кращого мабуть показу різниці між Стоцьківщиною й Васильківщиною вже й не треба» [59].

Варто зазначити, що статті культурної тематики, опубліковані у перших річниках «Буковини», редагував Ю. Федькович, а суспільно-політичні тексти готували до друку редактори С. Смаль-Стоцький, О. Попович, І. Тимінський. Проте не лише редакторською діяльністю варто пов'язувати С. Смаль-Стоцького з першими публікаціями в газеті. Він працював і як журналіст. Аби відрекомендувати себе як провідного активного політика, друкував багато програмних статей на сторінках «Буковини». В одній з перших публікацій – «В чім наша сила» (1892, ч. 51, 52) – С. Смаль-Стоцький наголошував на потребі лідера стосовно успішного вирішення українського питання в краї. Однак при тому закликав шукати альтернативні підходи і саму громаду: «Не думай собі чоловіче, що я тут дурницю говорю, коли кажу, що ми мусим о то дбати, щоб кожному з нас було добре». С. Смаль-Стоцький заторкував і масштабніші проблеми, зокрема, окреслив специфіку формування та розподілу державних структур не лише на Буковині, а на теренах усієї Австро-Угорської монархії.

Окрім того, С. Смаль-Стоцький засвідчив той факт, що світ перебував у стані «тихої війни». Будучи знайомим із провідними політичними діячами держави, він спостерігав за тим, як розпочалася «завзята війна поміж народами... один нарід навперед другого рад захопити... рад над другим запанувати, – та додав: – Простий чоловік тої війни не видить».

Змодельовавши суспільно-політичне становище краю, С. Смаль-Стоцький закликав українців об'єднуватися у політичні товариства, зокрема, вступати до лав «Руської Ради», адже «в єдності і в згоді наша сила». Він також вважав за потрібне популяризувати цю публікацію серед широкого загалу, чим і займалася редакція газети, адже на шпальтах перших чисел 1893 р. вміщувала рекламне повідомлення про випуск книжки з однойменною назвою, яка «дуже цікава і для руського народу важна».

Головною політичною програмою буковинських народовців від початку 90-х р. XIX ст. до початку Першої світової війни можна вважати цикл концептуальних статей С. Смаль-Стоцького під загальною назвою «Політика реальна» (усього 21 публікація), надрукованих на шпальтах газети «Буковина» 1896 р. До речі, москвофіли вважали цю працю С. Смаль-Стоцького «политичнымъ вѣрсповѣданіемъ цѣлой новоерской клики» [279].

Ось, наприклад, основні теми, які порушував С. Смаль-Стоцький у циклі статей: єдність діяльності буковинських та галицьких народовців (ч. 53); поступ національної ідеї, а не лише використання гучних патріотичних гасел (ч. 53); розвиток української інтелігенції (ч. 54); питання провадження опозиційної політики (ч. 56, 60); аналіз тогочасної політичної діяльності (ч. 61); характеристика польської національної ідеї (ч. 63); шкідливий вплив москвофільського руху на суспільно-політичний розвиток краю (ч. 80); ведення правильної зовнішньої політики, бо «вона мусить про се дбати, аби тоті відносини до держави і до сусідів так якось уладнати, щоб народови при тім було якнайліпше, щоб він якнайліпше мав ся і міг розвиватися» (ч. 85).

С. Смаль-Стоцький висунув програмні засади, які повинні були піднести національну свідомість народу, сформувані його державотворчі ідеали та, що

найголовніше, згуртувати український рух навколо цих ідеалів. Загалом, ґрунтовно осмислив діяльність народовського руху на західноукраїнських землях та визначив його головні принципи і завдання. Реакція на появу «Політики реальної» була передбачена: москвофіли сприйняли її негативно. Опозиціонер до «нової ери», Ю. Романчук та періодичний орган його Української національно-демократичної партії – газета «Діло» – не взяли до уваги появу вказаних статей С. Смаль-Стоцького. Першим з відомих діячів, хто відгукнувся на «Політику реально», був І. Франко.

У часописі «Житє і Слово» була вміщена його стаття «Реалісти чи кар'єристи», де він критично проаналізував зміст серії публікацій «Політика реальна» (1896, кн. 2). Політична та громадянська позиція С. Смаль-Стоцького зазнала нищівної критики, його «національні засади» І. Франко розглядав через призму некваліфікованого оперування термінами. Звинувачення С. Смаль-Стоцького було викликане й розглядом ним важливих – чи то політичних, чи громадських – справ, базованих на його суто конкретному розумінні, інколи не опертому на фактах. І. Франко критикував С. Смаль-Стоцького й за те, що той розпочав написання праці без попередніх студій, звично писав «по-журналістськи», про те, що знав, а не докладно продумував, як подати матеріал у науковій формі. Буковинський діяч часто повторював свої міркування, кілька разів цитував сам себе в одній і тій же статті. І. Франко вважав, що С. Смаль-Стоцький перебільшував вплив москвофільської діяльності на стан політики в Галичині. Окрім того, стверджував, що він неправильно тлумачить сам термін «політика». Наприклад, в одній із статей С. Смаль-Стоцький писав, що політика – це «народна господарка», і як кожний справжній господар дбає про своє майно, так і політик повинен дбати про народні справи. І. Франко натомість переконував, що помилково вважати політику лише внутрішньою справою, коли на неї тиснуть ззовні. Окрім того, при оцінці політиків як «мужів геніальних» С. Смаль-Стоцький, за словами Каменяра, мав на думці лише себе та О. Барвінського.

За такий жорсткий підхід І. Франка до оцінювання опублікованого циклу статей С. Смаль-Стоцького, В. Коцовський анонімно відповів йому не менш

гостро у своїх публікаціях «Наші рутенські радикали» (подано у шістьох частинах), наголосивши, що «се й не рецензия властиво, се спеціальний схолястично-рутинський препарат» [122]. У статтях автор піддав критиці не тільки особу самого І. Франка, а й радикалів загалом, зокрема їх нібито бездіяльність у вирішенні політичних проблем, які, на його думку, реалізувались лише на словах. Навівши конкретні приклади, він звинувачував І. Франка у тому, що той не аналізував висновки С. Смаль-Стоцького, а брав із контексту окремі слова та вислови: «...гуманний Франко не оперується фактами, він розглядає “концесії” реалістів, але не розбирає їх суть».

У кінці рецензії В. Коцовський спростовував висновки І. Франка стосовно невітлених засад «політики реальної» в дійсність і навіть неправдивість галичанина щодо необізнаності громадськості з нею. Автор публікацій «Наші рутенські радикали» іронічно висловився: «...ми пробували відповісти ему після его власнісінької рецепти, просимо простити, если ми таки ему не дорівняли!».

Згодом І. Франко у публікації «Політична хроніка» часопису «Житє і Слово» зазначив: «Автор статі не підписав ся, хоча з тексту єї видно виразно, що єї не писав проф. Стоцький... Автор єї занадто трусливий, щоб виступити явно і з власним підписом... мушу рівночасно висказати своє велике здивованє, як міг д. Осип Маковей, редактор “Буковини” погодити зі своєю честю уміщенє сеї підлої публікації на листках, під котрими він підписаний як одвічний редактор і котрої огидність в браку підпису автора мусить очевидно спадати на его імя» [327]. Він вважав за доцільне припинити довготривалу дискусію, адже автор статті у відповідь на його зауваги відповідав не фактами, а, за словами І. Франка, натяками, подібними до фактів, та риторичними запитаннями.

Власне, цикл статей «Політика реальна» зчинив «штири крики, один гвалт» і серед провідних пресових органів Західної України [347]. І все через те, що «в Буковині один з передових наших людей розбирає тепер політику реальну, а “Буковина”, “Діло”, “Народна Часопись”, “Радикал” – здійснили гвалт на всю Русь австрійську», – зазначав невідомий автор у вказаній статті п. н. «Штири крики, один гвалт!». Дискусія, на думку анонімного автора, розпочалася через те, що в

невиконанні політичних програм винні не зовнішні чинники, а самі владні провідники, які «мусять зложити ся багато роботи і агітації по часописях». До речі, у публікації йшлося про захист редакторів часописів, які «в таку бурю стають правдивими громоводами... не страшна редакторам і хмара розлючених ворогів, коли за собою має громаду розважних людей, котрі думають розумом, а не серцем». Зазначимо, що автор акцентував слова І. Франка щодо звинувачення О. Маковея у публікації «Наші рутенські радикали» у газеті «Буковина».

Газетна дискусія стосовно реалізації програм, чи «політики реальної», чи «політики засад», відіграла надзвичайно важливу роль у веденні агітації на користь тієї чи іншої партії. Загалом, полеміка С. Смаль-Стоцького та І. Франка на сторінках часописів залишила вартісний матеріал, що висвітлював розвиток української публіцистичної та політичної думки кінця ХІХ – початку ХХ ст., а також складні етапи її формування.

Необхідно вказати, що І. Франко ще до цієї дискусії часто не погоджувався з міркуваннями стосовно наукових поглядів С. Смаль-Стоцького. Це, зокрема, можна простежити в їхньому листуванні щодо двох рецензій І. Франка на його статтю «Про плян науки рускої мови в гімназиях» у часописі «Руска Школа». «Ваших заміток (так названо рецензію. – М. П.) не помістив я для того, бо бачив в них велике непорозуміння моїх слів, а властиво гадок, через що я би мусів на них відповідати – тим завела б ся в самій середині редакції зовсім непотрібна полеміка, котра би нас лише на сьміх виставила. Не уважаю я їх зовсім злишними, але треба їм дати иншу форму, а се все дасться устно обговорити і полагодити», – зазначив С. Смаль-Стоцький [28].

Відомі діячі також дискутували на сторінках «своїх» же періодичних органів («Буковина» та «Літературно-Науковий Вістник») стосовно полеміки між газетами «Діло», «Буковина» та «Молода Україна», редакцію якої підтримувало чернівецьке молодіжне товариство «Січ», в обстоюванні гасла незалежної України. «Буковина» песимістично сприймала цю ідею, висловивши переконання у статті «Українська держава», що тогочасна молодь ще немає чіткого уявлення

про створення держави. Залишалось одне: надалі працювати у заданому руслі і «не морочити собі голову неосяжними ідеалами» (1900, ч. 67).

Дискусія між редакціями газет тривала кілька місяців, поки у неї не втрутився І. Франко й не опублікував на сторінках «Літературно-Наукового Вістника» статтю «Поза межами можливого». У ній він вкрай негативно оцінив позицію «Буковини» та окреслив справжнє значення взірця національної самостійності. Він наголосив на важливості формування національного ідеалу для утворення української держави, насамперед у політичній та культурно-просвітній діяльності. На його думку, буковинські публіцисти хибно трактували запропоновану галичанами ідею державності, оскільки «контр-аргументація “Буковини” основана на вбогій арсеналі “простого хлопського розуму”... Сьогодні вони виливають своє сьвяте обуренє на тих, що підносять важність економічного чинника в народнім житю, важність “жолудкових ідей”... А після завтра ті самі люди для потреб хвилевої полеміки знов змінять фронт і будуть кидати громи на ті самі жолудкові ідеї...» [326].

До цієї дискусії був причетний і Р. Стефанович, який 21–22 червня 1900 р. опублікував розвідку «Самостійна Україна» [282]. У виданні він детально сформулював суть дискусії та наголосив, що думка про самостійну Україну для «Буковини» – це просто «примха». Р. Стефанович не обійшов увагою особу С. Смаль-Стоцького, наголосивши, що той не оперував достовірністю у формулюванні своїх тверджень відповідно до історичних реалій (йдеться про головні ідеї Кирило-Мефодіївського братства): «Д. Ст. на жаль не трактує сеї справи з ширшого становища, але обмежив ся на полеміку, збуваючи поодинокі тези “Буковини”». (Це підтверджує, що автором статті «Українська держава» був С. Смаль-Стоцький (1900, ч. 67).)

Відзначимо, що іншим публікаціям С. Смаль-Стоцького у «Буковині» властиве аналітичне висвітлення політичних процесів у краю, які поступово набували демократизаційних форм: переконливе доведення шкідливості румунізаторської та москвофільської політики («Ревіста денунціаторска», 1889, ч. 20); популяризація діяльності галицьких послів серед буковинської

громадськості («З новим роком», 1890, ч. 1); обстоювання народовецьких принципів у формуванні національно-демократичного устрою держави («Причини нашої недолі», 1890, ч. 2, 3, 5); надання оперативних відомостей про діяльність політичних товариств («Закладаймо повітові товариства!», 1890, ч. 6); полеміка з радикалами («Вага національного питання для рускої справи», 1891, ч. 2); ін.

Зазначимо, що журналіст у перших своїх публікаціях у «Буковині» прагнув відтворити картину тогочасної суспільно-політичної та культурної дійсності краю. Він писав: «...моральне й материяльне добро народу й зкуплюють в собі свідомих членів того народу, котрі не задля личних користей а противно з пожертвоуванєм власних інтересів в тяжкій борбі з численними супротивностями трудяться солідарно, щоб дійти до тої спільної мети. Яко орган руских товариств є наш голос вірним відгононом щирих переконань і честних намірів тихже» [238]. Також С. Смаль-Стоцький був переконаним, що основні проблеми незадовільного політичного життя буковинців були зумовлені діями провідних діячів, адже «ні від кого не дізнав руский нарід тільки лиха, як від своїх таки людей». Цю думку він висловлював і в подальших своїх статтях. Безперечно, перші політичні публікації С. Смаль-Стоцького свідчили про його орієнтацію на велику політику, у перспективі якої головні чинники господарського, культурного, наукового життя Буковини могли суттєво покращуватися.

Однак не лише газета «Буковина» вміщувала суспільно-політичні статті С. Смаль-Стоцького. Співпрацю з буковинським політиком підтримували редакції таких часописів, як: «Иллюстрированный Буковинский Православный Календарь», «Вісти МВБУ», «Діло», «Народне Богатство», «Руска Рада», «Рідний Край», «Тризуб», «Український Тиждень», «Час» та ін.

Важливим допоміжним компонентом у веденні суспільно-політичної діяльності С. Смаль-Стоцького можна вважати його публічні виступи, присвячені насамперед суспільно значимій чи побутовій темі, на якій зосереджена увага присутніх. Опубліковані тексти промов допомагають простежити генезу, формування світогляду, а також досягнення ним високого авторитету у цій сфері діяльності. У процесі публічної аргументації відбувається інтеграція раціональних

елементів з емоційно-образними засобами впливу на свідомість і опінію аудиторії, при цьому образ промовця формується у свідомості тієї ж аудиторії поступово: від виступу до виступу. Звичайно, вирішальне значення у формуванні цього образу має перш за все його чесність, правдивість, бажання говорити те, що насправді турбує аудиторію, і часто така прямота може не всім подобатись.

Визначальною рисою С. Смаль-Стоцького–промовця було висловлювання ідей та певних принципів дохідливо, популярно, образно, що підтверджують агітаційні, мітингові, ювілейні промови. Викладаючи свої думки змістовно та інформативно при розгляді проблеми, він прагнув привернути увагу соціуму до актуальних питань української спільноти краю, змусити до активної дії. З цією метою він використовував короткі риторичні речення, влучні лексеми, в результаті мова промов набувала певної експресії. Стильовими чинниками формування світогляду С. Смаль-Стоцького як промовця слугували ментальність, уміння чітко окреслити проблематику певного завдання.

Зазначимо, що серед питань, які цікавили С. Смаль-Стоцького, були насамперед проблеми політичного життя Буковини: виборчий процес, «інтереси заступництва» буковинських послів, сервілізм українців стосовно німців та поляків, методи організації української інтелігенції. Показовим у цьому плані вважаємо блок текстів промов, опублікованих на шпальтах «Буковини»: «Промова посла др. Стефана Смаля-Стоцького, виголошена в соймовій палаті на засіданню з дня 29 н. ст. вересня (Після етнографічного протоколу)» (1892, ч. 40, 41); «Справозданє д. Смаль-Стоцького про діяльність в буковиньскім соймі» (1894, ч. 25); «Промови виголошені в бук. соймі дня 9 лютого 1895 р. при нараді над просьбою тов. “Народний Дім” о запомогу (Промова посла др. Смаль-Стоцького)» (1895, ч. 46); «Відозва. Буковиньскі Русини!» (1896, ч. 98); «Промова пос. д-ра Стоцького при верифікації вибору з Заставницького повіту» (1898, ч. 154); «Промова посла д-ра Стоцького яко справоздавця в справах громадських» (1899, ч. 52); «Наш обрахунок (Записки з віча 11 червня 1900). Промова проф. Стоцького» (1900, ч. 64, 65); «Промова д-ра Ст. Стоцького при нараді над прелімінарем фонду красвого» (1901, ч. 84, 86); «Промова д-ра Стоцького в дебаті над зміною § 17-го регуляміну соймового» (1902, ч. 91–93); «Відповідь

віцемаршалка д-ра Стоцького на витанє черновецької громади» (1908, ч. 10); «Державна рада. Палата послів» (1917, ч. 11) та ін.

1894 р. у «Буковині» було опубліковано частину промови С. Смаль-Стоцького перед виборцями містечка Садагура (1894, ч. 24, 25). Редактор вважав за потрібне перед промовою С. Смаль-Стоцького вмістити матеріал про самого доповідача, відрекомендувавши його як «Проводиря буковинських Русинів, властивого мотора теперішнього нашого національного руху на Буковині... ревний заступник русках прав», та зазначити, що проти нього неодноразово румунські політичні діячі прагнули здійснити «заколот» або ж православні священики – вчинити «релігійне повстання», з'ясувавши, що посол від православної Садагури – греко-католик. Простеживши аналогічні повідомлення у «Буковині», ми дійшли висновку, що такий тип критики щодо діяльності С. Смаль-Стоцького доволі часто траплявся на сторінках часописів його опонентів.

Окрім того, зазначимо, що подібні за змістом промови С. Смаль-Стоцький публікував і на шпальтах таких буковинських газет, як «Нова Буковина» (1912, ч. 108) та «Руска Рада» (1903, ч. 39). У змісті опублікованих текстів публічних виступів п. н. «Парляментарні і делегацийні промови руских послів С. Смаль-Стоцького» у львівському часописі «Руслан» (1912, ч. 3–6) переважала тема, яка виходила за рамки буковинської політики. Добре орієнтуючись у ситуації ведення шкідливої агітації серед населення москвофілами, промовець наголошував на тому, що «найпобожнійший чоловік не може жити в мирі, наколи не подобає ся лихому сусідови». С. Смаль-Стоцький заявляв, що вороги використовували «неміч (українського народу. – *М. П.*) вельми зручно і сильно», а все тому, що у державі практикувалося «невдале» провадження внутрішньої політики урядовцями (1912, ч. 242–244).

Підкреслимо, що С. Смаль-Стоцький як посол Австро-Угорщини брав активну участь у розробленні законодавчих документів Буковини. На шпальтах «Вістника Законів і Розпоряджень для Воєводства Буковини», який інформував громадськість про закони і розпорядження буковинського крайового уряду та державних міністерств, було опубліковано багато його резолюцій. Зокрема, про

перенесення розмітки перехрестя доріг (1906, вип. 33), статут громадських шпиталів (1907, вип. 12), оподаткування населення (1909, вип. 29).

Аналіз публіцистики С. Смаль-Стоцького стосовно економічної проблематики краю засвідчує, що він докладав значних зусиль до організації та визначення стратегічних пріоритетів у її формуванні. Головний акцент журналіст поставив на створенні позичкових кас, досить популярних та успішних економічно-господарських установ на Заході. До слова, на Буковині вони стали відомими з появою Церковного братства ім. Св. Тадея, яке заснувало першу касу взаємодопомоги. Зокрема, ще у 1872 р. громада селища Берегомет-над-Прутом ініціювала створення позичкової каси. Проте більш чітко оформленими юридично вони стали після втручання С. Смаль-Стоцького у їхню діяльність. Головною особливістю притому було те, що він використав європейський метод їх роботи. «Сьогодні минають 10 літ, коли то я перший із буковинських послів поставив в соймі дня 10 мая 1893 внесене на засноване кас райфайзенських, бо пізнав єм, що лише через них може наш підупалий руский нарід вирвати ся із лихварських рук...» – писав С. Смаль-Стоцький [256].

Виступаючи того дня у Буковинському крайовому сеймі, політик заявив про плани щодо організації персонального кредиту для буковинських селян («Буковина», 1893, ч. 19). С. Смаль-Стоцький обґрунтував необхідність започаткувати мережу позичкових кас за системою Райфайзена. Він також переконував аудиторію, що саме «Руська Бесіда» була ініціатором створення товариства «Власна Поміч», оскільки 1894 р. її керівництво підготувало з цією метою низку статутів та інструкцій. Властиво товариство не розпоряджалося великими коштами, проте завдяки своєму авторитету серед широкого загалу воно отримало більшу довіру майбутніх вкладників (1893 р. газета «Діло» інформувала читачів про бажання буковинців закладати каси [30]).

1903 р., володіючи знаннями про тогочасні теоретичні основи кооперації, С. Смаль-Стоцький заснував Союз хліборобських спілок «Селянська Каса», періодичним органом якого став часопис «Народне Богатство». Звичайно, йому

висували закиди, що він – «гайдамака», не дбає про народну справу, лише зазіхає на гроші громади [271]. Проте своїми діями він доказував протилежне.

У ході дослідження було виявлено десятки публікацій С. Смаль-Стоцького економічної тематики, зокрема: «Як закладати крамницю?» («Буковина», 1894, ч. 19, 21, 23, 29); «Нова устава про годівлю худоби» («Ілюстрований Буковинський Православний Календар на рік переступний 1896», 1895); «Як закладати і провадити крамницю?» («Ілюстрований Буковинський Православний Календар на рік переступний 1896», 1895); «Економічне і соціальне положення краю» («Буковина», 1897, ч. 49, 50); «В справі засновання союзу усіх руских кас райфайзенських» («Руска Рада», 1903, ч. 13); «Перші загальні збори союзу руских спілок хліборобських “Селянська Каса”» («Руска Рада», 1903, ч. 16); «До рускої інтелігенції на Буковині» («Буковина», 1903, ч. 40); «Руска каса для ощадности і позичок стоваришене зареєстроване з органіченою порукою» («Буковина», 1906, ч. 42); «Прелімінар фонду краєвого» («Руска Рада», 1908, ч. 40); «Замкнене рахунків товариства “Руська каса для ощадности і позичок”» («Руска Рада», 1903, ч. 43), у якій він звітував стосовно функціонування «Руської Каси» у прямих кредитних відносинах з товариством «Дністер» і співпраці з «Краєвим Кредитним Союзом» у Львові та «Селянською Касою» у Чернівцях.

Використовуючи свій статус у політиці, С. Смаль-Стоцький домагався поліпшення економічного становища селян, реалізуючи виправлення кадастру ґрунтів Буковини: «Ревізія катастру ґрунтового на Буковині» («Буковина», 1896, ч. 108, 109); «Ще дещо про ревізію катастру ґрунтового» («Буковина», 1896, ч. 117, 118, 140–142, 185); «Чи помагає що упоминати ся о своє?» («Буковина», 1896, ч. 250); «Промова д-ра Ст. Стоцького, котрою він мотивував свій внесок в справі книг ґрунтових» («Буковина», 1901, ч. 89–92) та ін. Ці та інші промови він присвятив вирішенню питання щодо «ґрунтових» процесів на Буковині. С. Смаль-Стоцький на найвищому державному рівні здійснював популяризацію ґрунтових книг (табул), сприявши вдосконаленню сільськогосподарської діяльності у краю. Як бачимо, заангажованість С. Смаль-Стоцького економікою була зумовлена його суспільно-політичною діяльністю.

1912 р. став переломним у його політичній діяльності, адже як керівник «Селянської Каси» він був причетний до її банкрутства, однак, за словами О. Маковея, «походжає собі по Черновцях, мов нічого не було – тільки чемний тепер зробився» [145]. Ця подія похитнула авторитет діяча на Буковині не лише у суспільно-політичній сфері діяльності, а й культурно-просвітницькій. С. Смаль-Стоцький був змушений відмовитися від мандату до Буковинського сейму, посади віце-маршалка крайового сейму, оскільки не міг надалі виконувати свої обов'язки через вороже ставлення громадськості до нього. І що головне для політика – усе це унеможливило формування його подальших стратегічних суспільно-політичних напрямів розвитку краю. Цей фактор, знову ж таки, доводить безпосередній зв'язок його економічної діяльності з політичною. Біфуркація у вирішенні кризового питання Союзу українських хліборобських райфайзенських спілок на Буковині призвела до того, що конфлікт став підґрунтям для формування нової політичної сили на чолі з М. Васильком.

Аби довести свою непричетність до банкрутства «Селянської Каси», С. Смаль-Стоцький опублікував кілька статей, зокрема: «Спроване» («Україна», 1913, ч. 4); «Моя сповідь» («Діло», 1913, ч. 15); «Не забувайте!» («Рідний Край», 1929, ч. 15). Дещо пізніше С. Смаль-Стоцький надіслав редакції «Нової Буковини» статтю, що складалась із майже двадцяти пунктів, в яких представив основні причини невдалої економічної практики кас, а також оправдував себе як політик. Додамо, що редакція вирішила за доцільне вмістити також відповіді відомого громадського діяча (спочатку – соратника, а після скандалу із «Селянською Касою» – опонента) Є. Пігуляка на кожний пункт «спростованя» С. Смаль-Стоцького [329]. Інформація щодо нераціонального ведення справ «Селянської Каси» була досить популярною й серед галицької аудиторії. Прикладом слугують повідомлення на шпальтах часопису «Руслан»: «“Селянська Каса” на Буковині» (1913, ч. 10); «Буковинські справи» (1913, ч. 11); «Голоси буковинських часописий з нагоди санації “Селянської Каси”» (1913, ч. 12).

Не обійшлося і без дифамації на шпальтах буковинської преси. Провідні пресові органи москвофілів, зокрема «Русская Правда» (1912, ч. 69, 70, 107; 1913,

ч. 152) та «Православна Буковина» (1913, ч. 1–2, 4), вміщали публікації, у яких відкрито звинувачували С. Смаль-Стоцького та його прибічників у веденні «нечистих» справ «Селянської Каси», що, врешті-решт, зазнала краху.

У 1929 р. до редакції «Рідного Краю» надійшов лист С. Смаль-Стоцького із празького готелю «Hotel Imperial» – тодішнього осередку української еміграційної спільноти [135]. Він відзначив, що М. Василько всіляко прагнув зупинити фінансовий успіх «Селянської Каси», а для цього йому «треба було усунути мене з дороги як велику для себе перешкоду, і не здригнувся він навіть перед тим, щоб засадити нас до криміналу і вже заздалегідь представити мене в віденських газетах як злочинця-кримінальника». Як бачимо, С. Смаль-Стоцький та М. Василько оцінювали негативно діяльність один одного, що, своєю чергою, призвело до цілеспрямованого формування статусу «суперництва» між колишніми соратниками.

В авторському фокусі газети «Русская Правда» була поширена думка, що ворожість М. Василька до С. Смаль-Стоцького була зумовлена не стільки бажанням «знищення» його авторитету як політика, як метою відвернути від себе увагу громадськості через зловживання владою в особистих цілях [20]. В іншій публікації йшлося про те, що «шпигуни були сами поляки и “україньці” и всь они продавали нашу австрійську державу Россії, розумѣється не за-дурно а за рубли. И у насъ въ Буковинѣ словили такого російского шпигуна Іосифа Бендика, “справдешного українца и щирого пріятеля Василька и Стоцкого”» [338]. Отже, розбіжність у баченні винуватців у провальному методі управління «Селянською Касою» зумовила необґрунтованість критичних висловів у бік того чи іншого її члена та відомих політиків, які були причетні до її створення і діяльності.

Заслуговує на увагу думка анонімного автора статті «Злодѣи погаркались» [95]. Він запевняв читачів у тому, що С. Смаль-Стоцький використовував капітал для видавання «Буковини», «Рускої Ради», «Нової Буковини» («Нової Бреханини»), «Громадського Голосу» («Голодного Голосу»). Його ж опонент М. Василько послуговувався народними коштами задля створення таких пресових органів, як «Православна Буковина» (або ж «Неправославна Бріхня»), редактором якої був О. Попович.

Аналізуючи контент політичних статей С. Смаль-Стоцького, можна ідентифікувати багато головних суспільно-політичних тематичних векторів. Зокрема, він фрагментарно окреслив роль тогочасної політики. Необхідно, «аби наш нарід добув ся із біди і нужди і запанував на своїй рідній, потом і кровю наших батьків та дідів скропленій землиці, і діждав ся ліпшої долі, аби всі гуртували ся і єднали ся до купи в одну кріпку народну партію, і таким чином, аби всі ми разом стали за нарід, за віру і за наш край», – підкреслював С. Смаль-Стоцький («Руска Рада», 1908, ч. 29). Політик вважав, що потрібно відсторонювати «фарбованих лисів» від організації громадського життя, бо ж їх діяльність може лише зашкодити успішному веденню української справи.

Подібна думка простежується й у таких публікаціях С. Смаль-Стоцького, як: «Бурса» («Буковина», 1896, ч. 87); «Вступайте до “Рускої Ради”» («Народне Богатство», 1908, ч. 20/21); «Нічого не забуваймо!» («Руска Рада», 1908, ч. 28); «Позичана мудрість» («Буковина», 1897, ч. 10), яка викликала дискусію на сторінках «Буковини» [244; 308]. Щодо останньої статті, то С. Смаль-Стоцький відзначив елітаристичний метод ведення політики в краю, відсутність потрібних навичок у популяризації політичних лозунгів серед громадськості. Він роз’яснював: «У нас майже кожного дня лунають нові гасла, кидають ся на всі боки гадки, ідеї, але майже ніхто не дбає о то, аби для тих своїх власних гадок приєднати гурток людей і відтак їх в жите перевести». Як бачимо, квінтесенцією політичної діяльності політик вважав популяризацію українського питання серед усіх верств населення. Бо ж невизначення де-юре приналежності громадян до конкретної держави зумовило дисбаланс у реалізації тогочасних політичних засад як у тогочасі, так і в майбутньому. Не останню негативну роль у цьому відіграла москвофільська пропаганда.

До речі, той факт, що С. Смаль-Стоцький у суспільно-політичній діяльності відкрито боровся з москвофільським рухом, підтверджується і його публіцистичними матеріалами. Зокрема, у розвідці «Граф Бобринський і австрійські русини» він проаналізував роль ворожого українству руху та піддав

критиці австрійські державні органи за те, що вони не чинили опору стосовно провадження російської агітації в краї.

Москвофіли недовго вагалися з відповіддю на коментарі С. Смаль-Стоцького. Свій «авторитет» серед буковинської громадськості вони здобували певною мірою публікаціями брехливого та необ'єктивного характеру. Для прикладу: «...закоренилась у насъ шарлатанска политика національного самоубійства, политика службы чужимъ, борьбы брата съ братомъ, допровадивша до той безвыходности, що сегодня изъ сего табора, который тѣшится покровительствомъ самого правительства роздаются голоса роспуки и майже революційни голоса: не полагайтесь ни на цѣсаря, ни на правительство, ни на никого, но прибѣгати къ крайной самопомочи, нищити пановъ и проганяти нерускихъ священниковъ» [309]. І ці гасла, за твердженнями опонентів, належать С. Смаль-Стоцькому.

Змістово-тематичний кластер публікацій у москвофільській пресі про плагіатора, польського шпигуна, «бувшого москаля», новоериста на чолі польсько-руської партії, мазепинського посла С. Смаль-Стоцького представлений такими назвами, зокрема: «Д-рь Стоцкый и посоль Пигулякъ мауть бути приятелями жидовских либераловъ» («Буковинскі Вѣдомости», 1895, ч. 15); «Познайте пташковъ – “тріці” украинофильской» («Селянинъ», 1896, ч. 8–10); «Всѣ вразь!» («Буковинскі Вѣдомости», 1896, ч. 40); «Хвали мене роте, бо ты роздѣру» («Буковинскі Вѣдомости», 1896, ч. 47); «Еще о “заслугахъ” Стоцкого» («Русская Правда», 1911, № 16).

Однак усупереч закидам і нападкам москвофілів та поширеної ними дезінформації (як приклад – поданий матеріал) репутація суспільно-політичного діяча зростала. Адже ще перед Першою світовою війною ширилася така думка, що «Буковинська Русь і професор С. Смаль-Стоцький – одне ціле» [76].

С. Смаль-Стоцький-журналіст визначив одним із головних завдань для виконання – активізувати буковинських українців у становленні національного самоствердження. Він вважав, що кожна організація чи товариство повинні об'єднуватися спільними ідеями, оскільки лише спільнота із стійкою ідеєю може

формуванню політичної системи. Концентрація влади повинна бути зосереджена саме серед такої прошарку, а не лише у політичних партіях, які через особисті цілі часто змінюють виголошені лозунги. Подібну думку він висловив у інтерв'ю, яке було опубліковане на шпальтах «Буковини» [246].

Аналогічні програмно-політичні орієнтири С. Смалья-Стоцького були також представлені в процесі консолідації українських сил в еміграційному середовищі. Як відомо, 1914 р. він покинув Буковину, знайшов притулок у Польщі, Австрії, згодом – у Чехословаччині. Відзначимо, що зовнішні чинники певною мірою несприятливо впливали на формування та утвердження української державності, як доказ – 20-ті рр. ХХ ст. – період, який був позначений байдужістю світових держав до питання існування незалежної та суверенної України. До того ж досягнення єдності державницьких сил у самому еміграційному середовищі часто було проблематичним. Зазвичай внутрішні суперечки щодо шляхів досягнення державницьких цілей були зумовлені особистими амбіціями. У листі до редакції газети «Діло» С. Смалья-Стоцький та С. Сірополко висвітлювали внутрішньополітичні конфлікти, що безсумнівно негативно впливали на формування репутації українського питання на міжнародній арені (1932, ч. 163).

Зазначимо, що співпраця журналіста С. Смалья-Стоцького з редакцією популярної на той час газетою «Діло» – «зразком до наслідування для всіх пізніших українських щоденників» [107] – підтвердилася 23 його публікаціями. Здебільшого він друкував матеріали суспільно-політичної тематики, що яскраво виражала стан української справи на Буковині, а згодом – в еміграційному середовищі.

Проте у С. Смалья-Стоцького виникало й невдоволення діяльністю газети «Діло», тож він неодноразово дискутував з її редакцією на шпальтах «Буковини». Наприклад, уже згадувані статті «Політика засліплення» (1896, ч. 62), «Штири крики, один гвалт!» (1896, ч. 86), які були зумовлені його публікаціями «Політика реальна». Також зазначимо, що С. Смалья-Стоцький вважав, що газета спричинилася до «виплекання політичних безхарактерників», – про це йшлося в одному із його численних листів до О. Барвінського [175]. Періодичний орган «Діло», який, на переконання С. Смалья-Стоцького, не мав чітко виражених засад,

які знову й знову змінювались із приходом нового редактора. Звичайно, такого роду контроверза пояснюється тим, що виникало т. зв. «українсько-українське» протиріччя. Замість того, аби працювати задля досягнення спільних цілей, організувати народне життя, провідні українські діячі консолідували усі свої сили у боротьбі за власні інтереси. Такий стан унеможлилював просування української справи у належному напрямі, натомість породжував щораз нові і нові ідеї інтерпретації особистих досягнень.

С. Смаль-Стоцький як найважливіше завдання у суспільно-політичній діяльності на еміграції ставив відродження української державності, проте його реалізація так і не отримала шансу для втілення. Однак проведена пропаганда серед європейської громадськості, використання ним різноманітних способів для пошуку однодумців, критика більшовицького режиму на українських землях, особливо порушення цього питання на міжнародній арені, зумовили використання теоретичних та обґрунтованих моделей для ведення української справи в подальшому. Притому С. Смаль-Стоцький співпрацював із громадсько-політичними діячами, зокрема Д. Антоновичем, М. Грушевським, Д. Донцовим, В. Дорошенком, С. Петлюрою, що позитивно впливало на вирішення багатьох проблемних аспектів українського питання.

Утім, важливо, що для покращення становища української еміграційної спільноти в Чехословаччині надавалося фінансування з державного бюджету республіки. Кошти були спрямовані на заснування українських вищих навчальних закладів та науково-культурних організацій, діяльність яких була тісно пов'язана з іменем С. Смаль-Стоцького. Адже він був професором Українського вільного університету (далі – УВУ), викладачем Високої торговельної школи при Карловому університеті, членом Українського історично-філологічного товариства в Празі, Українського національного академічного комітету, Слов'янського інституту у Празі тощо.

Узагальнюючи національно-політичне питання українського народу на міжнародній арені, С. Смаль-Стоцький здійснював моніторинг поточної ситуації. До слова, американська «Свобода» вмістила інтерв'ю зі С. Смаль-Стоцьким (1922,

ч. 49). Він, зокрема, наголошував на тому, що недоліком у визвольній боротьбі України як на її теренах, так і на міжнародній арені був фактор сподівання на чужу допомогу. Однак чи могла молода українська держава вистояти у ХХ ст. між східним та західним агресорами самостійно? Це запитання залишається для істориків актуальним і сьогодні.

Суспільно-політичній пресі кінця ХІХ – початку ХХ ст. був притаманний суб'єктивний спосіб відображення дійсності. Незаперечним є той факт, що провідні діячі використовували пресу для поширення своїх ідей серед мас, що, своєю чергою, було дієвим та популярним шляхом передачі інформації. Очевидним є те, що С. Смаль-Стоцький зумів створити якісний публіцистичний продукт, присвячений суспільно-політичній проблематиці.

Ще задовго до появи «Політики реальної» І. Франко писав, що політика, проваджена С. Смаль-Стоцьким, демонструвала його не з найкращого боку [206, с. 264.]. Згодом, 18 квітня 1900 р. у листі до бібліографа, фольклориста М. Комарова він зазначив, що попри це найбільше часу він віддав усе ж таки політиці [323]. Однак усупереч його твердженню С. Смаль-Стоцький зумів підняти на вищий щабель буковинську політику, його комунікаційний зв'язок із громадськістю сприяв популярності сприйняття його ідей широким загалом. С. Смаль-Стоцький постав як «промовець хороший... видає газети і книжки, провадить організаційні виїзди, навчає в університеті, закони складає та дбає про селянський добробут...», його діяльність, за словами літературознавця, публіциста В. Доманицького, зумовила поштовх Буковини у політичному аспекті до рівня Галичини («Про Буковину», Київ, 1910).

Традиційно С. Смаль-Стоцький послугувався при написанні суспільно-публіцистичних праць інформаційним та аналітичним жанрами журналістики. Зокрема, у його професійному арсеналі ми простежили замітки, коментарі, статті, рецензії, листи. С. Смаль-Стоцький багато уваги приділяв інформаційній політиці у ЗМІ, бо ж, за М. Сулчевським, заангажованість такого роду сприяла повноцінному висвітленню турбулентних та епохальних подій, до яких були залучені державні інституції [357]. Працюючи з пресою, він у такий спосіб

спричинився до висвітлення низки суспільно-політичних подій, спочатку потрапивши «під вплив деморалізуючої габсбурзько-австрійської політики» («Календар “Червоної Калини”», 1938, № 10), а згодом не полишив журналістської діяльності в українському еміграційному середовищі.

2.2. Культурно-просвітницька проблематика

Із вступом на філософічний факультет Чернівецького університету, керівництвом студентського товариства «Союз», «Літературно-історичного гуртка», згодом – «Руської Школи», «Руської Бесіди», Історичного товариства в Чернівцях С. Смаль-Стоцький усвідомив важливість розвитку культурної діяльності на Буковині. «Освіта, школа, газети, книжки для народу, господарство» були головними чинниками в його культурній організації буковинського громадянства [236]. Потреба переосмислення існуючих конвергенційних засад у культурі сприяла тому, що він почав працювати над створенням нового еталона культурного продукту через посередництво мас-медійної діяльності.

Формально С. Смаль-Стоцький, аналізуючи провадження культурного та релігійного життя буковинців, проливав світло на тодішні події для загального розуміння громадськості, організувавши велику кількість віч, громадських сходин. Окрім того, він оглядав тенденції розвитку та функціонування світового культурного життя, здійснював реалізацію програм і, що головне при цьому, враховував консервативні настрої та спосіб життя тодішнього загалу.

Необхідно зазначити, що нами було віднайдено 91 культурно-просвітницьку публікацію та 27 текстів промов С. Смаль-Стоцького, встановлено його авторство 69 статей культурної тематики, опублікованих на шпальтах часописів упродовж 1880–1938 рр. У своїх розвідках використовував добре знані ним теми, конкретні доміанти та фактори з освітньої, релігійної, просвітньої ділянок культурної сфери. Звичайно, така консолідаційна активність журналіста була зумовлена його авторитетом у вирішенні комплексу культурних проблем на західноукраїнських землях наприкінці XIX – на початку XX ст.

Означену проблематику першими представили статті С. Смаль-Стоцького п. н. «Листы зь Буковины», які були опубліковані 21 травня 1880 р. у газеті «Діло» (ч. 39, 40). Це достеменно відомо з його спогадів «Як будився зі сну український народ на Буковині?»: «Перша моя друкована праця є “Листи з Буковини” в “Дѣлѣ” 1880-го р.». Автор акцентував важливість популяризації української культури, особливо серед буковинської інтелігенції. Окрім того, О. Маковей також підтвердив, що це перша друкована публікація С. Смаль-Стоцького [303].

Однак варто побіжно розглянути основні проблеми вказаної публікації, що дозволить встановити ідею, закладену в неї автором. Безперечно, таким чином ми зможемо проаналізувати публіцистичний почерк С. Смаль-Стоцького у його перших друках культурної тематики.

Отже, опис природи «красної Буковини», оспіваної Ю. Федьковичем та Данилом Млакою (справж.: С. Воробкевич), який передував публікації, лише покривав звичайні будні буковинців. Здавалося, що не було виразних зовнішніх утисків, відкритої ворожнечі з боку сусідніх народів, проте буковинська громадськість «въ страшномъ положеню... все таки Русь наша въ страшномъ положеню». Звичайно, що найбільш пригнобленими були селяни, адже серед них ширилася «темнота освітня». Вину за це С. Смаль-Стоцький покладав на інтелігенцію, якій безумовно бракувало твердості характеру для реалізації певних ідей серед народу.

Через «нашестья» румунського права і традицій у побутовій сфері життя буковинців рівень національної ідентичності помітно знизився. Це можна було простежити на прикладі шкіл, семінарій, церков, де основною мовою послуговування була німецька. Тож С. Смаль-Стоцький підкреслював: «И якже може молодой чоловікъ полюбити свою народності, свѣй языкъ, если ђнь его майже цѣлкомъ не знає...». Вихід із цього становища він вбачав у зміні переконань представників інтелігенції, які повинні були посилатись на історичний характер розвитку Буковинського краю, зокрема існування народної ідентичності.

С. Смаль-Стоцький був упевнений, що ідея формування світогляду молодого покоління реалізуватиметься через сприйняття кожною родиною своєї

приналежності до національного середовища. При цьому, безсумнівно, підростаюче покоління «привитало въ дома сердечнѣ свой рѣднѣй рускѣй языкѣ».

Важливо наголосити, що, незважаючи на об'єктивні труднощі, С. Смаль-Стоцький був переконаний у тому, що покращення культурного життя здійснюється повсякденною працею, яка повинна стимулювати до усунення помилок «на рѣднѣй нивѣ». Причини для виникнення такого роду аберацій він вбачав у невдалій популяризації рідної мови, а почасти в її незнанні. С. Смаль-Стоцький вказував, що прихильності до своєї народності потрібно навчати дітей саме через вивчення мови. І цьому найкраще сприяє жіноцтво. Автор у публікаціях закликав «будити нарѣдне житѣе почавши ѳть родинѣ», привчати дівчат до виконання функції берегині засад народності. Важливу позицію обіймало жіноцтво і в популяризації народної творчості, яка, безсумнівно, відіграла провідну роль у вихованні молодого покоління.

Авторський стиль у публікаціях «Листы зъ Буковины» проявився у чіткому означенні мотивованих індивідуальних особливостей творчості С. Смаль-Стоцького. Окрім того, у ньому присутні індивідуальні переживання стосовно розвитку того чи іншого процесу в житті буковинської громадськості. У статтях С. Смаль-Стоцького можна простежити поширені літературно-художні засоби, зокрема порівняння, метафору, алегорію, іронію, він використовував риторичні запитання, а також повторення, притаманні іншим його публікаціям. Варто вказати, що публіцист послуговувався образними висловлюваннями, алюзіями, ремінісценціями, часто вдавався до цитування С. Воробкевича і Т. Шевченка.

Представлений на шпальтах газети черговий кластер публікацій С. Смаль-Стоцького ми змогли виявити завдяки розкриттю псевдонімів, відомостям у кореспонденційних матеріалах, а також його авторському стилю, використанню проблемно-тематичних напрямів у працях означуваного періоду. До слова, 14 жовтня 1882 р. він звернувся до редакції газети «Діло» із пропозицією отримати «статус» сталого дописувача з Чернівців (слово «сталого» С. Смаль-Стоцький підкреслив) [198]. До слова, ще раніше він обговорював свою ідею співпраці з «Ділом» із Т. Реваковичем та отримав від нього підтримку.

«Дописи. Зъ Черновець (Загальни зборы руского политич. товариства “Руска Рада”)» (1881, ч. 28), «Дописи. Зъ Буковини (Причинокъ до межинародныхъ отношень въ Буковині)» (1882, ч. 8), «Дописи. Зъ Черновець (Отложенье фестину. Рускій аматорскій театр. Скандал румунських академиков. Новый причинокъ до межинародныхъ отношень въ Буковинѣ)» (1882, ч. 32) – це публікації С. Смаль-Стоцького, якими він прагнув «познакомити ширшій кругъ читателѣвъ съ станомъ народныхъ справъ буковинськихъ Русиновъ, не менше, щобы звернути пильнѣйшу увагу галицкихъ Русиновъ на то обстоятельство, що они при своѣй власной дѣятельности не повинни забувати и о буковинской Руси...». Актуальна інформація з Буковини зумовила інтерес галицької читацької аудиторії, тож журналіст С. Смаль-Стоцький й надалі висвітлював культурну подієвість краю.

У публікації п. н. «Дописи. Зъ Черновець (Переглядь политичного и литературного житя буковинських Русиновъ за р. 1882.)» (1883, ч. 1–5) С. Смаль-Стоцький висвітлив пасивний стан культурної діяльності буковинських русинів у 1882 р., який був зумовлений відсутністю в інтелігенції національної свідомості, впливами румунського православного духовенства на і так мізерні прояви народного життя, відсутністю руських послів у Буковинському крайовому сеймі, веденням «антипросвіти», зокрема у буковинських селах, які близько 50 років перебували під утисками румунської влади.

Ділянка культурної праці, на думку С. Смаль-Стоцького, фактично представлена діяльністю товариств «Руська Бесіда», «Руська Рада», «Союз». Загалом, вони не виправдали сподівань засновників, які полягали у відродженні народних традицій та звичаїв на Буковині. Потенціал «Союзу» С. Смаль-Стоцький вбачав лише у наявності хору, яким «украшалися всѣ руски торжества». «Руська Бесіда», за його словами, спромоглась на оплачування оренди приміщення, де відбувалися збори товариства і театральні вистави, а також здійснила підготовку творів С. Воробкевича до друку. Автор подав також невтішний огляд літературної діяльності на теренах краю. Зокрема, крім «Буковинско-русского календаря на рокъ 1882», друком вийшли видання «Розмова В. Горлатого съ С. Климомъ о школѣ и школьномъ примусѣ» та «Языкоучебна книга», про яку С. Смаль-

Стоцький висловився так: «Авторы еи не станули на тую дорогу, котрою можна дійти до просвѣченя народа».

Також він представив цілісну парадигму побуту буковинської громадськості за певний проміжок часу. На підставі побіжного аналізу нам вдалося з'ясувати специфіку факторів, які впливали на формування видавничої справи в краї, та виявити прогнози С. Смаль-Стоцького щодо її покращення в майбутньому. Варто зазначити, що і в наступних публікаціях він дотримувався подібних пріоритетів та оцінок при характеристиці культурного чинника у творенні української державності.

6 січня 1883 р. С. Смаль-Стоцький знову надіслав листа редакції газети, в якому зазначив: «Такожъ не виненъ я тому, що онъ (стаття. – *М. П.*) виглядає трохи инакше, якъ Ви гадали. Робіть з тимъ, що хочете. Я писав, що лежить на серци, и ще всего не спишешъ и се есть оперте на досвѣдѣ, бо я знаю майже цѣлу руску Буковину, – та запевнив: – Дастъ бог, напишу Вамъ на другій рокъ щось лучшего...» [198]. Все ж таки, маючи вказівки редакції, як писати статтю для газети, С. Смаль-Стоцький, вірогідно, ними не скористався через брак часу. Проте зауважимо, що наші дослідження змістового наповнення газети за 1883–1884 р. не виявили публікацій авторства С. Смаль-Стоцького.

У цьому контексті вкажемо, що важко переоцінити вплив преси на формування культурного життя на Буковині наприкінці XIX ст. та в подальшому. Адже головні гасла стосовно покращення цієї сфери були продемонстровані саме на шпальтах часописів, до того ж «газетні матеріали містили могутній потенціал для піднесення культурного й матеріального доробку народу, формування його громадянської й національної свідомості» («Ювілейний Календар товариства “Просвіта” на рік 1928», 1927). Зокрема, автор під псевдонімом Правдолюб опублікував статтю п. н. «Буковина», де розглянув основні аспекти розвитку культури широкого загалу, які провадили до «безнастанной науки по церквахъ и школахъ; треба закладати читальнѣ и всяки други товариства для поднесеня просвѣты, самопознаня и материальной самопомочи народной» [268].

Концептуальний підхід з точки зору здійснення спроби аналізу стану української культури та з'ясування основних моментів її розвитку виявлено у

циклі публікацій С. Смаль-Стоцького п. н. «Буковинська Русь (Культурно історичний образок)» («Буковина», 1897, ч. 126–130, 135–149, 227, 280–282, 284–285, 287–288). Поява статей була відзначена рецензентами у замітках «До ситуації в краю» («Буковина», 1899, ч. 135) та «Відповіді» («Буковина», 1897, ч. 162). Згодом корпус публікацій побачив світ окремим книжковим виданням.

Вагомим підґрунтям для аналізу культурної діяльності С. Смаль-Стоцького слугувала його мемуарна публіцистика, зокрема: «Як будився зі сну український народ на Буковині?» («Ювілейний Календар товариства “Просвіта” на рік 1928» (1927); «Рідний Край» (1928, ч. 3); «Канадійський Фармер» (1933, ч. 7); «З таборового життя» («Вільне Слово», 1917, ч. 18); «Немолів (3 дитячих літ на вічну пам'ять мому батькові)» («Час», 1933, ч. 2820, 2821, 2823–2826, 2828–2837, 2839–2843); «Вістник», 1933, кн. 2–4). Загалом, спогади С. Смаль-Стоцького «Немолів» спричинилися до появи кількох рецензій на шпальтах «Вістника» (1933, кн. 10; 1934, кн. 3), «Часу» (1934, ч. 1516). В останній критику відзначили «цікаві причинки до питання, як росла, і формувалася наша національна інтелігенція кінця XIX і початків XX в. – в найріжнорідних областях і серед найріжнородніших верств суспільности».

Характерна особливість пласту культурно-просвітницьких публікацій С. Смаль-Стоцького полягає у переконливому доведенні ним важливості пропонування культурно-просвітницького продукту широкому загалу. Суттєва відмінність між тодішніми реаліями та традиційним баченням розвитку культурної ділянки була зумовлена політичною дестабілізацією краю. Відповідно до цього успішна концепція організації віч, не мовлячи про більш глобальніші питання, як створення освітніх закладів, товариств, читалень, періодичних органів, визначалася таким чинником, як наявність посольського мандата. Цим, безперечно, він послуговувався, ведучи справи особливо з культурної сфери.

Доречно буде навести для прикладу публікації С. Смаль-Стоцького, із змісту яких можна окреслити основні індикатори щодо особливостей популяризації здобутків на культурній ниві. Ось декілька з них: «Наука рускої мови в школах середних на Буковині» («Правда», 1894, вип. 63–65); «Літературне товариство

«Руська Бесіда» в Чернівцях (Історія 25-літньої діяльності)» («Правда», 1894, вип. 66, 67); «Головний збір тов. «Руска Школа»» («Буковина», 1891, ч. 1, 2); «Допись (отворене Читальні «Рускої Бесіди» в Товтрах)» («Буковина», 1895, ч. 5); «Промова заступника голови «Рускої бесіди» проф. д-ра Степана Смаля-Стоцького на 20 головнім зборі членів сего товариства» («Буковина», 1899, ч. 6); «Промова посла д-ра Стоцького яко справоздавця в справах громадських» («Буковина», 1899, ч. 52); «Відповідь віцемаршалка д-ра Стоцького на витанє черновецької громади» («Буковина», 1908, ч. 10); «Голос наших мужиків» («Буковина», 1909, ч. 181); «Мужицка організація» («Буковина», 1909, ч. 184).

Матеріали стосовно сповідуваного ним принципу популяризації чинників культурної політики часто зазнавали спротиву на шпальтах пресодруків представників інших народів, які проживали на теренах Буковини: німців, поляків, румунів. Для прикладу – кілька повідомлень, зокрема у газетах «Буковина» (1889, ч. 13; 1894, ч. 6; 1909, ч. 142), «Батьківщина» (1894, ч. 11–12), «Голос» (1938, ч. 28–29), «Руска Рада» (1903, ч. 28; 1905, ч. 30–31). Що ж до москвофілів, то їхній провідний періодичний орган «Буковинськѣ Вѣдомости» постійно інформував про культурні проекти, започатковані та реалізовані С. Смалем-Стоцьким, та повідомляв про їх виконання, звичайно, не без використання дифамації. Показовими у цьому плані є публікації: «Нашъ языкъ» (1895, ч. 19); «Московській языкъ» (1895, ч. 26); «Напередъ братья!» (1895, ч. 28).

Максимізація інтересу С. Смалем-Стоцького у культурній сфері інтегрована і в питання розвитку освіти на Буковині. Він активно обстоював і популяризував власну модель розвитку українського шкільництва. Важливо, що С. Смалем-Стоцький вбачав потенціал освітян у корекції національної ідентичності молодого покоління, оскільки правильна популяризація та студіювання аспектів тієї ідентичності сприяли засвоєнню рідної мови, звичаїв, історії широким загалом. Підтвердженням того, що він активно опікувався цією сферою, можна простежити у низці його публікацій: «Промова посла др. Стефана Смалем-Стоцького проголошена в буковинському Соймі, підчас розправи над прелінарем шкільним д. 4 лютого 1895 р.» («Буковина», 1895, ч. 8–10); «Виклади з рускої мови та

літератури» («Буковина», 1895, ч. 114); «Друга промова д-ра Стоцького в справах шкільних» («Буковина», 1899, ч. 51, 52); «Про народне шкільництво у Буковині» («Буковина», 1902, ч. 98–101); «Реорганізація учительського семінара в Чернівцях» («Буковина», 1902, ч. 132), «Прелімінар шкільного фонду кураєвого на рік 1908-ий» («Руска Рада», 1908, ч. 37); «Крайне слово» («Руска Рада», 1908, ч. 40); «Перший курс для висшої освіти народної» («Буковина», 1909, ч. 284), в якій він, зокрема, наголосив, що «без висшої освіти народу усі права народні будуть для него мертві, остануть ся на папері – се паперові, а не дійсні права; без висшої освіти сила і воля народу слаба, немічна, а сам нарід, хоть має великі права, буде попихачем більше освічених народів».

Доречно буде продовжити зазначений кластер значною кількістю публікацій, що характеризують С. Смаль-Стоцького як реформатора в шкільництві Буковини та ініціатора її формування і розвитку закордоном, як-от: «Міщанська руска читальня в Черновцях» («Буковина», 1888, ч. 6); «Зь нарадь буковинського сойму» («Діло», 1893, ч. 97); «Де правда?» («Буковина», 1908, ч. 1); Ф. Гай-Гаєвський «До справи заочного навчання» («Тризуб», 1926, ч. 57); В. Сімович «Перший курс вищої народньої освіти в Чернівцях» («Життя і Знання», 1935, ч. 5) та «По втраті найближчого друга» («Назустріч», 1935, ч. 23); «Ювілей 40-літньої праці др. Льва Когута» («Час», 1938, ч. 2672, 2674).

Зазначимо, що низка культурно-просвітницьких публікації С. Смаль-Стоцького була присвячена питанню підвищення платні педагогам. Зокрема, 1908 р. він опублікував статтю «Партиї» (1908, ч. 31, 33, 34), де стверджував, що «учителі просвічують нарід, вони по найбільшій часті самі мужицькі сини і їм не треба жалувати людської заплати за їх тяжку працю... Коли учителі хочуть, аби розуміти і відчувати їх потреби, то нехай і вони розуміють і відчувають потреби і нужду краю». Увагу привернуло те, що відомий вчитель, до того ж журналіст та громадський діяч І. Герасимович розпочав дискусію на шпальтах тієї ж газети (1908, ч. 36, 37), не погоджуючись з його словами. Він пригадав уривок з промови С. Смаль-Стоцького, виголошеної у Буковинському сеймі 1896 р., в якій йшлося, що вчителі повинні отримувати заробітну плату таку ж, як і керівники приватних

інституцій та чиновники четвертого рангу. Звинувачення І. Герасимовича полягало у тому, що попри докладені зусилля, С. Смаль-Стоцький не зумів досягти поставленої цілі. Подібно відреагувала на його т. зв. бездіяльність редакція газети «Народна Справа», опублікувавши статті автора під псевдонімом Учитель «Поступовці а учительство» (1908, ч. 13), О. Поповича «Лист до редакції» (1908, ч. 14, 15), М. Попущака, О. Поповича, Д. Макогона «Слово правди про буковинське учительство» (1908, ч. 20, 21).

С. Смаль-Стоцький активно обстоював інтереси української мови в краю, зокрема, апробував ініціативу про правописне питання. Він домогся визнання та подальшого використання фонетичного правопису замість етимологічного та популяризував його в українських школах і державних структурах Буковини. Зазначимо, що вперше він маніфестував свій інтерес до фонетичного правопису 1886 р. в оголошенні про конкурс збирачів етнографічного матеріалу на Буковині. За рекомендаціями С. Смаль-Стоцького та О. Поповича вести записи планувалося фонетичним правописом, який «один в силі відбити кожен звук».

Майже п'ять років тривала дискусія між народовцями та москвофілами стосовно запровадження фонетичного правопису (проти т. зв. фонетики виступав один із найбільш потужних каталізаторів громадської думки – духовенство, зокрема в особі митрополита С. Сембратовича). Однак усе ж таки завдяки сприянню мовознавця Т. Гартнера і дипломата О. Барвінського, модераторству С. Смаль-Стоцького у просуванні ідеї «пиши, як чуєш» та афішуванню нарративного характеру публікацій у пресі прихильники фонетичного письма таки отримали успішну розв'язку у правописному питанні. 1892 р. міністерство віросповідань та освіти Австро-Угорщини видало розпорядження, за яким із наступного року в усіх школах Галичини та Буковини з українською мовою навчання передбачалося запровадження фонетичного правопису. Тоді ж С. Смаль-Стоцький приступив до підготовки видань руської (української) граматики у співавторстві з Т. Гартнером, які в подальшому стали настільними підручниками при вивченні української мови.

Правописне питання позиціонувалося не як філологічне, а як культурно-просвітницьке, частково – політичне. Затягування його вирішення змушувало С. Смаль-Стоцького популяризувати правопис інтенсивніше, зокрема, це можна простежити у його працях: «Руський нарід – руська мова» («Буковина», 1888, ч. 29; 1889, ч. 1, 2), «В обороні правди» («Зоря», 1892, ч. 3) та ін. Власне, тема розвитку української мови стала однією з головних тематичних напрямів його подальших публікацій культурної тематики, зокрема: «Заводім свою мову!» («Народна Справа», 1908, ч. 9), «Нехтування прав української мови» («Земля і Воля», 1922, ч. 13) та ін.

Автор під криптонімом Д. у статті «Еще о “заслугахъ” Стоцкого» писав, що «іезуиты и поляки наслали намъ Стоцкого», аби він зліквідував «стародавнє письмо» [52]. Ще в 1895 р. «Буковиньскі Вѣдомости» повідомляли, що «теперѣшни черновецки новоееристы стараються учителей, яко людей бѣдныхъ и зависимыхъ втягнути въ водоворотъ своѣй политики на то, щоб маты изъ учителей орудія агитаторовъ для Стоцкого и Пигуляка... муж науки, не написавшій ни одного научного сочиненія, кромъ свого габилитаційного труда, о котромъ також стоязъки половки розяично голосають, связуючи имя д-ра Стоцкого в. толь отношеній в компанію съ именемъ пок. Онѣшкевича» [280]. Однак, незважаючи на такого роду закиди, С. Смаль-Стоцький зумів здійснити відчутний прогрес у питанні розвитку української мови на Буковині і цьому значною мірою посприяла його журналістська діяльність.

У масиві культурно-просвітницьких публікацій не оминув увагою С. Смаль-Стоцький і релігійного питання. Серед українців на Буковині найбільш поширеними були православна та греко-католицька конфесії. До православної належало автохтонне населення краю, до греко-католиків – загалом вихідці з Галичини. Як зазначив смаль-стоцькознавець О. Добржанський, на Буковині показник віросповідання не відіграв особливої ролі при характеристиці етнічної приналежності українців, бо належність їх з румунами до однієї релігійної конфесії нерідко викликала багато фальсифікаційних моментів у національній статистиці краю [66]. Це можна пояснити тим, що певний час офіційна австрійська

демографічна статистика не фіксувала етнічний склад населення, бо національність не мала принципового значення.

Відзначимо, що на початку 60-х р. XIX ст. церковне питання набуло нового претексту, митрополит Є. Гакман почав працювати над створенням окремої від Румунської православної митрополії – Буковинської. Попри те, що 1861 р. генеральний Синод православної Церкви Австрії не схвалив рішення про створення митрополії, діяльність Є. Гакмана зумовила поступове зростання кількості українських священників, а головне – він прищеплював вірянам відчуття національної приналежності [257]. Іншої думки був митрополит С. Морар-Андрієвич (румунофіл), який у праці «Апологія» (1885) зазначав, що православна віра повинна особливо остерігатись українських політиків із конфесій греко- та римо-католиків, які, вівши національну боротьбу, можуть перевести православних до унії. Зокрема, саме він ототожнював слово «волох» із «православним», що також вплинуло на формування конфесійної свідомості у вірян. Однак головним завданням, яке поставив перед собою митрополит, – доказати, що не існує спільності між буковинцями та галичанами.

С. Смаль-Стоцький неодноразово звертався до високих державних структур стосовно врегулювання релігійного питання на Буковині. На його переконання, саме Церква повинна у першу чергу пропагувати національні надбання. Тож його обурював той факт, що духовенство не зберігало і не плекало головних засад пропагування культурних традицій серед українців в Австро-Угорській імперії. Навіть українські церковні служителі спілкувалися німецькою мовою, ігноруючи у такий спосіб головний та дієвий метод провадження мовної політики серед широкого загалу. Тематика блоку публікацій С. Смаль-Стоцького, в яких він пропагував принцип успішного вирішення релігійного питання, звичайно, зводилася до необхідності актуалізації національної самоідентифікації буковинців.

С. Смаль-Стоцький опублікував багато різножанрових матеріалів на шпальтах часописів. Його викладацький досвід сприяв популяризації діяльності низки культурно-просвітніх діячів. Наприклад, про С. Воробкевича («Зоря», 1887, ч. 11), чиї, зокрема, «пѣсни-думы, навѣяни щирою любовію до родной руской

батьковщини збудили не в одному серці чувство рускості...»; М. Драгоманова («Живе Слово», 1939, № 1); О. Калужницького («Діло», 1914, ч. 166); І. Котляревського («Буковина», 1898, ч. 139–145; «Літературно-Науковий Вістник», 1898, т. 4); Г. Онишкевича («Літературно-Науковий Вістник», 1927, т. 156); О. Поповича («Літературно-Науковий Вістник», 1930, т. 102, 103), В. Стефаніка («Новий Час», 1937, ч. 50); С. Шпойнаровського («Буковина», 1909, ч. 221); Ю. Федьковича («Школьна Часопись», 1886, ч. 13/14; «Діло», 1886, ч. 70, 76, 77), І. Франка («Час», 1933, ч. 1366). В останній публікації С. Смаль-Стоцький представив один з моментів у житті І. Франка, де йшлося про відмову низки професорів Чернівецького університету, зокрема С. Смаль-Стоцького, у наданні І. Франкові вченого звання доцента української мови і літератури. З цього приводу «Буковинські Відомости» зазначили, що «д-рь Стоцький не може навіть чобота оть ногь отвязати ученому той меры, якь д-рь Франко» [77]. Представлене спростування С. Смаль-Стоцького полягало у тому, що І. Франко мав на меті лише відвідати кілька семестрів, аби отримати відповідну їх кількість до абсолюторію (останнє складання іспитів перед отриманням звання доктора наук).

Ідентифікувавши пласт публікацій С. Смаль-Стоцького, ми простежили культурно-просвітницьку лінію в їх змісті, яка часто була присвячена відзначенню ювілеїв Т. Шевченка, оскільки він належав до кола дослідників видатного українця. Ми виокремили та проаналізували 48 публікацій С. Смаль-Стоцького, зокрема, на шпальтах «Буковини» представлені: «Образок духовного розвитку руского народу і его основа» (1891, ч. 10, 11); «Промова на вечерку в память Шевченка, Федьковича і Шашкевича» (1892, ч. 24); «Промова дра Ст. Стоцького на Шевченківських вечерницях у Чернівцях» (1901, ч. 25); «Шевченкове сьвято» (1909, ч. 107); «Шевченко пророк України (Промова на Шевченковім святі в Чернівцях)» (1909, ч. 110).

Розглянуто ще одну із програмних статей культурної тематики С. Смаль-Стоцького – «Одна ясна думка, одна мета», яка була опублікована у «Вістях МВБУ» (1936, ч. 14), «Тризубі» (1937, ч. 1, 2), «Українському Тижні» (1937, ч. 3), «Часі» (1937, ч. 2360). «Ми, що були свідками і учасниками останнього

визвольного бою, знаємо добре всі ті хиби, всі наслідки того, що одні тягли до ліса, другі до біса», – зазначив С. Смаль-Стоцький. Він представив ключові фактори, що призвели до трагічної розв'язки питання українського державотворення (1917–1922 рр.), наголосив на важливості намірів стосовно стрімкого розвитку культурної ділянки саме в еміграційному середовищі. Суттєвою ознакою демонстраційного інтересу до утвердження власної державності безпосередньо перед західноєвропейськими державами слугувало би створення культурних осередків, зокрема Народного дому у Празі.

В «Українському Тижні» (1935, ч. 24) та «Тризубі» (1936, ч. 4, 5) було вміщено текст виступу С. Смаль-Стоцького в день святкування ювілею товариства «Музей Визвольної Боротьби України» у Празі п. н. «Слово до земляків (з нагоди свята Державності)». Важливо, що він підкреслив значення будівництва музеїв, узагальнивши при цьому головну їх функцію – «зберігання в них національних памяток в повній свідомості великої їх ваги та значіння для своєї культури».

С. Смаль-Стоцький ефективно використовував меценатську діяльність при веденні культурної справи. Шпальти численних часописів анонсували про його протекторат, зокрема, нами віднайдено повідомлення такого типу в «Буковині» (1888, ч. 1, 2), «Вістнику Союзу визволення України» (1917, ч. 142), «Вістях МВБУ» (1925, ч. 1; 1937, ч. 15), «Ділі» (1933, ч. 174), «Раді» (1934, ч. 25), американському часописі «Свобода» (1921, ч. 159), «Українському Голосі» (1921, ч. 32), «Українському Тижні» (1933, ч. 6; 1935, ч. 24), «Часі» (1933, ч. 1459). Доцільно зазначити, що саме Музей визвольної боротьби України у Празі, який він очолював з квітня 1935 р., отримав унікальну книжкову колекцію (1936, ч. 12, 13). С. Смаль-Стоцький передав власну бібліотеку, яка сформувалась за останніх п'ятнадцять років перебування у Празі. У жовтні 1935 р. Музей одержав першу частину його книгозбірні – 2790 окремих томів і часописів, зокрема 339 томів мовознавчих видань болгарською, німецькою, українською, чеською мовами, 153 томи Шевченкіани, 112 томів видань УАН у Києві.

До утвердження та розвитку культурної сфери життя українців на Буковині вагомим зусиллям доклав С. Смаль-Стоцький, нівелювавши традиційні канони її

попередньої організації. Розглянувши масив його основних публікацій окресленої тематики, ми дійшли висновку: С. Смаль-Стоцький – один із прогресивних організаторів культурного життя буковинського українства середини 80-х р. XIX ст. – 30-х рр. XX ст. Суттєвими прикладами цього є повідомлення у пресових органах про діяльність С. Смаль-Стоцького як культурного діяча, зокрема: «Буковиньски товариства руски» («Буковина», 1887, ч. 17); «Справозданє літ[ературного]тов[ариства] “Руска Бєсѣда” за рокъ 1887» («Буковина», 1888, ч. 1, 2); «Буковиньски товариства руски: Головнѣй зборъ “Руской Бєсѣды” в Черновцяхъ» («Буковина», 1888, ч. 2); «Черновецкѣй університетъ» («Буковина», 1888, ч. 6); «Історичне товариство в Чернівцяхъ» («Літературно-Науковий Вістник», 1903, т. 21); «Українське історично-філологічне товариство в Празі» («Нова Україна», 1923, ч. 7, 8); «Перед II науковим зїздом у Празі (дивна поведінка “Наукового Товариства ім. Шевченка” у Львові)» («Діло», 1931, ч. 253); «Загальні збори товариства “Музей Визвольної Боротьби України” в Празі» («Свобода», 1935, ч. 110); С. Сірополко «Український Народнѣй дѣм в Чернівцях та Українськѣй Дѣм у Празі (Чолобитня буковинцѣв проф. Ст. Смаль-Стоцькому)» («Діло», 1936, ч. 193).

Отже, основним завданням для автора в проаналізованому нами масиві опублікованих матеріалів було виокремити та пояснити тогочасні зловоденні питання. С. Смаль-Стоцький у проблемних статтях роз’яснював провадження правописної справи в краю для широкого загалу, оскільки саме завдяки його значним зусиллям вводився у дію фонетичний правопис. Необхідно констатувати, що він помітно сприяв організації українських шкіл на Буковині та вчительській практиці у них. За даними статистики, на кінець XIX ст. частка письменних буковинців у краю становила близько 30 відсотків, проте новаторський підхід С. Смаль-Стоцького («именно сей молодой и дѣяльный профессор») значною мірою посприяв «самостойности руской мовѣ супротив централистичныхъ забаганок Румуновъ и деяких Русифиловъ» [272]. Завдяки обраній стратегії підвищення освітнього рівня буковинців С. Смаль-Стоцький уводив щоразу нові корективи, що дозволяли хоч і повільно, але вирішувати культурно-просвітницьке питання.

С. Смаль-Стоцький чітко окреслив завдання журналістських матеріалів, що мали значний вплив на громадськість, зокрема на формування національної свідомості, оскільки вона ще «дивиться вгору і жде чогось від когось» («Час», 1938, ч. 2674). Особливість публікацій культурно-просвітницької тематики С. Смаль-Стоцького полягала у тому, що він часто використовував найкращі європейські зразки для популяризації культурного продукту серед широкого загалу («Буковина», 1901, ч. 110).

2.3. Тематичний потенціал наукової журналістики

«Від початку своєї діяльності на наукову працю не мав часу. Він же творив національне життя на Буковині, життя на всіх його ділянках», – стверджував відомий мовознавець В. Сімович у своїй публікації «Наукова діяльність академіка Смаль-Стоцького», наголосивши також, що «науковий дорібок проф. С. Стоцького навіть числом друкованих праць поважний» [290]. Евристичний потенціал вченого-мовознавця, літературознавця, історика доповнив цілісний образ науки у ХХ ст., і найважливіше, що це відбувалося у період бездержавності України.

Наукову діяльність С. Смаль-Стоцький розпочав у Віденському університеті (здобував вчене звання професора), заручившись фінансовою підтримкою громадсько-культурного діяча, начальника суду в Путилові М. Михалюка. У 1883 р. за порадою Ф. Міклошича, завершив роботу над написанням дисертації «Ueber die Wirkungen der Analogie in der Declination des Kleinrussischen» [«Процес аналогії у словозмінах руської мови»], що заклала основи вивчення історичної морфології української мови («Archiv für Slavische Philology», 1885, bd. 7; 1886, bd. 8). При її написанні С. Смаль-Стоцький послуговувався значним масивом матеріалу, зібраним із численних збірників, що підтвердило: українська відміна імен має свою власну систему, яка відрізняється від систем цієї відміни в інших слов'янських мовах. Цікаво, що появу цієї наукової праці М. Драгоманов схвально оцінив таким відгуком: «...наскільки мої зуби зуміли вкусити спеціально лінгвістичні речі, – оцінив» [138].

Ще раніше, 13 вересня 1882 р., С. Смаль-Стоцький надіслав листа хорватському мовознавцеві, історичу, автору праць про староцерковно-слов'янські пам'ятки В. Ягічу з проханням опублікувати текст дисертації для здобуття наукового ступеня доктора філософії у часописі «Archiv für Slavische Philologie», видавцем якого він був [123]. У 1885 р. у виданні, де були надруковані студії відомих дослідників-слов'янознавців, була вміщена праця С. Смаль-Стоцького «Ueber die Wirkungen der Analogie in der Declination des Kleinrussischen». По суті, саме після публікації дисертації у часописі С. Смаль-Стоцького було іменовано надзвичайним професором української мови і літератури в Чернівецькому університеті.

За рекомендацією його наукового керівника Ф. Міклошича С. Смаль-Стоцький розпочав габілітаційну роботу про «Кодекс Ганкенштайна» – рукописний анфолігон (збірка окремих служб на дванадцять місяців року) руського письма XII – XIII ст., яка була завершена вже в червні 1884 р. 25 серпня 1886 р. С. Смаль-Стоцький у листі до В. Ягіча пише, що хоче на початку вересня надіслати йому текст рукопису, і просить уточнити адресу місця перебування професора – Відень чи Санкт-Петербург. У листі він порушив питання щодо друку дослідження та повідомив про тогочасну роботу з рукописом, зокрема коректуру, яку здійснював самостійно. Цього ж року С. Смаль-Стоцький опублікував працю «Ueber den Inhalt des Codex Hankensteinianus» [«Про зміст Кодексу Ганкенштайна»] (1886), яка отримала схвальну оцінку В. Ягіча із запевненнями колег, що С. Смаль-Стоцький «дуже старанно відписав цілий кодекс Ганкенштайна та порівнив його, де було потрібно, з грецьким оригіналом» («Archiv für Slavische Philologie», 1887, bd. 10).

Зазначимо, що В. Ягіч розпочав підготовку видавничого проекту п. н. «Энциклопедія славянської філології». Стосовно цього питання він консультувався з О. Калужницьким, який підтримав цей видавничий проект. Залучення авторів та написання статей було головним питанням, яке розглядали мовознавці. О. Калужницький порадив вченому залучити С. Смаль-Стоцького до реалізації проекту, доручивши йому написання статей про українську літературу на Буковині, однак висловив при тому певні застереження: «...тоді редакція

одержала б статтю, у якій не було б сказано абсолютно нічого про старшу літературу і яка дала б про новішу літературу образ, дуже віддалений від наукової об'єктивності», бо «для Стоцького взагалі не існує старша література, а з другого боку, кожний літературний твір, якщо він чим служить певному напрямкові, є для нього літературним обсягом першого ступеня». З цього можна зробити висновок, що С. Смаль-Стоцький ще наприкінці ХІХ ст. був неналежно репрезентований серед кола науковців.

Перші наукові праці С. Смаль-Стоцького отримали певний розголос у вітчизняних наукових колах. Зокрема, В. Коцовський умістив схвальну рецензію п. н. «Двѣ розправи проф. дра Стоцкого» у газеті «Зоря» (1886, ч. 13/14). Критик підтримував погляд дослідника на значення аналогії у розвитку мови, бо вона, на переконання С. Смаль-Стоцького, «руйнує и нищить, творить и вироблює цѣли розряды формъ». У своїй праці С. Смаль-Стоцький опирався переважно на збірники народних творів. «Цѣла розправа робить дуже корыстне вражѣне; особливо-жъ впадає въ очи старанна систематика. Що ж другої праці, дослідженням про кодекс Ганкенштайна частково займалися Міклошич, Добровський, Соболевський». Проте ширше роботу над ним розпочав С. Смаль-Стоцький, здійснивши систематичний огляд видання, подав його зміст і проаналізував текст, а в майбутньому прагнув дослідити, якою слов'янською мовою він написаний, коли та ким.

Повернувшись до Чернівців, С. Смаль-Стоцький заручився підтримкою Т. Гартнера – одного з найбільших відомих європейських філологів [10] – для розвінчання хибної теорії створення української мови із «праруської», а також у справі заміни етимологічного правопису фонетичним. До слова, Р. Смаль-Стоцький стверджував, що батько заручився підтримкою відомого мовознавця через те, що у міністерстві віросповідань та освіти у Відні взяли до уваги авторитет німецького вченого («Свобода», 1956, ч. 64).

С. Смаль-Стоцький та Т. Гартнер усвідомлювали, що усталені правила мови потребують змін, адже їх форми застаріли та не відповідали тогочасним освітнім та культурним нормам. Насамперед науковці внесли пропозицію щодо зміни

правопису до міністерства віросповідань та освіти Австрії, однак натрапили на рішучу незгоду з боку москвофілів – творців теорії «історических начал» [104]. Опоненти підготували протест до міністерства, зібравши сто тисяч підписів, а також заручилися підтримкою російських дипломатів.

У свою чергу, міністерство стало ініціатором створення комісій у Львові та Чернівцях, які повинні були опрацювати це питання. Після детального аналізу твердження науковців не знайшли підтримки більшості комісії, яка винесла рішення про неможливість заміни етимологічного правопису фонетичним. Це зумовило написання в листопаді 1887 р. С. Смаль-Стоцьким та Т. Гартнером петиції п. н. ««Minoritätsvotum in der von k. k. Bukowiner Landesschulrathe Behufs. Regelung der Ruthenischen Schulorthographie Eingesetzten Commission»». Відзначимо, що у 1888 р. вийшло друком звернення С. Білінкевича, Я. Глібовського, Л. Кириловича «Відповідь на питання, поставлене професорами університету д-ром Стефаном Смаль-Стоцьким і доктором Теодором Гартнером з питань руської орфографії та рукописної “Голосу меншості”» [352], де наголошувалося на тому, що значна кількість галицьких і буковинських освітніх установ виступала проти запровадження фонетичного правопису. Окрім того, активними противниками цього процесу виявилися служителі Церкви, оскільки, на їхню думку, етимологічний правопис більш прийнятний для виголошення релігійних текстів.

З цього приводу свою думку висловив М. Драгоманов. Він вважав, що у праці автори використали «фальшивий» метод популяризації меморандуму, бо для початку необхідно було окремим виданням видати просвітній матеріал про фонетичний правопис, а вже згодом піднімати це питання до офіційного рівня. М. Драгоманов також засуджував і факт залучення до цієї справи австрійських владних структур та політичного протекторату краю [139].

1891 р. О. Попович стверджував, що популяризація фонетичного правопису науковцями – «гадка свята із становиська патріотичного, розумна зі вигляду педагогічного; а спосіб до переведення сеї гадки нехибний» («Руска Школа», 1891, вип. 1). Він також рекомендував для кращого розуміння питання «русского і

шкільного» використовувати видання «Голос меншості в комісії...», в якому йшлося, зокрема, про підтримку москвофілами намагань росіян привласнити найменування «Русь», «руський» тощо.

У цьому зверненні автори охарактеризували відомі правописні системи української мови, довели штучну складність етимології, важливість введення фонетичного правопису для українців, пояснили суть нового правопису, заснованого на матеріалах словника Є. Желехівського. До слова, цей українсько-німецький словник, написаний у співавторстві з С. Недільським, побачив світ 1886 р., на появу якого відгукнулося багато мовознавців, серед них – і С. Смаль-Стоцький. Він умістив критичну замітку, давши схвальну оцінку виданню («Literarisches Centralblatt für Deutschland», 1886, № 47).

Попри інертне просування справи щодо запровадження фонетичного правопису, 1886 р. науковці розпочали роботу над виданням першої української граматики для середніх шкіл, яка вийшла друком через вісім років. Під час підготовки граматики перманентний курс подальшого впровадження фонетичного правопису С. Смаль-Стоцьким був реалізований в особисто редагованому ним часописі «Руска Школа».

Насамперед варто акцентувати, що в часописі С. Смаль-Стоцький умістив багато наукових праць, присвячених розвитку української мови, зокрема: «Нова руска школа», «Галицко-русская бібліографія за 1887 г., составилъ Иванъ Ем. Левицкій» і «Вытягъ изъ статутів товариства “Руска Школа” в. Черновцяхъ» (1888, вип. 1). У статті «Про плян науки рускої мови в гімназіях» (1891, вип. 2), написаній у співавторстві з Т. Гартнером, запропоновано заходи пропагування у середовищі педагогічної громадськості «дійсну руску літературну мову», якою вже послуговується багато публіцистів, а «небавом припаде єї также і школа, де вона і без того по більшій часті мовчки допущена». Вкажемо, що публікація базована на дискусії з анонімним автором статті «Плянъ науки руской мовы в гімназіях» («Учитель», 1890, ч. 21), в якій зазначено: «призвичаювати учеників до головныхъ термінів латинських, не забуваючи рускихъ», це ініціювало вивчення спочатку латинської, згодом – рідної мови. Із цим висловлюванням категорично не

погодилися С. Смаль-Стоцький та Т. Гартнер, наголосивши, що іноземну мову вивчати можуть за бажанням, а українську – повинні студіювати всі учні.

Позиція С. Смаль-Стоцького стосовно цього питання чітко акцентована у публікації «Наука рускої мови в школах середних на Буковині (Картина з історії культурного і літературного руху серед русинів на Буковині)» («Правда», 1894, вип. 63–65). Науковець прагнув надрукувати цю статтю на шпальтах «ЗНТШ», однак якщо б це не вдалося, то мав намір попросити О. Барвінського вмістити працю у «Правді» [179].

«Хиби в науці рускої мови мають свою причину в не достатку всякого хоть би найменшого надзору із сторони шкільної власти», – писав автор, роз'яснюючи читачам, що, незважаючи на запровадження фонетичного правопису, освітянська система не зазнала кардинальних змін для отримання сталого та відмінного результату. Важливо, що С. Смаль-Стоцький і надалі клопотався питаннями, пов'язаними з впровадженням системи якісної освіти у школах, про що дізнаємося з його публікацій: «Про народне шкільництво у Буковині (Промова пос. Д-ра Стоцького в бук. соймі дня 23 липня с. р.)» («Буковина» 1902, ч. 98–101); «За права нашої мови і її уживанє по урядах та школах» («Буковина», 1909, ч. 145); «Грамматика в школі» («Літературно-Науковий Вістник», 1929, кн. 9) та ін.

1908 р. С. Смаль-Стоцький опублікував статтю «Заводім свою мову!» («Народна Справа», 1908, ч. 9), де зазначив, що «запровадженє рускої мови, яко урядової в рускій части краю повинно бути для нас дуже важним чинником в житю народнім, і ми сего повинні добивати ся всіми силами». Головним у цій справі він вважав конструктивні заходи громадськості щодо пропагування у державних інституціях означеної ідеї. Зокрема, йшлося про переклад текстів документів українською мовою, з чим виникало багато непорозумінь. Наприклад, переклад «Вістника Законів і Розпоряджень для Воеводства Буковини» упродовж десяти років В. Головацьким С. Смаль-Стоцький прокоментував, так: «встид і ганьба було признати ся до такої русини» («Буковина», 1898, ч. 38). Подібно як і перекладацька діяльність М. Стебельського, який не володів українською мовою на належному рівні. «Своїм перекладом др. Стебельский наніс велику шкоду

руській мові і рускому народови», – зазначав С. Смаль-Стоцький, наголосивши, що вісник є «важною школою» насамперед для молодих правників, адже з його допомогою вони вдосконалюють мовні навички.

С. Смаль-Стоцький опублікував десятки наукових статей означеної тематики, в яких досліджував славістичні питання, та доказував безпідставність «праруської» мови, зокрема: «Правописні непорозуміння» («Українська Хата», 1914, № 6); «Das ukrainische Volk und ukrainische Sprache» [«Український народ і українська мова»] («Die Ukraine», 1921); «Поліські мішані говори і поліські дифтонги» («Slavia», 1927, ses. 1); «“М’ягкі” і “тверді” голосівки» («Slavia», 1929, ses. 4), рецензію на яку опублікував французький мовознавець А. Мейє («Einführung in die vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen» [«Вступ до порівняльної граматики індоєвропейських мов»] (1909); «Уваги до проекту українського правопису» («Україна», 1927, кн. 1, 2); «Найближчі завдання славістики» («Sešit slovanskych filologu v Praze», 1929); «Збірник праць Першого Зїзду Словянських Філологів у Празі», 1932) та ін. При аналізі публікацій ми дійшли висновку: автор засвідчував, що праслов’янська мова природно еволюціонувала до теперішньої української [348].

Серед виголошених доповідей в Українському історично-філологічному товаристві в Празі варто виокремити: «Фундаментальне значіння української мови для славістики» (2.07.1929 р.), «Уваги до праці Лінгвістичної Секції Зїзду Словянських Філологів у Празі» (12.11.1929 р.), «Бодуен-де-Куртене як язикознавець і чоловік-праведник» (17.12.1929 р.) («Річне справоздання “Праці Українського Історично-Фільольогічного Товариства в Празі”», 1930); «Українська мова, її початки, розвиток і характеристичні прикмети» (26.04.1931 р.) («Річне справоздання “Праці Українського Історично-Фільольогічного Товариства в Празі”», 1932), а також спеціальні дискусійні засідання, влаштовані з ініціативи С. Смаль-Стоцького. Головно вони присвячені обговоренню організації та праці першого Міжнародного конгресу слов’янських філологів у Празі (5–13.10.1939 р.).

Зокрема, останню доповідь було опубліковано в часописі «Дзвони». У статті «Українська мова: її початки, розвиток та характеристичні її прикмети» (1933, № 3, 4) С. Смаль-Стоцький коментував, що процес становлення української мови подібний до трактування історії Київської Русі та історичного розвитку українського народу загалом: «Ми попали в залежність від чужинецької наукової ідеології та сліпо повторяли, що чужинці нас про те навчали». Цим російські науковці трактували теорію «праруської» мови, аби виправдати «єдину неділимую» політичну єдність між народами.

Однією із головних засад у їхній інсинуаційній діяльності щодо формування громадської думки про розвиток української мови було твердження, що українська мова нібито започаткована виходом у світ «Енеїди» І. Котляревського. Стосовно цього твердження С. Смаль-Стоцький пояснив, що українська мова бере початки з праслов'янського діалекту, яким послуговувалися племена східнослов'янського регіону, згодом – з історичних козацьких дум, пісень, а також поетичних творів І. Мазепи. При цьому «Енеїда» виконала роль продовжувача формування та розвитку літературної мови. Науковець зазначив, що «рішучо поборюю теорію окремої східнослов'янської («праруської») спільноти і доказую безпідставність окремої “праруської” мови». Варто також вказати, що С. Смаль-Стоцький у мовознавчих публікаціях довів: писемна українська мова коректувала всі допущені дефекти для розуміння її на всіх територіях проживання українського народу. До того ж він був автором низки праць про розвиток української мови, її фонетичний опис або поодинокі говори, випустив друком шкільні граматики, а також першу наукову граматику німецькою мовою у співавторстві з Т. Гартнером.

29 грудня 1928 р. С. Смаль-Стоцький у листі до В. Короліва-Старого, який згодом був надрукований на шпальтах «Дзвонів» (1938, ч. 9), зазначив, що в київському часописі «Україна» міститься три його публікації: «Східні Слов'яни» (1928, кн. 3); «Українська літературна мова» (1928, кн. 4); рецензія на видання І. Огієнка «Нариси з історії української мови» – популярно-науковий курс з історичним висвітленням та «шумним» заголовком (1928, кн. 2). За словами С. Смаль-Стоцького, він «нерадо» брався «до оцінки цієї праці», бо «Нариси» не

служать «практичним потребам української літературної мови... щоб писати з історії української мови, треба таки хоч азбуку граматичну знати, бо инакше вийде з того праця, що стане документом ненауковости нашої науки».

У цьому контексті зазначимо, що наукова стаття С. Смаль-Стоцького «Східні Слов'яни» написана у зв'язку з появою праці чеського науковця Л. Нідерле. Український мовознавець знайшов чимало суперечностей, зокрема щодо запропонованої Л. Нідерле теорії т. зв. «історично-географічної трипартиції», з якої випливає, наприклад, те, що східні слов'яни заселяли південні території [243]. Аби спростувати твердження чеського мовознавця, С. Смаль-Стоцький використав відповідники географічних даних з літописів, наприклад, що руська земля – староукраїнська територія. Важливо, що з мовознавчого погляду – це не просто критична стаття, а стислий та виразно сформульований виклад наукових поглядів С. Смаль-Стоцького.

1925 р. у Харкові розпочала роботу Державна правописна комісія з формування правописної системи української мови. Одним із головних пропонентів до запровадження нового правопису виступив С. Смаль-Стоцький, якого, між іншим, 1927 р. було запрошено разом з В. Сімовичем та В. Стефаником до складу комісії. Зокрема, він опублікував на шпальтах львівського «Літературно-Наукового Вістника» (1926, кн. 5, 7/8) та київської «України» (1926, кн. 4) статтю «Правописна справа». Науковець вбачав основну причину створення «правописного хаосу» перш за все у небажанні громадськості використовувати правила української мови, хоча би зі шкільної граматики, а також із частою появою правописних реформаторів. Саме відсутність вивчення у більшості шкіл рідної мови на території Великої України та «дивна неухота до систематичних граматичних студій мови» у галицьких вчителів спричинили проблему правописного непорозуміння. Цей текст викликав певні зауваження А. Кримського: «головна мета» публікації – «розбити тую правописну згоду, яка вже настала поміж Україною Радянською і Україною закордонною. Гадаємо, що практично ця спроба належить до так зв. “замахів із непридатними засобами”» («Записки Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук», 1927, кн. 12).

У дискусії не обійшлося без взаємних звинувачень обох науковців. Зокрема, А. Кримський дорікав С. Смаль-Стоцькому, що той «говорить про соборність України, про потребу єдиної мови, єдиної граматики, єдиного правопису, але умовою для такої соборности й одности має бути поворот до його граматики, до його правопису». С. Смаль-Стоцький вбачав у діях свого опонента викривлене сприйняти реальної ситуації у суспільно-політичному та науковому житті України стосовно прийняття правописних норм. Він також розкритикував висловлювання А. Кримського стосовно «30-річного полону вавилонського», в якому перебувала українська мова у Львові упродовж 1876–1906 рр., зазначивши: «... чути таке з уст Кримського та читати таке в виданнях всеукраїнської академії наук. Для мене це річ зовсім не зрозуміла».

Визначальним для формування єдиної правописної системи С. Смаль-Стоцький вбачав період початку Першої світової війни, коли воєнні та революційні події повинні були об'єднати громадськість у всіх аспектах суспільно-політичного, культурного та наукового життя. Однак українці чергово продемонстрували набутий «нерозвинений історичний змісл», що призвело до фатального методу константної зміни правопису (з цього приводу він писав: «Правописні реформи ніде на світі не робляться так часто, як у нас»). Відсутність активних дебатів стосовно цього питання зумовила 6 вересня 1928 р. підписання М. Скрипником затвердженого «Українського правопису» і прийняття його одними з найбільш потужних наукових інституцій, зокрема УАН та НТШ.

Цього ж 1928 р. С. Смаль-Стоцький опублікував статтю «Звідомлення акад. Кримського про правописну Конференцію», в якій критично охарактеризував роботу харківської Комісії («Літературно-Науковий Вістник», 1928, кн. 7/8) (попередньо між С. Смаль-Стоцьким та Д. Донцовим було домовлено опублікувати критичну статтю на шпальтах «Літературно-Наукового Вістника» за 1 липня 1928 р. [134]).

Як уточнив С. Смаль-Стоцький, члени конференції повинні були підготувати умотивовану правописну систему, засади якої формували б основу українського правопису. Однак у проекті комісії не проаналізовано цей чинник,

ось чому «конференція згубилася в подробицях, смішних голосуваннях і постановах». Безумовно, закони української мови повинні були впливати на формування норм українського правопису з його своєрідною відмінністю від граматики [48] і мали би виконуватися.

У 1930 р. увагу С. Смаль-Стоцького привернула праця М. Рудницького «Правопис і літературна мова» («Діло», 1930, ч. 121–124, 126, 129–135, 137–141), яка, так би мовити, стала продовженням проаналізованої нами його публікації «Правописна справа». У рецензії з аналогічною назвою – «Правопис і літературна мова» – науковець вдався до обговорення прийняття правопису в 1928 р. («Діло», 1930, ч. 172–177). Зокрема, С. Смаль-Стоцький зазначив: «Найбільша хиба харківського правопису це те, що він своїми правилами хоче власне “українізувати” неукраїнців і правописом навчити неукраїнців української літературної мови». До прикладу, він наводить спостереження з власного досвіду, зокрема, проживши дванадцять років у Празі, він не зміг вивчити чеську мову досконало, аби нею вільно оперувати, як корінні мешканці; інша ж ситуація в Україні, де “українізовані чужинці” формують суспільну більшість, а мова їх, відповідно до цього, виходить “українізована”».

Зазначимо, що М. Рудницький був прихильником правопису, запровадженого С. Смаль-Стоцьким, адже послуговувався ним, наприклад, при написанні оповідання «Очі та уста» («Дзвони», 1932, ч. 12). Окрім того, він часто цитував С. Смаль-Стоцького: «Кожному можна б тоді сказати: знаєш звуки, знаєш їх знаки, а тепер пиши, як говориш, і це буде написане правильно» («Діло», 1930, ч. 123). Письменник був упевнений, що ознайомлення широкого загалу з фаховими мовознавчими працями С. Смаль-Стоцького зумовило б іншу ситуацію у просуванні мовного питання. М. Рудницький вважав, що справа запровадження правопису була здійснена у несприятливий історичний час, з низкою конфліктних політичних ситуацій, влучно підкресливши: «Громадяни незрілої нації вирішують негайно справи, які мусять дозрівати роками. І радять роками над тими, які треба вирішувати негайно» («Назустріч», 1935, ч. 20).

Зауважимо, що поява праць С. Смаль-Стоцького як одного із провідних мовознавців того часу викликала багато несхвальних відгуків, однак продемонстровані ним твердження стали засадничими у розвитку філологічної науки. Це питання видається ще більш актуальним, коли ми простежили масив періодичних видань, на шпальтах яких були опубліковані рецензії відомих філологів на праці С. Смаль-Стоцького. Для прикладу: російського – М. Дурново [79], нідерландського – Н. ван Вейка [21], українських – В. Дубровського [78], Л. Луціва [216; 217], І. Огієнка [251], К. Чеховича [103; 335], Й. Шембелея [341], а також автора під криптонімом *bm* [353].

Заслуговує на увагу низка рецензій С. Смаль-Стоцького, зокрема на праці О. Брікнера «Die Visio Tundali in böhmischer und russischer Uebersetzung» [«“Die Visio Tundali” у чесько-російському перекладі»] («Руска Школа», 1891, вип. 2); І. Зілинського «Карта українських говорів» (Варшава, 1933) та «Opis fonetyczny języka ukraińskiego» (Краків, 1932) («Назустріч», 1934, ч. 22); Ф. Міклошича «Darstellung im Slavischen Volksepos von» [«Представлення слов'янського народного епосу»] («Руска Школа», 1891, вип. 2); С. Томашівського «В справі нашої правописи» («Діло», 1912, ч. 210, 211) та «Оцінка шкільних підручників (Наука німецької мови в рускій народній школі на Буковині)» («Промінь», 1905, ч. 4), а також на підготовлену Українським науковим інститутом у Варшаві книгу «Українська мова в совітській Україні» («Тризуб», 1936, ч. 9/10) та «Словарь російсько-український» (упорядники – М. Уманець (справж.: М. Комаров) і А. Спілка (у передмові зазначено: «решта співробітників видання») («Буковина», 1893, ч. 16–19). Упорядники особливо заохочували письменників до допомоги при роботі над виданням, зокрема, аби надсилали певні українські слова та приклади їх перекладу російською мовою.

У цьому контексті варто виокремити одну з рецензій С. Смаль-Стоцького – «Діалектологічна класифікація українських говорів Вс. Ганцова» («Slavia», 1924, ses. 3; «Записки Історико-Філологічного Відділу Академії Наук», 1923, кн. 4). Науковець виступив проти твердження В. Ганцова щодо формування української мови із двох говіркових груп – північних та південноукраїнських (мовознавець

В. Курашкевич зазначив, що праці В. Ганцова стосовно поліських дифтонгів були гостро критиковані С. Смаль-Стоцьким, який приписував їм брак наукової вартості («Rocznik Slawistyczny», 1931, т. 10). Адже як зазначав В. Заїкин, сучасні археологія, антропологія, лінгвістика таки довели відмінність походження південної (праукраїнської) та північної (прабілоруської та праросійської) груп східних слов'ян («Стара Україна», 1924, ч. 9), і для аргументації навів факт доведення російським археологом А. Спіциним різниці між походженням північної та південної груп східного слов'янства («Сборник статей по русской истории, посвященных С. Ф. Платонову», 1922, № 15).

Окрім масиву мовознавчих досліджень, С. Смаль-Стоцький з метою популяризації української літератури опублікував багато праць означеної тематики. Найбільшу увагу він приділив постаті Т. Шевченка та його творчості. «Він підійшов до Шевченка зовсім оригінально, даючи глибокі праці про Шевченкову ритміку та прецікаві інтерпретації Шевченкових творів, при чому виясняв їх з цілоти Шевченкової творчості», – вказував Я. Гординський і зазначав, що від 1892 р. С. Смаль-Стоцький інтенсифікував інтерес до творчості поета («Діло», 1939, ч. 56).

Серед наукових публікацій С. Смаль-Стоцького варто виділити: «Популярні університетські виклади (оголошення про виклади д-ра Смаль-Стоцького на тему “Шевченко на вершині своєї творчості”)» («Буковина», 1909, ч. 9); «Читанє Шевченкових поезій» («Наша Школа», 1914, зш. 2/3); «Шевченкова містерія» (Ілюстрована Україна», 1914, ч. 5/6) та ін. Зазначимо, що С. Смаль-Стоцький був автором передмов до видань: «Тарас Шевченко. Гамалія. Тарасова ніч» (1920), «Тарас Шевченко. Поєми: “Кавказ”, “Холодний Яр”, “Розрита могила”» (1920), «Тарас Шевченко. Поєми: “Невольник”, “Іржавець”» (1920), а також критичного відгуку на київське видання «Тарас Шевченко. Збірник» (1921), про яке писав попередньо у листі до сімейства Луцьких [185]. Зазначимо, що у Празі із збірником його ознайомив видавець В. Гірняк, який після перебування в Україні привіз один примірник.

Нагадаємо, що лише у 20-х рр. ХХ ст. С. Смаль-Стоцьким та Ф. Колессою було розпочато перші дослідження ритміки творів Т. Шевченка. До цього періоду відносимо такі праці, як: «Ритміка Шевченкової поезії» («Праці Українського Історично-Фільологічного Товариства», 1926, т. 156); «Чигирин» («Літературно-Науковий Вістник», 1927, т. 93); «Обовязки української науки супроти Шевченка» («Літературно-Науковий Вістник», 1928, т. 155); «Великий льох» («Літературно-Науковий Вістник», 1927, кн. 6), до речі, за словами Л. Когута та Л. Луціва, науковець, майстерно підійшовши до тлумачення поеми, отримав схвальні відгуки літературознавців. Шевенкознавець здійснив чіткий аналіз мовних особливостей творів поета, представив символіку дійових осіб, порівняв цей твір Кобзаря з іншими, написаними у відповідний період. Однак не з усіма висунутими тезами С. Смаль-Стоцького щодо ритміки поезій Т. Шевченка погоджувався український композитор, фольклорист С. Людкевич [218].

Авторитет С. Смаль-Стоцького як зачинателя досліджень творчості Т. Шевченка був неодноразово підтверджений схвальними відгуками О. Колесси [115]. Особливий акцент на важливості його шевченкознавчих праць зробив Є. Маланюк («Літературно-Науковий Вістник», 1932, т. 59; «Пробоем», 1942, ч. 3), зазначивши, що С. Смаль-Стоцький – «найглибший дотепер коментатор, де в чім просто Колюмб його (Т. Шевченка. – М. П.) творчості».

У контексті дослідження С. Смаль-Стоцьким шевченкознавчої проблематики варто виокремити найбільш плідний період – 30-ті рр. ХХ ст. Він регулярно виголошував доповіді на засіданнях Українського історично-філологічного товариства в Празі («Річне справоздання “Праці Українського Історично-Фільологічного Товариства”», 1930; 1934), «Українського Академічного Комітету» («Український Тиждень», 1936, ч. 8), читав лекції в університетах («Український Тиждень», 1936, ч. 20), опублікував десятки розвідок у провідних наукових й літературних часописах, зокрема: «Наші літературознавці і Шевченкові думи» («Назустріч», 1934, ч. 6; «Український Тиждень», 1934, ч. 12); «В Шевченкові роковини» («Літературно-Науковий Вістник», 1930, т. 102); «Чому називаємо Тараса Шевченка генієм України» («Самостійна думка», 1931, ч. 4);

«Останній рік Шевченкової поетичної творчості» («Праці Українського Історично-Філологічного Товариства у Празі», 1939, т. 2); «Концепція Шевченкової поеми “Сон” і її мистецьке переведення» («Ми», 1934, кн. 2); «Шевченкова поема “Тарасова ніч”» («Дзвони», 1932, № 5), частина з яких згодом була вміщена у книзі «Т. Шевченко. Інтерпретації» (Варшава, 1934).

15 березня 1931 р. на традиційному святкуванні Шевченкових роковин в Українській господарській академії (Подєбради, Чехословаччина) С. Смаль-Стоцький виступив із доповіддю, присвяченою аналізу поеми Т. Шевченка «Іван Підкова». Оратор відзначив, що поет писав під впливом не романтизму чи історизму, а дійсності, адже певними згадками про історичне минуле Кобзар окреслив т. зв. «непроглядну сучасність». Цього ж року на шпальтах часопису «Українська Школа» (1931, ч. 3) був уміщений текст доповіді з аналогічною назвою.

Із праць С. Смаль-Стоцького дізнавалися, що у творах Т. Шевченка не було ані найменшого прояву шовінізму, як у видатних письменників польського чи російського народів. У зв'язку з цим Д. Бучинський зазначав: «Не яка-небудь пропаганда зробила Шевченка в українському народі великим, а саме глибокі ідеї творчості поета-пророка створили широкий, майже релігійний культ Шевченка» («Християнсько-філософська думка Т. Г. Шевченка», Лондон; Мадрид, 1962). Науковець зосереджував увагу на специфіці подання матеріалу про світогляд поета, трактуючи суто національно-державницьку традицію у його творах. Більш того, домінантою шевченкознавчого фактору в літературознавчій діяльності С. Смаль-Стоцького була абсолютизована варіація впливу періодичної бездержавності (О. Пахльовська) на формування філософських трактувань.

Грунтовні шевченкознавчі праці С. Смаль-Стоцького привертали помітну увагу до їх появи. К. Чехович («Дзвони», 1935, ч. 2/3), В. Біднов («Рідний Край», 1930, ч. 12/13), О. Лотоцький («Свобода», 1965, ч. 63), А. Андрієвський («Дзвони», 1933, ч. 3), Л. Луців («Свобода» 1960, ч. 197; 1964, ч. 47, 48; 1964, ч. 69) у своїх публікаціях наголошували на фаховості С. Смаль-Стоцького при вивченні творчості Т. Шевченка. Насамперед варто зазначити, що С. Смаль-Стоцький не використовував методів інших науковців при дослідженні творчості поета для

аргументації особистих гіпотез. Він послуговувався аналізом значень слів, образів, думок поета. Віднайти ж саме ту чи іншу думку йому допомагало зіставлення з текстом інших творів, написаних на таку тему.

11 березня 1929 р. український літературознавець Л. Білецький писав у листі до К. Студинського, що був присутній на студіях С. Смаль-Стоцького, присвячених творам Т. Шевченка, зокрема «Варнак», «Марина», «Крадуся я неначе злодій», «Якби ви знали паничі...». Він зазначив, що «одне вражає мене в усіх випадках високошанованого професора – за вузько береться тема, з рамок творчости Шевченка на ширший шлях автор не виходить» [132]. Однак попри такого роду зауваження щодо нескрупульозної методики дослідження С. Смаль-Стоцьким встановлено, що Л. Білецький помилявся, оскільки шевченкознавчі праці С. Смаль-Стоцького були затребувані не лише серед учнівської і студентської аудиторії, а й, що важливо, у наукових колах («Діло», 1931, ч. 173).

До важливого блоку контроверсійних критичних відгуків про шевченкознавчі дослідження С. Смаль-Стоцького можна віднести, зокрема, публікацію українського літературознавця Є. Кирилюка «Нагорода за цькування» в американській «Свободі» (1972, ч. 97), у якій автор критикував науковця за суб'єктивізм у шевченкознавчих текстах.

1936 р. «Хліборобська Правда» опублікувала повідомлення про видання Українським науковим інститутом у Варшаві шістнадцятьох томів творів Т. Шевченка за редакцією П. Зайцева. Більш того, зазначалося, що підготовкою текстів цих творів до друку займатиметься комісія, до складу якої увійшов також С. Смаль-Стоцький (1936, ч. 25/26). Вкажемо, що видавничий проект вміщував дослідження відомих шевченкознавців. Зокрема, було надруковано інтерпретації поем С. Смаль-Стоцьким: «Сон», «Великий льох», «Посланіє».

Критичним осмисленням й узагальненням послуговувався С. Смаль-Стоцький при аналізі творчості відомих літературних митців – С. Воробкевича, Ю. Федьковича. Зокрема, на урочистому зібранні з нагоди двадцятип'ятилітнього ювілею «Руської Бесіди» в Чернівцях він виголосив промову, в якій головно акцентував літературну та редакторську діяльність Ю. Федьковича, назвавши його

«соловейком Буковини» («Свобода», 1975, ч. 30). Приязні стосунки між діячами формувалися здебільшого завдяки співпраці в науковій, культурній, освітній ділянках роботи – взяти до уваги хоча б той факт, що Ю. Федькович звертався до редактора С. Смаль-Стоцького з проханням переглянути його твір п. н. «Хмельницький» («Буковина», 1888, ч. 1, 2).

«Чарівник Котляревский, розкривши обезображене лице України, найшовши і показавши непорочне серце люду, бере ся своїх чужиною здеморалізованих земляків научати, щоб від тепер вже більше ніколи не забували, якого вони роду...» – зазначив С. Смаль-Стоцький у фейлетоні «Ів. Котляревский в світлі російської і рускої критики» («Буковина», 1898, ч. 145). Науковець гідно оцінив творчий доробок І. Котляревського, зокрема його епохальну поему «Енеїда», у таких публікаціях: «Котляревский і його «“Енеїда”»» («Буковина», 1898, ч. 139, 140); «Чим єсть для нас Котляревский?» («Буковина», 1898, ч. 141–143); «Котляревський і його “Енеїда”» («Літературно-Науковий Вістник», 1898, т. 4).

Зазначимо, що Л. Білецький у статті «Іван Котляревський у світлі студій за останніх 30 років (1898–1928)» («Slavia», 1929, ses. 4) розглянув праці М. Грушевського «Перші видання о звичаях “Енеїди” Котляревського», Г. Коваленка «Столітте “Енеїди” Івана Котляревського», С. Смаль-Стоцького «Котляревський та його “Енеїда”» та І. Франка «Українсько-руське літературне відродженє в історичнім розвою українсько-руського народу». На думку автора, остання праця є популярною, узагальнюючою синтезою уже висловлених тверджень про творчість І. Котляревського раніше. У своїй студії С. Смаль-Стоцький представив висвітлення національно-державницьких пріоритетів у творчості письменника та його позицію в українській літературі, оскільки він «зробив літературу національною і реальною, став на чолі нової української літератури», на чому неодноразово наголошував І. Дзюба [56].

Як повідомляла «Украинская Жизнь», 1913 р. в австрійській Україні відбувалися урочисті відзначення 40-річного ювілею літературної діяльності І. Франка. 8 червня 1913 р. у Відні з ініціативи студентського товариства «Союз» було присвячено академію, під час якої С. Смаль-Стоцький виголосив реферат про

літературну діяльність І. Франка («Украинская Жизнь», 1913, № 6). Згодом появились інші його праці, приурочені до ювілейних дат Каменяра («Свобода», 1916, ч. 82–84; «Товариш Імігранта», 1921, ч. 23; «Літературно-Науковий Вістник», 1926, т. 90).

Водночас інформативний та популяризаторський методи використовував С. Смаль-Стоцький при оцінці творів українських класиків. Наприклад, 1922 р., на святкуванні 35-річної літературної діяльності О. Кобилянської С. Смаль-Стоцький обговорював автобіографію «Про себе саму» на семінарі із студентами УВУ у Празі. Згодом, 25 листопада 1927 р., виголосив доповідь про роман «Земля» під час відзначення ювілею, організованого українським радикально-демократичним клубом у Празі. С. Смаль-Стоцький стверджував, що «усе велике мистецтво свого поетичного таланту вложила вона в цей могутній свій твір». Стиль письменниці характеризував як простий, цікавий, «з усякими багатими прикрасами» [215]. Цього ж року у рефераті на тему відзначення 40-річчя письменницької діяльності О. Кобилянської він акцентував вагу та значення її творчості для розвитку української державності: «Бо держава – це великий механізм, що потребує, крім мотора, ще й тисяч дрібних і найдрібніших помічників. І всі вони мусять відповідати вимогам такого механізму, щоб він став сильний проти зовнішнього і внутрішнього ворога, як деморалізація, брехня, вузькоглядність, зрада, матеріалізм, і т. п.» («Свобода», 1964, ч. 24).

1932 р. вийшов друком роман У. Самчука «Кулак», рецензентом якого був С. Смаль-Стоцький («Вістник», 1937, кн. 11). Він коротко охарактеризував зміст роману, перша частина якого представлена читачеві «свіжістю барв, розмахом стилю, вирізьбленістю типів, правдивим шибеничним гумором і дійсно вистражданим, переконливим протестом». Проте друга частина «робить слабше вражіння». Белетрист, на думку С. Смаль-Стоцького, повинен повністю описати досліджене ним середовище, в яке потрапив його головний герой, подібно як це робили світові класики – Ч. Діккенс, Е. Золя, К. Гамсун, О. де Бальзак та ін. С. Смаль-Стоцький, надавши цінні рекомендації, виявив недоопрацювання письменником другої частини роману, де «сила авторової евокації слабне».

2 та 18 листопада 1930 р. на засіданнях Українського історично-філологічного товариства у Празі була проведена дискусія щодо питання: «Откоуду єсть пошыла руская земля и откоуду роусская земля стала єсть». Як зазначив голова Товариства Д. Антонович, засідання відбулося за пропозицією С. Смаль-Стоцького, який і подав основний реферат. Доповідач заявив, що дискусія була зумовлена появою праці «Найважливіший момент в історії України» М. Кордуби у «Літературно-Науковому Вістнику» (1930, кн. 6). С. Смаль-Стоцький не погоджувався із твердженнями історика стосовно початку української нації, визначивши три головних фактори у політичній, культурній, економічній, літературній сферах, які спричинили дискусію, зокрема:

1. «Рішальним чинником в утворенні української і білоруської націй було загорнення в XIV в південно-західних руських земель Литвою і перенесення живучого в цих землях населення у нові політичні, церковні і культурні умовини, у нове, відмінне від давнішого становище... Воно дало рішальний товчок до витворення окремої, спершу українсько-білоруської, потім української нації...».

2. «Руська держава, об'єднуючи всі східно-слов'янські племена у один спільний, політичний організм, перепинила їхній розвій в напрямі відокремлення... Спільна держава, спільна віра і спільна літературна мова стають могутніми підвалинами, на котрих розбудовується одна, спільна, загально-руська, коли не нація у повнім значінню того слова, так скажім культурна сфера».

3. «Коли б не Литва... була захопила південно-західної Руси, зробила би се за кількадесять літ пізніше Московщина. Тоді відбудувалася-б давна Русь, вернула би колишня політична єдність, утрималася би суцільна організація церкви, остала би культурна спільність... Не було би трьох руських народностей, тільки одна».

Відзначимо, що С. Смаль-Стоцький вправно оперував фактами з історії Київської Русі і вважав, що вона цілком посприяла формуванню української нації. Міркування М. Кордуби, що українська нація бере початок лише з литовських часів, були хибними, не відповідали історичній правді. С. Смаль-Стоцький також розкритикував теорію про т. зв. єдність та рівноправність східних слов'ян, яку ні українська наука, ні політика, ні Церква не в змозі виправдати, оскільки тому

заважала надмірна та прискіплива увага зі Сходу. С. Смаль-Стоцький був впевнений, що лише «в старій київській Русі, є глибокий корінь української нації».

Зазначимо, що у дискусії брали участь українські громадські діячі, зокрема: С. Наріжний (вважав тези М. Кордуби «перебільшеними аж до парадоксальности»), М. Славінський (вбачав хибність у його висловлюванні, що «державний чинник не грає тої могутньої ролі в справі творення нації... У державі однонаціональній він справді – творчий чинник, але в много-національних державах сила його спрямована не стільки на творчість, скільки на гальмування»), П. Федченко («твердження д-ра Кордуби про неминучу загибель української народности, коли б українські землі не ввійшли були в склад Литовської держави не може підлягати поважній дискусії»), К. Чехович («ціла стаття це виплід некритичного епігонства»), В. Сімович (недоцільність уміщення статті у часописі для широкого загалу), В. Щербаківський (наводить для прикладу авторитетні праці російських дослідників про те, що між Київською Руссю та осередком Московського князівства упродовж X–XII ст. жодної єдності не було). Як зазначив К. Чехович у прикінцевих заувагах дискусії «Откоуду єсть пошыла руская земля и откоуду роусская земля стала єсть», «основні тези д-ра Кордуби, висказані в обох статтях, оцінюємо з наукового боку, як помилкові, а крім цього з українського національного становища уважаємо їх за шкідливі...».

На думку К. Чеховича, публікаціям М. Кордуби були притаманні суб'єктивність, недостовірність фактів, ненауковість. «З українського національного становища треба ще додати, що для нас такі думки шкідливі, бо вбивають у нас всяку самостійну думку, накидаючи нам готові форми чужої національно-політичної ідеології», – зазначив він («Діло», 1930, ч. 275).

М. Кордуба вважав за потрібне надати певні спростування у процесі дискусії, зокрема, опублікувавши на шпальтах газети «Діло» статтю «Початки української нації» (1930, ч. 286). Він також вдався до звинувачення доповідачів у приписуванні йому потрапляння під «сугестію» російського імперіалізму та сформулював висновки дискусії («Літературно-Науковий Вістник», 1930, т. 5). На підставі аналізу факторів та детермінантів в обговоренні празькі науковці

звинувачували М. Кордубу, а також М. Грушевського, С. Єфремова, Д. Багалія у незнанні історії і певною мірою – у русофільстві.

Стан суспільного ставлення до питання формування української нації був зумовлений численними публікаціями у періодичних органах, зокрема С. Смаль-Стоцького «Найважливіший момент в історії України» («Літературно-Науковий Вістник», 1931, т. 107; «Час», 1938, ч. 2815, 2817–2821; 2823–2826, 2828, 2829, 2831); В. Заїкина «Походження і розміщення східних слов'ян» («Мета», 1931, ч. 1); «Русь, Україна і Великоросія» («Дзвони», 1931, ч. 4); К. Чеховича «Початки української нації» («Діло», 1931, ч. 5; «Літературно-Науковий Вістник», 1931, кн. 4) та «До дискусії про початки української нації» («Діло», 1931, ч. 33); М. Чубатого «До питання про початки української нації» («Діло», 1931, ч. 15/19); «Ще дещо про початки української нації» («Діло», 1931, ч. 47).

У 1929 р. С. Смаль-Стоцький у публікації, присвяченій відзначенню ювілею газети «Час», зазначив: «Я найшов собі іншу працю, бо без праці не можу жити, працю наукову» («Додаток до 100-го числа “Часу”»). Поряд із суспільно-політичною, культурно-просвітницькою він провадив наукову діяльність, результати якої втілились у 60 публікаціях. С. Смаль-Стоцький дотримувався тієї думки, що завдання української науки подібні до завдань науки в успішних державах, тож їх потрібно вирішувати, а тексти – публікувати [305].

Висновки до розділу 2

У другому розділі дисертантом виокремлено блоки публікацій журналіста С. Смаль-Стоцького за такими темами: суспільно-політична, культурно-просвітницька, наукова.

Уперше С. Смаль-Стоцький звернувся до журналістського фаху 1880 р., коли опублікував культурно-просвітницьку статтю п. н. «Листы зь Буковини» на шпальтах газети «Діло». Відтоді чернівецькі та галицькі, а згодом – й українські часописи та іноземні пресодруки вміщували його матеріали. Зокрема, нами віднайдено публікації С. Смаль-Стоцького у 57 часописах. Відповідно серед

масиву його текстів виокремлено 126 публікацій суспільно-політичної тематики, 187 – культурно-просвітницької, 60 – наукової.

Журналістський доробок громадсько-політичної тематики С. Смаль-Стоцького висвітлював актуальні тогочасні питання, дотичні його діяльності та зацікавленням. Як журналіст, він певною мірою впливав на формування суспільної та національної свідомості, адже його слово мало помітну вагу в громадсько-політичних реаліях українського життя, коли боротьба за незалежність посилювалася і переходила на новий рівень. Безперечно, він мав авторитет серед читачів, адже його журналістські публікації отримали широкий резонанс. Доказом цього слугує той факт, що багато його статей згодом виходили як окремі видання.

У публікаціях культурно-просвітницької тематики С. Смаль-Стоцького обговорювано проблеми діяльності низки культурно-освітніх товариств, особливості функціонування освітніх закладів, специфіку роботи москвофільських осередків та їх негативний вплив на вирішення українського питання, роль духівництва в обстоюванні національних інтересів, перспективи популяризації серед широкого загалу української мови тощо. Низка статей С. Смаль-Стоцького була оперта на ретроспективній засаді висвітлення культурних реалій в українській та міжнародній локалізації.

Сегмент наукової журналістики С. Смаль-Стоцького скомпоновано із мовознавчих та літературознавчих досліджень. Для цих наукових текстів характерне використання власних концепцій і переконань як підґрунтя новаторських тверджень. Напрямок розвитку його наукової парадигми – від вузькоспеціалізованої дидактики до фахового формулювання наукових постулатів. Структура репертуару представлена мовознавчими дослідженнями, які від початку охоплюють тему дисертаційної праці С. Смаль-Стоцького («Ueber die Wirkungen der Analogie in der Declination des Kleinrussischen») до аргументованого доведення безпідставності теорії «праруської мови». Простежено напрями літературознавчих матеріалів, зокрема аналіз творчості С. Воробкевича, І. Котляревського, І. Франка, Т. Шевченка. Безсумнівно, репродукування такого типу наукового інтересу було

зумовлене його викладацькою діяльністю у Чернівецькому університеті, а згодом – в УВУ в Празі.

Серед інформаційних, аналітичних, художньо-публіцистичних жанрів, якими послуговувався С. Смаль-Стоцький при всебічному розкритті питань з суспільно-політичної, культурно-просвітницької, наукової сфер, необхідно виокремити такі, як: замітка, коментар, стаття, передмова, рецензія, інтерв'ю, есе, нарис, промова. Особливостями його текстів були уречевлена складова інформаційного стрижня, дискусійність, чіткий фокус бачення конкретних питань, теоретичне обґрунтування історичних змін, пропозиція власних стратегій щодо вирішення того чи іншого питання. У дисертації розглянуто багато полемічних статей журналіста-дискусанта, а також представлено опубліковані матеріали, які суперечили його ідейним переконанням.

Журналістика С. Смаль-Стоцького внесла значні корекційні зміни у формування українського питання. Його підтверджена співпраця з низкою відомих пресодруків («Вістник», «Нова Україна», «Свобода», «Bukowiner Schule» та ін.), редакції яких прагнули налагодити стосунки з журналістом з огляду на його успішні напрацювання у цій ділянці («Український Прапор», 1919, ч. 1), чітко засвідчила новаторський підхід до ефективної фахової діяльності. Вбачаючи потенціал медійної сфери у формуванні української державності, він намагався й фінансово допомагати редакціям часописів. Наприклад, газета «Рідний Край» отримала 100 крон на видавання подальших випусків від С. Смаль-Стоцького як мецената («Рідний Край», 1929, ч. 15).

Однак найбільше його публікацій зосереджено на шпальтах часопису «Буковина». Адже ефективність такого масштабного чинника в українській журналістиці, як це видання, давала змогу «тримати контакт» із головними творцями національних ідей, формуючи національну свідомість. Безумовно, одним із таких наставників був С. Смаль-Стоцький як редактор та видавець, а також багатогранний автор і персонаж публікацій, загалом же – знаний український діяч на шпальтах газети.

У такий «суперечливий час» на Буковині виходило багато часописів, що були пресовими органами різних політичних партій (народовців, москвофілів, радикалів, соціал-демократів, націонал-демократів). Співпраця діячів із тим чи іншим часописом давала можливість апелювати до буковинців із персональними та політичними програмами, а також вести полеміку з часописами супротивника. Для прикладу, «Народний Голос», «Народна Рада», «Нова Буковина», «Православна Буковина» перебували під протекцією послів М. Василька, О. Поповича, Є. Пігуляка та фактично не підтримували діяльності буковинських діячів галицького походження, зокрема С. Смаль-Стоцького. Для політиків важливим було співпрацювати із провідними пресовими виданнями, оскільки на їхніх шпальтах певною мірою вибудовувався авторитет діяча.

С. Смаль-Стоцький був блискучим координатором, особливо, коли йшлося про «ідеологічні герці» між буковинцями. Його стійка позиція, обґрунтована вагомими фактами та судженнями, базувалася на національних засадах. Це допомагало підтримувати та гартувати дух багатьох ще не сформованих особистостей у той час. Він навчав, наполягав, дискутував, перемагав, його слова були важливими для прибічників та опонентів. І весь цей процес яскраво та переконливо зображує його журналістська діяльність.

На початку Першої світової війни С. Смаль-Стоцький змушено емігрував, проте й за кордоном він був активним діячем та одним з очільників українства, не полишаючи журналістської діяльності. Шпальти таких часописів, як: «Буковина» та «Канадійський Фармер» (Канада), «Свобода» (США), «Тризуб» (Франція), «Slavia» (Чехословаччина), «Вісти МВБУ» та «Праці Українського Історично-Філологічного Товариства» (Чехословаччина), «Вістник Союзу визволення України» (Австрія), містили публікації С. Смаль-Стоцького.

Зазначимо, що С. Смаль-Стоцький у журналістській діяльності використовував псевдоніми та криптоніми, зокрема, нами віднайдено та введено 1 псевдонім та 9 криптонімів у науковий обіг, серед яких: Піп народовець, С....н., С. С.-С., Др. Ст., С. С. С., С-й, С. Ст-ий, д-р С. С-кий, Др. С., С-кий. Часто їх пошуку сприяли епістолярні матеріали. Так, із листа С. Смаль-Стоцького до

О. Маковей стало відомо, що він використав для статті «Черніхівський Месия» (1895) підпис – Піп народовець [187]. Автор публікації «Рускій язык в. буковинских школах» приписував йому використання псевдоніма Івань Заневичь на шпальтах «Буковини» («Буковинскі Вѣдомости», 1895, ч. 32). Проте нами не було простежено використання С. Смаль-Стоцьким подібного підпису в газеті, а також на шпальтах інших проаналізованих часописів.

Понад 50 років активної співпраці С. Смаль-Стоцького з пресою, його заангажованість нею засвідчують, що він зарекомендував себе як талановитий журналіст. У цьому контексті необхідно відзначити його особливе вміння оптимально поєднувати громадсько-політичну, культурно-освітню, наукову діяльність із журналістикою.

РОЗДІЛ 3

РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧИЙ ДОСВІД С. СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО

3.1. Організація видавання творів українських авторів

С. Смаль-Стоцький відомий як мовознавець, літературознавець, культуролог, історик, економіст, журналіст, редактор, видавець та політично-громадський діяч, який «прийшов до Чернівців і допровадив до політичного відродження Буковинських Українців» [129]. Саме журналістська та редакційно-видавнича діяльність уможливила формування та обстоювання ним необхідності розвитку національної думки в краї.

Як ініціатор та організатор, С. Смаль-Стоцький здійснив багато видавничих проєктів, втілених у життя завдяки видавництвам, створеним ним самостійно або ж у співпраці з іншими. Вважаємо, що С. Смаль-Стоцький належно отримав статус одного з провідних й активних діячів видавничої справи кінця XIX – 30-х рр. XX ст., збагативши українське книговидання своїм доробком. Заакцентуємо, що, крім видання збірки Г. Онишкевича «Руска бібліотека», творів Ю. Федьковича та В. Стефаника, він надавав видавничі консультації та сприяв виходу у світ видань низки тогочасних авторів.

С. Смаль-Стоцький як видавець співпрацював із громадським та педагогічним діячем О. Поповичем, вченим-агрономом, громадським діячем Є. Жуковським, письменницею О. Кобилянською, бібліографом, мовознавцем та літературознавцем Є.-Ю. Пеленським, письменником Марком Черемшиною, для якого, зокрема, він був взірцем носія національно-патріотичних цінностей (також відомо із листа С. Смаль-Стоцького до О. Барвінського про те, що він був зацікавлений видаванням творів Г. Воробкевича [172]).

Так, з масиву епістолярного матеріалу С. Смаль-Стоцького відомо, що він вирішував фінансові питання, залучивши, зокрема, й О. Барвінського (відзначився впливовістю у тодішній науковій, культурно-освітній, політичній сферах, оскільки був членом Буковинської крайової шкільної ради (1889–1918 рр.), очільником НТШ у Львові (1892–1897 рр.), депутатом Австрійського парламенту (1891–1907 рр.) та Галицького крайового сейму (1894–1904 рр.), іменованій урядовим

радником (1906 р.) та радником двору (1910 р.), також його авторству належить низка шкільних підручників з історії, мови та літератури) до видавання, наприклад, «Букваря» О. Поповича («Букварь для школ народных», 1892), зазначивши у рецензії на нього, що означене видання – «підвалина нашого цілковитого народного національного відродження» [169].

20 лютого 1926 р. у листі до «Головного Виділу славного товариства “Просвіта” у Львові» (того ж року товариство надало С. Смаль-Стоцькому звання почесного члена, тому на прохання «Просвіти» він повинен був надіслати автобіографічні відомості) С. Смаль-Стоцький зазначив: «...і над підручником Євгена Жуковського для рільничих шкіл напрацював ся я не мало». Нами було з’ясовано, що видання, про яке йшла мова, – «Учебник рільництва для шкіл рільничих і споріднених закладів, а також до ужитку для практичних рільників» (Чернівці, 1903).

В одному з листів до Є.-Ю. Пеленського С. Смаль-Стоцький зазначив: «...тимчасом я вповні відчуваю потребу задуманої Вами книжечки про основи українського правопису. Як вернуся з Курації до Праги, то подумаю над тим, як би міг я Вам злагодити таку книжечку» [195]. С. Смаль-Стоцький докладав значних зусиль, аби своїми настановами і рекомендаціями сприяти молодому поколінню веденню успішної книговидавничої справи.

На цьому етапі варто розглянути детально його видавничі проекти щодо друку творів, зокрема українських літературних класиків.

Видавничу діяльність С. Смаль-Стоцький розпочав ще у 2-й Львівській німецькій гімназії, де після першого ж місяця навчання закликав колег до видавання творів українських митців слова, об’єднавши їх у збірниках «Руска бібліотека», бо «час би вже було, зібрати і пізнати близше плоди руского духа» («Илюстрованый Буковиньскій Православный Календарь на рокъ звычайный 1894», 1893). Також він займався фінансовими питаннями видання, зокрема, письмово звертався до співробітників «Рускої бібліотеки» І. Баляса, Я. Давидяка, В. Калитовського, В. Коцовського, О. Любницького, Ф. Оликевича, М. Осмиловського, Д. Шкирпана, О. Мончаловського, С. Федака та ін. із проханням виділяти 30 крон щомісяця на збірник.

28 жовтня 1876 р. він поклав на рахунок у Руському банку перші зібрані кошти на ім'я Наум Дрот (ім'я героя повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся»). Проте для сімнадцятирічного С. Смаль-Стоцького та інших членів молодого колективу продовжування видання зумовило низку складнощів стосовно організаційних питань. Тому вони звернулися з пропозицією прийняти на себе керівництво випуском видання до професора Г. Онишкевича, який, за словами С. Смаль-Стоцького, «перший збудив в мені і в моїх товаришах поважні думки» («Илюстрованый Буковиньскій Православный Календарь 1894», 1893). На важливій ролі Г. Онишкевича у справі видання збірників наголошував і відомий буковинський педагог, редактор О. Попович: «...для котрої («Рускої бібліотеки». – *М. П.*) давав фірму, переглядав рукописи і писав вступне слово і житеписи» («Илюстрованый Буковиньскій Православный Календарь на рокъ звычайный 1895», 1894).

За словами самого Г. Онишкевича, головним завданням «Рускої бібліотеки» була популяризація творів українських класиків серед народу. Планувалося видавати твори письменників у хронологічній послідовності. Так, перший том, в якому містилися твори В. Гоголя, І. Котляревського, С. Гулака-Артемовського, вийшов друком 9 січня 1877 р., другий том (твори Г. Квітки-Основ'яненка) побачив світ 1878 р., третій том (твори М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького) – 1884 р., за редакцією В. Коцовського та сприяння голови студентського товариства «Академічне Братство» О. Яреми.

С. Смаль-Стоцький був активно залучений до видавання збірників «Рускої бібліотеки»: оперативно вирішував різноманітні організаційні питання, ретельно переписував твори й уважно читав коректуру. Школа молодого видавця започаткувалася для нього спілкуванням із С. Гучковським, керівником друкарні Ставропігійського інституту, що роз'яснював, як функціонує процес друку, які властивості паперу тощо. Тож, погодивши «приступну ціну» для друку, С. Смаль-Стоцький розпочав роботу над реалізацією цього видавничого проекту – творів І. Котляревського для першого тому. Отже, він продемонстрував успішні видавничі вміння, організаційні здібності при реалізації нових видавничих

проектів. Видання «Рускої бібліотеки», за словами С. Смаль-Стоцького, виявило «нашу спільність народну з Україною», через що «зродилася любов до рідної мови народньої, зродилося почуття окремішності тої мови від мови “твердо руської” і від мови російської» («Літературно-Науковий Вістник, 1927, т. 156). Відомо, що збірники набули широкого резонансу серед громадськості, оскільки тираж окремих видань становив близько 1500 примірників.

Закінчивши гімназію, С. Смаль-Стоцький, за порадою Г. Онишкевича, вступив на філософічний факультет Чернівецького університету (1878 р.). Паралельно із навчанням розпочалась його активна громадсько-культурна діяльність, особливо із приєднанням до лав чернівецького студентського товариства «Союз». Як керівник товариства (1879 р.), С. Смаль-Стоцький мав змогу познайомитися з провідними буковинськими діячами, зокрема Ю. Федьковичем, С. та Г. Воробкевичами, М. Михалюком, М. Коралевичом. Проте не лише товариські стосунки пов'язували його з відомими діячами: С. Смаль-Стоцький надалі використовував професійний компонент у налагодженні взаємин. Це засвідчує значна кількість спогадів, некрологів на шпальтах періодичних органів, а також його причетність до видавання творів знаних буковинців.

Зокрема, 1888 р., відразу ж після смерті Ю. Федьковича, С. Смаль-Стоцький розпочав роботу над виданням творів поета, які, за словами відомого публіциста, поета, суспільно-політичного діяча М. Шаповала, «читаються з великим інтересом» («Українська Хата», 1910, ч. 2). Як зазначалось в інформаційному повідомленні у газеті «Буковина», товариство «Руська Бесіда» доручило С. Смаль-Стоцькому видати твори Ю. Федьковича, які до того часу не були надрукованими. Керівництво товариства надало «під протекцію» упоряднику низку рукописних документів поета. Окрім того, редакція «Буковини» опублікувала прохання надсилати упоряднику будь-які твори поета, за що дописувачі мали отримати винагороду («Буковина», 1888, ч. 1/2).

Товариство «Руська Бесіда» вирішило запропонувати саме С. Смаль-Стоцькому зібрати та підготувати матеріал, перш за все з огляду на те, що він був особою з найближчого оточення поета: «Знав я Федьковича дуже добре» [182].

Варто також зазначити, що визначальною рисою у масиві епістолярних матеріалів, писаних Ю. Федьковичем до С. Смаль-Стоцького, простежується сформований акцент їх приятельських стосунків. За словами В. Сімовича, поет часто читав С. Смаль-Стоцькому свої твори, дослухався до його зауважень та доопрацьовував матеріал за його порадою (йдеться про історичну драму «Хмельницький», поет неодноразово просив редакторської поради у нього, подібно як у Е. Нейбауера, О. Поповича) [293]. З іншого боку, С. Смаль-Стоцький – професор, співробітник «Буковини», член новостворених наукових та культурних товариств. Відзначимо також спільність багатьох поглядів із Ю. Федьковичем на актуальні питання тогочасся, зокрема на необхідність запровадження фонетичного правопису.

Загалом, С. Смаль-Стоцький високо цінував особистість поета, його творчі здобутки, про що свідчить матеріал публікації «Образочок духовного розвітку руского народу і его основа», вміщеної ним у газеті «Буковина»: «Його заслуги для Буковини величезні і через те, що він розвіяв у нас темряву вузькоглядности, що він перший показав, що нам нема що відділювати ся від рідних братів у Галичині, на Україні, бо ми один народ, одна наша мати, одна наша мова» (1891, ч. 10). Виголошення промов на ювілеях Ю. Федьковича («Діло», 1886, ч. 70, 76, 77, «Школьна Часопись», 1886, ч. 13/14), написання і публікація статей про його літературну діяльність, організація бурси в Чернівцях, названої на честь митця, – послідовно підтверджує той факт, що «проф. Стоцький умів із Федьковичем говорити, бо поет його радо слухав» [99].

Водночас із початком роботи над видавничим проектом С. Смаль-Стоцький вів кореспонденцію з М. Драгомановим. Про взаємини діячів відомо, що під час керівництва С. Смаль-Стоцьким товариства «Союз», М. Драгоманов у 1879 р. був обраний почесним членом через вагомий внесок у розвиток української політичної думки та науки. Діячів поєднували спільна приязнь до розуміння важливості ширення національної ідеї серед широкого загалу. Однак відомо також, що М. Павлик намагався скомпрометувати С. Смаль-Стоцького щодо оборони ним попівства перед М. Драгомановим [148] (галичанин був автором сатиричної повісті «Пропавший чоловік» (1878), а також низки публікацій, в яких розкривав

тему священства в 60–80-х рр. ХІХ ст.). У листі до М. Драгоманова М. Павлик писав, що захист попів С. Смаль-Стоцьким зумовлений його стосунками із тестем. Адже о. Заревич, за словами А. Павлик, «може служити за взір дереуна й несправедливого чоловіка супротив народу» (той самий «чоловік поважний» та дуже добрий священник, як висловився про нього С. Смаль-Стоцький, та ще й «обіцяє на випадок, як стане каноніком дати 1000 зр. на ціли, які ми знаємо за відповідні» [149]). Проте з листа К. Трильовського до І. Франка можна довідатися, що С. Смаль-Стоцький не мав сталого погляду на діяльність церковнослужителів, адже зазначив: «...не було ще такого попа, щоб з народом держав» (відгук на поему Каменяра «Панські жарти») [204].

Натомість існували й певні нюанси в трактуванні його діяльності самим М. Драгомановим. Зокрема, він, характеризуючи діяльність болгарських та українських дипломатів у Відні, серед них – і С. Смаль-Стоцького, наголошував, що болгари за десять років зробили більший поступ, ніж галичани за п'ятдесят [137]. На його думку, якщо болгарин поїде до Відня на навчання, то повернеться більш «цивілізованим», ніж С. Смаль-Стоцький, не мовлячи вже про О. Огоновського чи В. Коцовського.

1888 р. С. Смаль-Стоцький писав у листі до М. Драгоманова, що збирає поезії Ю. Федьковича та опрацьовує їх до друку. Зокрема, він повідомляв, що здебільшого сконцентрував увагу на важливості опублікування спогадів про Ю. Федьковича і його кореспонденції, а також просив надіслати особисті матеріали стосовно постаті поета для цілісного доповнення видань творів [183].

Зазначимо, що М. Драгоманов у листовній відповіді написав про перше знайомство з Ю. Федьковичем та дарування поетом двох віршів, а також пообіцяв надіслати С. Смаль-Стоцькому «осібний мемуар», який так і не надійшов до адресата [205, с. 263–267]. Проте у листі до М. Павлика 14 листопада 1888 р. М. Драгоманов зауважив, що надіслав упоряднику тому окремі спогади про поета, оскільки ще 14 червня 1888 р. у листі до С. Смаль-Стоцького він зазначив, що розпочав пошук потрібних матеріалів для збірки творів. Власне, упорядник,

моделюючи зміст майбутнього видання, прагнув умістити спогади М. Драгоманова «на відповіднім місці в повнім виданні творів».

Загалом, настанови М. Драгоманова зводилися до того, що не варто поспішати із друком творів: для початку потрібно видати тексти, які є мало відомими широкій громадськості, а згодом опублікувати біографічний матеріал. Сформований базис його рекомендацій, який вправно використали С. Смаль-Стоцький та В. Щурат, ліг в основу видання творів поета в 1896 р. Ще раніше, в одному з листів до нього, С. Смаль-Стоцький писав, що прагне видати твори Ю. Федьковича за тим же принципом, як «Кобзар» Т. Шевченка, випущений М. Драгомановим. «І я так думав, що вже раз треба видати всі твори Федьковича, а потім аж писати біографію – яко послідний том; але не завадит тепер вже збирати матеріал до біографії. При тій спосібности я вже не одно роздобув, чим і видане самих творів збогатит ся», – писав С. Смаль-Стоцький. До речі, необхідністю заручитися підтримкою М. Драгоманова для видавання підтверджував той факт, що раніше, в 1876 р., той працював над випуском збірки одинадцятьох повістей Ю. Федьковича (1876). Як бачимо, М. Драгоманов мав досвід видавання творів поета, тому С. Смаль-Стоцький потребував його рекомендацій та зауважень.

Концептуально важливим чинником у процесі видання творів стало те, що С. Смаль-Стоцький співпрацював не лише з М. Драгомановим, а й з відомими письменниками, культурними діячами, аби отримати від них певні матеріали про Ю. Федьковича, потрібні при підготовці видання до друку. Зокрема, він звернувся із подібним проханням до І. Франка: «Гадаю, що всіх творів Федьковича буде то найменше на 6 спорих томів... Лучше отже буде, коли б Ви мені ще помогли в збиранню матеріалів, за що Вам дуже буду вдячний з своєї сторони... Тож прошу Вас о поміч, тим більше, що в моїх руках находить ся далеко більше матеріалів, як у Вас, а діло вийде спільними силами» [200].

За словами І. Франка, С. Смаль-Стоцький зберігав масив документів про життєпис Ю. Федьковича, зібраних в осіб, які особисто були знайомі з поетом [324]. Зокрема, видавець налагодив контакт з німецьким письменником та художником Р. Роткелем, оскільки той міг запропонувати йому надзвичайно цінні

спогади про поета. Зазначимо, що він таки отримав від митця матеріал, який згодом передав О. Маковею – упоряднику четвертого тому «Матеріялів до життєписи Осипа Юрія Гординського-Федьковича» (1910).

Це було обумовлено тим, що С. Смаль-Стоцький не використав увесь зібраний матеріал, адже вийшов лише один том творів Ю. Федьковича із планованих ним шести видань. Гіпотеза І. Франка, чому «з невідомих нам причин се виданє (збірка творів Ю. Федьковича. – *М. П.*) обмежилось одним випуском», полягала у відсутності наукового та редакторського потенціалу буковинців («Діло», 1901, ч. 237). Важко не погодитись із цим твердженням, адже, як з'ясувалося, над першим та єдиним томом із запланованого шеститомника на прохання С. Смаль-Стоцького працював галичанин В. Щурат.

У січні 1890 р. відбулися збори товариства «Руська Бесіда», на яких знову обговорювалося видання творів Ю. Федьковича С. Смаль-Стоцьким: «...діло се поступило о стілько наперед, шо до слідующих зборів перший том творів Федьковича буде напевно виданий» («Буковина», 1890, ч. 3). Однак видання побачило світ лише 1896 р. [311]. До того ж нами було віднайдене рекламне повідомлення у «Буковині», де констатовано, що упродовж 1896 р., крім передплаченої газети, читачі отримають твори Ю. Федьковича.

11 вересня 1896 р. С. Смаль-Стоцький у листі до В. Щурата писав, що підготовлені твори можна було б починати друкувати, оскільки друкарня вже функціонувала, якби був готовий примірник видавничого оригіналу [203]. Він також запропонував новому упоряднику особисто звернутись до галицького політика В. Будзиновського, аби той виділив потрібні кошти для реалізації видавничого проекту.

«Бо вісім аркушів надруковані лежать, і їх не продавати, ні роздавати...» – писав видавець у кореспонденційній картці, адресованій В. Щурату [202]. Він просив пришвидшити підготовку збірки до друку В. Щуратом, надаючи оперативну консультації щодо випуску книги, незважаючи на свою зайнятість як політичного діяча. Зазначимо, В. Щурат неодноразово звертався до адресанта із проханням надіслати йому неопубліковані поезії Ю. Федьковича. Через свою

зайнятість у сеймі він вчасно не відповідав, але з тексту кореспонденційних карток зрозуміло, що таки передав увесь матеріал В. Щурату.

Зрештою, перший том видання «Твори Юрія Федьковича» вийшов друком у 1896 р. за сприяння редакції газети «Буковина», під керівництвом І. Хромовського (редактор часопису упродовж 1897–1898 рр.) у друкарні «Руської Ради». Збірка вміщувала близько ста поезій, написаних Ю. Федьковичем від 1859 р. до 1862 р., що становить лише третину поезій, вміщених у першому повному виданні, упорядником якого був І. Франко (1902).

Восени 1900 р. НТШ та чернівецьке товариство «Руська Бесіда» постановили видати повне зібрання творів Ю. Федьковича. Зокрема, виконання друку видань НТШ доручило філологічній секції, яка на кількох засіданнях обговорювала план видання. Референт І. Франко запропонував видавати твори у чотирьох томах і наголосив на важливості збереження мови Ю. Федьковича попри впровадження фонетичного правопису («Буковина», 1901, ч. 126). Видавничий задум був реалізований чотирма томами, які вийшли друком упродовж 1902–1910 рр. під керівництвом І. Франка, О. Колесси й О. Маковея.

Проте ще на початках реалізації проекту у І. Франка виникало чимало питань стосовно пошуку потрібних матеріалів. Для прикладу, він звертався до О. Маковея, аби той дізнався, кому покійний К. Навроцький передав окремі документи Ю. Федьковича: товариству «Просвіта» чи С. Смаль-Стоцькому. Думкою І. Франка схилився до другого варіанта, адже йому було відомо, що С. Смаль-Стоцький зберігав архів поета. Також був упевнений, що він надасть масив потрібних матеріалів, але, підстрахувавшись, уточнив, що згадуватиме про допомогу С. Смаль-Стоцького у виданні [206].

До речі, І. Франко у передмові до першого тому видання висловив подяку С. Смаль-Стоцькому за допомогу при підготовці до друку творів Ю. Федьковича. Це підтверджує, що він передав «багату теку матеріалів до біографії» поета і «його праця при збиранні матеріалу в виданні при кожній деталі буде зазначена і його літературне право не потерпить під моєю рукою ніякого ущербу».

Як свідчать епістолярні матеріали О. Маковея, отримати теку документів Ю. Федьковича від С. Смаль-Стоцького було вкрай непросто. У листі до В. Гнатюка він писав, що близько двадцяти років видавець зберігав документи поета, «про те він ані сам сих листів не видає, ані другим не дає до ужитку» [146]. О. Маковей вважав, що він прагне видати твори не як «чуже добро», а самостійно, тож цитуємо: «Зберігає їх, як кажуть єго приятелі на той час, як уже у політиці не буде мати що робити». Тому, аби їх отримати, О. Маковей вдався до хитрощів: переконав В. Гнатюка написати листа до С. Смаль-Стоцького від імені М. Грушевського та керівництва НТШ, аби отримати потрібні документи. Ймовірно, О. Маковей вважав за доцільне повідомити колег щодо майбутньої долі документів в архіві буковинця, оскільки він «запропастив протокол “Рускої Бесіди” за 10 років». Звичайно, такого роду закиди були зумовлені певною мірою й особистим конфліктом між С. Смаль-Стоцьким та О. Маковеєм, після того, як 1906 р. останній опублікував приватний лист «Відповідь моїм приятелям», критикуючи його редакційно-видавничу, політичну, економічну діяльність.

Однак, повертаючись до питання передачі архівних документів поета, зазначимо, що безперечно В. Гнатюк передав прохання О. Маковея І. Франку, який ще задовго до цього порекомендував С. Смаль-Стоцькому особисто підготувати до друку четвертий том [207]. У разі відмови наполягав передати зібраний ним матеріал про Ю. Федьковича НТШ, яке надасть усю документацію майбутньому редактору зазначеного тому. У 1909 р. Товариство доручило О. Маковею редагувати матеріал до життєпису поета та подати усі твори Ю. Федьковича, які не були опубліковані у попередніх томах. Зазначимо, що С. Смаль-Стоцький й надалі плекав ідею подальшого видавання творів поета на Буковині, але попри звертання означених осіб він був вимушений надати потрібні документи, і прокоментувати відсутність інших О. Маковею.

Підтвердженням цьому є те, що у передмові упорядник зазначив, що спогади М. Драгоманова та австрійського письменника, журналіста Е.-Р. Нойбауера про Ю. Федьковича він не отримав з тієї причини, що останній помер, а від М. Драгоманова С. Смаль-Стоцький не одержав жодних матеріалів [221]. Проте на

сторінках видання О. Маковей вважав за доцільне процитувати М. Драгоманова: «Варто було б згадати про знайомство з Федьковичем, та про се я написав особливий мемуар для пр. Смеля Стоцького, та й не хочу тут розказувати те ж саме вдруге». Як бачимо, питання щодо спогадів М. Драгоманова залишається вкрай складним та проблематичним: обидва подавали з нечіткою аргументацію відмінні точки бачення.

Варто зазначити, що ще раніше до виникнення міжусобиць між діячами, зокрема 24 січня 1899 р., С. Сміль-Стоцький наголошував, що О. Маковей отримав важке завдання – відшукати та зібрати невідомі твори поета і видати його кореспонденцію [193]. С. Сміль-Стоцький порадив редактору відмовитися від видавничого проекту, який потребував значних зусиль при дослідженні великого архіву поета, з огляду на необхідність завершення написання ним докторської праці. Проте О. Маковей не полишив поставленого перед ним завдання. У 1901 р. Чернівецький університет надав ступінь доктора філософії О. Маковейу за наукову працю «Панько Омелькович Куліш», яка згодом була опублікована в 1900 р. на шпальтах «Літературно-Наукового Вістника» (С. Сміль-Стоцький пропонував для цього «ЗНТШ»).

Видавнича діяльність С. Сміль-Стоцького була добре знаною у тодішніх письменницьких колах не лише на Буковині, а й у Галичині. Підтвердженням цьому є те, що 1896 р. Марко Черемшина (псевдонім письменника І. Семанюка) у листі до О. Маковейа просив допомоги у залученні С. Сміль-Стоцького до видання його драми «Несамовиті». Зокрема, він писав: «...не були б такі об'ємні поговорити із п. др. Сміль-Стоцьким, о котрого доброті й патріотизмі мені доводилося чимало чути» [264]. Сам факт того, що буковинський видавець – прихильник українського видавничого руху та керманіч багатьох осередків з виразним національним характером, приманювала літераторів до спільної співпраці. Адже відомо, що 1895 р. Марко Черемшина написав драму у п'яти діях, аби відправити на конкурс лише після того, як було опубліковано оповідання «Керманіч» у газеті «Буковина» (1896, ч. 73, 74).

Однією з головних засад проведення конкурсу було написання драматичного твору лише українською мовою. Відзначимо, що організатором якого виступив

крайовий відділ Королівства Галичини і Володимирії спільно з Великим князівством Краківським («Зоря», 1895, ч. 7). Комісія під проводом крайового маршалка у складі О. Барвінського, М. Грушевського, І. Копача, В. Коцовського, Я. Кулачковського, І. Огоновського, Є. Олесницького та С. Смаль-Стоцького повинна була займатися присудженням премій найкращим чотирьом творам.

Варто наголосити на тому, що С. Смаль-Стоцький неодноразово брав участь у діяльності комітетів щодо надання письменницьких премій. Наприклад, у замітці, опублікованій в «Зорі» за 1892 р., йшлося про комісію, до складу якої входив С. Смаль-Стоцький, що працювала над присудженням «Михайлової премії за найліпшу оригінальну драму або трагедію з історії України-Руси» за написання найкращої історичної повісті або драми (засновником премії був М. Тишкевич – публіцист, меценат, політичний діяч). У 1907 р. С. Смаль-Стоцького було залучено до складу комітету (серед його членів – В. Шухевич, І. Франко, М. Левицький, Ф. Колесса, В. Щурат та ін.) щодо збирання пам'яток фольклору українського народу для підготовки видання «Народна пісня в Австрії» [105]. Однак високі критерії, поставлені членами комітету для втілення видавничого проекту, не зуміли здолати інертний підхід до опрацювання великого масиву зібраних творів, до того ж часті зміни у самому складі комітету ускладнювали цей процес.

Вірогідність того, що С. Смаль-Стоцький ознайомився із творчістю молодого письменника, демонструвала впевненість Марка Черемшини у підтримці відомого діяча. Проте оповідання так і не було опубліковане: С. Смаль-Стоцький не відреагував ініціативно на прохання письменника. Можливо, він уважав, що читацька аудиторія не зацікавиться драмою «Несамовиті». На неприйняття рукопису видавцем вказувало подальше листування між Марком Черемшиною та О. Маковеем, де останній рекомендував внести певні доповнення у текст твору. Здійснивши виправлення за вказівками О. Маковея, Марко Черемшина вирішив при черговій відмові редактора «Буковини» надіслати твір львівській «Зорі», а у разі відмови й цим редакційним комітетом – залишити у себе: «Най лежуть» [333].

Окремо варто відзначити, що, аналізуючи публікації газети «Буковина», ми натрапили на статтю В. Коцовського «Галицькі конкурси драматичні 1894–1895»

(«Буковина», 1896, ч. 64). Серед інших видань автор критично оцінив і драму «Несамовиті», зокрема, порівнював із твором І. Франка «Рябина» (1886), та зазначив, що «в цілості цей твір є не сценічний і взагалі слабше переведений». Однак потрібно вказати, що цю драму Марко Черемшина написав після закінчення шостого класу гімназії, у досить ранньому віці.

Досліджуючи видавничу діяльність С. Смаль-Стоцького, ми простежили його співпрацю з буковинською письменницею О. Кобилянською. Перш за все необхідно наголосити, що стосунки між ними були доволі приятними (разом із письменницею мешкали на одній вулиці у Чернівцях). Їх спілкування часто зводилося до сходин у культурно-освітніх товариствах, участі в серпні 1899 р. в археологічному з'їзді у Києві (знову ж таки, для прикладу: вперше С. Смаль-Стоцький не виголосив своєї доповіді з ділянки української мови через цензурну заборону), відвідування письменницею літературознавчих лекцій професора про українську літературу в Чернівецькому університеті (1899 р.) та ін.

У 1921 р. С. Смаль-Стоцький звернувся до О. Кобилянської стосовно написання реферату «Дорогії земляки!», присвяченого 30-річному ювілею її літературної діяльності [109]. З цієї нагоди вона підготувала автобіографічний матеріал у листах «Про себе саму», який написала упродовж двох днів (15–17 грудня 1921 р.). О. Кобилянська схвально сприйняла зацікавленість С. Смаль-Стоцьким її творами. «Ваша силуюча, пориваюча до праці особистість, Ваш власний труд, що не знав спочинку, а все вперед і чим раз вперед гнав, зрушували мене», – писала вона та наприкінці додала: «Ваше ім'я – і Ваша праця останеться між пануючими брудами – білим монументом». Їх сумісна діяльність зосереджувалася, зокрема, на формуванні традиційної парадигми медіасередовища у час відсутності державності, зумовленої політичним, культурним, економічним чинниками. «Ми нинішні», – зазначав С. Смаль-Стоцький [214], тому вкрай важливо було виробити принципи видавничої ділянки, базуючись на ретроспективній засаді, а також успішно використовувати їх на точасному етапі усупереч несприятливим політичним, культурно-освітнім чинникам бездержавного стану.

У цьому контексті варто вказати, що С. Смаль-Стоцький був прихильником феміністичних поглядів О. Кобилянської. У повній узгодженості з її концепціями він неодноразово у своїх промовах наголошував на колосальному значенні жіноцтва у вихованні національної свідомості майбутнього покоління [62]. Його заклик до русинок, аби брались до праці спільно з чоловіками, був, так би мовити, розширеним фокусом бачення діяльності письменниці, і не тільки. Адже активною громадською діяльністю займалися його дружина Е. Смаль-Стоцька, яка очолювала товариства «Мироносиці», «Жіноча Громада», та донька Орися – касирка «Кружка Жіночої Громади».

Не була винятком і спільна видавнича діяльність С. Смаль-Стоцького та О. Кобилянської. Із листа письменниці до Д. Лукіяновича відомо, що твір німецького письменника, видавця, популяризатора української літератури Л. Якововського, зазначений нею п. н. «Шайк» (упродовж 1898–1900 рр., будучи редактором німецького літературного журналу «Die Gesellschaft», він неодноразово адресував О. Кобилянській готовність опублікувати її власні твори, а також В. Стефаніка, О. Маковея, Лесі Українки [142]), О. Кобилянська переклала українською мовою, аби за бажанням автора випустити у світ окремим виданням [140]. Можливі конфігураційні видавничі питання виснажували письменницю, до того ж вона була зосереджена над написанням роману «Земля» (1901), який розпочала ще 1895 р. На її прохання друкуванням твору повинен був займатися С. Смаль-Стоцький, який мав отримати гонорар від реалізації книги. Вона ж сама «привикла з книжок жадного зиску не мати». З кореспонденційного матеріалу відомо також, що комплексним та остаточним завершенням видання мала бути титульна сторінка від Д. Лукіяновича.

1899 р. у О. Кобилянської з'явився задум видати нарис «Битва» окремим виданням. До цього вона прагнула залучити добре їй знану ілюстраторку Густу: «Має прекрасні нариси з тої околиці, з фабрики, а що сама є поет і любить ту природу, так се вийде прекрасно» [141]. На її думку, доречно було б помістити ілюстрації до видання, що стимулювало б кращий продаж твору.

Отримані кошти за продаж книги О. Кобилянська планувала передати на потреби «Народного Дому» в Чернівцях.

У листі до О. Маковея, датованому 13 січня 1899 р., письменниця писала про намір узгодити із С. Смаль-Стоцьким видавання «Битви» [142]. 18 січня О. Кобилянська надіслала лист цьому ж адресату, зазначивши, що прагне видати нарис окремим виданням, проте із С. Смаль-Стоцьким цього рішення ще не обговорювала. У разі відмови письменниця планувала звернутися за порадою до О. Маковея або ж до іншого фахівця, який допоміг би реалізувати видавничий задум (проект видання твору письменниця узгоджувала з О. Барвінським [139]). Відомо, що 1899 р. заходом Українсько-руської видавничої спілки у Львові вийшла друком збірка «Покора», що містила дванадцять нарисів, серед яких – і «Битву». До слова, засади створення цього «видавничого арсеналу» С. Смаль-Стоцький обмірковував з колегами на ювілеї І. Франка в 1898 р., де виступав, на думку О. Кобилянської, досить «пориваюче».

Попри завантаженість С. Смаль-Стоцького у Буковинському крайовому сеймі він приступив до роботи над новим видавничим проектом. Відзначимо, що 1899 р. С. Смаль-Стоцький посприяв виданню першої збірки новел В. Стефаніка «Синя книжечка», і створення друкарні в Чернівцях безумовно передувало цьому. Адже, як уважав С. Смаль-Стоцький, це було однією із головних причин, чому письменник звернувся саме до нього за допомогою у справі видання збірки. Для В. Стефаніка було вкрай важливим не оплачувати друк видання, а також отримати й певні кошти за збірку. До слова, С. Смаль-Стоцький виплатив письменнику гонорар на суму триста корон.

За рік до цього О. Кобилянська писала у листі до О. Маковея, що В. Стефанік акцентував бажання видрукувати збірку творів у Чернівцях, у видавця С. Смаль-Стоцького [147]. Проте вона вважала, що письменнику необхідно друкувати твори у Львові, бо «він галицький Федькович», і важко «його речі переводити» для буковинської читацької аудиторії. Та все ж від обов'язку «викладу» для кращого сприйняття буковинцям його текстів вона не могла відмовитись, бо краще за інших розуміла оригінальність творчого почерку В. Стефаніка.

З початком підготовки видання до друку письменник постійно турбувався вчасним виходом у світ майбутнього видання та з пересторогою ставився до професійності видавця. Це можна простежити з його листа до О. Кобилянської: «Маковей каже, що він (С. Смаль-Стоцький. – М. П.) друкує книжки по два роки. Якби ще не зачав друкувати, то або най зачинає, або зверне папери...» [306]. Окрім того, В. Стефаник просив письменницю «приглянути» за процесом видання збірки та в разі чого неодмінно його повідомити. У наступній кореспонденційній картці до письменниці, датованій кінцем січня 1899 р., В. Стефаник писав, що вже порозумівся із С. Смаль-Стоцьким та вирішив усі деталі випуску книги.

7 лютого 1899 р. письменник писав у листі до В. Гаморака (брат дружини В. Стефаника), що книжка повинна бути надрукована у березні, проте вже перші аркуші збірки він отримав від видавця, про що ми дізнались із листа за 11 лютого 1899 р., адресованого майбутній дружині – О. Гаморак. 23 лютого 1899 р. О. Кобилянська повідомила В. Стефаника, що вийшов друком уже четвертий аркуш збірки [110].

Наприкінці лютого В. Стефаник просив О. Гаморак передати перший та єдиний примірник «Синьої книжечки» педагогу О. Калитовському (у майбутньому – першому директору Тернопільської української державної гімназії). І, знову ж таки, з листа до вказаної адресатки за березень ми дізнались, що і решту примірників С. Смаль-Стоцький ще не надіслав письменнику. Однак відомість про те, що 5 червня 1899 р. В. Стефаник надіслав О. Кобилянській примірник «Синьої книжечки», яка, за його словами, була готова давно, вказує на те, що навесні збірка була вже надрукована [308, с. 184].

Свідченням успішної співпраці між видавцем і письменником було повідомлення у «Буковині» про те, що вийшла друком «Синя книжечка» («Буковина», 1899, ч. 46). С. Смаль-Стоцький умістив передмову до цього видання на шпальтах газет як типовий вид реклами. Отже, незважаючи на побоювання В. Стефаника, збірка таки була надрукована і, як писав І. Франко, «мала дійсний успіх» («Діло», 1900, ч. 1).

Як видавець, С. Смаль-Стоцький наполягав на вміщенні передмови у збірці письменника. З цього приводу В. Стефанік у листі до О. Гаморак писав, що «Стоцький просив, аби до мої збірки дав вступне слово. Я дозволив, бо ніяково було відмовити» [308, с. 169]. У передмові, яку він помістив, С. Смаль-Стоцький зазначив: «Припала мені честь видати друком отсю “Сину Книжечку”, уважаю проте своїм обов'язком сказати кілька слів з тої нагоди». Кількома словами він сформулював критичну замітку: «Правда, не всі вони однаково артистично викінчені, є деякі недокінчені до самого краю, або, уживши иньшого образу, недогладжені, рапаві, але у всіх слідна рука хоть молодого ще але все таки майстра». Поява цього видання на буковинських теренах певною мірою зумовила те, що, за словами В. Сімовича, В. Стефаніка віднесли до когорти буковинських письменників [23]. Зазначимо, що 1899 р. це помилкове твердження використала Леся Українка у виголошенні реферату про буковинських письменників у Київському літературно-артистичному товаристві.

Незважаючи на певні проблеми у видаванні «Синьої книжечки», взаємини між С. Смаль-Стоцьким та В. Стефаніком були приятні та багатопланові в подальшій спільній діяльності, що засвідчують спогади С. Смаль-Стоцького про письменника, опубліковані у газеті «Новий Час» (1937, ч. 50). Також 1911 р. він часто зустрічався з В. Стефаніком в австрійському парламенті, де обидва були обраними до Державної ради. Відомо, що 19 жовтня 1931 р. С. Смаль-Стоцький на святкуванні десятиріччя заснування УВУ в Празі висунув пропозицію щодо присудження В. Стефаніку почесного звання доктора філософії. Сенат університету одногolosно погодився з професором та затвердив петицію (1931 р. було відзначено письменника почесним доктором університету, а також О. Кобилянську, Б. Лепкого, Олександра Олеся).

1927 р. на шпальтах «Світу» (1927, ч. 6), «Громадського Голосу» (1927, ч. 4) було опубліковано статтю письменника, присвячену друзям: Н. Бачинській, В. Будзинському, О. Гаморак, О. Колесі, О. Кульчицькій, Б. Лепкому, В. Липинському, С. Смаль-Стоцькому, Лесі Українці та ін. Причиною появи публікації В. Стефаніка слугувало відзначення його ювілею – 30-річчя літературної

творчості. В. Стефаник запрошував сідати «коло великого дубового стола у моїй хаті» І. Франка («поставив мене малим наслідником своїм»), М. Павлика («побожність до людей і до ідеї»), Леся Мартовича («мій хлопячий сміх і смак генія») та С. Смаль-Стоцького («плакав над “Синою Книжечкою”») [307]. На сторінках автобіографічного нарису В. Стефаник також описав випадок читання С. Смаль-Стоцьким і О. Маковеем оповідання «Виводили з села» та їх реакцію при цьому.

Що ж до літературних планів, то С. Смаль-Стоцький заохочував письменника, аби той до вересня 1899 р. розпочав написання творів, тематика яких охоплювала б «щось з жінок і любови» [308, с. 176]. На це видавець виділив автору сто левів: «Взагалі Стоцький веде діло порядно (знов!) по-культурному, навіть гроші дає». Окрім того, С. Смаль-Стоцький наполягав на написанні драматичного твору, задум якого письменник так і не втілював. Видавець вбачав оригінальність творчого почерку В. Стефаника, оскільки, вперше прочитавши «Синю книжечку», відзначив її цінний потенціал серед інших значущих творів в українській літературі.

29 вересня 1900 р. у листі до О. Кобилянської В. Стефаник писав, що в жовтні подаватиме до друку чергову збірку творів і обов'язково бажає зустрітись із С. Смаль-Стоцьким. Як з'ясувалося, відразу ж після виходу у світ «Синьої книжечки» В. Стефаник підготував до друку збірку творів п. н. «Камінний хрест» (1900). У листі до В. Морачевського, чоловіка С. Окуневської, зазначив, що звернувся до польського видавництва «Gebether i Wolff» (створене 1857 р. у Варшаві, від 1884 р. відкрито філії у Кракові, Любліні, Лодзі, Познані, Закопаному), аби отримати «формат книжки і добрий папір» [308, с. 171]. Попередньо він звертався до С. Смаль-Стоцького щодо виділення коштів для видання, але той відмовив (як стверджував В. Стефаник, не мав або не хотів дати), можливо, це було причиною певного інциденту, про який він писав у квітні 1899 р. у листі до О. Кобилянської: «Я его (С. Смаль-Стоцького. – М. П.) сердечно перепрошую за прикрість і що зло направляю» [308, с. 179].

З огляду на вказане ціннісно-демократичні орієнтири С. Смаль-Стоцького формували у перспективі потенціал молодих поколінь для долання труднощів у

веденні книговидавничої справи. Так, 1901 р. М. Вороний звернувся до видавця С. Смаль-Стоцького, аби він посприяв залученню В. Щурата, О. Маковея, О. Кобилянської до співпраці над альманахом, який за змістом та форматом міг конкурувати з найкращими європейськими виданнями такого типу [133]. Нами з'ясовано, що йшлося про видання «З-над хмар і з долин: український альманах, збірник творів сьогочасних авторів» (Одеса, 1903), над яким М. Вороний працював як упорядник та укладач. Отже, С. Смаль-Стоцький таки зумів підключити письменницький колектив до видання альманаху.

Видавнича діяльність С. Смаль-Стоцького в еміграційні роки була зосереджена й у Чехословаччині. У міжвоєнну добу країна стала одним із провідних громадсько-політичних центрів для українських емігрантів. Окрім Чехословаччини, українська еміграція не спромоглася створити більш сприятливих умов для формування та ведення справ у науковій, просвітній, культурно-освітній ділянках відповідно до свого тогочасного політичного становища, та не отримала подібної підтримки та прихильності у жодній іншій країні [318]. На державному рівні тут вирішувалося питання створення низки українських наукових установ та громадських організацій.

Безпосередня причетність С. Смаль-Стоцького простежується і до створення влітку 1919 р. Закордонного українського кооперативного видавничого товариства «Всесвіт» у Празі, яке здійснювало національно-культурну діяльність. Серед засновників – відомі громадсько-політичні діячі: Є. Вировий, М. Грушевський, В. Королів, М. Славинський, Ф. Тихий. Мета новозаснованого товариства полягала у популяризації української літератури в Європі та висвітленні суперечливих моментів у нашій історії для іноземного сприйняття.

Працівники «Всесвіту» підготували багато видань до друку, в яких об'єктивно подали інформацію про Україну чеською мовою (прагнули іноземним читачам правдиво та зрозуміло викласти матеріал про політику, культуру, науку через часті намагання поляків та росіян формувати негативний імідж країни, фальсифікації дійсності): Д. Дорошенко «Угорська Україна» (1919), С. Дністрянський «Ukrájina a mírová konference» [«Україна та міжнародна

конференція]] (1919), Я. Нечас «Východoevropská tragedie a Ukrajina: Její vývoj a životné síly» [«Східноєвропейська трагедія та Україна: її розвиток і життєві сили»] (1919), «Ukrajnsko-české rozmluvy: Nejlehčí způsob praktického poznání ukrajinské řeči» [«Українко-чеська розмова: найлегший спосіб практичного пізнання української мови»] (1919) та ін. Зусиллями товариства світ побачили книжкові видання, зокрема Т. Шевченка: «Наймичка», «Гамалія», «Кавказ».

Зазначимо, що «Всесвіт» був ініціатором надання допомоги закарпатським українцям, які емігрували до Чехословаччини. Члени видавництва, знаючи про нестачу підручників українською мовою для дорослих та дітей, організували спеціальну шкільну комісію, яка повинна була розглянути питання. Подібно як було налагоджено вихід українських часописів, так само було організовано видавання підручників для шкіл Закарпаття. Членство С. Смаль-Стоцького у «Всесвіті» пояснюється тим, що його постать була вже досить знана в еміграційних осередках Чехословаччини. Адже, як раніше висловлювалися румунські громадсько-політичні діячі, мати у своїх колах С. Смаль-Стоцького – добрий поступ для подальшої діяльності [331]. Нагадаємо, що головна мета товариства «Всесвіт» зводилася головним чином до популяризації українського наукового, історичного, культурного видавничого продукту. С. Смаль-Стоцький, здобувши авторитетне ім'я в суспільно-політичній царині еміграційного життя, не випадково був задіяний у роботі видавництва.

Принагідно зазначимо, що С. Смаль-Стоцький був також членом видавничої спілки «Діло», «до котрої увійшло кількадесят передових народовців...» («Діло», 1939, ч. 111). Вона була створена з ініціативи В. Барвінського, адже він був упевнений у популярності газети «Діло» та об'єднав навколо цієї ідеї суспільність «до праці для піднесення народу». Загалом, Спілка була власником газети «Діло», а не редактори, про що свідчить особистий приклад А. Горбачевського «як властителя і редактора» [129].

С. Смаль-Стоцький зумів переконати політичну спільноту кінця XIX — 30-х рр. XX ст. у необхідності популяризації української національної думки. Значну роль при цьому він відводив розвитку видавничої справи. Він сприяв

удосконаленню успішного провадження окремих аспектів видавничої діяльності, до прикладу, спілкування з авторами, аналіз ринку у потребі того чи іншого видавничого продукту, а також фахово підходив до виконання запланованих проектів. Незважаючи на критику опозиції, С. Смаль-Стоцький крок за кроком втілював у життя пресо- та книговидавничі проекти, долучався до створення видавничих спілок, працював над виданням власних праць, шкільних підручників, а також творів відомих письменників. Безперечно, авторитет С. Смаль-Стоцького-видавця полягав у його відданості національній ідеї, її пропагуванню і представленню європейському загалу, що він не раз констатував, працюючи у важливій ділянці суспільно-політичного і культурного життя — видавничій.

3.2. Підготовка власних видавничих проектів

Влітку 1899 р. С. Смаль-Стоцький був ініціатором створення друкарні політичного товариства «Руська Рада» («Час», 1937, ч. 5). Зауважимо, що раніше С. Смаль-Стоцький звертався до НТШ у Львові стосовно створення у Чернівцях їхньої філіальної друкарні, що дало б вагомий поштовх розвитку видавничої справи, «застосованої до наших потреб» [165]. Однак, не отримавши схвальної відповіді, він почав клопотатися щодо створення власної друкарні «Руської Ради», що, зокрема, значною мірою полегшувало б вихід пресо- та книговидавничої продукції завдяки оперативному вирішенню технічних та фінансових питань.

С. Смаль-Стоцький звернувся до центрального уряду з поданням, у якому порушив питання щодо надання «Руській Раді» концесії на друкарню, адже у статуті товариства вказувалося, що воно може видавати газети, відповідно й мати власну друкарню. Зазначимо, що «Руська Рада» не змогла виділити коштів на створення друкарні, бо ж, крім статуту, вона не мала нічого більш вартісного, проте стала власником нового видавничого осередку у Західній Україні.

«Тоді я справив друкарню, виходивши концесію на ім'я тов. Руська Рада, а справив її виплат, давши на 12 тис. гульденів свої векселі», – зазначив С. Смаль-Стоцький у листі до товариства «Просвіта» [199]. Отже, на початках друкарня

належала товариству, згодом – «Народному Дому», пізніше стала власністю «Селянської Каси» до того моменту, поки її не продали за 16 тис. гульденів.

У листі до галицького судді Т. Реваковича С. Смаль-Стоцький писав, що провідні чернівецькі громадсько-політичні діячі спричинилися до активізації книговидавничого руху на Буковині, значною мірою сприяли заснуванню друкарні [196]. Адже Є. Пігуляк, С. Смаль-Стоцький, В. Ясеницький на засадах договору поруки заклали свої «маєтки», аби запевнити кредитора у гарантії вчасної виплати товариством коштів (7000 гульденів на три роки), потрібних для придбання устаткування друкарні («Буковина», 1896, ч. 27). Проте наприкінці 1895 р. у листі до О. Барвінського він зазначив, що «цілковите банкруцтво чекає мене особисто; позаручав всюди векселями за друкарню на 7 тисяч», що спричинило для нього скрутне фінансове становище [157]. З огляду на це С. Смаль-Стоцький врегульовував відносини, зокрема, з галицькими меценатами, зокрема В. Лукичом, щодо надання коштів на устаткування друкарні та просив у нього адреси потенційних спонсорів.

Концепція заснування друкарні першочергово сприяла практиці популяризації українського друкованого слова і тим самим отримала незадовільний відгук опонентів народовців – москвофілів. Звичайно, звинувачення стосувалося насамперед фінансового питання – за які кошти була створена друкарня. З цього приводу С. Смаль-Стоцький стверджував, що друкарня була власністю кількох буковинських товариств, які й надавали кошти на її утримання. Обладнання на початках було придбане за кошти, отримані з продажу газети «Буковина», та пожертви добродійців, зокрема самого С. Смаль-Стоцького. Адже відомо, що він пожертвував кошти, виручені за продані примірники книги «Буковинська Русь», як «чистий зиск призначений на сплату друкарні “Рускої Ради”» («Буковина», 1900, ч. 5).

Необхідно відзначити, що на Буковині функціонували лише німецькі та румунські друкарні. Це пояснює той факт, чому С. Смаль-Стоцький до 1896 р. користувався послугами друкарні, власником якої був Г. Чопп (відомий своїми здирницькими розцінками за надані послуги), при видаванні часопису «Буковина».

Адже він єдиний мав слов'янські черенки, та ще надавав потрібний кредит. До слова, попри не афішований характер співпраці С. Смаль-Стоцького з Г. Чоппом усе ж таки звертався до нього, аби друкувати наклади науково-педагогічного журналу «Руска Школа».

Передовсім зауважимо, що друкарня «Руської Ради» випустила у світ багато праць С. Смаль-Стоцького: «В чім наша сила» (1893), «Буковинська Русь» (1897), «Вступайте в члени до хліборобського товариства “Руска Рада” в Чернівцях» (1909) та ін. Попри приватний інтерес до створення видавничого осередку в Чернівцях С. Смаль-Стоцький також використовував суб'єктивний чинник. Насамперед доцільно згадати слова О. Маковея: «...а із сеї друкарні хто має тепер велику вигоду... мої приятелі (головно йдеться про С. Смаль-Стоцького. – *М. П.*)» [220]. Такого роду закиди все ж не були суто обструкційного характеру, важливість створення друкарні зміцнила репутацію народовців, надала українцям більше прав у суспільно-політичній сфері розмежованій впливами інших держав Буковини.

Окрім того, рекламні повідомлення в газетах неодноразово анонсували наявність видань авторства С. Смаль-Стоцького на складі друкарні та можливість їх придбання: «Nationale und Kirchliche Bestrebungen der Rumänen in der Bukowine 1848–1865, Von Biscof Hakmann in Einem Sendschreiber Dargestellt» [«Національні та церковні прагнення румунів на Буковині 1848–1865 рр., представлені архієпископом Гакманом в одному з листів до вірян»] (Чернівці, 1899), «Громада, або Який лад і порядок має бути в громаді, які права має громада, громадянин, старшина і рада громадска, як вибирає ся раду громадску і старшину, для руских громад на науку» (Чернівці, 1900) та ін. Функціонування друкарні сприяло втіленню багатьох його видавничих проектів у життя. Як амбітний видавець, він розраховував на неабияку підтримку провадженої ним справи при популяризації українського видавничого продукту, присвяченого різним сферах (наукова, політична, культурно-просвітницька, економічна) життя буковинців.

Друкарня «Руської Ради» працювала лише зі «своїми» авторами, тож передбачалося, що вона повинна надавати послуги тільки редакції «Буковини», зумовивши видавання газети «правильно і чисто, чого доси мимо всяких старань

ми досягнути не могли» («Буковина», 1895, ч. 151). Відомо також, що керівництво друкарні відмовилося видавати перший на теренах Буковини сатиричний часопис «Анцихрист», а його редактора О. Шпитку готове було «в ложці води втопити» («Анцихрист», 1902, ч. 2/3). Однак, незважаючи на це, наприкінці 1899 р. він уже працював у редакції «Буковини».

Початок ХХ ст. на Буковині можна назвати періодом відродження української національної ідеї. Провідні діячі краю, зокрема С. Смаль-Стоцький, доклали багато зусиль, попри політичні пертурбації на Буковині, аби порушити питання існування української мови на державному рівні. Так, 1892 р. міністерство віросповідань та освіти Австро-Угорщини видало розпорядження, за яким із наступного року в усіх школах Галичини та Буковини з українською мовою навчання передбачалося введення фонетичного правопису. Саме тоді й розпочалася видавнича робота С. Смаль-Стоцького над випуском граматик у співавторстві з німецьким мовознавцем Т. Гартнером: «Руска граматика» (1893, вип. 1; 1907, вип. 2), «Граматика руської мови» (1914, вип. 3; 1928, вип. 4), «Українська граматика» (1919), «Grammatik der Ruthenischen (Ukrainischen) Sprache» (1913), «Ruthenischen Grammatik» (1913), «Руска правопись із словарцем» (1918), «Українська граматика» (1919), у передмові якої зазначено, що через популярність граматики, яка миттєво розійшлась у «Старім Краю і в Америці», було підготовлено другий наклад.

Нами досліджено, що у 1904 р. побачило світ видання «Руска правопись із словарцем» без зазначення авторства, проте з'ясовано, що його підготовкою займався саме С. Смаль-Стоцький. Перш за все текст видання 1904 р. тотожний тексту його ж «Руської правописі із словарцем», що вийшла друком 1918 р. Зокрема, матеріали розділів видань ідентичні, як-от: «Азбука», «Великі букви», «Діленє лів», «Чужі слова». Принагідно зазначимо, що правописні правила вміщені у виданні, були опрацьовані та схвалені комісією, яку організувала Крайова шкільна рада, та затверджені Філологічною секцією НТШ у Львові. 1905 р. на «Руску правопись із словарцем» мовознавець І. Верхратський

опублікував рецензію, де, попри критику деяких недоліків, високо оцінив роботу укладачів та редактора [24].

Перед виходом у світ «Рускої граматики» С. Смаль-Стоцький присвятив багато праць питанню розвитку української мови. Зокрема, в 1891 р. вийшли друком науково-популярні видання «Про плян науки рускої мови в гімназіях» (у фонді ЛННБ України ім. В. Стефаника на титульному аркуші видання вміщено дарчий підпис: «З щирим дружним поздоровленєм Др. Ст. Смаль-Стоцький В. Коцовському») та «Про руску правопись», завданням якої була реалізація постулату «Пишім уже раз все і всюди по руски!».

У листі до О. Барвінського мовознавець писав: «Що до справи “метелика” (йдеться про видання «Про руску правопись». – *М. П.*), то я думаю, що цілком навіть докладно після реценти, яку Ви подаєте... зложений він ще тамтого року Нагнибідю т. зв. мною і надрукований Паньківським (видавець, громадський діяч К. Панківський, який порадив С. Смаль-Стоцькому використати псевдонім. – *М. П.*) в 10 000 примірниках і розісланий по цілій Галичині і по Буковині» [168]. С. Смаль-Стоцький у доступній формі намагався подати матеріал про важливість української мови для розвитку суспільного поступу, а також охарактеризував її дійсний стан на Буковині через призму закидів представників інших національностей. «Одностайність в правописи на цілії Руси мусить збудити почуте спільности народної. Книжку друковану на Україні не потреба буде щойно передруковувати для Галичан, щоб єї вони могли читати», – писав С. Смаль-Стоцький, наголошуючи на необхідності використання єдиного фонетичного правопису в Україні. Для видавця було важливо отримати відмінний результат, який впливатиме на його репутацію та в подальшому сприятиме реалізації його чергових видавничих стратегій: «Мені страх як на тім залежить, щоб перша книжка, видана фонетичним правописом була в кождім згляді бездоганна» [163].

На початку серпня 1893 р. С. Смаль-Стоцький у співавторстві з Т. Гартнером підготували до друку видання «Руська правопись» (1893), про що було поінформовано О. Барвінського [161]. Через кілька днів у листі до цього ж адресата він писав, що «книжочка правописна вже надрукована» [165]. Прикметно, що

С. Смаль-Стоцький у процесі роботи над мовознавчими розвідками відчував дефіцит релевантної наукової та науково-популярної літератури, особливо для середніх освітніх закладів. Осмисливши ситуацію, він наголошував на необхідності написання «правописної книжочки, як се Німці і Поляки мають, невеличку, але таку, щоб докладно подавала всі правила нової шк.[ільної] правописи» [28]. Адже проблематика відображалася крізь об'єктивну призму суспільно-політичної реальності буковинського життя. «Коли народ говорить своєю живою мовою, то в його освіта ввіходить в життя і не перестаючи впливає на його», – писав відомий німецький філософ Й. Фіхте у своїй праці «Промови до німецького народу» («Жите і Слово», 1896, кн. 4). С. Смаль-Стоцький також використовував аналогічний постулат у процесі мовознавчих досліджень.

Що ж до видання першого випуску граматики, то мовознавці працювали упродовж п'яти років по дві години щоденно і, на «нещастя» москвофілів, підготували видання до друку [298]. Автори «Рускої граматики» популяризували фонетичну правописну систему, використану уперше Є. Желехівським у «Малоруско-німецькому словарі» (1886). Саму ж підготовку видання С. Смаль-Стоцький описував так: «Ще ніяка книжка не мусіла переходити через такі муки» [150]. Кожну написану частину С. Смаль-Стоцький надсилав для перегляду О. Барвінському та О. Партицькому. Після докладних зауважень автори вносили виправлення. Поступово розділ за розділом було написано. Уже 3 червня 1892 р. текст граматики був готовий, рецензенти О. Огоновський, О. Партицький, І. Третяк написали відгуки на видання. Необхідно було лише внести певні правки, запропоновані рецензентами, і, на думку авторів, на початку осені можна було б її друкувати. Проте через певні обставин друк довелося відкласти ще на цілий рік.

С. Смаль-Стоцький перед початком друку змушений був надіслати рукопис граматики до міністерства віросповідань та освіти Австро-Угорської держави для перегляду. Дізнавшись від письменника, педагога В. Коцовського про те, що Крайова шкільна рада перенесла розгляд справи щодо запровадження фонетичного правопису, звернувся листовно до О. Барвінського: «...щоб я посилкою граматики до Відня не виставляв ся на сьміх, і без того, чую, Львовяни

уважають мене за такого чоловіка, котрому фонетична правопись мов фіра сіна заїхала в голову» [167] (для С. Смаль-Стоцького вкрай важливо було знати рішення вказаної державної установи, оскільки граматика «зовсім готова», тому він прагнув якнайшвидше відіслати підручник до міністерства віросповідань та освіти у Відні. Однак необхідно було переконатися, що її не повернуть, адже питання видання граматики не було затверджене у Крайовій шкільній раді).

І лише після отримання дозволу на друкування з Відня автори могли розпочати видавання граматики власним коштом. 10 квітня 1893 р. С. Смаль-Стоцький у листі до І. Франка писав, що «крім того інсп.[ектор] Левіцький умисно приїздив, щоб покінчити діло з граматикою, одже на зломану голову треба викінчувати, а властиво перемінювати дещо в граматиці, щоб зробити з неї шкільну книжку» [28]. Власне, деякі зміни, про які писав С. Смаль-Стоцький, стосувалися перш за все заборони використовувати назву – «Українська граматика», чого активно домагався намісник Галичини граф Л. Пінінський.

Важливо, що видавець С. Смаль-Стоцький наголошував також на окремих обставинах, пов'язаних із нестачею фінансування видання «Рускої граматики» (1893). У листі до О. Барвінського він зазначив, що «брати українці поскупили ся», а це, своєю чергою, зумовило багато проблемних ситуацій під час видавання [158]. Окрім того, міністерство віросповідань та освіти Австро-Угорської держави розглядало питання виділення коштів і на друк граматики, на прийняття позитивного рішення щодо цього С. Смаль-Стоцький очікував майже півроку, тому вирішив розпочати друк 1890 р. І після виходу у світ видання він писав у листі до О. Барвінського, що «скривдила мене Рада Шк. Краєва з гонорарем за граматику», позаяк попередньо за аркуш граматики керівництво Ради зобов'язувалося виплатити 60 гульденів, а в кінцевому – призначили лише 50 гульденів [173].

7 серпня 1893 р. С. Смаль-Стоцький у листі до О. Барвінського зазначив, що граматика вже друкується [166]. Оскільки фінансові та технічні питання було вирішено, а також зібрано низку позитивних рецензій, то шкільний підручник «Руска граматика» того ж року побачив світ.

С. Смаль-Стоцький та Т. Гартнер поставили собі за мету випустити у світ паралельно з граматиною німецько-український словник, першими розпочавши підготовку такого видання в Україні. Про це дізнаємось із повідомлення, опублікованого у 1900 р. на шпальтах «Літературно-Наукового Вістника» (1900, кн. 8). Певна річ, це рішення було зумовлене суспільною потребою у практичних німецько- і польсько-українських словниках. Попри заангажованість суспільно-політичними, культурно-освітніми справами, С. Смаль-Стоцький уклав словник на 12 000 слів. «Сі словарці становити муть осібну книжку. Коли-б одно або друге товариство зволило дати наклад на граматику, тоді просили би ми также о наклад для тих словарців», – писав 24 квітня 1890 р. С. Смаль-Стоцький до О. Барвінського [176]. Цим питанням також опікувався Т. Гартнер, який вбачав потребу видання при вивченні німецької мови українцями. Проте цей видавничий проект зазнав невдачі, незважаючи на те, що матеріал уже був підготовлений до друку. Однак автори усе ж не полишали ідеї його опублікувати. Через кілька десятків років С. Смаль-Стоцький з Т. Гартнером знову приступили до роботи над словником, проте цього разу смерть німецького колеги зупинила процес друку видання. Відомо, що лише у 1904 р. на Буковині вийшов друком «Руско-німецький словар» О. Поповича накладом товариства «Руська Школа».

Звичайно, поява граматики не обійшлася без численних дифамаційних повідомлень на шпальтах буковинських та галицьких часописів. Реакція на перше видання була передбаченою – йдеться насамперед про відгуки москвофільських діячів, науковців – прихильників етимологічного правопису. Не була вона обділена увагою і журналістів, адже запровадженням С. Смаль-Стоцьким і Т. Гартнером знаменитим фонетичним правописом користувалися письменники, науковці, громадські діячі, а головне – українські пресові органи. Як зазначив анонімний автор публікації п. н. «Руска Граматика», у виданні не було вказано аудиторії, на яку воно орієнтувалося, у книзі – засилля т. зв. «голового» фактажу, а також те, що її підготували автори, які не вивчали української мови в школах та університетах («Православна Буковина», 1894, № 14). Так, публіцист З. Барда звинувачував усіх «авських, иньських и оцьких» у прихильності до польських

владних структур й у формуванні антиукраїнських середовищ із головним завданням – запровадженням стратегічних реформ в українській мові, головно при написанні фонетичної граматики («Православна Буковина», 1894, № 17–20).

Такої ж думки дотримувалися користувач псевдоніма Щирый («Галичанинъ», 1894, ч. 176) та невідомий автор дещо глузливої за характером публікації в «Галичанинъ»: «Мы совсѣмъ не намѣрены писати критику названного чудовища, так як то была бы лиш потеря времени безъ малѣйшой пользы» (1894, ч. 65, 66/67). Певну меркантильність С. Смаль-Стоцького у написанні «Рускої граматики» вбачав анонімний автор публікації «Протестъ противъ фонетики на Буковинѣ» на шпальтах тієї ж газети (1893, ч. 126). Варто зазначити, що, за словами В. Сімовича, наукова спільнота відреагувала негативно на появу граматики, проте жодної ґрунтовної рецензії не було опубліковано на шпальтах часописів, зокрема, представниками педагогічної громадськості. Студент С. Смаль-Стоцького писав: «Хтось десь там почув, що у підручнику Стоцького і се, і те, що він і сякий, і такий, отже – для школи непотрібний!». Ось за таким методом, на думку В. Сімовича, і формувалися критичні відгуки на появу видання «Рускої граматики» («Наша Школа», 1911, кн. 1, 2/3).

С. Смаль-Стоцький як видавець також переймався і другим випуском «Рускої граматики», тому у листах до О. Барвінського часто порушував питання її перевидання. 17 березня 1905 р. він писав, що закінчив перегляд розділу синтаксису та почав працювати над фонетикою [171]. С. Смаль-Стоцький був переконаний, що до травня 1905 р. вони з Т. Гартнером завершать підготовку решти розділів граматики та подаватимуть рецензентам, після чого видання побачить світ уже через шість тижнів.

Проте у наступному листі до О. Барвінського він писав, що робота з граматикою призупинилася через хворобу сина та сеймові справи. «Але окрім нас (С. Смаль-Стоцького та Т. Гартнера. – *М. П.*) і тямущі в граматиці люди, котрі мали нагоду пізнати її докладно, дуже вдоволені. Здасть ся мені, що тепер ніхто не зможе нарікати на її “неясність”», – зазначив С. Смаль-Стоцький [177].

Серед різних аспектів його діяльності, пов'язаних з укладанням граматики, особливо важливим було отримання коректури. С. Смаль-Стоцький доклав усіх зусиль, щоб наприкінці вересня або на початку жовтня 1906 р. граматика вийшла друком. Проте впродовж двох тижнів липня 1906 р. він так і не зміг отримати коректуру, тому залучив О. Барвінського до швидкого просування справи. 15 серпня С. Смаль-Стоцький таки одержав від нього «коректу з цінними дописами». І це був не поодиноким випадок, коли він використовував підтримку відомого галичанина у процесі роботи над граматиками. Перебуваючи в австрійському місті Інсбрук, посилав йому рукопис видання, який подавав до друкарні лише після його перевірки та оцінки матеріалу [152].

Відомо, що друге видання граматики побачило світ у 1907 р. Однак 6 червня 1908 р. у листі до О. Барвінського С. Смаль-Стоцький висловився так: «Скандал! Сором мені перед Гартнером. Не маю ні письма, що апробована (граматика. – *М. П.*), ні ремунації, ні 50 примірників, аби добрим знакомим розіслати» [153]. Як бачимо, видавець–практик зіткнувся з таким негативним аспектом видавничої справи, та все ж зумів об'єктивно представити свій доробок, незважаючи на несприятливі для українства суспільно-політичні обставини в державі.

Аналізуючи матеріал граматики, В. Сімович зазначив, що «він одинокий граматичний підручник, який, не тратячи наукового ґрунту, відповідає рівночасно педагогічним вимогам» («Наша Школа», 1911, кн. 2/3). На думку мовознавця, важливо, що у виданні С. Смаль-Стоцький не диктував граматичних правил, як це буває з авторами «мертвих граматик». Однак подання інформації у граматиці усе ж було заскладним для розуміння ширшим загалом: «Се була одна її хиба, а друга така, що автори ніяк не зважилися зовсім пірвати подекуди із формами та зворотами, які виробили собі самі наші т. зв. “сурдутовці”».

Такий же принцип розроблення концептуальних положень при роботі над попередніми двома граматиками у видавничій практиці використовував С. Смаль-Стоцький і в подальшому, зокрема при підготовці до друку третього та четвертого видань, про вихід яких повідомляв В. Короліва-Старого («Дзвони», 1938, ч. 9).

У вступній частині «Граматики руської мови» С. Смаль-Стоцький зазначив, що «освічені народи також і пишуть своєю мовою, і в тій писаній мові приймає ся з часом якась одна установа, чим та мова більше або менше відступає від звичайної мови. Отся письменна мова спільна цілому народови...». Найбільш ефективний інструмент урегулювання питання української мови він вбачав у затвердженні єдиного правопису, єдиної граматики для викладання. Таку модель розвитку української мови підтримував і О. Барвінський, слушно зауваживши, що тогочасні національні суперечки, які часто виникали на мовному ґрунті, негативно впливають на економічний та культурний розвиток держави, відповідно «ослаблюють її становище і повагу» («Буковина», 1896, ч. 16).

За словами авторів «Граматики української (руської) мови», через потребу школи у підручнику світ побачило наступне видання з певними правописними змінами. Цього разу С. Смаль-Стоцький довірив коректу та друк львівському мовознавцеві І. Копачу. З пошуком видавництва та отриманням коштів на випуск підручника у нього не виникало жодних проблем (підручники для середніх класів повинні були виходити у світ лише з дозволу міністерства віросповідань та освіти держави), оскільки видання побачило світ у «Державному Видавництві шкільних книжок у Кураторії Львівського Шкільного Округу», що й зазначено на титульному аркуші.

І. Кривецький у рецензії на четвертий випуск граматики зазначив, що вона внесла «заколот» у вироблену правописну систему («Нова Зоря», 1929, ч. 14). Негативна реакція на появу чергового видання була зумовлена тим, що школи вже не використовували галицький передвоєнний правопис, а користувалися новим, який було запроваджено у 1927 р. і яким послуговувалися вже кілька років освітні та державні установи. Тож І. Кривецький вважав появу цієї граматики парадоксальним явищем в українській науці, адже вона не відповідала навчальній програмі тогочасної освітньої аудиторії.

У квітні 1913 р. С. Смаль-Стоцький у листі до О. Барвінського писав, що розпочато друк «Grammatik der Ruthenischen (Ukrainischen) Sprache», головне завдання якої – «вивести укр.[аїнську] мову в великий світ» [160] та

підтвердження самостійності розвитку української мови. Звичайно, не обійшлося і без детального інформування авторами зацікавлених сторін про можливі видавничі та фінансові «конфігурації» при виданні граматики. За відомостями, які наводив С. Смаль-Стоцький у листі до О. Барвінського, три перші частини граматики було цілком перероблено «особливо з огляду на новий план науковий (прийнятий Крайовою шкільною радою. – *М. П.*), що як доси не бувало, кладе великий натиск на історичний розвиток мови» [161]. З огляду на це потрібно було змінити попередньо визначену дату друку. Черговою проблемою у виданні граматики було фінансове питання, адже С. Смаль-Стоцький мав заборгованість перед друкарнею, тож звернувся із проханням до О. Барвінського надіслати 2 тис. крон на покриття витрат [151].

На початках було вирішено «*Grammatik der Ruthenischen (Ukrainischen) Sprache*» (цього разу С. Смаль-Стоцький уже з досвіду вирішив залишити в назві «*Ruthenisch*», тим самим слово «*Ukrainisch*» у дужках, аби задовольнити опонуючу сторону філологів) випустити у світ у серії підручників за редакцією німецьких мовознавців А. Лескіна та Е. Бернекера. Проте коли перший науковець ознайомився з матеріалом граматики, де йшлося про незалежний розвиток української мови стосовно інших слов'янських мов, він рішуче відмовив авторам. До слова, його колега, видавець та редактор Е. Бернекер був противником теорії праруської мови, однак не зміг переконати А. Лескіна, у такий спосіб посприявши виданню граматики. Тому С. Смаль-Стоцький та Т. Гартнер вирішили видавати її власним коштом, що, звичайно, вплинуло на фінансову складову видавничого проекту. Однак автори знайшли вихід – залучили державне міністерство віросповідань та освіти до видавання. Відзначимо, що Е. Бернекер настільки зацікавився змістом граматики, що згодом розпочав курс лекцій у Мюнхенському університеті на тему української мови, де, крім того, ще й читав лекції про окремі твори Т. Шевченка («Діло», 1928, ч. 277). Знаковим для української науки було й те, що такий курс лекцій проводився уперше на теренах Західної Європи, поза межами Австро-Угорщини.

Український мовознавець, дослідник лемківських говірок І. Зілинський надіслав лист хорватському славісту В. Ягічу (у той час науковець працював у Санкт-Петербурзькому імператорському університеті), в якому повідомив про підготовку С. Смаль-Стоцьким «єритицької» граматики. Однак після ознайомлення із підручником І. Зілинський визнав її як «сенсаційну працю», бо ж «Стоцький пориває усі нити з російською мовою, рішуче заперечує “праруську мову”, розбиває праці багатьох учених і стає на зовсім оригінальний точці зору». Проте змінити думку В. Ягіча не вдалося. Прихильник москвофільської течії, притому, що неодноразово підтримував фінансово та протекційно українських учених та письменників, він вбачав розвиток української мови спільно з «общерусскими интересами», не схвалював появи «особливої» граматики і стверджував, що «немов він (С. Смаль-Стоцький. – *М. П.*) комусь вислуговується та не має на меті тільки добро української мови» [123].

На переконання В. Щурата, кардинальною трансформацією у розвитку української мови, а також «визвольною пробою в тій сфері нашого духовного життя» була «програмова книжка» С. Смаль-Стоцького та Т. Гартнера («Діло», 1914, ч. 41, 42). Літературознавець стверджував, що це перше видання, яке слугувало звільненню української мови з-під потужного впливу російської. Автори коротко ознайомили читачів з історичними та демографічними особливостями України, охарактеризували становище української мови серед інших слов'янських мов, а також подали повноцінну інформацію про українську «звучню, лексіку, флексію і складню». Проаналізувавши ключові засоби граматики, В. Щурат вказав певні суперечливі моменти, проте в загальному функція граматики компенсувала їх, адже кінцевий результат був опертим на здобутках багатьох наукових лекцій.

Не можливо не погодитись з українським мовознавцем Ю. Шевельовим з приводу того, що граматика викликала багато негативних і критичних відгуків («Чому общерусский язык, а не вічборуська мова?») (Київ, 1993). Зокрема, мовознавці звертали увагу на останній розділ п. н. «Становище русинської мови поміж слов'янських мов». «Шахматов і Ягіч зробили мені за це у своїх критиках

докір тенденційности, не пощадив мене і Брікнер, у переконанні, що в мене “тільки націоналістичні, сепаратистичні моменти пали на вагу”», – писав С. Смаль-Стоцький («Питання про східнословянську прамову», 1937). Як наслідок, поява «Grammatic der Ruthenischen (Ukrainischen) Sprache» не отримала прихильників за межами України, а також певним чином сприяла формуванню негативної думки в мовознавчому світі про С. Смаль-Стоцького як псевдонауковця і про його надмірне захоплення політикою. Можливо, саме цей чинник вплинув на те, що він не друкував своїх чергових праць у престижних наукових журналах. Здебільшого С. Смаль-Стоцький для публікації наукового доробку звертався до редакцій львівських часописів та відомого празького журналу «Slavia».

Такої ж думки дотримувався і Д. Дорошенко, який відзначив загальне невдоволення науковців теорією С. Смаль-Стоцького, що «ніби-то малоруська мова має більше спільного з сербською, аніж з великоруською» («Записки Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук», 1927, кн. 10).

Багато рецензентів – російський мовознавець І. Голанов («Извѣстія отдела русскаго языка и словестности Императорской Академии Наукъ», 1914, кн. 3), білорусько-російський мовознавець Ю. Карський, який використав криптонім Е. К. («Русский Филологический Вестникъ», 1914, № 2), російський філолог Ф. Корш («ЗНТШ», 1914, т. 67, 68; «Україна», 1914, кн. 3), французький мовознавець А. Мейє («Bulletin de la Societe de Linguistique de Paris», 1914, vol. 19), російський славіст О. Шахматов («Україна», 1914, кн. 1), польський мовознавець Т. Лер-Сплавінський («Rocznik Slawistyczny», 1914–1915, № 7), хорватський мовознавець В. Ягіч («Archiv für Slavische Philology», 1918, bd. 37), російський філолог С. Кульбакин («Українскіи языкъ», Харків, 1919), український мовознавець В. Ганцов («Записки Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук», 1925, кн. 5), російський філолог та філософ М. Трубецькой («Über die russische Lautentwicklung Zeitschriftfürsl», 1925, ph. 1), українсько-російський мовознавець Л. Булаховський («Питання походження української мови» (Київ, 1956) – також не схвалили появи граматики.

Інваріантна опінія мовознавців в обстоюванні концепції С. Смаль-Стоцького щодо хибності теорії «праруської мови» засвідчена публікаціями невстановленого автора («Украинская Жизнь», 1913, №11), Є. Тимченка («Україна», 1914, кн. 1), чеського мовознавця О. Муєра («Listy Filologické», 1917, ses. 1), В. Дорошенка («Вістник Політики, Літератури й Життя», 1918, ч. 33), В. Сімовича («Практична граматики української мови», 1918), І. Огієнка («Книгарь», 1919, ч. 21), К. Німчинова («Український язик у минулому й тепер», 1925), О. Поповича («Свобода», 1925, ч. 14), І. Галюна («Записки Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук», 1927, кн. 10), С. Смерчинського («Записки Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук», 1928, кн. 19), П. Кирчіва («Голос», 1944, ч. 9), П. Коваліва («Основи формування української мови в порівнянні з іншими східнослов'янськими мовами», 1958). Зокрема, завданням рецензії автора під криптонімом Вол. («Украинская Жизнь», 1913, № 12) було прагнення підкреслити важливість появи видання для українців. Попри певні допущені помилки, виявлені при аналізі тексту, рецензент наголошував на головному завданні авторів – конкретними науковими методами довести помилковий, хоча вже й усталено традиційний поділ слов'янських мов на три групи: західну, східну, південну.

Зазначимо, що дослідження С. Смаль-Стоцького не було даремним, адже 1931 р. у Харкові вийшло друком видання «Історія форми української мови», автори якого також заперечували існування «праруської мови». З огляду на це можна стверджувати, що аргументація науковця щодо наближення української мови до сербської була побудована на науковому ґрунті, оскільки підтримувалася іншими науковцями [16].

Нами простежено низку повідомлень про можливість придбання граматики на шпальтах багатьох часописів, зокрема «Вістника Політики, Літератури й Життя» (1918, ч. 8), «Свободи» (1925, ч. 174, 175; 1925, ч. 202), «Хліборобської України» (1920, ч. 1). Це т. зв. бінарний хід популяризації видання, адже, як писав С. Смаль-Стоцький, «я мав нагоду переконатися, що мою по-німецьки видану граматику не тільки добре знають, але й цінять» («Україна», 1930, кн. 39). Редакції

інформували громадськість про появу відомої граматики, оцінюючи її крізь призму функціональності як альтернативний видавничий продукт, адресований науковій спільноті.

Цього ж 1914 р. світ побачив українсько-німецький розмовник «Ruthenisch-deutsches Gesprächsbuch» С. Смаль-Стоцького. Презентоване видання отримало схвальну оцінку І. Огієнка («Українська мова: бібліографічний покажчик літератури до вивчення української мови», 1918) та Є. Тимченка («Україна», 1914, кн. 2). Як писав І. Огієнко, це «практичний курс української мови для німця», подібно як і його видання «Ruthenischen Grammatik» – «цінне видання для початкового вивчення української мови».

У 1927 р. С. Смаль-Стоцький видав «Українську читанку з словником», про вихід якої повідомляв громадського діяча, родича Т. Шевченка – Ф. Шевченка [201]. У цій читанці вмістив науково-популярні праці українською мовою для ознайомлення іноземців з культурою, наукою та історією нашої країни. Відомо, що видання отримало схвальну оцінку німецького дописувача журналу «Archiv für Slavische Philologie» К. Майєра (1928, т. 42).

Зазначимо також, що упорядник подав наукові праці та художні твори: М. Кордуби «Короткий огляд історії України», А. Кримського «Національне ім'я українського народу», С. Руданського «До дуба», В. Сімовича «Науковий та культурний рух на Україні», М. Сумцова «Краса українських народних пісень», Ю. Федьковича «Дезертир», І. Франка «Сльози української жінки», а також власні – «Із Шевченкових творів», «Наш край», «Правописні уваги», «Ритміка української народної поезії». С. Смаль-Стоцький наголошував на тому, що не всі твори, вміщені у цій книзі, об'єднані єдиним правописом, оскільки українці не мали сталої систематизації правописної системи. Тому упорядник видання вважав за можливе, аби автори подавали свої тексти, не обмежуючи їх правилами запровадженого тогочасного правопису, а використовували властиву їм письменницьку манеру передання мови на письмі. Зрештою, таку ж позицію могли спостерігати й читачі українських часописів, редакції яких часто використовували відмінні правописні системи.

У контексті цього варто виокремити кластер мовознавчих праць С. Смаль-Стоцького: «Наука рускої мови в школах середних на Буковині (Картина з історії культурного і літературного руху серед Русинів на Буковині» (Чернівці, 1894), про яку він попередньо просив О. Барвінського опублікувати або в «ЗНТШ», або в газеті «Правда» [178]; «Розвиток поглядів про семю словянських мов і їх взаємне споріднення» (Львів, 1925; Прага, 1927); «Правописні непорозуміння» (Київ, 1914); «Українська літературна мова» (Прага, 1928); «Українська мова (її початки, розвиток та характеристичні її прикмети)» (Львів, 1933); «Східні Слов'яни», «Питання про східнословянську прамову» (Львів, 1937); «Найближчі завдання славістики» (Львів, 1939).

14 грудня 1925 р. С. Смаль-Стоцький писав у листі до О. Барвінського, що працює над рукописом видання про походження української мови, адже питання актуальне ще й тому, що «більше людей заходить ся коло того, щоб його затемнити» [154]. В епістолярному матеріалі йшлося про видання «Розвиток поглядів про семю словянських мов і їх взаємне споріднення», в якому С. Смаль-Стоцький вдався до полеміки, за словами пресознавця Д. Прилюка, як «засобу доведення і переконування» [270]. Зазначимо, що на появу видання схвально відреагувала наукова спільнота в особі попередньо згадуваного нами нідерландського філолога Н. ван Вейка («Slavia», 1926, ses. 1) та українського мовознавця К. Німчинова («Червоний Шлях», 1926, № 3).

Традиційно С. Смаль-Стоцький був автором низки критичних відгуків на праці відомих мовознавців. Зокрема, першість у представленому кластері належить рецензії у співавторстві з Т. Гартнером на граматику О. Огоновського «Грамматика руского языка» (1889). Згодом він звернув увагу на праці І. Огієнка («Україна», 1928, кн. 2), В. Ганцова («Slavia», 1924, ses. 3), І. Зілинського («Назустріч», 1934, ч. 22). Варто зауважити, що С. Смаль-Стоцький, критично оцінивши дослідження останнього п. н. «Карта українських говорів» (Варшава, 1933), редактором якого був його син Роман, зазначив, що аналіз зумовлювався пошуком власне важливих етапів розвитку української мови, які він так скрупульозно окреслив у граматиці «Grammatic der Ruthenischen (Ukrainischen)

Sprache» (1913) : «Українська мова на протязі століть витворила свою власну звукову, фонологічну, словотворну і синтаксичну систему, як це докладно показано в моїй науковій граматиці...». Саме полеміка довкола питання розвитку української мови актуалізувала теми його критичних зауваг та засвідчила їх наявність на шпальтах низки українських та зарубіжних пресових органів.

С. Смаль-Стоцький прагнув ствердити правописну істину наперекір помилковим твердженням та спростувати хибність аргументів опонентів. Російські мовознавці, зокрема О. Шахматов (так, на шпальтах часопису «Сторінки Минулого» (1934) письменник, публіцист, громадський діяч О. Лотоцький прокоментував його наукову позицію: «...мимоволі витикалося часом і в нього оте московське шило, що тішило ся платонічною думкою про бодай колишню, доісторичну єдність обох народів»), за С. Смаль-Стоцьким, використали «велике поле фантазії і любуються в комбінаціях і теоретичних конструкціях, які на наш погляд переступають межі науки і сягають в область поезії» (зразком наукових досліджень особисто для означених російських науковців слугували дослідження без упереджень та апіорних настанов). Для С. Смаль-Стоцького були важливими при кінцевому заповненні лакун в українському мовознавстві саме наукові підтвердження та позитивні відгуки іноземних науковців.

На думку В. Сімовича, до тлумачення творів Т. Шевченка на початку ХХ ст. найбільших зусиль доклав С. Смаль-Стоцький. Його видавничий проект «Т. Шевченко. Інтерпретації» (далі – «Інтерпретації») вийшов у світ 1934 р. при сприянні та коштом Українського наукового інституту у Варшаві як ювілейне видання з нагоди 120-річчя з дня народження Т. Шевченка і 75-річчя з дня народження С. Смаль-Стоцького. У виданні вміщено 13 праць С. Смаль-Стоцького, які до того були опубліковані на шпальтах українських пресодруків або ж виголошені як лекції в університетах під час відзначення ювілеїв Т. Шевченка упродовж 1911–1933 рр. Серед них: «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Чого серце плаче, ридає, кричить», «Шевченкове посланіє», «Чому Тараса Шевченка називаємо генієм України».

У передмові до видання В. Сімович, якому керівництво Українського наукового інституту доручило її написати, наголосив, що до інтерпретації творів Т. Шевченка у тодішніх університетах Австро-Угорської держави найбільших зусиль доклав саме С. Смаль-Стоцький. Проте і згодом, зокрема в роки еміграції, його репутація як компетентного шевченкознавця була широко відома у літературних та наукових колах. 1924 р. С. Смаль-Стоцький був запрошений на засідання Українського історично-філологічного товариства для виголошення доповіді «Про метрику в творах Т. Шевченка» [209].

Як зазначив мовознавець П. Ковалів, літературознавець застосував нову методику вивчення творчості Кобзаря, при цьому «обмежився інтерпретацією лише найважливіших творів Шевченка» («Сучасність», 1966, № 3). Так, на думку С. Смаль-Стоцького, для того, щоби зрозуміти творчість Т. Шевченка, необхідно, аналізуючи конкретні його твори, брати до уваги зв'язки з іншими текстами, написаними у той же період. Цей метод С. Смаль-Стоцький використовував і на лекціях у Чернівецькому університеті, а згодом – і в університетах в екзилі.

Заповненням прогалин у дослідженні творчості Т. Шевченка С. Смаль-Стоцьким сприяло друге видання «Інтерпретацій», яке вийшло друком 1965 р. при сприянні НТШ у США завдяки зібраним коштам відомих науковців, громадських діячів, а також емігрантів (В. Безушко, І. Кедрин-Рудницький, Б. Пашківський, О. Смакула, Р. Смаль-Стоцький, Р. Смик та ін.) На початку видавання «Інтерпретацій» було окреслено конкретні питання, пов'язані з його появою. Насамперед акцентувалася необхідність об'єктивного інформування науковців діаспори про видання С. Смаль-Стоцького. Адже відомо, що «Інтерпретації» мали незначну кількість примірників. Після отримання згоди Р. Смаль-Стоцького, редактора першого видання, керівництво НТШ здійснило перевидання книги.

Як і попереднє, чергове видання вміщувало 13 розвідок С. Смаль-Стоцького. Воно також було споряджене передмовою редактора В. Стецюка та вступним словом Л. Луціва (студент С. Смаль-Стоцького в УВУ (Прага) упродовж 1922–1926 рр.), який, зокрема, писав, що книга дозволить «якнайширшому колу читачів запізнатися з ревіляційними свого часу думками про Шевченкову творчість».

В ідеалі це мало сприяти консолідації його доробку з шевченкознавства у другій половині ХХ ст. Зрозуміло, що радянські літературознавці сприйняли появу «Інтерпретацій» негативно. Щодо проаналізованої поеми «Сон», то дослідник Ю. Іваків зазначив: «Нісенітниця, дуже показова для націоналістичного квазішевенкознавства з його безнадійними спробами “за інтерпретувати” Т. Шевченка» [97] (нібито примітивний рівень аргументації С. Смаль-Стоцького констатував також літературознавець з діаспори Г. Грабович на сторінках видання «Шевченко як міфотворець» (1991).)

У публікації радянського літературознавця Є. Кирилюка «Ідеологічна боротьба навколо творчості Шевченка» щодо появи у зарубіжжі повного видання творів Т. Шевченка в 14 томах (1959–1963) («Радянське літературознавство», 1972, ч. 3) також йдеться про шевченкознавчі статті С. Смаль-Стоцького. Автор вважав еміграційне зібрання творів Т. Шевченка «націоналістичною макулатурою», кожен том якого містив «фальсифікаторську писанину» літературознавчих «зубрів»: С. Смаль-Стоцького, С. Сірополка, Д. Дорошенка, Л. Луціва, О. Лотоцького та ін. Попри означувані закиди автор під криптонімом М. Р. вказав у статті «Новий том збірних творів Шевченка», що статті «фальсифікатора» С. Смаль-Стоцького «незвичайно ясно передають провідну думку тих нелегких поем» («Діло», 1961, ч. 343).

Однак, незважаючи на такі необ’єктивні закиди, на масштабні шевченкознавчі праці С. Смаль-Стоцького було опубліковано низку схвальних рецензій. Зокрема, Д. Лукіяновича («ЗНТШ», 1937, т. 155), який зазначив, що «позитивна, велика вага праці акад. Смаль-Стоцького в тому: він своїми інтерпретаціями й занятим (часто дуже різким) становищем до дотичної літератури вносить коректу до попередніх поглядів і оцінки “Кобзаря”», та Л. Луціва («Збірник на пошану Романа Смаль-Стоцького», 1963, т. 177). Спроба С. Смаль-Стоцького дати власну аргументовану відповідь на актуальні питання шевченкознавства була реалізована через філологічні методи, якими він послуговувався. Виразно помітний популярний виклад та легкий стиль, притаманний С. Смаль-Стоцькому, синтезували широту наукового світогляду та

дискусійність мислення. Автор не шукав підтвердження власних здогадів, а поступово розбирав значення слів, образів, думок поета. При цьому віднайти цю думку допомагало йому зіставлення з текстами інших творів, написаних на таку ж тему. Відзначимо, що його шевченкознавча концепція була схвалена та перейнята багатьма діаспорними й іноземними дослідниками, зокрема А. Андрієвським («Дзвони», 1933, ч. 3), В. Яцуном («Свобода» 1980, ч. 59), С. Козаком («Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze», 2008, № 25/26).

На початку ХХІ ст. світ побачило третє перевидання «Інтерпретацій» С. Смаль-Стоцького. Редактор видання В. Пахаренко вирішив за доцільне залишити вступні слова В. Сімовича та Л. Луціва до першого і другого їх видань відповідно, вмістивши й власне п. н. «Філологічний подвиг». Порівняно з двома першими останнє видання охоплювало 17 розвідок С. Смаль-Стоцького. Увазі читачів представлено такі праці, як: «Діди, батьки і внуки у Шевченка», «Чигирин», «Ще деякі подробиці».

У рамках цього дослідження варто виокремити й пласт літературознавчих видань С. Смаль-Стоцького: «Ідеї Шевченкової творчости» (1914) (аналізуючи головні мотиви творів Т. Шевченка, автор вказував, що «не яканебудь пропаганда зробила Шевченка в українськiм народi великим – самi глибокi iдеї творчости поета-пророка витворили широкий, майже релігійний культ Шевченка»), «Читане Шевченкових поезій» (1914), «Шевченкові поеми» (1922), «Причинки до зрозуміння Шевченкових поем» (1929) (простежено критичний відгук Л. Луціва, вміщений у «Літературно-Науковому Вістнику» (1930, т. 101), «Концепція Шевченкової поеми “Сон” і її мистецьке переведення» (1934).

У 1914 р. накладом автора вийшло друком видання «Діди, батьки і внуки у Шевченка», яке С. Єфремов назвав «панегіричною балаканиною». На його думку, С. Смаль-Стоцький прагнув визначити історичну концепцію творів Т. Шевченка «так незручно й такими білими нитками пошивав, що може викликати саме непорозуміння». Критик не вважав за потрібне платити 50 копійок за 15 сторінок такої плутаної «нісенітниці», бо як матеріал ювілейного курйозу для виголошення промови ще прийнятний, однак друкувати – «тільки даремно папір переводити».

Позиція С. Єфремова однозначна: хто прагнутиме знайти відповідь у брошурі, ким же були діди і батьки у Т. Шевченка, «той згорне її з обуренням».

С. Смаль-Стоцький, окрім інтерпретації творів Т. Шевченка, займався й дослідженням ритміки його поем. Так, 1925 р. у Державній друкарні (Прага) вийшло у світ видання «Ритмика Шевченкової поезії» коштом та при сприянні Українського історично-філологічного товариства у Празі. На підставі емпіричних досліджень С. Смаль-Стоцький представив дослідження ритміки творів Кобзаря, яке досі не публікував і з яким були ознайомлені лише його учні (проте відомо, що 1914 р. на шпальтах часопису «Наша Школа» було опубліковано його розвідку «Читанє Шевченкових поезій» (1914, зш. 2/3), яка присвячена означеній темі). 1935 р. К. Чехович надрукував відгук на вказану працю С. Смаль-Стоцького у журналі «Дзвони» (1935, ч. 2/3, 5).

Завдяки фінансовій підтримці громадсько-культурного діяча Є. Вирового, як писав відомий публіцист та громадський діяч В. Маруняк, світ побачила праця С. Смаль-Стоцького «Шевченко – співець самостійної України», що ввійшла до збірки «Інтерпретації» («Збірник на пошану проф. д-ра Володимира Янева», 1983). Автор наголошував на необхідності формування майбутнього державного устрою України на підставі такої моделі правління, як республіка, яку повинен був очолити президент, але з огляду на українську історичну традицію це мав бути гетьман. Однак, на думку С. Смаль-Стоцького, спочатку «злука України з Московщиною мусить розвалитися, щоб Україна дісталася на волю». Поява видання отримала певний громадський резонанс, особливо швидко відреагували львівські часописи. Так, «Діло» опублікувало рекламне повідомлення про нове видання С. Смаль-Стоцького (1930, ч. 149), «Літературно-Науковий Вістник» – рецензію автора під криптонімом А. Дв-кий (1929, т. 100).

Суспільний запит щодо франкознавчих студій зумовив написання у 1913 р. С. Смаль-Стоцьким «Характеристики літературної діяльності Івана Франка», яку він надрукував власним коштом. Вкажемо, що того ж року відзначалося 40-річчя літературної діяльності видатного українця, і саме видання С. Смаль-Стоцького вважається однією із перших праць, у яких її проаналізовано.

Автор вдався до хронологізації викладу, системного аналізу, лаконічної форми, що зумовило певний пріоритет серед низки франкознавчих розвідок. С. Смаль-Стоцький охарактеризував творчість І. Франка, в якій були сфокусовані політичні, економічні, культурні питання краю. Представлені ідеї І. Франка він цитував рядками з відомих його творів, у яких вони демонстративно проявилися: «О. О.» (1881), «І говорила друга: Я ненависть» (1889), «Похорон» (1899), «Мойсей» (1904) та ін. С. Смаль-Стоцький детально охарактеризував становлення І. Франка як літератора, який у «кожде свої слово вкладав якусь ціль, якусь тенденцію». Упродовж сорока років, за його словами, І. Франко відзначався як поет, прозаїк, критик, публіцист, науковець, філософ, педагог, що працював майже в усіх царинах громадсько-культурного життя. С. Смаль-Стоцький висновковував, що тогочасна українська літературна мова – це мова творів визначного письменника.

У цьому контексті варто зазначити появу рецензій на «Характеристику літературної діяльності Івана Франка». Зокрема, невстановленого автора в журналі «Українська Хата» (1913, ч. 7) та М. Марковського в «Книгарі» (1919, ч. 18), який заявив, що «брошура д-ра Смаль-Стоцького про Франка не дає нічого нового про діяльність цього видатного письменника не тільки Галичини, але і всієї України». Однак, незважаючи на такі висновки рецензента, матеріал видання С. Смаль-Стоцького чітко змальовував літературну постать Каменяра в українській культурі, який «зевропеїзував нашу літературу», адже своїми творами, зокрема перекладами, збагатив європейську письменницьку спадщину.

У 1899 р. побачило світ видання С. Смаль-Стоцького «Буковинська Русь» (коштом газети «Буковина»). Концепція написання «культурно-історичного образка» була задумана ним ще 1886 р., коли готував промову, присвячену 25-й річниці літературної діяльності Ю. Федьковича («Діло», 1886, ч. 76, 77; «Школьна Часопись», 1886, ч. 13/14). Однак, за словами В. Сімовича, «синтезу народної української праці на Буковині від віків» [310] був змушений відкласти через збірник матеріалів, над яким працював як упорядник, – «Nationale und Kirchliche Bestrebungen der Rumänen in der Bukowine 1848–1865 (Von Biscof Hakmann in Einem Sendschreiber Dargestellt)». Натомість ще 1897 р. на шпальтах газети

«Буковина» було опубліковано кілька розділів майбутнього видання. До цієї культурної тематики варто віднести видання С. Смаль-Стоцького «Наука рускої мови в школах середних на Буковині» (Чернівці, 1894). У цьому матеріалі С. Смаль-Стоцький наголошував на важливості культурно-світнього розвитку громадськості та запропонував вирішення низки спірних питань, особливо конфлікту на мовному ґрунті.

Праця С. Смаль-Стоцького «Буковинська Русь» не залишилася поза увагою громадськості. Заслужують на увагу відгуки В. Сімовича («Молода Україна», 1900, ч. 3) та І. Франка («Літературно-Науковий Вістник», 1900, т. 9). Зокрема, останній вказав, що «праця проф. Стоцького писана живо, гарячо; він оглядає історію справи, до якої прилип усією душею, справи любої і дорогої йому». У цьому контексті варто зазначити, що І. Франко, високо оцінивши роботу С. Смаль-Стоцького з унікальними архівними джерелами, окреслив концепцію праці: «В тій книжці мусимо повитати перший систематичний і на основі документального огляду зроблений огляд історії, просвітнього, літературного і національно-політичного руху буковинської Русі».

Зауважимо, що І. Франко вказав на подання хибних даних щодо року появи видання: на титульному аркуші книги було зазначено 1897 р., проте «Буковинська Русь» вийшла друком на початку 1900 р. Критик стверджував, що автор найбільше уваги приділив історичній темі та розвитку шкільництва, обминувши дослідження економічної та громадської сфер, а також не висвітлив всебічно тогочасний літературний процес та недостатньо вповні подав історію українських періодичних органів краю. Однак попри усі вказані зауваги І. Франко зазначив, що С. Смаль-Стоцький «при тім оком об'єктивного вченого з поза деталей і особистих інтересів уміє добачувати все одно, головне: елементарний зріст сили, освіти і свідомости руського народа». На думку І. Франка, саме С. Смаль-Стоцьким уперше було здійснено систематичний огляд суспільно-культурного та політичного руху на Буковині.

Рецензія «Буковинська і галицка Русь» була надрукована 1900 р. у газеті «Буковина» (1900, ч. 71–73, 74). Нами встановлено, що автор, який використав

криптонім М. для підпису публікації, був ніхто інший, як О. Маковей. Відзначимо, що він схвально відгукнувся про працю «Буковинська Русь», зазначивши лише, що С. Смаль-Стоцький не охарактеризував останніх п'ятнадцять років діяльності культурно-освітніх товариств, пояснивши це тим, що «мусів би писати також про себе, а оно якось ніяково». О. Маковей, запевнивши у цінності, знову ж таки, т. зв. «святого письма для буковинських русинів» для буковинців, головне завдання якого – здійснити спробу вивчення історії Буковини, необ'єктивно трактованої румунами на свою користь.

Попри схвальні відгуки необхідно виокремити думку О. Маковея, викладену ним у листі до В. Гнатюка вже після відомої суперечки зі С. Смаль-Стоцьким (1906 р. через опубліковані критичні відгуки О. Маковея стосовно редакційно-видавничої та суспільно-політичної діяльності С. Смаль-Стоцького на шпальтах часописів, що дійшло до кількарізних судових засідань): автор «Буковинської Русі» у виданні використав відомості з протоколу товариства «Руська Бесіда» – «і се мала бути жива річ! Кістяк без мяса – тай годі» [144]. О. Маковей наголошував на детальному переписуванні С. Смаль-Стоцьким відомостей з документів без зазначення додаткової характеристики фактів.

Зазначимо, що це дослідження як унікальне джерело культурно-історичних відомостей про Буковину складається із тринадцяти розділів, для написання яких автор детально ідентифікував, систематизував та простудіював значний пласт документального матеріалу. У результаті – висвітлено розвиток культурно-освітнього та громадсько-політичного життя буковинців. У «Слові на закінчене» С. Смаль-Стоцький зазначив, що майбутнім буковинознавцям ще необхідно «вишукати, роздобути, зібрати, перестудіювати» масив відомостей стосовно формування та розвитку української літератури в краю від 60-х р. XIX ст., а також чітко представити та охарактеризувати діяльність новітніх провідних освітніх товариств Буковини.

У перспективі С. Смаль-Стоцький прагнув доповнити контекстуалізацію історії культурної та суспільної дійсності буковинців, адже зупинився на висвітленні подій з діяльності товариства «Руська Бесіда», однак через певні

обставини він так і не закінчив працю. Зазначимо, що О. Маковей деякий час був зацікавлений написанням праці такої ж тематики. Продовженням праці С. Смаль-Стоцького об'єктивно можна вважати дослідження «Відродження Буковини» О. Поповича, яке вийшло друком 1933 р. Анонімний автор рецензії на це видання був переконаний, що воно стало «добрим» закінченням «Буковинської Русі» («Час», 1933, ч. 223).

Серед масиву видань варто виокремити й проаналізувати мемуаристику С. Смаль-Стоцького. Вважаємо, що особливої уваги заслуговують його спогади п. н. «Немолів», що вийшли друком окремим виданням 1933 р. та були перевдані 2013 р. при сприянні українського письменника, пресознавця В. Габора. Вкажемо, що раніше мемуарист також звертався до автобіографічного жанру, зокрема у публікаціях: «Федір Гартнер» (1925), «И. Онышкевича Руска Библиотека (1877–1927)» (1927), «Як будився зі сну український народ на Буковині» (1928; 1933), «Бодуен де Куртене як лінгвіст і чоловік» (1930), «Грудка землі на могилу О. Поповича» (1930), «На вічну пам'ять Стефаникові» (1937), які наповнені цінним фактичним матеріалом. Ці тексти відрізняються від інших його публікацій тим, що перш за все вони написані в художньому стилі, без жодної науковості, їм також властивий т. зв. хронологічний метраж. Манері письма С. Смаль-Стоцького притаманні своєрідне спільне роздумування разом із читачами, повторюваність фактів для надання їм більшої вартості. Важливо, що весь матеріал базований на особистих спостереженнях та переживаннях.

Чільне місце на шпальтах українських часописів відводилося рецензіям на видання «Немолів». Зокрема, відгуком невідомого автора («Вістник», 1933, кн. 10), С. Сірополка («Час», 1934, ч. 1516), Л. Луціва («Вістник», 1934, кн. 3), який, висновковуючи, відзначив, що спогади допоможуть пізнати, «як росла і формувалася наша національна інтелігенція кінця ХІХ і початків ХХ в.».

Зазначене видання С. Смаль-Стоцького є важливим джерелом для моделювання образу тогочасної особистості – національно свідомого українця. Важко не погодитись із висловом Л. Цегельського, який стверджував, що «спогади – це не історія; це тільки матеріали для історика» [330]. І саме цим

кластером матеріалів дослідники заповнюють «білі плями» нашої історії, які так ретельно творила радянська ідеологія.

Погляди С. Смаль-Стоцького на розвиток економіки представлені у виданнях: «Бесіда посла дра Стефана Смаля-Стоцького, виголошена при бюджетовій дебаті на засіданню сойму буковинського дня 29 вересня 1892» (Чернівці, 1892); «Порадник, як закладати каси позичкові і щадничі (райфайзенські) для руских громад на науку» (Чернівці, 1900); «Вступайте в члени до хліборобського товариства “Руска Рада” в Чернівцях» (Чернівці, 1909). Зокрема, з огляду на важливість фактажу останньої брошури автор акцентував увагу читачів на завданнях, причинах заснування, окреслював головні засади роботи. Він популяризував діяльність буковинських економічних організацій, звернувшись до «усіх руских хліборобів, аби приступили до “Рускої Ради”» (керівництво товариства доручило С. Смаль-Стоцькому підготувати видання до друку). Автор повідомляв про створення кас, членами яких стали 20 тисяч буковинців: «...бо єдність і згода і добре порозуміне межі нами хліборобами дасть нам велику силу», а «політика не є нічого иньшого, як докладно знати свої потреби, уміти добре їх висказати і уміти показати спосіб, як тоті потреби заспокоїти тай мати силу свої жаданя в державі, в краю і в громаді переперти».

Необхідно відзначити видання С. Смаль-Стоцького політичної тематики, як-от: «В чім наша сила» (Чернівці, 1893); «Громада, або Який лад і порядок має бути в громаді, які права має громада громадянин, старшина і рада громадска, як вибираєся раду громадску і старшину, для руских громад на науку» (Чернівці, 1900); «Моя політика» (Чернівці, 1913). У цих виданнях автор здійснював комплексне обґрунтування та переосмислював тодішній просторовий вимір вітчизняної політики. Трансформаційні аспекти у веденні «політичного менеджменту», зокрема в буковинському краї, часто зводилися до антагонізму між провідними діячами, відповідно формувались антиелітні настрої широкого загалу.

Громадський діяч, публіцист М. Шаповал у рецензії на працю «Моя політика» у часописі «Українська Хата» представив стратегію міжособної боротьби С. Смаль-Стоцького та М. Василька, зокрема під час банкрутства «Селянської Каси», –

«цікавий документ національного банкрутства, що червоною ниткою проходить через усю історію України» (1913, ч. 10). За словами С. Смаль-Стоцького, неправдиві свідчення М. Василька з метою компрометації його особи доправили до розбрату між народовцями. Поведінку політика-опонента він охарактеризував як готовність «стати на чолі Буковини і взяти в свої руки справу роздавання посад своїм лакеям і заможним лихварям, у яких він сидить в руках досить міцно». Однак М. Шаповал простежив й певну латентність у наведених фактах С. Смаль-Стоцького, зазначивши: «...піднімає не всю завісу над Буковиною».

Видавничі проекти С. Смаль-Стоцького, для яких характерне змістово-тематичне наповнення інформаційного характеру, були спрямовані перш за все на формування громадської думки щодо об'єктивного висвітлення культурно-освітньої, історичної, суспільно-політичної ділянок життя українців. З метою інформування чеської суспільності та популяризації праць С. Смаль-Стоцького про українську державність, зокрема у культурному та історичному аспектах, було випущено близько 20 науково-популярних видань відомих українських діячів у серії «Poznejme Ukrajinu» [«Пізнаймо Україну»]. Ініціаторами створення цієї серії виступили відомі українські вчені-емігранти, які були підтримані Дипломатичною місією УНР у Празі.

Так, 20 лютого 1926 р. у листі до товариства «Просвіта» С. Смаль-Стоцький повідомляв, що, будучи на посаді посла ЗУНР в Чехословаччині від 19 грудня 1918 р. до 9 вересня 1921 р. у Празі, видав друком дві брошури чеською та французькою мовами [200]. Зокрема: «Vyshlidky prave vzajemnosti Ceskoslovenska a Ukrajinu» [«Вигляди прав взаємності чехословацького і українського народів»] (1919), а також «Lvov, srdce západny Ukrajinu» та «Lemberg (Leopol) coeur de l'Ukraine occidentale» [«Львів – серце Західної України»] (1919). В останній брошурі він розвінчував хибне переконання поляків щодо належності Львова, а також висвітлював події Української революції 1917–1921 рр. та її значення для українців, зокрема населення Львова, оскільки боротьба уможливила українцям певне просування у змаганні за незалежність. І це відбулося попри те, що століттями перебуваючи під пануванням австрійців, поляків, росіян та через

ведення ними політики притуплення національного духу в свідомості народу, таки було схвально прийнято ініціативу формування української держави.

Уточнюючи концептуально-інтелектуальні критерії видавничої діяльності С. Смаль-Стоцького, констатуємо його професіоналізм та відданість національній ідеї, що сприяли подальшому успішному функціонуванню цієї справи. Упродовж 1877–1937 рр. він реалізував 54 книжкові проекти. У контенті його книг та брошур за цільовим призначенням виокремлюємо наукові, науково-популярні, навчальні, громадсько-політичні видання. Вважаємо, що для ознайомлення широкого загалу з значним та цінним видавничим доробком усе ж залишається сьогодні актуальним питання його перевидання.

3.3. Редакторська практика

Рушійним чинником становлення та розвитку української преси на Буковині було створення українських громадських структур – товариств, організацій, що надавали, крім фінансової підтримки, ще й кадри, яких готували для редакційної діяльності. А вже до 1885 р. лише москвофільська преса могла вільно почуватися на буковинському медіаринку, оскільки фінансування її діяльності йшло з Російської імперії. Не останню роль у заснуванні низки пресодруків сприяло й те, що права українців Буковини обстоювали не лише культурні інституції, а й політики. Інформація стосовно захисту прав українства депутатами (М. Василько, Є. Пігуляк, С. Смаль-Стоцький) Буковинського крайового сейму, згодом – послами (А. Лукашевич, І. Семака, знову ж таки, С. Смаль-Стоцький, М. Спинул) Австрійського парламенту повинна була оперативно доходити до широкого загалу саме через пресу.

Репрезентація редакторської діяльності С. Смаль-Стоцького допомогла йому проявити організаційні здібності, що сприяло значному успіху періодичних видань, до заснування та функціонування яких він був причетний. Серед них: «Буковина», «Зерна», «Руска Рада», «Руска Школа», «Україна», «Хлібороб». Аналіз цього аспекту діяльності С. Смаль-Стоцького необхідно розпочати з

провідного пресового органу краю – газети «Буковина», заснованої у час відображення плекання національної ідеї.

1885 р. представники буковинської інтелігенції приступили до роботи над випуском газети «Буковина», яка виконувала провідні завдання преси – формувала і виражала суспільну думку, поширювала інформацію про події, висвітлювала питання громадського життя, була одним із основних засобів ідеологічного впливу на широкий загал [51]. Проекту видавання газети передувала поява у 1880-х рр. у краї українських товариств, зокрема «Руської Бесіди», які сприяли формуванню національної ідеї серед широкого загалу.

Власне, 12 вересня 1884 р. на зібранні членів цього товариства було прийнято рішення стосовно необхідності заснування періодичного органу. І «при активній праці Ст. Смаль-Стоцького та Ом. Поповича появляється перший орган української думки п. н. “Буковина”» [81]. Як повідомляла «Батьківщина», новозаснована газета була потрібна для інформування громадськості про справи суто буковинські, оскільки галицькі та інші регіональні часописи не могли відображати оперативну тогочасну дійсність краю (1885, ч. 4).

Перше число газети вийшло за відсутності С. Смаль-Стоцького – саме у той час він викладав у Віденському університеті. Появу видання він трактував як один із головних чинників у справі успішного вирішення українського питання. Тому зрозуміло, що перший випуск газети «Буковина» він зустрів у такий спосіб, що «цілував його, як щось таке, що від нього серце віщувало кращу долю народови» («Ювілейний Календар товариства “Просвіта” на рік 1928», 1927). Однак не всі так радо сприйняли вихід у світ «Буковини». Для прикладу, румунські священники лякали читачів «Божою карою», правоохоронці здійснювали обшуки та вилучали з домівок газети, а у 1888 р. публікація «Що діють наші братя» спричинила конфіскацію державними органами накладу газети (ч. 20).

На початку 1885 р. пріоритетом редакції газети визначалася культурно-просвітня тематика, тож суспільно-політична не була настільки яскраво виражена, як у наступних річниках, зокрема наприкінці 1880-х – на початку 1890-х рр. (зокрема, коли послом до Буковинського крайового сейму було вперше обрано

русина). Крім того, зазначимо, що до 1888 р. «Буковина» виходила етимологічним правописом, проте, дбаючи про чистоту мови та шануючи народні традиції, редакція згодом вирішила використовувати фонетичний правопис (ч. 18).

Упродовж 1885–1887 рр. редактором газети був Ю. Федькович – відомий письменник, громадський діяч. Однак із листа С. Смаль-Стоцького до М. Драгоманова відомо, що «Федькович до “Буковини” не мішався, а адміністрували її люди, що попри свої урядові заняття мали на стільки часу, що ледве сяк-так діло ішло» [183]. Співредакторами видання були С. Смаль-Стоцький та О. Попович. Варто зазначити, що попри часті зміни очільників редакції газета «Буковина» стала доволі популярною серед буковинців, зокрема, її підтримали 340 передплатників.

1888 р. С. Смаль-Стоцький у листі до М. Драгоманова писав, що «вже маєм чоловіка, що нею добре займе ся», оскільки з 1887 р. редакцію газети очолив галичанин П. Кирчів [183]. Проте С. Смаль-Стоцький й надалі був відповідальний за її вихід. Хоча функціонувала редакційна колегія та відбувалися часті збори працівників для обговорення питань удосконалення роботи, він продовжував робити коректуру, відповідати за кошторис, будучи т. зв. фінансовим агентом. Частково ці обов'язки С. Смаль-Стоцький виконував до того часу, доки у 1895 р. він не запропонував співпрацю О. Маковою щодо очолення ним редакції газети. [200]. До слова, його заангажованість «Буковиною» коментували опоненти – москвофіли. Зокрема, на шпальтах «Буковинскіх Вѣдомостей» було опубліковано статтю «Рускій языкъ в буковинскихъ школах», в якій йшлося про те, що, крім посольської діяльності, очолювання «новоерской клики», він був головним редактором та адміністратором «Буковини» (1895, ч. 32).

Принагідно зазначимо, що черговим виявом його редакторських зацікавлень був літературно-науковий додаток до «Буковини» п. н. «Зерна». Світ побачили лише два випуски (1887; 1888), підготовлені етимологічним і фонетичним правописами відповідно. Пресодрук містив твори С. Воробкевича, І. Мартиновича, О. Олексювського, Ю. Федьковича, Є. Ярошинської. У другому

випуску редактор запросив до співпраці Б. Грінченка, П. Кирчіва, О. Мурашка, В. Самійленка, І. Франка та інших відомих осіб.

На обкладинці додатків С. Смаль-Стоцький умістив епіграф «Учіте ся, брати мої...», використавши рядок із вірша Т. Шевченка. Ним він певною мірою пояснив головне завдання «Зерен» – художні твори на їх шпальтах сприяли популяризації українського літературного продукту. Редактор видання передав випускам власну ментальність, не менш вагомим чинником виступали інформативна насиченість текстів, фаховий рівень при обранні формату, шрифтів, ілюстрацій. Працюючи над змістом, С. Смаль-Стоцький прагнув донести до читача основну ідею, закладену у кожному випуску, – реформаторський фактор у формуванні національного світогляду українців.

Повертаючись до «Буковини», зазначимо, що 1889 р. на зборах «Руської Бесіди» С. Смаль-Стоцький виступив із заявою, що «сміло боронит» і заступається за права руського народу («Буковина», 1889, ч. 6). Такий виступ був зумовлений різного роду закидами на його адресу, що редакція опікуваної ним газети часто вдавалася до критики діяльності українських товариств та їх членів. У статті «Від видавництва» зазначалося, що «й на дальше не перестанемо пятнувати всіх ворогів душевного і тілесного добра нашого народу, як слід» («Буковина», 1889, ч. 13). Одним із головних принципів роботи редакції визначалося ігнорування приналежності громадських діячів до того чи іншого українського товариства, а часом й до редакцій часописів, якщо критиковані особи не працювали свідомо над втіленням у життя засад формування і плекання національної ідеї.

1894 р. керманічі «Буковини» вирішили змінити формальні особливості газети, головню через конкуренцію з боку москвофільських пресових органів. (Адже назви, періодичність, тираж часописів народовців суттєво поступалися москвофільським пресодрукам. Окрім того, опоненти заповнювали пресовий ринок виданнями, реалізуючи свою продукцію серед буковинської читацької аудиторії досить часто безкоштовно, оскільки були забезпечені фінансово Російською імперією.) Зокрема, йшлося про зміну назви, періодичність виходу, збільшення накладів та ін. Перш за все С. Смаль-Стоцький не мав змоги

самостійно готувати видання до випуску два рази на тиждень, тому виникла необхідність ввести у штат редакції фахівця, який би працював на постійній основі. Для оплати праці редактора було необхідно 800–1000 гульденів, також 500–1000 потребувалося додатково на функціонування друкарні [164]. Буковинським народовцям надзвичайно залежало на організації та популяризації своєї діяльності мати власний періодичний орган, яким планувала стати оновлена «Буковина». Однак, оскільки газету передплачувало менше 500 осіб, у неї потрібно було вкладати кошти, тож С. Смаль-Стоцький неодноразово звертався до О. Барвінського із проханням надати фінансову допомогу.

Так, на початку 1895 р. було організовано комітет із «ширих патріотів» на теренах Буковини та Галичини, що одногосно схвалив частішу періодичність виходу газети, про що С. Смаль-Стоцький інформував О. Барвінського у письмовій формі [179]. Однак з ухвалою нової назви виникли дебати, оскільки серед присутніх не було одностайності та не сформовано чіткої позиції щодо вибору з-поміж таких назв, як: «Єдність», «Надія», «Народний Голос» чи «Руска Газета» (дві останні були рекомендовані редакцією галицької газети «Правда»). «Тепер страх сушу голову над тим, як би то найліпше видати з тою газетою», – писав неофіційний редактор, тож змушений був звернутися до крайового президента Буковини Л. Гюсса за підтримкою. Президент запропонував зберегти попередню назву газети, позаяк, на його думку, зміна назви періодичного органу з одинадцятирічною історією існування призвела б до звинувачення громадськості у формуванні нового ідейного спрямування газети. (С. Смаль-Стоцький чомусь прагнув приховати від О. Барвінського його співпрацю з Л. Гюссом і переконував галичанина у тому, що ідея залишити без змін назву «Буковина» належала саме редакційному комітету [174]).)

У публікації «Нащо ми розширяєм “Буковину”» було обґрунтовано необхідність видавати газету у новому форматі. Від 1895 р. вона як «національно-руська» почала виходила у світ чотири рази на тиждень, а від 1896 р. повинна була стати тижневиком (1895, ч. 11). У статті зазначалося, що відтепер на шпальтах «Буковини» вміщуватиметься інформація про загальні українські справи, а не

лише буковинські. На прохання і за рекомендацією С. Смаль-Стоцького було призначено нового редактора – галичанина О. Маковея, який почав редагувати газету з 1 квітня (ч. 13): «Аби-ж вона могла уміло сповнити своє завдане, то комітет редакційний приєднав для ведення редакції “Буковини” чоловіка, що дав ся пізнати нашій суспільности своїми літературними і публицистичними працями з найліпшого боку». З успішним початком нової «Буковини» С. Смаль-Стоцький продовжував співпрацювати з газетою як редактор та видавець («Умліваю з тяжкої праці при “Буковині”» [177]).

У середині 1890-х р. С. Смаль-Стоцький, ознайомившись із публицистичними статтями О. Маковея, ще задовго до очолювання ним редакції буковинської газети, розпочав з ним активне листування. Він цінував літературний талант О. Маковея, тож 10 січня 1895 р. звернувся до письменника за допомогою не так редакторською, як письменницькою, зокрема з проханням написати фейлетон для першого числа «Буковини» [186]. До слова, якщо на початках їхньої співпраці С. Смаль-Стоцький ще платив О. Маковею за надруковані в газеті «фейлетони», то згодом заявив, що додаткової плати за тексти авторства О. Маковея не надаватиме, оскільки редактор отримував заробітну плату. (Пізніше С. Смаль-Стоцький звинувачуватиме О. Маковея, що той, редагуючи газету, не публікував своїх творів. Проте відомо, що його перу належать розвідки про С. Воробкевича, Т. Галіпа, Ю. Федьковича, а також низка художніх творів, опубліковані в «Буковині».) Окрім того, С. Смаль-Стоцький листовно просив О. Маковея надіслати прізвища галичан, охочих передплатити газету. Згодом із аналогічним проханням він звертався і до О. Барвінського, аби отримати адреси «польських панів», яким можна було «Буковину» «післати на показ», а згодом, на думку редактора, вони оформили б передплату [159].

19 березня 1895 р. С. Смаль-Стоцький у кореспонденційній картці писав до О. Маковея, щоб на початку наступного місяця він приїхав до Чернівців, та зазначив: «Взагалі вдумуйте ся тепер в ролю редактора і т. д.» [189]. Між ними вже існувала домовленість про заробітну плату редактора у розмірі 150 гульденів. «Рахую цілий перегляд коштів на ново і вижу як серед білого дня ясно, що накопи

небуде 500 передплатників, в такім разі треба буде мені з власної кишені платити». Він роз'яснив О. Маковою свою позицію: «Я є властителем газети, я Вам маю платити, зо мною Ви будете в тісних зносинах редакторских і т. д., бо я за все відповідаю» [190].

О. Маковей вирішив укласти контракт із видавцем газети, в якому зазначив основні вимоги та певною мірою сформував обов'язки двох сторін у процесі співпраці. Реакція С. Смаль-Стоцького була досить гострою: «На мене Ваше письмо і Ваша “угода” робить враження, що Ви заздальгідь підозрюєте мене, буцімто я, капіталіст і т. д., годен бідного журналіста експлуатувати» [192]. І все ж таки він погодився переглянути контракт при особистій зустрічі: «Зроблю тут угоду, якої Ви хочете», до того ж певні пункти потребували обговорення.

Головний редактор обговорював із С. Смаль-Стоцьким питання потреби помічника. З цього приводу він залишив прийняття вибору за О. Маковеем, зазначивши, що «помічника Ви собі сами вибираєте (се для того, аби з тої причини, якби я Вам “накидав” якого Вам нелюбого помічника, не прийшло межі Вами а мною до суперечки)» [192]. Однак С. Смаль-Стоцький таки надав певні рекомендації, зокрема, запропонував кандидатури доброго знавця української мови, але «нарваного» Т. Галіпа і досконало обізнаного з редакторською справою, при цьому менш грамотного С. Кравчука. Вибір залишався за О. Маковеем, який обрав помічником Т. Галіпа (з місячною зарплатою 30 гульденів). (До слова, згодом С. Кравчук звернувся до О. Барвінського, аби той посприяв йому отримати посаду в редакціях львівських газет «Руслан» та «Правда» [143].)

С. Смаль-Стоцький одночасно із формуванням нового образу газети «Буковина» приділяв увагу і створенню до неї «політичного і забавного», на думку О. Барвінського, популярного додатка, який у перспективі повинен був конкурувати з москвофільськими часописами «Русское Слово», «Батьківщина» та ін. О. Маковей запропонував назву «Неділя» та напрям видання – літературний додаток з більш узагальненим змістом для інтелігенції [156]. Очевидно, що для С. Смаль-Стоцького підготовка випуску «Неділі», яку він доручив редактору, була

не до кінця зрозумілою, тож у листі до О. Барвінського він зазначив: «...я маю доси ще ясного поняття, що оно має бути».

Після вирішення усіх питань 1895 р. вийшов друком ілюстрований додаток до «Буковини» за редакцією О. Маковея п. н. «Неділя». У першому числі було вміщено редакційне повідомлення, в якому йшлося про те, що матеріал додатка повинен сприяти тому, щоб «освічені і маловчені люди дечого навчилися» (ч. 1). Помітне місце у часописі займали художні твори авторства Т. Галіпа, О. Кобилянської, М. Кордуби, В. Лозинського, О. Маковея та ін.

Співпраця С. Смаль-Стоцького та О. Маковея у підсумку була доволі плідною. За словами М. Коцюбинського, «Буковина» стала більш цікавою та вартіснішою газетою за редакції О. Маковея («Твори», 1979, т. 3). Як бачимо, С. Смаль-Стоцький заручився його підтримкою для того, щоб успішно реалізувати один із своїх планів – надати газеті статусу національного періодичного органу [183]. Безперечно, тандем редакторів сприяв піднесенню популярності «Буковини» до рівня всеукраїнського пресодруку.

Варто зазначити, що цій співпраці була притаманна специфічна схема «наставник–підлеглий». Яскравим прикладом, що підтверджує цю думку, слугує публікація статті В. Коцовського «Наші рутенські радикали» на шпальтах «Буковини» (1896, ч. 202), яку допустив до друку О. Маковей, а згодом виправдовував своє рішення. Редактор виконував вказівки С. Смаль-Стоцького, зокрема, не коригував текст, залишив назву публікації, запропоновану автором, та поділив її на три частини. 27 жовтня 1896 р. О. Маковей у листі до І. Франка писав: «І в тім вся біда, що евентуально під таким мушу давати свій підпис... А прикро мені було і я сварився з опікунами вже тоді, коли поміщував тих “Рутенських радикалів”» [148]. Подібно він роз’яснював свої дії В. Щурату, зазначивши, що всіляко намагався перешкодити публікації критичної статті. Та все ж, зі свого боку, І. Франко у рубриці «Критика і бібліографія» в часописі «Жите і Слово» подав статтю, де, зокрема, звинуватив О. Маковея у наданні дозволу на розміщення «підлої» публікації на шпальтах одного з провідних пресових органів краю (1896, кн. 4). З огляду на те, що газета не належала

О. Маковою, він, часто не схвалюючи публікацію тієї чи іншої статті, не міг чинити опору видавцю «Буковини».

1897 р., після двох років співпраці із газетою «Буковина», О. Маковей отримав пропозицію від І. Франка та М. Павлика очолити редакцію львівського часопису «Літературно-Науковий Вістник», на яку він радо пристав. Одним із чинників переходу в іншу редакцію було несправедливе ставлення до редактора з боку видавців, особливо у фінансовому питанні. Однак, незважаючи на певні непорозуміння між очільним та головним редакторами, 28 листопада 1897 р. С. Смаль-Стоцький організував урочисте прощання з О. Маковеєм у чернівецькому «Народному Домі», на яке він запрошував громадськість повідомленням у «Буковині» (1897, ч. 255). Окрім того, вже після рішення О. Маковея залишити редакцію «Буковини» неодноразово на шпальтах газети були опубліковані інформаційні повідомлення, позитивно наснажені, про його подальші редакторські досягнення та письменницькі здобутки (1898, ч. 67). Тобто відносини між колишнім редактором та адміністрацією «Буковини» певний час були доволі приязними.

Проте у літографічному відбитку рукопису листа п. н. «Відповідь моїм приятелям» О. Маковей зазначив, що буковинські колеги негативно сприйняли звістку зміни ним редакції: «Тільки я покинув “Буковину”, зараз мені кілька разів заспівали “вічная пам’ять”» [221]. О. Маковей акцентував увагу на тому, що жоден із керівників газети (С. Смаль-Стоцький, О. Попович) не прийняв обов’язків редактора, натомість звинуватили його у прийнятті рішення покинути «Буковину».

На місце О. Маковея було обрано В. Щурата, знову ж таки галичанина (позаяк кандидатуру В. Щурата ще не було офіційно погоджено, тимчасово редакцією газети опікувалися І. Хромовський, згодом І. Созанський). Перш за все С. Смаль-Стоцький прагнув встановити контроль («цензуру») над діяльністю В. Щурата, особливо після того випадку, коли той опублікував на шпальтах газети «зухвалу, простацьку, ба і глупу» критичну замітку з приводу статті О. Барвінського [155]. О. Маковей категорично виступив проти такої заміни на посаді редактора. Проте у С. Смаль-

Стоцького не було інших варіантів, тож йому залишалось одне: «В кожному разі буде ся уважати з “Буковиною”, аби не було дурниць».

8 листопада 1897 р. адміністрація «Буковини» одноголосно підтримала кандидатуру В. Щурата як нового головного редактора, очолити редакційну колегію той мав 1 грудня. Планувався триразовий вихід газети на тиждень, притому В. Щурат повинен був працювати без помічника, оскільки час від часу отримував редакторську допомогу від С. Смаль-Стоцького та О. Поповича. Проте існував інший варіант. У листі до невідомого адресата С. Смаль-Стоцький поділився планами О. Маковея щодо подальшої співпраці з газетою. Зокрема, керівництво «Буковини» мало обрати редактором С. Кравчука, «а він (О. Маковей. – М. П.) зі Львова буде нам писати – за гроші! – і буде при тім заробляти так, що вийшов би на своїм» [194]. Однак ця ідея не була реалізована, і, як бачимо, В. Щурат обійняв посаду редактора.

Невдовзі С. Смаль-Стоцький простежив різницю між добре знаним редактором «репильки» (саме так редакція газети «Діло» називала «Буковину») О. Маковеем і «незалежним» редактором «Літературно-Наукового Вістника», «воля якого була спутана», до того ж із втраченим письменницьким стилем (подібної думки дотримувався й відомий український політичний діяч, публіцист М. Міхновський) [188]. Він уважав, що публіцистика не давала розвиватися письменницькому талантові О. Маковея, прикладом чого було останнє опубліковане оповідання «Модний плуг». Однак, незважаючи на такого роду закиди, ще не один твір О. Маковея був надрукований на шпальтах «Буковини» (1898, ч. 64–66), що цікаво, як згодом обурювався автор, без його відома.

Гостроту відносин між С. Смаль-Стоцьким та О. Маковеем зумовила й опублікована останнім на шпальтах київської газети «Громадська Думка» стаття «Листи з Буковини» (1906, ч. 26). О. Маковей піддав критиці діяльність української інтелігенції щодо обстоювання прав народу в освітянській, культурній, релігійній ділянках. Особливо він наголошував на бездіяльності політиків, оскільки «послами ставали люди, назначені згори урядом».

(Відзначимо, що через появу статті «Листи з Буковини» О. Маковей було виключено з товариства «Руська Бесіда» («Буковина», 1906, ч. 59).)

За словами С. Смаль-Стоцького, 27 квітня він уперше дізнався про появу статті від буковинського публіциста, педагогічного та громадського діяча Є. Пігуляка. Відразу ж за його, безсумнівно, згодою була опублікована відповідь у вигляді статті «Навкруги золотого теляти» у «Буковині». У цій анонімній публікації (її автором, як стверджував О. Маковей, був «фонограф» С. Смаль-Стоцького) звинувачення полягало у тому, що на початках співпраці з газетою «лилик» О. Маковей за певну плату, надану С. Смаль-Стоцьким, іменував її «органом всієї України-Руси», а працівників, зокрема й себе, – «Мойсеями, що виведуть український нарід з неволі», а також стверджував, що ніхто так добре «не веде політику як газета та ті, що за нею стоять» («Буковина», 1906, ч. 32). Проте, покинувши редакцію газети, він кардинально змінив думку, зокрема, щодо представлення суспільно-політичної діяльності відомих буковинців.

Наприкінці квітня 1906 р. О. Маковей відреагував на статтю, написавши листа «Відповідь моїм приятелям», де зазначив: «Але називати когось лиликом за працю для свого народу у своїх народних видавництвах, хоч би друкованих у Львові або в Києві, се справді льогіка, гідна бувшого кацапа. Волю я бути таким лиликом, ніж маю бути лизуном – карієровичем, котрий тільки тих величає, що єму потрібні...». За словами С. Смаль-Стоцького, колишній редактор використав новий спосіб для «напастованя моєї особи. Він написав, автографував, роздавав і в отвертих конвертах (конвертах. – *М. П.*) розіслав приватного листа» («Буковина», 1906, ч. 54).

2 травня 1906 р. мало відбутися перше мирове («полюбовне») засідання суду, який повинен був розглянути справу С. Смаль-Стоцького та О. Маковей, оскільки компромісу між діячами не було досягнуто на шпальтах «Громадської Думки» та «Буковини». Зазначимо, що ініціатором суду виступила «Національна Рада русинів на Буковині», яка розглянула питання 28 квітня на одній із сесій. Інтереси С. Смаль-Стоцького захищали М. Ісосенко, А. Клим, О. Маковей – Т. Галіп та М. Кордуба, головував у суді В. Михальський.

Судові засідання були призначені на 2, 3, 8 та 10 травня 1906 р. Однак представлених сторонами доказів було недостатньо для прийняття судом остаточного рішення у справі, що слугувало підставою для його чергового відкладення. Оскільки 14 травня без жодних пояснень О. Маковей забрав «мандати» у своїх захисників, подальший судовий процес у зазначеній справі було припинено. Незважаючи на такий фінал вирішення спору, С. Смаль-Стоцький у замітці п. н. «Заява», опублікованій на шпальтах «Буковини» (1906, ч. 54), зазначив, що 19 травня 1906 р. прагне привселюдно відповісти на всі закиди, вміщені О. Маковеем у «Листах з Буковини». Як бачимо, С. Смаль-Стоцький намагався спростувати слова, які негативно впливали на його імідж суспільно-політичного діяча, а також на авторитет редактора і видавця.

У цьому контексті доречно буде охарактеризувати співпрацю та подати оцінку С. Смаль-Стоцьким діяльності редакторів І. Созанського і Я. Весоловського. Так, у листі до Т. Реваковича він писав, що адміністрація щомісячно витрачала 50 гульденів на платню І. Созанському, незважаючи на те, що він не опублікував жодного матеріалу на шпальтах газети [197], а також відзначив його неграмотність через брак освіти, оскільки закінчив лише сільську школу на Самбірщині. Однак, незважаючи на такого роду звинувачення, І. Созанський співпрацював із «Буковиною» більше трьох років, тож адміністрації залишалось одне – «потрохи редагувати, тай писати таки». Що ж до Я. Весоловського, то у листуванні з ним С. Смаль-Стоцький прагнув з'ясувати його згоду обійняти посаду редактора, проте не отримав від нього жодних звісток, тож два перших числа редакція змушена була підготувати самостійно, із залученням, зокрема, І. Захарка [181].

Відзначимо, що С. Смаль-Стоцький був причетний до «Буковини» не лише як редактор, власник та видавець. У статті мемуарного характеру «Як будився зі сну український народ» він зазначив, що у нього з'явилося багато роботи «коло газети» («Ювілейний Календар товариства “Просвіта” на рік 1928», 1927). Адже як журналіст він заповнював шпальти газети статтями різної тематики, зокрема політичної, культурної, освітньої, краєзнавчої, економічної. О. Маковей, авторству

якого, на нашу думку, належить публікація «Др. Степан Смаль-Стоцький», доречно підкреслив: «Єго (С. Смаль-Стоцького. – М. П.) заходом виходить часопись “Буковина”» («Илюстрованный Буковинский Православный Календарь на рокъ звычайный 1894», 1893). О. Кобилянська слушно зазначила: «...він дрожить над своєю часописею, як батько над дитиною» [142].

Як одне із пріоритетних завдань, що вимагало невідкладного вирішення, перед редактором постало питання популяризації «Буковини». Як уже неодноразово відзначалося, газета виконувала роль чільного медіаресурсу в краю, оскільки, рівно ж як і «Діло», постійно висвітлювала галицькі та українські справи. «...Малообразована, але чесніша “Дѣла”» [136], «Буковина» посіла гідне місце у списку провідних пресодруків в українській ретроспективі. Підтвердженням цьому слугує публікація в буковинській газеті, де автор зазначив: «Робота наша не лиш солідарна, але й явна, багато певно явніша від роботи тих, що нас обмовляють» (1894, ч. 12).

Редактор часто звертався за допомогою до О. Барвінського, аби «розвинути силнішу агітацію за нею – що в Вашій силі», зокрема, «в парламенті зажадав заперенумерованя “Буковини”» [162]. С. Смаль-Стоцький, підтримуючи добрі стосунки з галицькими громадськими діячами як «агент “нового курсу”», прагнув заручитися їх підтримкою, особливо в газетярській справі. До прикладу, 1897 р. у листі до О. Маковея він писав: «З Галичанина вичитую файні річи про себе» [191].

Зазначимо, що С. Смаль-Стоцький як редактор ретельно добирав інформацію для формування новинкарського матеріалу газети «Буковина», загалом серед головних фактів з суспільно-політичної ділянки. Крім того, працюючи з часописом, С. Смаль-Стоцький був зайнятий і перевіркою окремих матеріалів, особливо текстів полемічних дискурсів, оскільки часто надав дозвіл на публікацію «викликаючих» текстів. Він вважав обов'язком переглянути статтю особисто перед тим, як «дати добро» на її публікацію, а не озгляду на те, що він не довіряв редакторам. С. Смаль-Стоцький відслідковував головні події для того, щоб подавати оперативно на шпальтах газети матеріал про їх перебіг. Також сприяв залученню до часописів таких авторів, як О. Барвінський, М. Драгоманов, О. Кониський, В. Сімович, І. Франко та

ін. Редакторську безкомпромісність можна простежити у категоричності стосовно публікації гострополемічних статей, ігноруючи навіть погодження їх розміщення з головним редактором, до прикладу з О. Маковеєм.

Він формував імідж газети «Буковина», був її «патроном» на медіаринку. Про плідну діяльність С. Смаль-Стоцького у редакції газети йшлося у принагідних публікаціях, зокрема: «Записки Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук» (1919, кн. 1); «Україна» (1928, кн. 1); «Календар товариства “Просвіта”» (1926; 1940); «Український Тиждень» (1934, ч. 2); «Діло» (1937, ч. 68); «Українська Школа» (1938, ч. 7/12); «Рідна Школа» (1938, ч. 17). Як «власитель» «Буковини», упродовж майже 34 років – усього періоду існування газети – С. Смаль-Стоцький докладав значних зусиль до розвитку видання, історія якого була тісно пов’язана з національним відродженням українства Буковини.

17 травня 1888 р. С. Смаль-Стоцький звернувся з листом до крайового уряду Буковини, аби повідомити, що буде «выдавати и редагувати часопись науково-педагогічну подь назвою “Руска Школа”» [255]. У перспективі видавець планував друкувати часопис чотири рази на рік, зокрема, «Руска Школа» мала потрапляти до читача останнього дня березня, червня, вересня та грудня. Місцем тиражування часопису було обрано друкарню Г. Чоппа, питанням оплати клопоталося товариство «Руська Школа» разом зі С. Смаль-Стоцьким.

27 травня того ж року вийшов друком перший випуск часопису «Руска Школа», редактором якого, зазначалося на титульній шпальті, був С. Смаль-Стоцький. У публікації «Водь видавництва и редакціъ» він ознайомив читачів з програмою видання та повідомив, що ще на перших загальних зборах товариства «Руська Школа» було вирішено видавати науково-педагогічний журнал, кошти на який (50 гульденів) виділив Буковинський крайовий сейм. «Кождый початокъ трудный, тому и наша часопись починає малымъ, а якъ на свою задачу, навѣтъ дуже малымъ обѣмомъ», – зазначив С. Смаль-Стоцький у вступній статті, оскільки на шпальтах видання було вміщено лише три наукові статті (Л. Галицького, О. Поповича, С. Смаль-Стоцького). Цей фактор негативно вплинув на загальну

опінію, можливо, зокрема, зумовив певну неприхильність середовища інтелігенції, що проявилася у нетривалому існуванні часопису на видавничому ринку.

У часописі С. Смаль-Стоцький вміщував наукові статті про важливі здобутки в царині української педагогічної та філологічної науки. Він прагнув сфокусувати основні акценти на проблемах вчителства. Адже, на переконання дослідниці Л. Сніцарчук, освітянство потребувало постійного обговорення «робочої» проблематики стосовно методології навчального процесу та інформаційного забезпечення «справ шкільничих» [297].

Окрім того, редактор постійно простежував вихід у світ нових творів белетристичної літератури та шкільних підручників, відповідно подавав критичні відгуки на них. У своїх публікаціях С. Смаль-Стоцький також порушував питання використання правопису у часописі. Незважаючи на те, що фонетичний правопис офіційно набув чинності у 1893 р., це не стало перешкодою для авторів, які прагнули подавали свої матеріали для публікації у часописі фонетичним правописом (редактор для публікацій першого випуску «Рускої Школи» використав етимологічний правопис, однак прихильно відреагував на використання фонетичного О. Поповичем, до слова, єдиного серед дописувачів. Як бачимо, редактор толерантно ставився до використання того чи іншого правопису авторами).

Зазначимо, що у першому випуску «Рускої Школи» було опубліковано наукову статтю «Нова руска школа», рецензію на видання І. Левицького «Галицко-русская библиография за 1887 г.» і «Вытягъ изъ статутъ товариства “Руска Школа” въ Черновцяхъ» самого редактора, також статті педагога Л. Галицького «Цѣль цѣлого вихованя молодѣжи є отвертый и чесный характеръ» та О. Поповича «Справа управильнення рускої правописи».

І. Франко у листі до М. Драгоманова писав, що С. Смаль-Стоцький видав лише один випуск «Рускої Школи» через брак матеріалу та фінансові проблеми, які активно вирішував, звертаючись до Буковинського сейму, міністерства віросповідань та освіти Австро-Угорщини [206, с. 365]. Адже, як зазначив редактор, після розсилання 400 примірників понад 300 «панів» не сплатили

грошей, не відіслали примірників назад, лише 53 особи «приняли їх радо» («Руска Школа», 1891, вип. 2). «Не було також і моральної помочи, хоть ми о ню просили», – зазначив С. Смаль-Стоцький у програмній статті першого випуску часопису. Варто зазначити, що на одній з учительських конференцій було порушене питання про недоречність передплати «Рускої Школи», оскільки редактор заснував це видання нібито лише з єдиною метою – запровадити у широкий вжиток фонетичний правопис («Буковина», 1888, ч. 13). Однак, незважаючи на існуючі проблеми, С. Смаль-Стоцький приступив до підготовки наступного випуску видання.

Перспективним, на думку редактора, було призупинити випуск газети «Зоря» НТШ і, цитуємо І. Франка, – «пристати до єго (С. Смаль-Стоцького. – М. П.) “Рускої Школи”» [206, с. 367.]. Однак відповідь була передбачена – керівництво Товариства відмовило С. Смаль-Стоцькому, адже літературно-науковий часопис уже більше десяти років був популярним серед читачів, окрім того, до кола його постійних авторів належали відомі не лише галицькі, а й наддніпрянські діячі (В. Антонович, О. Кониський, Панас Мирний та ін.).

У 1890 р. видавцеві вдалося отримати 200 гульденів на продовження видавання «Рускої Школи» від австрійського міністерства віросповідань та освіти. Цьому посприяла перш за все політична діяльність С. Смаль-Стоцького, а також його бачення важливості українського часопису для розвитку освітньої галузі. 1891 р. був підготовлений черговий випуск, що, як і попередній, вийшов коштом товариства «Руська Школа» у друкарні Г. Чоппа. Цього разу С. Смаль-Стоцький, на відміну від попереднього випуску часопису, використав фонетичний правопис.

Редактор налагодив співпрацю відомих науковців із часописом, запросивши їх публікувати свої праці. Так, у другому випуску було вміщено статті М. Драгоманова «Словянські перекази о пожертвованю власної дитини», І. Франка «Задачі і метода історії літератури» та його рецензії, зокрема: «Перша галицко-руська часопись», «Критико-біографическій словарь русских писателей и ученых, отъ начала русской образованности до нашихъ дней А. С. Венгерова», «Листи Федьковича».

На шпальтах другого випуску журналу було опубліковано статті С. Смаль-Стоцького. Зокрема: «Від редакції і видавництва “Рускої Школи”» (акцентовано необхідність популяризації видання «Руска Школа»); «Про плян науки рускої мови в гімназіях» (представлено основні методи вивчення української мови у школах); «Die Darstellung im Slavischen Volksepos von Dr. Franz Miklosich» [«Представлення слов'янського народного епосу др. Франца Міклошича»] та «Archiv für Slavische Philologie (T. XIII)» (простежено вихід у світ нових наукових видань, позитивно оцінено їх появу).

С. Смаль-Стоцький звертався до редакцій львівських періодичних видань із проханням популяризації нового часопису, зокрема шляхом публікації відомостей про «Руску Школу». У зв'язку з цим варто процитувати редактора газети «Зорі» В. Лукича, який зазначив: «Витаємо нового товариша і вмілого робітника на нашій ниві» (1891, ч. 11). Зазначимо, що про подання такого типу повідомлень С. Смаль-Стоцький особисто просив редактора, у листі до якого писав: «захвалити сю часопись» [184], що могло сприяти зростанню зацікавленості виданням читачів. Аналогічного інформаційно-популяризаторського характеру були публікації у газетах «Діло» (1891, ч. 103) і «Правда» (1891, вип. 8).

Так, 1891 р. було опубліковано статтю «Від редакції і видавництва “Рускої Школи”», в якій С. Смаль-Стоцький наголошував на важливості передплати часопису: «Відновляючи діло здвигнення рускої мови, просимо о ласкаву матеріальну і моральну поміч...» («Правда», 1891, вип. 7). Він зазначив, що «Зоря» та «Учитель», змінивши програму, не задовольняють потреб науково-педагогічної спільноти, тому акцентував актуальність часопису «Руска Школа». Звертаючись до читацької аудиторії, редактор констатував широкий тематичний діапазон публікацій видання, а також просив надсилати праці з дидактики і педагогіки, які обіцяв публікувати у наступних випусках.

Після виходу у світ другого випуску «Рускої Школи» редактор знову звернувся з черговим проханням до міністерства віросповідань та освіти продовжити видавання часопису, який мав би «служити середним школам, обробляючи мову і літературу руску, а також і методику їх науки» [166]. Не

отримавши відповіді щодо надання фінансової допомоги, С. Смаль-Стоцький вирішив, що ігнорування зумовлене тим, що «німці кинули мою просьбу до коша». Оцінивши ситуацію видавання чергових випусків часопису як критичну, редактор звернувся до О. Барвінського за підтримкою, бо інакше недофінансування «єї вбе».

Одночасно від видавця, журналіста, громадського діяча К. Паньківського надійшла пропозиція – очолити редакційну колегію «ЗНТШ». Як писав С. Смаль-Стоцький: «Товариство давало би фірму, наклад і кошта а я підписував би і редагував єго. Мав се зробити др. Целевич, але до тепер не зробив нічого» (проте у 1892 р. вийшов друком перший том «ЗНТШ», який упорядкував Ю. Целевич). Однак через власний видавничий проект С. Смаль-Стоцький змушено відмовився від цієї привабливої пропозиції К. Паньківського. Окрім того, видання наукового збірника Товариством С. Смаль-Стоцький вважав недоречним з того погляду, що «у нас ще нема ані живого інтересу до науки, ані навіть сил наукових на стілько, щоб наука наша могла стати о власних силах» [167]. Він вбачав більш успішним проект власного часопису, оскільки тогочасна наукова спільнота, на його думку, не потребувала збірника. Певною мірою С. Смаль-Стоцький вважав недоцільним випуск «ЗНТШ» та «Рускої Школи» навіть з огляду на те, на видавання одного з них пішли «чужі гроші», а на інше видання – кошти, зібрані українцями.

Зазначимо, що світ побачили лише два випуски науково-педагогічного часопису «Руска Школа» через брак підтримки громадськості, зокрема української інтелігенції. На прохання видавця надати моральну та фінансову допомогу знайшлося небагато охочих. Саме проблема з фінансуванням «Рускої Школи» відіграла вирішальну роль у закритті видавничого проекту С. Смаль-Стоцького.

Маючи редакторський досвід із часописами «Буковина», «Руска Школа», С. Смаль-Стоцький упевнено розпочав реалізацію наступного проекту п. н. «Руска Рада», яка почала виходити у Чернівцях з 1898 р. Налагоджені зв'язки С. Смаль-Стоцького з державними чиновниками, а також залучення до співпраці висококваліфікованих працівників часописів сприяли його ініціативі створення чергового пресодруку. У контексті тогочасних політичних подій на Буковині

товариством «Руська Рада» було засновано періодичний орган з автентичною назвою, до появи якого доклав багато зусиль С. Смаль-Стоцький. На той час кожна політична партія мала власний друкований орган, який виконував роль інформатора та посередника між партією і тими, на кого вона прагнула мати вплив. Ідеї, завдання, вирішення того чи іншого питання, оцінка діяльності опонентів часто фігурували на шпальтах пресових органів. У першому числі часопису редакція вмістила звернення до читачів, у якому йшлося, зокрема, про те, що «будем в тій газеті писати і давати такі ради, аби русский нарід, послухавши їх, міг чим скорше почути в собі силу і чим скорше почути ся щасливим на своїй рідній землі» (1898, ч. 1).

Як очільник та головний редактор часопису, С. Смаль-Стоцький залучив до редакції «Рускої Ради» добре знаних йому фахівців з газети «Буковина» (не дивно, що «Буковина» звеличала «Руську Раду», котру видає Др. Стоцький» («Громадський Голос», 1900, ч. 19). Так, свого часу редакторами часопису були І. Созанський, В. Сєкерський, І. Захарко, В. Строїч. На початку часопис виходив як двотижневик, згодом – як тижневик, а від 1902 р. – як додаток до газети «Буковина». Мета «Рускої Ради» полягала у чіткому висвітленні національно-політичних питань не лише краю, оскільки часто торкалася справ всезагального українського значення. Редакція також прагнула ознайомити широкий загал із веденням політичних, культурних справ на міжнародній арені.

У 1904 р. С. Смаль-Стоцький розпочав редагувати газету «Хлібороб», тиражем (зарядом) якої займався І. Захарко. Головне завдання часопису полягало у пропагуванні фахової освіти і «образованя про хліборобський промисл і ту науку подавати хліборобам в рідній мові» (1904, ч. 1). Чільне місце на сторінках видання відводилося публікаціям про хліборобські спілки та товариства, редакція у своїх матеріалах наголошувала на важливості членства у цих організаціях та популяризації їх діяльності серед широкого загалу. Не менш вартісними були статті, присвячені різним галузям господарства: тваринництву, садівництву, бджільництву, обробітку землі та ін. Редактор видання вбачав важливість поширення серед українських селян європейської практики ведення господарства,

зокрема, про це йшлося у його публікації «Як дбають про науку господарства в інших краях» (1906, ч. 7–9, 11).

«Зробити наших господарів спосібними до поступу – се завданє Хлібороба, і для того в Хліборобі найдете всякі фахові науки», – зазначав головний редактор у «Слові від редакції “Хлібороба”» (1904, ч. 1), окресливши таким чином найважливіші завдання часопису. Задуми редакції щодо подальшої успішності пресодруку підтвердилися: селяни отримували корисну інформацію щодо ведення сільськогосподарського господарства, дізнавалися про стан економічних справ в інших регіонах та країнах. Популярність часопису зумовили постійні рубрики: «Всілякі приписи», «Всячина», «Книжки і газети, потрібні для хліборобів», «Про плеканє здоров'я», «Торгівельні вісти», «Урядові вісти» та ін., оскільки в них подавалися важливі для селян відомості «з ріжного поля» (1909, ч. 1).

«Дуже нас тішило, що вже багато хліборобів-мужиків, що читають нашу часопись...» – відзначив С. Смаль-Стоцький, а також стверджував, «що багато з таких людей вже таки доконало ся, що того, що ми пишемо, то не є собі так сказано, аби щось казати...» (1904, ч. 18). Виникали й певні труднощі з веденням справ у «Хліборобі», спричинені браком відповідальних читачів. Не всі, отримуючи примірник, його оплачували: одні, переглянувши число, повертали його редакції, інші просто ігнорували прохання співробітників «Хлібороба».

Видавцем газети виступила Крайова рада культури, члени якої 25 лютого 1904 р. одноголосно підтримали проект видавання часопису, мета якого полягала у пропагуванні «серед хліборобів фахову науку і образованє про хліборобський промисл і ту науку подавати хліборобам в рідній мові» [278]. Тому зрозуміло, що на шпальтах видання публікувалися витяги з протоколів засідань, постанови Буковинського крайового сейму стосовно вирішення проблем сільського господарства у краї. Зазначимо, що 20 червня 1912 р. саме цією установою було припинено подальший випуск газети через брак фінансування.

С. Смаль-Стоцький як «неофіційний» головний редактор співпрацював також із редакцією тижневика «Україна» – друкованого органу новоствореної політичної сили – Української народної партії, яку він очолював. Редактором

газети був І. Захарко, який до того керував редакціями часописів «Буковина», «Руска Рада» та мав добрі відносини із С. Смаль-Стоцьким. Серед авторів «України» варто виокремити: М. Кордубу, З. Кузелю, О. Луцького, В. Сімовича.

Про «неоголошену» редакційну діяльність С. Смаль-Стоцького в «Україні» йшлося в публікації І. Німчука «Проф. Д-р Василь Сімович» («Краківські Вісті», 1944, ч. 58). Автор зазначив, що він тривалий час працював співредактором газети. Окрім того, у статті «Наше теперішнє положенє» невідомий автор наголошував, що «кожний рядок сеї газетки присвячений Стоцькому і єго сліпим попихачам...» («Православна Буковина», 1913, ч. 1).

«Україна» – часопис, зі шпальт якого «промовляв народ до послів», а не навпаки, що можна простежити з програм часописів опонента С. Смаль-Стоцького – М. Василька – «Нова Буковина» (1912–1915) та «Православна Буковина» (1913), які перш за все обстоювали інтереси послів. Саме таке гасло «України» зумовило прихильність читачів до часопису у подальшому. Як самодостатній редактор, С. Смаль-Стоцький вбачав неабиякий потенціал у популяризації газети завдяки вибору «притягаючої» назви, яка б викликала цікавість у читачів. Окрім того, його редакторська майстерність проявилася також у самостійному вирішенні питань стосовно продуманого формату пресодруку, оптимальної періодичності, формування змістово-тематичних принципів, жанрового та тематичного наповнення, обрання претендентів на посаду редактора.

Варто відзначити використання пресових органів у власних цілях, що особливо виразно засвідчує т. зв. «ворожнеча» між впливовими буковинськими діячами – С. Смаль-Стоцьким та М. Васильком. Соратники, а згодом – суперники, вони всіляко намагалися боронити своє ім'я від нападок опонентів, гостро критикуючи один одного. (Формування складних відносин між провідними громадськими діячами було зумовлене не лише «провальним» веденням С. Смаль-Стоцьким справ «Селянської Каси», а й тим, що 1912 р. він покинув Буковинський парламентський клуб та вступив до Галицького, що

зумовило суперечку тепер уже між членами клубів: з одного боку, прихильниками політики М. Василька, з іншого – С. Смаль-Стоцького.)

Газета «Україна», до створення якої був причетний С. Смаль-Стоцький і навколо якої він згуртував «своїх» людей: В. Сімовича, М. Кордубу, О. Луцького та ін., вела боротьбу з політичними силами на чолі з М. Васильком. Однак сам С. Смаль-Стоцький заявляв: «...до редакції “України” я не належив і ще й доси не належу» («Нова Буковина», 1913, ч. 73), аби хоч якимось чином наголосити на своїй «непричетності» до редакції газети. (Такий маневр С. Смаль-Стоцького був зумовлений тим, що він і надалі хотів впливати на громадську думку із шпальт часописів. Оскільки довіра до нього помітно зменшилася через банкрутство «Селянської Каси», він був змушений не афішувати свою причетність до «України», аби не зменшити її популярність.)

Як розвивалася полеміка між редакторами новостворених часописів – можна простежити з наступного. М. Василько – очільник Національно-демократичної партії, маючи у підпорядкуванні газети «Нова Буковина» та «Православна Буковина», намагався всіляко знизити рейтинг свого опонента у політичному житті. Для прикладу, на шпальтах «Нової Буковини» С. Смаль-Стоцький поставав як «муж, що стояв над колискою розвитку українського народу на Буковині, котрого заслуги над створенем українського просвітного руху і над господарскою організацією українського мужицтва на Буковині безперечні...» (1913, ч. 16). Однак, незважаючи на заангажованість С. Смаль-Стоцького справами культурного та економічного поступу краю, він мав й особисті цілі, якими прагнув «змінити хід творення» «Селянської Каси», чим спровокував її крах. Зі свого боку, С. Смаль-Стоцький, за словами невідомого автора статті, всіляко докладав зусиль, аби представити М. Василька «як шкідника нації» та захистити себе від недостовірних наклепів.

Зазначимо, що С. Смаль-Стоцький традиційно використовував редакторський потенціал для нової опозиційної боротьби у зв'язку із заснуванням М. Васильком нових політичних партій. Вправно використаний ним

газетний дискурс у поєднанні із т. зв. афективним (емоційно-переконливим) проявом сприяли формуванню нової редакторської стратегії.

Наприкінці XIX ст. на Буковині преса часто виконувала вимоги тих, хто мав владу як політичну, так і економічну. Американський теоретик медій Д. Мак-Квейл зазначав: «Недостатньо сказати, що влада медій – це влада панівного класу, проте таке твердження не суперечить дійсності... це часто єдині практичні засоби, придатні для швидкого й ефективного передавання інформації і постачання пропаганди» [219]. Важко не погодитись із цим, адже головним завданням і С. Смаль-Стоцького було максимально ефективно інформувати та переконувати у необхідності прийняття і вирішення, на його думку, вагомих завдань, а також всіляко спромогтися повернути на свій бік нових прихильників.

Отже, наприкінці XIX – на початку XX ст. на Буковині преса виконувала роль інформатора для населення, а також створювала та підтримувала взаємини з керівництвом різних політичних партій, їх членами. С. Смаль-Стоцький усвідомлював, що лише преса має можливість доносити до потрібної йому аудиторії головну ідею, часто просто інформацію про досягнення, успішність, що, своєю чергою, сприятиме творенню його образу як реального лідера в суспільно-політичній, культурно-освітній сферах діяльності на Буковині.

З огляду на проаналізований значний редакторський доробок С. Смаль-Стоцького варто вказати на проекти, які він так і не реалізував як редактор. Зокрема, 1899 р. С. Смаль-Стоцький неодноразово заявляв на свій намір створити новий періодичний орган німецькою мовою «Ruthenische Echo», який виходив би два рази на місяць. Головна мета цього пресового друку зводилась до інформування буковинської іншомовної публіки про реальний стан культурної та економічної діяльності українства Буковини. Того ж року у листі до О. Барвінського він зазначив, що «ми не годні обійти ся без такої газети» [170].

На початку Першої світової війни С. Смаль-Стоцький вступив на службу до австрійської армії і був зарахований до військово-польового суду. Новий вид його діяльності дозволив надавати відчутну допомогу багатьом українцям (нами була віднайдена публікація В. Щербаківського «Моє перебування та праця в

Музею о. Митрополита А. Шептицького у Львові» [349]. Автор підкреслював авторитет С. Смаль-Стоцького в тодішньому буковинському уряді та його швидку реакцію на втручання влади у сферу діяльності свідомих українців).

1914 р. Чернівецька військова бригада, до якої він був зарахований, зазнала поразки від російських військ на території Польщі. Після цього він був залучений до польового суду Краківської корпусної команди в Моравській Оставі, згодом – у Кракові, де він був змушений залишитися. Саме від цього року розпочався еміграційний період життя та діяльності С. Смаль-Стоцького. Однак ці обставини життя не завадили йому провадити і далі наукову, культурно-освітню, а головне – журналістську та редакційно-видавничу діяльність, він продовжував обстоювати національні інтереси українців уже поза межами материкової України.

1916 р. виявився переломним у житті С. Смаль-Стоцького, оскільки був позначений смертю дружини – Е. Заревич («Буковина», 1916, ч. 13). Він покинув Краків і переїхав до Фрайштадта (Горішня Австрія) на запрошення В. Сімовича, який у грудні 1914 р. отримав доручення від Союзу визволення України (далі – СВУ) «зорганізувати систематичну просвітню роботу серед полонених, перебрати над нею нагляд та керівництво», тому був делегований до табору для військовополонених [299].

4 серпня 1914 р. була створена безпартійна організація – СВУ, головною метою діяльності якої було проголошення і досягнення державної незалежності та соборності України [340]. До складу керівництва організації входили В. Дорошенко, Д. Донцов, А. Жук, О. Скоропис-Йолтуховський та ін. Зазначимо, що впродовж 1914–1918 рр. СВУ здійснювало не лише політичну, а й просвітницьку діяльність, зокрема щодо формування національних цінностей полонених українців, вихідців із земель від Збруча до Кубані, у сформованих трьох таборах для військовополонених на території Німеччини та Австрії.

Таким чином, від серпня 1916 р. С. Смаль-Стоцький розпочав просвітню діяльність в одному з найбільших таборів для українських військовополонених у Фрайштадті, де поєднував викладацьку діяльність (зокрема, на вимогу

німецького міністерства війни мав виклади упродовж десяти днів) з обов'язками помічника коменданта табору. Одразу ж він увійшов до складу просвітнього відділу табору. На першому декламаторському конкурсі, який відбувся 7 жовтня 1917 р. з ініціативи відділу, С. Смаль-Стоцький спільно з кошовим М. Лозовим виголосив промову про вміння володіти словом, подібно як стародавні греки.

У таборі функціонувала просвітня секція української таборової організації «Просвіта імені Михайла Драгоманова», метою якої було «згуртувати в собі й вести всю просвітню роботу в таборі» [300]. Найчастіше основна тема виголошених рефератів С. Смаль-Стоцького стосувалась історії та національно-державного поступу українства Буковини. З початком революційних дій у Росії активізувалася викладацька діяльність С. Смаль-Стоцького в «Просвіті». Зокрема, він вів драматичний курс, читав лекції з історії України, української мови та літератури. Тоді ж С. Смаль-Стоцький розпочав курс шевченкознавства, який був досить популярний серед слухачів.

Керівництво фрайштадського табору не обмежилося і створенням видавничого осередку. 1 серпня 1916 р. була створена редакційна секція української таборової організації – Видавничого товариства ім. Івана Франка [304], звичайно, не обійшлося без використання професійних навичок видавця С. Смаль-Стоцького. Видавниче товариство поставило перед собою завдання – навчити полонених українців основ редакційної і видавничої справи, аби згодом вони могли самостійно займатися цією діяльністю. Наголосимо, що Товариство налагодило випуск видавничої продукції (пресові та книжкові видання), продовжувало здійснювати редакцію таборового часопису «Розвага», перший номер якого побачив світ 5 червня 1915 р. накладом 2000 примірників.

29 серпня 1916 р. С. Смаль-Стоцький у листі до О. Барвінського, в якому писав про переїзд із Кракова до Фрайштадта, зазначив: «Маю надію, що ся праця (в таборі. – М. П.) більш відповідатиме моїй вдачі» [180]. Цілком зрозуміло, що його просвітньо-культурна діяльність була визнана таборовою аудиторією, для більшості якої науково-пізнавальний інструментарій лекцій С. Смаль-Стоцького вплинув на подальше формування їх світогляду. Не варто забувати, що й для

самого лектора Фрайштадт став місцем, де він продовжував багаторічну викладацьку та видавничу діяльність, отримував задоволення від можливості займатися важливою справою. Неодноразово в епістолярних матеріалах він згадував у піднесеному дусі діяльність у таборі, як-от у листі до Ф. Шевченка: «Ах той Фрайштадт, незабутній Фрайштадт» [202].

Такі ж враження залишалися в нього і від раштатського табору, куди він приїхав 8 червня 1916 р. За словами О. Терлецького, «атракцією» для аудиторії були лекції С. Смаль-Стоцького: українська мова та література (слухачів налічувалося від 600 до 1000 осіб), державно-адміністративний устрій в Австро-Угорській імперії, зокрема на Буковині [312].

С. Смаль-Стоцький очолював просвітній відділ й у вецлярському таборі. Він був також ініціатором створення періодичного органу, значення якого підкреслював ще на перших засіданнях відділу, тож більшість підтримала проект С. Смаль-Стоцького. Були запропоновані назви майбутнього часопису – «Україна» або «Просвітній Листок», обрали останню. Спочатку у редакції працювало менше п'яти співробітників, матеріали яких детально переглядав С. Смаль-Стоцький, вносив певні правки і схвалював чи відхиляв майбутню публікацію, згодом друкував власні публіцистичні статті [287]. Разом із П. Карманським, П. Катеринюком, М. Митієвським обговорював організаційні та видавничі питання щодо випуску часопису, зокрема створення пресової секції та відповідно підсекцій: газетної, друкарської, видавничої, а також книгарні. Зауважимо, що членами редколегії було вирішено видавати газету тричі на місяць. Перші номери доводилося друкувати у кількості 130 примірників, бо попит виявився незначним, окрім того, прихильників було мало.

Пізніше на базі пресової секції було створене Видавниче товариство ім. Бориса Грінченка («Просвітній Листок», 1917, ч. 4). 18 грудня 1916 р. на зборах редакційної колегії було вирішено видавати газету із зміненою назвою – «Громадська Думка», гаслом якої було: «В далекій чужині, куди нас доля загнала, ми відроджуєм щирі думки рідних громадян та угрунтовуєм їх в ту свідому й нову

силу, яка переможе наших ворогів» (1917, ч. 5). Зазначимо, що редакція відразу ж почала раціональніше ставитися до підбору матеріалів для друку.

1 березня 1916 р. з метою популяризації української ідеї було розпочато видання національно-просвітницького часопису «Вільне Слово» у зальцведельському таборі. С. Смаль-Стоцький співпрацював з редакцією часопису не лише як видавець, а й як журналіст, опублікувавши на його шпальтах кілька статей: «З таборового життя» (1917, ч. 18) та «Допись» під псевдонімом Нагнибіда (1916, ч. 3), в якій розкритикував незадовільний культурно-освітній стан українців на еміграції.

Зазначимо, що С. Смаль-Стоцький обстоював інтереси української спільноти в Чехословаччині, організувавши «прихильну для нас газетну пропаганду» [206]. Цьому сприяло те, що 25 липня 1917 р. він перебрав керівництво Центральної управи Українських січових стрільців (далі – УСС). Маючи значний редакторський досвід, С. Смаль-Стоцький виступив ініціатором створення фахового військового часопису п. н. «Українське Військо», головне завдання якого полягало б у своєчасному інформуванні щодо формування та стану вітчизняних збройних сил у материковій Україні («Діло», 1938, ч. 185). Традиційно С. Смаль-Стоцький повинен був очолити редакцію місячника, обравши собі помічника – підхорунжого УСС М. Опоку. Однак через відомі драматичні події, спричинені реаліями Першої світової війни, редакційний проект С. Смаль-Стоцького так і не був представлений увазі громадськості.

С. Смаль-Стоцький отримав певний досвід стосовно формування того пресового продукту, якого потребувала аудиторія: він подавав у короткій формі (анонс) досить гострий матеріал, а згодом уже в розгорнутому та обґрунтованому варіанті публікував текст (такий підхід редактора притаманний критичним статтям). Йому як редактору була властива особливість «втягувати» пресодруки у дискусії. Він працював над змістом часописів та їх формою, організацією редакторського колективу, а також докладав зусиль до пропагування кінцевого пресового продукту.

Редакторська діяльність С. Смаль-Стоцького гідна високої професійної оцінки, попри те, що він не вивчав редакторського фаху. Будучи завантаженим вирішенням справ спочатку у культурній сфері, згодом – у політичній, С. Смаль-Стоцький організував щораз нові редакції часописів. І те, що випуски «Рускої Школи», «Хлібороба» були короткотривалими, жодним чином не вказує на нефаховість редактора, лише на несприятливі суспільно-політичні умови, в яких творилися і функціонували українські пресові видання на Буковині. Незважаючи на значні витрати на поліграфічні процеси, брак фахівців видавничої та поліграфічної справи [35], він доклав великих зусиль до існування українських пресодруків в умовах бездержавності.

Висновки до розділу 3

Результат видавничої діяльності С. Смаль-Стоцького представлений у 54 власних книжкових виданнях та проектах видавання творів українських класиків. Окрім того, із цінного епістолярію видавця відомо, що він долучився до видання «Букваря» О. Поповича, «Учебник рильництва для шкіл рильничих і споріднених закладів, а також до ужитку для практичних рильників» Є. Жуковського, надавав фахові поради Є.-Ю. Пеленському.

Серед кластеру видань С. Смаль-Стоцького можна виокремити наукові (дослідження української проблематики – мови, літератури, історії, традицій) та науково-популярні (інформування про суспільно-політичну та культурно-просвітню дійсність у краї, представлення національних концепцій українців для європейської суспільності) видання. Арсенал видавця охоплює типологічні різновиди видань, зокрема: підручники з української мови, літературознавчі розвідки, краєзнавчі та історико-політичні видання, статuti та положення товариств і політичних партій, фахові поради для селян та ін. Сприйняття реципієнтами видань С. Смаль-Стоцького, головними критеріями яких часто були маркетингово-промоційні чинники, зумовило популярність та обізнаність на західноукраїнському видавничому ринку з його іменем.

Необхідність уперше дослідити масштаб і значення доробку С. Смаль-Стоцького в українській видавничій справі була зумовлена притаманними йому поступом та інтенсифікацією, незважаючи на історико-політичні реалії бездержавності, зокрема утиски румунофілів та нападки москвофілів. Безсумнівно, у книговидавничій сфері на Буковині С. Смаль-Стоцький виступив як новатор. Підтвердженням цьому є те, що він був одним з ініціаторів заснування друкарні «Рускої Ради» (1896), що дала вагомий поштовх до створення українського видавничого продукту.

Першим пресовим органом, з яким він працював як редактор, була газета «Буковина», згодом – «Зерна», «Руска Школа», «Руска Рада», «Хлібороб», «Україна». Зазначимо, що 1937 р. він входив до редакційно-видавничої колегії «Праць Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі» (1939). Щож до книжкових видань, то 1920 р. С. Смаль-Стоцький як редактор працював над випусками власних граматик, «Кишиньового чесько-українського словника» товариства «Всесвіт», упорядником якого була Н. Ковалевська-Короліва (Наталена Королева). Не обійшлося без його цінних та фахових порад під час роботи зі словником, про що з подякою упорядник зазначила у передмові до видання. Окрім того, він доклав значних редакторських зусиль до виходу у світ «Підручника для громадської управи у воєводстві Буковина, для вжитку членів ради громадської і громадських секретарів» (1904), який спільно з Т. Галіпом та С. Шпойнарівським переклав з німецької та особисто упорядкував.

С. Смаль-Стоцький орієнтувався на успішний кінцевий продукт: вивчав специфіку структури газетярського комплексу, формував змістовий комплекс аналітико-публіцистичним матеріалом, відстежував потреби суспільно-громадських та наукових інституцій у пресовому органі. Масив архівних документів, уведений у науковий обіг, дозволив простежити основні аспекти формування цілісного образу його як редактора, що доклав вагомі зусилля до розвитку української пресовидавничої справи.

Комплексне дослідження діяльності С. Смаль-Стоцького в українському пресо- та книговидавничому процесі підтвердило його значний авторитет у

формуванні тогочасного медіаринку. Представлений репертуар засвідчив інтерес знаного буковинця до творення та розвитку українського друкованого слова, адже, за словами О. Поповича, С. Смаль-Стоцький завжди «писав рускі книжки та газети» [281].

ВИСНОВКИ

С. Смаль-Стоцький – один із тих представників українських діячів кінця XIX – 30-х рр. XX ст., які постійно були причетні до справ загальноукраїнського масштабу, виконуючи при цьому завдання, спрямовані на становлення та розвиток суспільно-політичної, культурно-освітньої, наукової сфер діяльності української спільноти на теренах Буковини. Він також суттєво причинився до формування, розвитку й функціонування української пресо- та книговидавничої галузі.

Дослідження буковинського медіаринку дало змогу простежити значну роль С. Смаль-Стоцького у його формуванні. Крок за кроком, від коректора до власника пресодруків, він створював стратегії успішного розвитку запланованих ним пресових та видавничих проектів. Маючи у медійному арсеналі потенціал, можливості (особливо фінансові), авторитет серед громадськості, С. Смаль-Стоцький вводив інновації, незважаючи на утиски румунофілів та опір москвофілів, застосовуючи їх для розвитку української журналістської і редакційно-видавничої діяльності.

На основі здійсненого нами дослідження представимо висновки, які окреслюють отримані підсумкові результати та відповідають поставленим завданням дисертаційної роботи.

1. Попри значний журналістський та редакторсько-видавничий досвід постать С. Смаль-Стоцького донині не перебувала у дослідницькому ареалі науковців. Аналіз стану вивчення досліджуваної проблеми в українській історіографії підтвердив, що до сьогодні немає комплексного дослідження, присвяченого окресленій проблематиці. Науковці зверталися до цієї теми лише принагідно, акцентуючи здебільшого політичну, педагогічну діяльність С. Смаль-Стоцького, а також підкреслюючи його заслуги передовсім на науковій ниві.

Опрацьовані монографії, наукові статті, інші праці провідних науковців підтвердили нашу думку про необхідність докладного вивчення досвіду цієї непересічної особистості. В історіографії дослідження можна виокремити такі її етапи: прижиттєві роки, діаспорний період, час незалежної України. М. Кордуба,

О. Лотоцький, О. Маковей, О. Попович, В. Сімович, І. Франко, згодом А. Господин, К. Кисілевський, П. Ковалів, І. Новосівський та ін. зверталися до постаті С. Смаль-Стоцького як до уособлення іманентності керманича громадського, культурного та наукового життя на історико-політичному тлі тогочасного стану бездержавності, однак за мету не ставили детальне освітлення його медіадіяльності.

Із проголошенням незалежності України простежено значну інтенсифікацію процесу вивчення спадщини С. Смаль-Стоцького. Науковці перш за все розпочали верифікацію відомостей щодо його діяльності, вивчали головні критерії та тенденції її формування, притому послуговувалися здебільшого аналізом архівних матеріалів. Однак вивчення журналістської діяльності зводилося до стислих повідомлень про вміщені публікації у часописах «Буковина», «Діло», «Правда», «Україна» та ін., редакторську діяльність пов'язували з тією ж газетою «Буковина», а також із часописами «Зерна», «Хлібороб», видавнича зайнятість стосувалася випуску у світ творів В. Стефаника, Ю. Федьковича. Детального аналізу його журналістської та редакційно-видавничої діяльності здійснено не було, а також серед завдань дослідників не було й вивчення значного творчого доробку С. Смаль-Стоцького (прецедентною є укладена О. Добржанським та В. Даниленком бібліографія із 150 наукових та політико-публіцистичних праць С. Смаль-Стоцького).

Архівні документи, які опрацьовані у фондах понад 20 українських та зарубіжних установ, уповні дозволили нам окреслити журналістську та редакційно-видавничу діяльність С. Смаль-Стоцького. Нині вводимо до наукового обігу віднайдені часописні публікації його авторства, а також інших авторів про нього, цінний епістолярій, що має непересічне історико-культурне значення. Ці документи сприятимуть не лише підтвердженню ваговитості цієї особистості – журналіста, редактора, видавця, а й загальному збагаченню і вивченню нових сторінок українського пресознавства.

2. Маючи за плечима вагомий політичний досвід, С. Смаль-Стоцький як журналіст активно розробляв суспільно-політичну тематику. У своїх публікаціях

він висвітлював актуальні питання (часом досить гострі, оскільки вони фокусувалися насамперед на тогочасних політичних герцях між діячами чи партіями, на міждержавних протистояннях), прагнучи донести їх зміст до пересічного громадянина. Ефективною особливістю його журналістського продукту визначалося вміння легко знаходити спільну мову із аудиторією, яке доповнювали простота викладу матеріалу, розуміння та співпереживання, а також нівелювання журналістом будь-яких бар'єрів щодо перебування на різних суспільних рівнях із читачем.

Культурно-просвітницька тематика публікацій С. Смаль-Стоцького висвітлює освітянські проблеми, зокрема становлення та функціонування навчальних закладів (головно – з українською мовою викладання), деталізує особливості діяльності українських культурно-просвітніх товариств, об'єднань, рухів, пояснює важливість їх впливу на формування українського руху на Буковині. Відзначимо, що культурна ділянка у час бездержавності не була настільки розвиненою, як політична, проте заангажованість С. Смаль-Стоцького переконливо демонструє його прагнення популяризувати український культурний продукт серед широкого загалу. Він часто апелює зі шпальт часописів і до представників духовенства, порушуючи питання їх байдужості в обстоюванні національних інтересів українства.

У його журналістському арсеналі цієї проблематики – інформаційні, аналітичні, художньо-публіцистичні жанри. Майстерність С. Смаль-Стоцького як журналіста проявлялася у толерантному обговоренні на шпальтах пресодруків наболілих питань, проте спостерігається і гострота, надмірна емоційність, категоричність та безапеляційність у публікаціях, схильність до полеміки, зумовлена його перебуванням на керівних посадах у низці політичних, громадських та культурних установ.

3. С. Смаль-Стоцький користувався низкою періодичних видань як платформою для популяризації власних досліджень. Філологічну складову його наукових публікацій становлять теми історичного розвитку української літературної мови, а також славістики та україністики загалом. Серед

літературознавчого доробку – дослідження творчості О. Кобилянської, І. Франка, Т. Шевченка. Він не обмежувався тим, що прагнув ознайомити зі своїм доробком наукову спільноту, а й намагався донести суть цих праць і до інших представників інтелігенції: педагогів, урядовців, культурно-освітніх діячів (притому зберігалася науковість його публікацій).

С. Смаль-Стоцький, співпрацюючи із львівськими («Дзвони», «Записки Наукового Товариства імени Шевченка», «Літературно-Науковий Вістник», «Українська Школа»), київськими («Записки Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук», «Україна»), еміграційними («Вісти Музею Визвольної Боротьби України», «Науковий ювілейний збірник Українського університету в Празі», «Праці Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі»), зарубіжними («Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin», «Archiv für Slavische Philologie», «Literarisches Centralblatt für Deutschland», «Slavia») виданнями, сприяв успішному формуванню позитивного іміджу української науки.

Досліджуваним текстам С. Смаль-Стоцького було притаманне використання суб'єктивних методів, концепцій та переконань, на що вплинула його викладацька діяльність, оскільки часто ці матеріали ставали першоджерелами для подальших досліджень, що неодноразово акцентували його студенти та послідовники.

4. Реалізація стратегій С. Смаль-Стоцького як редактора (часто виконував обов'язки очільного редактора) зумовила створення низки якісних пресодруків на Буковині. У його обов'язки входили робота над формуванням змісту часописів, визначенням форми та періодичності, жанровим та тематичним наповненням, забезпеченням оперативною інформацією, аналітико-публіцистичним матеріалом, організація редакторського колективу, спілкування із авторами, а також пропагування кінцевого пресового продукту. Концептуалістика його редакторської практики зводилася до створення такого часопису, що вповні би відповідав вимогам аудиторії, якій він був адресований.

С. Смаль-Стоцький не був прихильником універсальності, він прагнув наповнити ринок різножанровими виданнями, які б задовольняли «голод» читачів. Тому, маючи можливість випустити у світ новий газетний продукт, він здійснював

моніторинг реальної ситуації стосовно попиту і потреб аудиторії на той чи інший пресодрук. Із тих чинників, що сприяли його успішному редакторству, варто виокремити безкомпромісність. Ця ознака простежена у категоричності стосовно публікації гострополемічних статей, навіть усупереч незгоді інших працівників редакції щодо їх розміщення. Однак С. Смаль-Стоцький розумів, що, опублікувавши таку статтю (яка викличе прихильність або ж критику), часопис одразу ж отримає своєрідну рекламу, оскільки громадськість цікавитиметься подальшими його випусками.

5. Книговидавнича діяльність С. Смаль-Стоцького репрезентована його власною продукцією та виданими творами українських авторів. Блок авторської книжкової продукції представлено науковими (мовознавчі та літературознавчі, історичні), науково-популярними (суспільно-політичні та культурно-просвітні) й офіційними (статути) виданнями. Майже з кожним власним видавничим продуктом він працював самостійно: шукав друкарню, налагоджував відносини з інвесторами, піклувався про кінцевий вигляд видання (обрання формату, реакція на виправлення рецензентів).

У книговидавничій сфері С. Смаль-Стоцький виступав як новатор, однак неодноразово зіштовхувався з низкою перешкод, які створювали опоненти. В його активі – створення друкарні товариства «Руска Рада» 1896 р., для реалізації цього задуму він шукав підтримки у тогочасних впливових політичних та громадських діячів, зокрема О. Барвінського. Крім того, С. Смаль-Стоцький був ініціатором заснування низки пресових органів, з якими працював як редактор («Буковина», «Зерна», «Руска Рада», «Руска Школа», «Хлібороб»), а також розробляв проект випуску часописів «Українське Військо», «Ruthenische Echo», які через певні суспільно-політичні обставини та фінансові проблеми так і не були реалізовані.

6. Наше завдання полягало у реставрації журналістської та редакційно-видавничої діяльності С. Смаль-Стоцького і підтвердженні важливості результатів його роботи на цій професійній ділянці, попри часто упереджене ставлення до нього громадських діячів та працівників преси інших ідеологічних спрямувань. Здобувши значну кількість важливої інформації, можемо впевнено наголосити, що

С. Смаль-Стоцький – визначний український журналіст, редактор, видавець. Він як авторитет у цій сфері плекав і зацікавлення нового покоління означеною справою, адже плеяда молодих професіоналів, серед яких – Л. Когут, Л. Луців, О. та Ю. Луцькі, В. Сімович, Р. та Н. Смаль-Стоцькі, О. Цісик, через надані ним знання та практику успішно опанували фах.

Оцінка функціонально-комунікаційних особливостей у площині відносин «**видавець**–видавець» (О. Барвінський, М. Драгоманов, Д. Лукіянович, К. Паньківський, І. Франко), «**видавець**–редактор» (Я. Весоловський, І. Захарко, С. Кравчук, О. Маковей, І. Созанський, В. Щурат), «**видавець**–автор» (Є. Жуковський, О. Кобилянська, Є.-Ю. Пеленський, О. Попович, В. Стефаник, Марко Черемшина), «**редактор**–автор» (О. Барвінський, Б. Грінченко, М. Драгоманов, І. Франко), «**автор**–редактор» (О. Барвінський, В. Левицький, О. Маковей, В. Ягіч) підтверджує його авторитет у формуванні тогочасного медіаринку, доводить оптимальне обрання ним інноваційних та ефективних стратегій у провадженні журналістської та редакційно-видавничої діяльності наприкінці ХІХ – у 30-х рр. ХХ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусів С. Людина з дороги часу. *Слово і Час*. 1993. № 3. С. 24–30.
2. Антонович Д. Академік д-р С. Смаль-Стоцький новий голова Товариства Музей Визвольної Боротьби України. *Вісти Музею Визвольної Боротьби України*. 1935. Ч. 9. С. 6–8.
3. Баб'як Д. Листи Євгена Тимченка до Володимира Гнатюка. *Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Праці філологічної секції*. Львів, 1992. Т. 224. С. 305–330.
4. Барвінський О. З останніх десятиліть ХІХ віку. Львів, 1906. С. 4.
5. Біднов В. Сорок літ праці академіка Степана Смаль-Стоцького. *Літературно-Науковий Вісник*. 1926. Кн. 3. С. 256–258.
6. Ботушанський В. Степан Смаль-Стоцький – видатний діяч Буковини: штрихи до портрета. Чернівці: Яворський Н. С., 2010. 68 с.
7. Ботушанський В. Степан Смаль-Стоцький і українське шкільництво (До 150-річчя від дня народження С. Смаль-Стоцького). *Науковий вісник Чернівецького університету (Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини)*. 2009. Ч. 486/487. С. 10–14.
8. Бочковський О., Сірополко С. Українська журналістика на тлі доби: історія, демократичний досвід, нові завдання. Мюнхен, 1993. 204 с.
9. Брик І. Мова фактів: Сучасний стан української науки. Галичина – Львів. *Діло*. Ч. 245. С. 2; Ч. 246. С. 3.
10. Бриндзан Т. Відчит про «Українську Школу». *Час*. 1938. Ч. 2635. С. 3.
11. Брицький П. Буковинці у боротьбі за українську державність (1917–1922 рр.). Чернівці: Золоті литаври, 2007. 483 с.
12. Буковина: історичний нарис / за ред. В. Ботушанського, О. Добржанського, С. Костишина. Чернівці: Зелена Буковина, 1998. 416 с.
13. Буковина: її минуле і сучасне / за ред. Д. Квітковського, Т. Бриндзана, А. Жуковського. Париж; Філадельфія; Дітройт: Зелена Буковина, 1956. 965 с.

14. Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918 рр. Документи / упоряд. В. Ботушанський. Чернівці: Технодрук, 2014. С. 61.
15. Буковинець [Кордуба М.]. Д-р Степан Смаль-Стоцький. *Зоря*. 1894. Ч. 7. С. 166–167.
16. Булаховський Л. Питання походження української мови. Київ, 1956. С. 197.
17. В. О. [Островський В.]. Остання дорога акад. проф. д-ра Смаль-Стоцького. *Час*. 1938. Ч. 2816. С. 2.
18. В. С. [Сімович В.]. Академік Смаль-Стоцький. *Назустріч*. 1934. Ч. 2. С. 3.
19. В. С. [Сімович В.]. Д-р Степан Смаль-Стоцький. *Сьогочасне і Минуле*. 1939. № 1. С. 117–118.
20. Варлотня межъ Стоцкимъ и Васильком. *Русская Правда*. 1913. Ч. 113. С. 4.
21. Вейк Н. Др. Ст. Смаль Стоцький. Розвиток поглядів про семью словянських мов і їх взаємне споріднення. *Slavia*. 1926. Ses. 1. S. 139–141.
22. Верниволя В. [Сімович В.]. «Буковина»: у 50-ліття заснови першого українського часопису на Буковині. *Життя і Знання*. 1935. Ч. 2. С. 33.
23. Верниволя В. [Сімович В.]. Буковина у всеукраїнських змаганнях. *Альманах «Нового Часу» на рік 1938*. 1937. С. 98–102.
24. Вехратский І. Рецензія книжечки «Руска правопись із словарцем» приписаної Вис. ц. к Радою Шкільною краюною для ужитку шкіл. Львів, 1905. 20 с.
25. Вклоняємося пам'яті наших авторів. *Свобода*. 2003. Ч. 37. С. 16.
26. Возняк М. Журнальні плани Франка в рр. 1884–86. Львів, 1927. С. 17–88.
27. Возняк М. Матеріяли до історії українського письменства ХІХ в. *Життя і мистецтво*. 1920. Ч. 1/3. С. 2.
28. Возняк М. Ст. Смаль-Стоцький і Франко. *Літературно-науковий додаток «Нового Часу»*. 1938. Ч. 33/34. С. 1–2.
29. Возняк М. Степан Смаль-Стоцький і Франко. *Доповіді Наукового Товариства Шевченка в ЗДА*. 1959. Ч. 11. С. 9–24.

30. Въ справѣ поправки економічного положеня селянь на Буковинь. *Діло*. 1893. Ч. 115. С. 1–2.
31. Гануляк Г. Стріча з д-ром Ст. Смаль-Стоцьким (Спомин з першого року світової війни). *Новий Час*. 1938. Ч. 205. С. 6; Ч. 206. С. 4; Ч. 207. С. 4.; Ч. 208. С. 4.
32. Герасимович І. Др. Степан Смаль-Стоцький. *Дзвони*. 1938. Ч. 17. С. 153–155.
33. Гірняк Н. Проф. д-р Смаль-Стоцький на чолі Центральної Управи УСС. *Діло*. 1938. Ч. 185. С. 5–7.
34. Гнатюк О. Польсько-український діалог: часопис KULTURA та його спадщина. Київ: Смолоскип, 2007. 63 с.
35. Говори до гори! *Буковина*. 1896. Ч. 72. С. 1–2.
36. Головацький І. Іван Горбачевський 1854–1942: життєписно-бібліографічний нарис. Львів, 1995. 125 с.
37. Горбатюк О. Степан Смаль-Стоцький у взаєминах з Іваном Франком. *Науковий вісник Чернівецького університету (Слов'янська філологія)*. 2008. Ч. 394/398. С. 171–177.
38. Горбатюк О. Степан Смаль-Стоцький як літературознавець: постаті та явища нової української літератури: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Львів, 2009. 20 с.
39. Горбач О. Шлях зі Сходу на Захід: спогади. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1998. 374 с.
40. Господин А. Академік Степан Смаль-Стоцький. Вінніпег, 1989. 36 с.
41. Граничка Л. [Луців Л.]. С. Смаль-Стоцький. *Вістник*. 1938. Кн. 10. С. 714–718.
42. Граничка Л. [Луців Л.]. С. Смаль-Стоцький і українська мова (1859–1934). *Вістник*. 1935. Кн. 2. С. 202–204.
43. Гривняк Ю. Титан української філології. *Дукля*. 1993. Ч. 2. С. 46–49.
44. Грицак Е. З історії книжкового руху на Великій Україні (1917–1922). Львів, 1923. С. 20.

45. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні: Франко та його спільнота (1856–1886). Київ: Критика, 2006. 631 с.
46. Грінченко Б. та Драгоманов М.: діалоги про українську національну справу / упоряд. А. Жуковський. Київ, 1994. 288 с.
47. Грінченко Б. Тяжким шляхом (Про українську пресу). Київ: З друкарні товариства М. О. Гирич, 1912. С. 74.
48. Грунський М. Український правопис (з приводу нового українського правопису). *Записки Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук*. 1927. Кн. 10. С. 328–351.
49. Грушевський М. На українські теми: видавнича криза. *Літературно-Науковий Вістник*. 1909. Кн. 9. С. 108–116.
50. Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість: методолого-світоглядний аналіз. Київ: Знання України, 2002. С. 80–81.
51. Гуцуляк Т. Прогностичні погляди С. Смаль-Стоцького на україністику в контексті організації та завдань славістичної науки. *Науковий вісник Чернівецького університету (Слов'янська філологія)*. 2010. Ч. 496/497. С. 3–9.
52. Д. [Третяк Д.]. Еще о «заслугах» Стоцкого. *Русская Правда*. 1911. № 16. С. 4–5.
53. Даниленко В., Добржанський О. Академік Степан Смаль-Стоцький. *Київська старовина*. 1998. Ч. 6. С. 116–129.
54. Даниленко В., Добржанський О. Академік Степан Смаль-Стоцький: життя і діяльність. Київ; Чернівці, 1996. 207 с.
55. Данько М. Проф. Смаль-Стоцький в Союзі Визволення України. *Час*. 1938. Ч. 2835. С. 2.
56. Дзюба І. М. Тарас Шевченко. Життя і творчість. 2-ге вид, доопрац. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 79.
57. Дей О. Історія української дожовтневої журналістики. Львів, 1983. С. 285, 291.
58. Дей О. Українська революційно-демократична журналістика. Проблеми виникнення і становлення. Київ, 1959. 492 с.

59. Дещо з передвасильківської доби на Буковині. *Час*. 1932. Ч. 964. С. 3.
60. Дмитрів Є. Ілюстрована історія просвітного товариства Руска Бесіда в Чернівцях (1869–1909). Чернівці, 1909. 125 с.
61. Дмитрук В. Нарис з історії української журналістики ХІХ ст.: посібник для студентів факультету журналістики / наук. ред. П. Й. Ящук. Львів: Видавництво Львівського університету, 1969. 143 с.
62. До Русинок на Буковині. *Буковина*. 1906. Ч. 20. С. 1.
63. Добржанський О. Віра у краще майбутнє України ніколи не покидала його. *Молодий буковинець*. 1994. № 2. С. 6.
64. Добржанський О. Деякі аспекти взаємин І. Франка та С. Смаль-Стоцького. *Питання історії України*. 2006. Т. 9. С. 89–94.
65. Добржанський О. Іван Франко та Степан Смаль-Стоцький: наукова співпраця й особисті взаємини. Іван Франко і Буковина: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю від дня народження Івана Франка. Чернівці, 2006. С. 9–18.
66. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Чернівці: Золоті литаври, 1999. С. 75–76.
67. Добржанський О. Степан Смаль-Стоцький і його «Буковинська Русь». *Зелена Буковина*. 1996. Ч. 3/4. С. 154–159; 1997. Ч. 1. С. 154–159.
68. Добржанський О., Даниленко В. Степан Смаль-Стоцький. Протистояння. *Буковинський журнал*. 1994. Ч. 3/4. С. 108–123.
69. Добржанський О., Даниленко В. Степан Смаль-Стоцький. Роки війни. *Буковинський журнал*. 1995. Ч. 1/2. С. 133–143.
70. Добржанський О., Даниленко В. Степан Смаль-Стоцький. Становлення. *Буковинський журнал*. 1992. Ч. 4/5. С. 176–93.
71. Доманчук А. Немолів–Немилів. *Надбужанищина: Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Каміначчина, Холмищина і Підляшшя: іст.-мемуар. зб.* Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1986. Т. 1. С. 534–538.
72. Донцов Д. З листів до Редакції. *Діло*. 1933. Ч. 4. С. 4.

73. Дорошенко І. Українська журналістика і критика другої половини ХІХ століття. Львів, 1965. С. 48.
74. Др. Василь Верниволя [Сімович В.]. Видавнича справа на Буковині в останньому десятилітті 1918–1928 рр. *Книголюб.* 1928. Кн.1/2. С. 31–34.
75. Др. Степан Смаль-Стоцький. *Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка.* 1900. Ч. 1. С. 71–72.
76. Д-р Стефан Смаль Стоцький. *Діло.* 1938. Ч. 162. С. 1.
77. Д-р Івань Франко. *Буковиньскі вѣдомости.* 1895. Ч. 31. С. 3.
78. Дубровський В. Московсько-українська фразеологія. *Книгарь.* 1917. Ч. 4. С. 203–204.
79. Дурново М. К украинской диалектологии. *Slavia.* 1925. Ses. 1. S. 149–160.
80. Животко А. До історії українського радикального часопису «Народ». Прага, 1931. С. 136–170.
81. Животко А. Історія української преси. Мюнхен, 1989–1990. 334 с.
82. Животко А. Нарис історії української преси (Курс лекцій). Подєбради, 1937. 112 с.
83. Животко А. Нездійснені пляни видання українських часописів. Авґсбург, 1949. 23 с.
84. Животко А. Рукописні часописи української молоді. Львів, 1938. 27 с.
85. Життєпис академіка Степана Осиповича Смаль-Стоцького. *Записки Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук.* 1919. Кн. 1. С. 76–78.
86. Жовтобрюх М. Мова української періодичної преси. Київ, 1970. С. 3.
87. Жовтобрюх М. Мова української преси (До середини дев'яностих років ХІХ ст.). Київ, 1963. С. 334.
88. Жук А. Зі споминів про професора С. Смаль-Стоцького. *Історичний календар-альманах «Червоної Калини» на 1938 рік.* 1939. Ч. 10. С. 2–3.
89. Завгородня Т. Степан Смаль-Стоцький і українська педагогіка. *Науковий вісник Чернівецького університету (Педагогіка та психологія).* 2009. Ч. 433. С. 38–44.

90. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1960. Т. 172: Збірник філологічної секції на пошану сторіччя народин Степана Смаль-Стоцького / за ред. К. Кисілевського. 103 с.

91. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1963. Т. 175: Збірник на пошану сімдесятиріччя народин Романа Смаль-Стоцького / за ред. В. Лева, М. Стахова. 414 с.

92. Збожена О. Іван Пулюй: Листи. Тернопіль: Воля, 2007. С. 369–370.

93. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості. Львів: ПАІС, 2004. 267 с.

94. Зелінська Н. Поетика приголомшеного слова: українська наукова література ХІХ – початку ХХ ст. Львів: Світ, 2003. 351 с.

95. Злодѣи погаркались. *Русская Правда*. 1913. Ч. 112. С. 3–4.

96. Изъ «козацької» автобіографіи. *Страхопудъ*. 1886. № 16. С. 3.

97. Івакін Ю. Коментар до «Кобзаря» Шевченка: поезії до заслання. Київ: Наукова думка, 1964. 155 с.

98. Іванов В. Теоретико-методологічні основи вивчення змісту масової комунікації. Київ, 1996. С. 120.

99. Івасюк В. Дещо про Ю. Федьковича. *Життя і Знання*. 1934. Ч. 12. С. 339.

100. Ігнатієнко В. Бібліографія української преси 1816–1916. Харків; Київ: Державне видавництво України, 1930. 285 с.

101. Ігнатієнко В. Українська преса (1816–1923): історико-бібліографічний етюд. Київ, 1926. С. 38, 76.

102. Історичні постаті Галичини ХІХ – ХХ ст. / уклад. Т. Войнаровський. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1961. С. 13, 43.

103. К. Ч. [Чехович К.]. Степан Смаль-Стоцький. Питання про східнослов'янську прамову. *Слово*. 1937. Ч. 3. С. 79–80.

104. Карбулицький І. Розвій народного шкільництва на Буковині. *Промінь*. 1906. Ч. 16/17. С. 140.

105. Квестіонар для збирання народних пісень. *Діло*. 1907. Ч. 279. С. 2–3.

106. Квіт С. Літературно-критична й журналістська діяльність Михайла Рудницького у 1910–1930-х роках: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08. Київ, 1997. 16 с.
107. Кедрин І. Життя – події – люди: спомини і коментарі. Нью Йорк: Червона Калина, 1976. С. 262.
108. Кобець О. Записки полоненого. Пригоди і вражіння учасника Першої світової війни. Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1959. С. 349–379.
109. Кобилянська О. Про себе саму (автобіографія в листах до проф. д-ра Степана Смаль-Стоцького). Чернівці, 15.12–17.12.1921 р. *Ольга Кобилянська. Альманах у пам'ятку її сороклітньої письменницької діяльності (1887–1927)*. Чернівці, 1928. С. 41–65.
110. Кобилянська О. Слова зворушеного серця: Щоденники. Автобіографії. Листи. Статті та спогади / упоряд., вступ. ст. Ф. Погребенника. Київ: Дніпро, 1982. 359 с.
111. Кобилянська О. Твори / Ольга Кобилянська. Київ, 1963. Т. 5. С. 679–680.
112. Ковалець Л. У пошуках Юрія Федьковича: маловідомі листи Михайла Драгоманова до Степана Смаль-Стоцького. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки*. Луцьк. 2014. Вип. 19. С. 50–56.
113. Ковалів П. Академік Степан Смаль-Стоцький і його заслуги для української науки. *Визвольний Шлях*. 1972. № 9. С. 1070–1072.
114. Ковалів П. Нове видання збірки праць Степана Смаль-Стоцького. *Сучасність*. 1966. № 3. С. 117–119.
115. Колесса О. Шевченко і Міцкевич. Про значінє впливу Міцкевича в розвою поетичної творчості та в генезі поодиноких поем. Львів, 1894. С. 24–25.
116. Колесса Ф. Микола Лисенко. Львів, 1903. С. 4.
117. Коломієць Л. Україна як цілість: синтез національно-державних та етико-релігійних ідей творчості Шевченка (В інтерпретації С. Смаль-Стоцького). *Вісник Академії наук України*. 1993. №3. С. 48–58.

118. Королів-Старий В. Кандидат на президента (Згадка). *Український Тиждень*. 1936. Ч. 22. С. 2.
119. Королів-Старий В. На могилу достойної людини. *Дзвони*. 1938. Ч. 9. С. 376–385.
120. Кость С. Західноукраїнська преса першої половини ХХ ст. у всеукраїнському контексті (засади діяльності, періодизація, структура, особливості функціонування). Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 514 с.
121. Кость С. Історія української журналістики: західноукраїнська преса першої половини ХХ ст.: ідейно-концептуальні засади, періодизація. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. 270 с.
122. Коцовський В. Наші рутенські радикали. *Буковина*. 1896. Ч. 202. С. 1–2; Ч. 203. С. 2; Ч. 204. С. 1–2; Ч. 205. С. 2; Ч. 206. С. 1–2; Ч. 207. С. 2–3.
123. Кравченко О. Степан Смаль-Стоцький і Ватрослав Ягіч. *Збірник праць і матеріалів на пошану Григорія Лужницького (1903–1910)*. Львів; Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1996. С. 324–326.
124. Кревецький І. Видавничий рух на Великій Україні в 1917–1927 рр. *Нова Зоря*. 1928. Ч. 31. С. 4.
125. Кревецький І. Початки преси на Україні (1776–1850). Львів, 1927. 26 с.
126. Кревецький І. Українська преса Західної України. *Република*. 1919. Ч. 1. С. 1.
127. Крип'якевич І. Нові історичні видавництва. *Діло*. 1928. Ч. 139. С. 2.
128. Крупський І. Національно-патріотична журналістика України: друга половина ХІХ – перша чверть ХХ ст. Львів: Світ, 1995. 180 с.
129. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914: на підставі споминів. Львів, 1926. С. 161.
130. Левицький К. Українські політики. Сильвети наших давніх послів і політичних діячів. *Діло*. 1936. Ч. 234. С. 2.
131. Лизанчук В. Журналістська майстерність: підручник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. 373 с.

132. Лист Білецького Л. до Студинського К. Прага, 11.13.1929 // ЦДІАУ у м. Львові. Ф. 362. Оп. 1. Спр. 243. Арк. 5–6.
133. Лист Вороного М. до Смаль-Стоцького С. 26.09.1901 // ІЛ ВРФіТ. Ф. 56. Спр. 2630. Арк. 56.
134. Лист Донцова Д. до Смаль-Стоцького С. 31.05.1928 // ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 2. Спр. 242. Арк. 147.
135. Лист д-ра Степана Смаль-Стоцького. *Рідний Край*. 1929. Ч. 9/10. С. 4–5.
136. Лист Драгоманова М. до Павлика М. Софія, 06/18.01.1893. *Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895)* / за ред. М. Павлика, вид. Л. Когут. Чернівці, 1911. Т. 7. С. 235.
137. Лист Драгоманова М. до Павлика М. Софія, 19.01.1895. *Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1894–1895)* / за ред. М. Павлика, вид. Л. Когут. Чернівці, 1911. Т. 8. С. 189.
138. Лист Драгоманова М. до Смаль-Стоцького С. Женева, 5.01.1888 // ЦДІАУ у м. Львові. Ф. 663. Оп. 2. Од. зб. 63. Арк. 19.
139. Лист Кобилянської О. до Барвінського О. Чернівці, 17.12.1909. *Ольга Кобилянська. Твори*. Київ, 1963. Т. 5. С. 606.
140. Лист Кобилянської О. до Лук'яновича Д. 23.12.1899. *Ольга Кобилянська. Твори*. Київ, 1963. Т. 5. С. 438–439.
141. Лист Кобилянської О. до Маковея О. *Ольга Кобилянська. Твори*. Київ, 1963. Т. 5. С. 337, 390, 393.
142. Лист Кобилянської О. до Стефаника В. 23.11.1898. *Ольга Кобилянська. Твори*. Київ, 1963. Т. 5. С. 371.
143. Лист Кравчука С. до Барвінського О. 21.12.1896 // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 3346. П. 194. Арк. 2.
144. Лист Маковея О. до Барвінського О. 05.07.1908 // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 1802. Арк. 96.
145. Лист Маковея О. до Барвінського О. Бережани, 16.08.1913 // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 1803. Арк. 148.

146. Лист Маковея О. до Гнатюка В. Чернівці, 16.10.1908 // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 29 (Возняк М.). Спр. 461. П. 114. Арк. 1.
147. Лист Маковея О. до Франка І. // ІЛ ВРФіТ. Ф. 59. Спр. 1613. Арк. 34.
148. Лист Павлика М. до Драгоманова М. Львів, 30.05.1888. *Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1886–1889)* / за ред. М. Павлика, вид. Л. Когут. Чернівці, 1912. Т. 5. С. 216–218.
149. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. [б.м., б.д.] // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2459. П. 147. Арк. 21.
150. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. [б.м., б.д.] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2459. П. 147. Арк. 25.
151. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. [б.м., б.д.] // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2459. П. 147. Арк. 29–30.
152. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. Інсбрук, 02.04.1907 // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2458. П. 148. Арк. 24.
153. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. Інсбрук, 06.06.1908 // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2458. П. 148. Арк. 46–47.
154. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. Прага, 14.12.1925 // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2459. П. 147. Арк. 10.
155. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. Рожнів, 04.08.1896 // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2457. П. 147. Арк. 57.
156. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. Чернівці, 04.03.1895 // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2458. П. 147. Арк. 2.

157. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 1895 // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2457. П. 147. Арк. 31.

158. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 01.02.1889 // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2456. П. 147. Арк. 10–11.

159. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 03.01.1896 // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2457. П. 147. Арк. 35.

160. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 03.04.1913 // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2458. П. 147. Арк. 65–68.

161. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 03.08.1893 // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2456. П. 147. Арк. 63.

162. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 05.05.1895 // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2457. П. 147. Арк. 18–19.

163. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 05.06.1892 // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2456. П. 147. Арк. 52–53.

164. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 06.06.1894 // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2456. П. 147. Арк. 97–99.

165. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 07.08.1893 // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2456. П. 147. Арк. 65–66.

166. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 08.11.1891 // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2456. П. 147. Арк. 32–35.

167. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 10.01.1891 // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2456. П. 147. Арк. 23.

168. Лист С. Смаль-Стоцького до О. Барвінського. 15.02.1892 // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2456. П. 147. Арк. 42–43.
169. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 15.04.1892 // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2456. П. 147. Арк. 46–47.
170. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 17.01.1899 // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2457. П. 147. Арк. 75.
171. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 17.03.1905 // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2458. П. 147. Арк. 8–9.
172. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 17.06.1887 // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2456. П. 147. Арк. 1.
173. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 17.12.1893 // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2456. П. 147. Арк. 77.
174. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 21.03.1895 // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2457. П. 147. Арк. 21.
175. Лист С. Смаль-Стоцького до О. Барвінського. 22.10.1892 // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2456. П. 147. Арк. 56–57.
176. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 24.04.1895 // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2457. П. 147. Арк. 16.
177. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 26.11.1905 // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2458. П. 147. Арк. 10–11.
178. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 27.12.1893 // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2456. П. 147. Арк. 79.
179. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 28.02.1895 // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2457. П. 147. Арк. 7–9.
180. Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 29.08.1916 // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2459. П. 147. Арк. 7.

181. Лист Смаль-Стоцького С. до Весоловського Я. 15.01.1904 // ЦДІАУ у м. Львові. Ф. 381. Оп. 1. Спр. 59. Арк. 4–5.
182. Лист Смаль-Стоцького С. до Драгоманова М. Чернівці, 20.02.1888 // ЦДІАУ у м. Львові. Ф. 663. Оп. 2. Од. зб. 82. Арк. 22.
183. Лист Смаль-Стоцького С. до Грінченка Б. // Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Ф. 3 (Колекція листів). Оп. 1. № 39419. Арк. 2.
184. Лист Смаль-Стоцького С. до Лукича Л. 14.05.1891 // ІЛ ВРФіТ. Ф. 61. Спр. 52. Арк. 52.
185. Лист Смаль-Стоцького С. до Луцьких. Прага, 04.05.1922. Katalog kmpkorisow akcesyjnych ZNiO (Wroclaw). 22/53.
186. Лист Смаль-Стоцького С. до Маковея О. Чернівці, 10.01.1895 // ІЛ ВРФіТ. Ф. 59. Спр. 2074. Арк. 123.
187. Лист Смаль-Стоцького С. до Маковея О. Чернівці, 11.08.1895 // ІЛ ВРФіТ. Ф. 59. Спр. 2083. Арк. 138.
188. Лист Смаль-Стоцького С. до Маковея О. Чернівці, 12.04.1898 // ІЛ ВРФіТ. Ф. 59. Спр. 2093. Арк. 150.
189. Лист Смаль-Стоцького С. до Маковея О. Чернівці, 19.03.1895 // ІЛ ВРФіТ. Ф. 59. Спр. 2076. Арк. 126.
190. Лист Смаль-Стоцького С. до Маковея О. Чернівці, 21.03.1895 // ІЛ ВРФіТ. Ф. 59. Спр. 2077. Арк. 128–129.
191. Лист Смаль-Стоцького С. до Маковея О. Чернівці, 21.07.1896 // ІЛ ВРФіТ. Ф. 59. Спр. 2084. Арк. 139.
192. Лист Смаль-Стоцького С. до Маковея О. Чернівці, 22.03.1895 // ІЛ ВРФіТ. Ф. 59. Спр. 2078. Арк. 130.
193. Лист Смаль-Стоцького С. до Маковея О. Чернівці, 24.01.1899 // ІЛ ВРФіТ. Ф. 59. Спр. 2095. Арк. 156.
194. Листи Смаль-Стоцького С. до невстановленого адресата. Чернівці, 08.11.1892 // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 206 (Щурат В.). Спр. 773. П. 19. Арк. 1–2.

195. Лист Смаль-Стоцького С. до Пеленського Є.-Ю. 02.06.1931 // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 232 (Пеленський Є.-Ю.). Спр. 103. П. 2. Арк. 1.
196. Лист Смаль-Стоцького С. до Реваковича Т. 31.01.1896 // ЦДІАУ у м. Львові. Ф. 664. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 11–13.
197. Лист Смаль-Стоцького С. до редактора газети «Діло». Чернівці, 14.10.1882 // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 5026. П. 24. Арк. 1.
198. Лист Смаль-Стоцького С. до редакції Української Загальної Енциклопедії // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 252 (УЗЕ). Спр. 329. Арк. 1.
199. Лист Смаль-Стоцького С. до товариства «Просвіта». Прага, 20.02.1926 // ЦДІАУ у м. Львові. Ф. 348. Оп. 1. Од. зб. 779. Арк. 70–88.
200. Лист Смаль-Стоцького С. до Франка І. // ІЛ ВРФіТ. Ф. 3. Спр. 1602. Арк. 78–179.
201. Лист Смаль-Стоцького С. до Шевченка Ф. 09.04.1927 // ЦДАГО України, Ф. 269. Оп. 2. Спр. 269. Арк. 40–41.
202. Лист Смаль-Стоцького С. до Щурата В. 03.03.1898 // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 206 (Щурат В.). Спр. 608. П. 15. Арк. 3–4.
203. Лист Смаль-Стоцького С. до Щурата В. 11.09.1896 // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 206 (Щурат В.). Спр. 608. П. 15. Арк. 5.
204. Лист Трильовського К. до Франка І. Будилів, 12.01.1888 // ІЛ ВРФіТ. Ф. 3. Спр. 1602. Арк. 441.
205. Лист Франка І. до Драгоманова М. Львів, 7.12.1890. *Франко І. Зібрання творів: у 50 т.* Київ: Наукова думка, 1986. Т. 49: Листи (1886–1894). С. 263–267, 365, 367.
206. Лист Франка І. до Маковея О. Львів, 29.10.1901. *Франко І. Зібрання творів: у 50 т.* Київ: Наукова думка, 1986. Т. 50: Листи (1895–1916). С. 171–173.
207. Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова / ред. І. Вакарчук. Львів, 2006. 552 с.

208. Листування Михайла Грушевського / ред. Л. Винар; упоряд.: Г. Бурлака, Н. Лисенко. Київ, 2006. 718 с.
209. Листування представництва ЗУНР в Празі з керівником закордонних справ ЗУНР // ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 2. Спр. 240. Арк. 141.
210. Лоза М. Микола Лисенко і родина Франків. *Свобода*. 1992. Ч. 214. С. 3.
211. Лотоцький О. Сторінки минулого. Варшава, 1934. Ч. 3. С. 159.
212. Лукич В. [Левицький В.]. Руска Школа. *Зоря*. 1891. Ч. 11. С. 218.
213. Луців Л. Академик проф. д-р Степан Смаль Стоцький (1859–1959). *Доповіді Наукового Товариства імені Шевченка в ЗДА*. 1959. Ч. 11. С. 3–9.
214. Луців Л. Новіші праці про О. Кобилянську. *Діло*. 1929. Ч. 290. С. 4.
215. Луців Л. Ольга Кобилянська (В 100-річчя її народин). Нью Йорк; Джерзі Ситі: Свобода, 1965. С. 7.
216. Луців Л. С. Смаль-Стоцький. Уваги до українського правопису. *Літературно-Науковий Вістник*. 1929. Т. 100. С. 1124–1126.
217. Луців Л. Prof d-r Stephan Smal-Stockuj: Ukrainishes Lesebuch mit Glossar. *Літературно-Науковий Вістник*. 1929. Т. 89. Кн. 2. С. 190.
218. Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії, виступи. Львів, 1999. Т. 1. С. 249.
219. Мак-Квейл Д. Теорія масової комунікації / пер. з англ. О. Возьна, Г. Статків. Львів: Літопис, 2010. С. 479.
220. Маковей О. Відповідь моїм приятелям. Чернівці, 1906. 20 квіт. 4 с. [Літографія].
221. Маковей О. Житєпись Осипа Юрія Гординського-Федьковича. Львів, 1911. С. 25.
222. Маковей О. Пятдесятилітній ювілей руської публіцистики. *Літературно-Науковий Вістник*. 1898. Кн. 2. С. 111–126.
223. Мельник В. Наші пресові завдання. Львів, 1928. 38 с.
224. Мельничук Б. Від Котляревського до Кобилянської. Літературознавчі студії Степана Смалья-Стоцького. *Буковинський журнал*. 1999. Ч. 3/4. С. 137–146.

225. Мельничук Б. Життя задля України (150 років тому народився академік Степан Смаль-Стоцький). *Дзвін*. 2009. № 1. С. 115–124.
226. Мельничук Б. На поклін до академіка. *Університетський вісник*. Чернівці. 2009. № 6/7. С. 10–11.
227. Мельничук Б. Питання віршування у «Граматиці» С. Смаль-Стоцького і поезія І. Франка. *Педагогічні ідеї С. Смаль-Стоцького в контексті розвитку національної освіти й виховання: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Чернівці, 24–26 лютого 1999 р.)*. Чернівці, 1999. С. 188–192.
228. Мельничук Б. Спом'янули і над Прутом, і над Віслою. *Дзвін*. 2009. № 11/12. С. 162–164.
229. Миринович Д. Академік професор д-р Ст. Смаль-Стоцький. *Краківські Вісті*. 1943. Ч. 425. С. 2.
230. Михайлин І. Журналістика як всевіт: вибрані медіадослідження. Харків: Прапор, 2008. 511 с.
231. Михайлин І. Історія української журналістики ХІХ століття: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 720 с.
232. Михайло Петрович Старицький. *Буковина*. 1904. Ч. 45. С. 1.
233. Мірна З. «Замість вінка» (Пам'яті Академіка Ст. Смаль-Стоцького). *Час*. 1938. Ч. 2842. С. 2.
234. Мірна З. Спомин про бл. п. Смаль-Стоцького. *Жіноча Доля*. 1938. Ч. 20. С. 12.
235. Москаленко А. Сучасна українська преса. Київ: [б.в.], 1999. 240 с.
236. На могилі Степана Смаль-Стоцького. *Час*. 1938. Ч. 2812. С. 2.
237. Назарук О. Преса (перша міжнародня вистава світової преси в Кольонії. Вражіння і думки Українця). Львів, 1929. 192 с.
238. Народна карність. *Буковина*. 1891. Ч. 21. С. 1–2.
239. Нечиталюк М. Методологічні засади історико-журналістської науки. *Українська преса: хрестоматія*. Львів, 1999. Т. І. С. 8–17.

240. Нечиталюк М. Методологічні проблеми історико-журналістських досліджень. *Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повідомл. п'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. Львів, 9–10 грудня 1993 р.* Львів, 1993. С. 17–22.
241. Нечиталюк М. Турботи істориків журналістики. *Вісник Львівського університету.* Львів, 1990. Вип.16: Журналістика та перебудова. С. 62–70.
242. Николишин С. Наше літературне життя за революції 1917–1921. *Пробоєм.* 1942. Ч. 1. С. 31.
243. Новицький В. Акад. Степан Смаль-Стоцький. Східні слов'яни. *Україна.* 1930. Кн. 43. С. 120–123.
244. Норим К. Ще слівце про молодих громадян. *Буковина.* 1897. Ч. 21. С. 1.
245. О. Б. [Бондаренко О.]. Видавнича справа на Україні. *Тризуб.* 1926. Ч. 43. С. 16–20.
246. О. Л. [Лотоцький О.]. Наші найблизші обов'язки (Розмова з заступником краєвого маршалка, проф. Др. Стефаном Смаль-Стоцьким). *Буковина.* 1910. Ч. 290. С. 1–2.
247. О. Л. [Лотоцький О.]. Останні наукові праці ак. проф. Смаль-Стоцького (з приводу 40-літнього ювілею його наукової діяльності). *Діло.* 1925. Ч. 254. С. 2; Ч. 255. С. 2–3.
248. О. П. [Попович О.]. Др. Степан Смаль-Стоцький. *Ілюстрований Буковинський Православний Календарь на рокъ звичайний 1894.* Чернівці. 1893. С. 47–56.
249. О. П. [Попович О.]. Др. Степан Смаль-Стоцький. *Ластівка.* 1894. Кн. 3. С. 33–35.
250. О. П. [Попович О.]. Ювілей проф. д-ра Стоцького. *Православний календар на звичайний рік 1911.* Чернівці, 1911. С. 75–76.
251. Огієнко І. Новини наукової літератури. *Діло.* 1925. Ч. 270. С. 2.
252. Педагогічні ідеї С. Смаль-Стоцького в контексті розвитку національної освіти й виховання: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 24–26 лют. 1999 р. / відп. за вип. і упоряд.: Д. Пенішкевич, В. Филипчук. Чернівці, 1999. 256 с.

253. Пеленський Є.-Ю. Бібліографія української бібліографії. Львів, 1932. 197 с.
254. Пеленський Є.-Ю. Українська преса до світової війни. *Альманах «Нового Часу» на рік 1938*. Львів, 1937. С. 52–57.
255. Переписка с министром культов и просвещения о выдаче разрешения преподавателю Черновецкого университета Смаль-Стоцкому Стефану на издание педагогического журнала на украинском языке «Русска школа». 17.05.1888 // ДАЧО. Ф. 3. Оп. 1. Од. зб. 5277. Арк. 1.
256. Перший загальний збір Союза руских хліборобских спілок на Буковині «Селянська Каса». *Руска Рада*. 1903. Ч. 18. С. 137–138.
257. Пігуляк І. Українська православна церква в румунським ярмі (І буковинці в Канаді). Вінніпег. 1927. С. 9.
258. Під колоніальним гнітом: Північна Буковина у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.: док. і матеріали / упоряд. В. М. Ботушанський. Ужгород: Карпати, 1986. 206 с.
259. Піддубний Г. Буковина: її минуле й сучасне (суспільно-політичний нарис із малюнками і мапою Буковини). Київ, 1928. 258 с.
260. Побідаш І. Редакторська та журналістська діяльність Леоніда Глібова: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08. Київ, 2006. 16 с.
261. Погребенник Ф. Осип Маковей (критико-біографічний нарис). Київ, 1960. 131 с.
262. Погребенник Ф. Степан Смаль-Стоцький у колі політичних діячів. *Слово і Час*. 1993. № 12. С. 35–36.
263. Погребенник Ф. Український раритет. Періодичні, продовжувані видання і неперіодичні збірники ХІХ – ХХ ст. (1846–1986 рр.). Дрогобич: Коло, 2011. С. 23.
264. «Покутська Трійця» й літературний процес в Україні кінця ХІХ – початку ХХ століть: матеріали наук. конф., 14–15 травня 2001 р. / відп. ред. Євген Пшеничний. Дрогобич: Вимір, 2001. С. 232.

265. «Польско-руським діячам» на Буковинѣ на «обливаний понедельникъ». Пану дехтяреві (докторові) Скотскому. *Страхопудъ*. 1887. № 7. С. 4.
266. Попович О. Відродження Буковини. Львів: Червона Калина, 1933. С. 81.
267. Постать Степана Смаль-Стоцького в національно-культурному житті Буковини кінця ХІХ – початку ХХ ст. і сучасна рецепція його доби: тези доп. Міжнар. наук. конф., присвяч. 150-річчю від дня народження видатного українського філолога, культурного і громадського діяча, 19–21 лютого 2009 р. Чернівці: Місто, 2009. 131 с.
268. Правдолюб [Бачинський О.]. Буковина. *Діло*. 1885. Ч. 97. С. 2.
269. Прилюк Д. Проблеми теорії публіцистики. Київ: Вища школа, 1970. 67 с.
270. Прилюк Д. Теорія і практика журналістської творчості: проблеми майстерності. Київ: Вища школа, 1983. С. 266.
271. Промова посла Єротея Пігуляка про зміну виборчого закона. *Руска Рада*. 1903. Ч. 42. С. 329–334.
272. Просвѣта на Буковинѣ. *Буковинський Ілюстрований Календарь на переступный рокъ 1889*. Чернівці. 1888. С. 91.
273. Різун В. Нарис з історії та теорії українського журналістикознавства: монографія. Київ: [б.в.], 2005. 227 с.
274. Роман-Мельничук Я. Ольга Кобилянська у взаєминах зі С. Смаль-Стоцьким і В. Сімовичем. *Науковий вісник Чернівецького університету (Слов'янська філологія)*. 2000. Ч. 93. С. 3–16.
275. Романюк М. Українська преса Північної Буковини (1918–1940 рр.): монографія. Львів: Фенікс, 1996. 194 с.
276. Романюк М. Українські часописи Північної Буковини (1870–1940): іст.-бібліограф. дослідж. Львів: Фенікс, 1999. 425 с.
277. Рубан В. Майстерність журналіста. Київ: Політвидав України, 1978. 102 с.
278. Рудий О. Степан Смаль-Стоцький: Життя і діяльність. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира*

- Гнатюка* / за ред. М. Алексієвця. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. Вип. 3. С. 92–98.
279. Руки прочь. *Буковинскій вѣдомости*. 1898. Ч. 12. С. 1–2.
280. Рускій языкъ въ буковинскихъ школахъ. *Буковинскій вѣдомости*. 1895. Ч. 32. С. 1.
281. Сагайдачний П. Вага й сила преси. Краків, 1941. 30 с.
282. Самостійна Україна. Відповідь Романа Степановича на статтю п. з. «Українська держава» поміщену вь 67 ч. «Буковини». Львов, 1900. 27 с.
283. Самчук У. Планета Ді-Пі: нотатки й листи. Вінніпег, 1979. С.14, 180, 190.
284. Самчук У. Так, як бачило око і відчувала душа: зі споминів і вражень 1941–1943. Київ: Центрмузінформ, 1998. 358 с.
285. Свенціцький І. Дещо про науку, літературу і мистецтво галицької України за останніх 40 літ (з приводу 40-ліття щоденника «Діло»). Львів, 1927. С. 6.
286. Святочна Академія в Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові, присвячена пам'яті проф. Степана Смаль-Стоцького. *Діло*. 1938. Ч. 259. С. 6.
287. Сидоренко Н. Національно-духовне самоствердження: у 3 част. Київ, 2000. Ч. 1. С. 29.
288. Сімович В. Академік Смаль-Стоцький. *Час*. 1934. Ч. 1504. С. 2.
289. Сімович В. Життя і творчість С. Смаль-Стоцького. *Ukrainische Rundschau*. 1910. № 9/10. С. 251–254.
290. Сімович В. Наукова діяльність академіка Смаль-Стоцького. *Діло*. 1938. Ч. 201. С. 5–6; Ч. 203. С. 3–4; Ч. 204. С. 3–4.
291. Сімович В. Степан Смаль-Стоцький як педагог і педагогічний діяч. *Шлях Виховання й Навчання*. 1939. Кн. 1. С. 1–17.
292. Сімович В. Степан Смаль-Стоцький як шкільний діяч і педагог. Львів, 1939. 20 с.
293. Сімович В. Юрій Федькович: життя й діяльність. Львів, 1934. С. 47.

294. Сірополко С. Основи журналізму: курс лекцій. Регенсбург: [б.в.], 1946. 100 с.
295. Смик Р. Професор Зенон Кузеля – людина, вчений, громадянин і патріот. *Свобода*. 1982. Ч. 154. С. 2.
296. Сніцарчук Л. Історія української журналістики: важливість, сучасний стан і особливості творення. *Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника: історія і сучасність: доп. та повідомл. Міжнар. наук. конф., Львів, 28–30 жовтня 2010 р.* / відп. ред. М. М. Романюк. Львів, 2010. С. 598–601.
297. Сніцарчук Л. Українська преса 1812–1890 рр. – «достойне свідцтво культурної та народної свідомості». *Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.: іст.-бібліогр. дослідж.* Львів, 2007. Т. 1: 1812–1890 рр. С. 98–99.
298. Сніцарчук Л. Українська сатирично-гумористична преса Галичини 20–30-х рр. XX ст.: історико-функціональний аспект та інтерпретаційні особливості. Львів: [б.в.], 2001. С. 35.
299. Союз Визволення України (1914–1918). Відень; Нью-Йорк, 1979. С. 83.
300. Срібняк І. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920). Київ, 1999. С. 50.
301. Старик В. Від Сараєва до Парижа: Буковинський Interregnum, 1914–1921; Між націоналізмом і толерантністю. Чернівці: Прут, 2009. С. 168, 184.
302. Статєєва В. Українські письменники про проблеми літературної мови та мовознавства кінця XIX – початку XX століття (На матеріалах спадщини М. Коцюбинського, Лесі Українки, Б. Грінченка та ін.). Ужгород, 1997. С. 290.
303. Статті О. Маковея в періодичних виданнях // ЦДІАУ у м. Львові. Ф. 386. Оп. 1. Од. зб. 59. Арк. 59–63.
304. Статут Видавничого товариства імени Івана Франка. Фрайштадт, 1916. С. 12.
305. Стебельський Б. НТШ у Канаді – пляни і праця. *Збірник наукових праць Канадського Наукового Товариства ім. Шевченка*. Торонто; Онтаріо, 1993. С. 11.

306. Стефаник В. Повне зібрання творів: у 3 т. Київ, 1954. Т. 3: Листи. С. 163–261.
307. Стефаник В. Серце (присвята моїм друзям). *Громадський Голос*. 1927. Ч. 4. С. 2.
308. Студент. Старі а молоді громадяни (статья надіслана). *Буковина*. 1897. Ч. 14. С. 1–2.
309. Съ нами братья! *Буковинскій вѣдомости*. 1898. Ч. 23. С. 1–2.
310. Тарасюк В. Журналістська діяльність Августина Волошина в контексті розвитку закарпатської преси: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08. Київ, 2004. 20 с.
311. Твори Юрія Федьковича. Поезії / упоряд. В. Щурат. Чернівці, 1896. Т. 1. Вип. 1. 128 с.
312. Терлецький О. Історія української громади в Раштаті (1915–1918). Київ; Ляйпціг, 1919. С. 240.
313. Тернопільський Ю. Українська преса з перспективи 150-ліття. Держзі Ситі, 1974. 174 с.
314. Тимошик М. Історія видавничої справи: підручник для вищих навчальних закладів за спеціальностями «Журналістика» і «Видавнича справа та редагування». Київ: Наша культура і наука, 2003. 495 с.
315. Ткач Л. Академік Степан Смаль-Стоцький: до 150-річчя від дня народження. *Дивослово*. 2009. № 1. С. 33–39.
316. Трачук Т. Українське журналістикознавство: навч. посіб. Хмельницький: Поліграфіст-2, 2013. 239 с.
317. Українка Леся. Зібрання творів: у 12 т. / за ред. В. Микитися. Київ, 1979. Т. 12: Листи (1903–1913). С. 504.
318. Українська господарська академія в Ч. С. Р. Прага, 1923. С. 4.
319. Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.: іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 2007. Т. 1: 1812–1890 рр. / уклад.: М. В. Галушко, М. М. Романюк (керівник роботи), Л. В. Сніцарчук. С. 39.

320. Федунь М. Постаць Степана Смаль-Стоцького на тлі українського життя першої половини ХХ ст. *Дивослово*. 2013. № 7/8. С. 66–70.
321. Федченко П. Преса та її попередники: історія зародження й основні закономірності розвитку. Київ: Наукова думка, 1969. 347 с.
322. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1976–1986.
323. Франко І. Літературна спадщина / упоряд.: І. Басс, Є. Бонташ, М. Грудницька, М. Деркач. Львів, 1956. Т. 1, вип. 1. С. 472–473.
324. Франко І. Молодий вік Осипа Федьковича. *Зібрання творів: у 50 т.* Київ: Наукова думка, 1980. Т. 27: Літературно-критичні праці (1886–1889). С. 157.
325. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. Львів, 1910. 444 с.
326. Франко І. Поза межами можливого. *Літературно-Науковий Вістник*. 1900. Т. 7. С. 1–9.
327. Франко І. Політична хроніка. *Житє і Слово*. 1896. Т. 5. С. 316–317.
328. Хилько М. Методологічні основи дослідження журналістикознавства. *Філософські проблеми гуманітарних наук*. Київ, 2008–2009. № 14/15. С. 172–177.
329. Хто винен? *Нова Буковина*. 1913. Ч. 73. С. 1–3.
330. Цегельський Л. Від легенд до правди: спомини про події в Україні, звязані з Першим Листопадом 1918 р. Нью Йорк; Філадельфія: Булава, 1960. С. 9.
331. Цісик О. Д-р Степан Смаль-Стоцький. Пам'яті Незабутнього Професора (В сторіччя Його народження). *Збірник філологічної секції на пошану сторіччя народин Степана Смаль-Стоцького* / ред. Кость Кисілевський. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1960. Т. 172. С. 12.
332. Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження: у 3 т. / упорядкув.: Б. Якимовича, З. Грень, О. Седяра. Львів, 2002. Т. 3. С. 247.
333. Черемшина Марко. Новели / упоряд., прим. О. Мишанича. Київ: Наукова думка, 1987. С. 357.
334. Чехович К. Наукові заслуги С. Смаль-Стоцького. *Дзвони*. 1938. № 10. С. 421–425.

335. Чехович К. Der fundamentale Anteil des Ukrainischen and der Slavistik. *Літературно-Науковий Вістник*. 1930. Т.101. С. 93–95.
336. Чикаленко Є. Спогади (1861–1907): докум.-худ. вид. / передм. В. Шевчука. Київ: Темпора, 2003. 415 с.
337. Чопик Д. Академік Степан Смаль-Стоцький. *Надбужанина: Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Каміначчина, Холмщина і Підляшшя: іст.-мемуар. зб.* / за ред. М. Мартинюка. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1986. Т. 1. С. 804–809.
338. Что такое провокація? *Русская Правда*. 1912. Ч. 66. С. 2–3.
339. Шаповал Ю. Національна журналістика: наук. праці. Львів, 2006. Т. 1. С. 382.
340. Швець І. Українські таборів часописи Німеччини та Австро-Угорщини 1915–1918 років: історія формування, зміст, тематична насиченість (За матеріалами газетних фондів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського). Міжнар.наук. конф. «Бібліотека. Наука. Комунікація. [Електронний ресурс]. URL:<http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/674> (дата звернення: 13.08.2017).
341. Шембелей Й. Записки Наукового Товариства имени Шевченка. *Дзвони*. 1937. Ч. 7/8. С. 5.
342. Шістдесятиліття визначного буковинського діяча. *Український Тиждень*. 1925. Ч. 6. С. 1–2.
343. Шкляр В. Українська журналістика: вчора, сьогодні, завтра. Київ, 1996. 168 с.
344. Шлемкевич М. Верхи життя і творчости. Нью-Йорк; Торонто, 1958. С. 140.
345. Шлемкевич М. Новочасна потуга: ідеї до філософії публіцистики. [Електронний ресурс]. URL: <https://lysty.net.ua/novochasna-potuha/> (дата звернення: 13.03.2017).

346. Шоліна Т. Педагогічні ідеї та освітньо-громадська діяльність Степана Смал-Стоцького (1859–1938 рр.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Тернопіль, 2011. 22 с.
347. Штири крики, один гвалт! *Буковина*. 1896. Ч. 86. С. 1–2.
348. Щербаківський В. Концепція М. Грушевського про походження українського народу в світлі палеоетнології. *Праці Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі*. 1941. Т. 3. С. 39.
349. Щербаківський В. Моє перебування та праця в Музею о. Митрополита А. Шептицького у Львові. *Двадцятьпять-ліття Національного музею у Львові* / за ред. І. Свенціцького. Львів, 1930. С. 29.
350. Щурат В. Початки української публіцистики (В соті роковини «Українського Вестника»). *Діло*. 1916. Ч. 57. С. 2.
351. Ювілей 40-літньої праці др. Льва Когута. *Час*. 1938. Ч. 2674. С. 3.
352. Bilinkiewicz S. Entgegnung auf das von den Universitätsprofessoren Dr. Stephan Smal, recte Stocki und Dr. Theodor Gartner in Angelegenheit der Ruthenischen Orthographie Verfasste und als Manuscript Gedruckte Minoritatsvotum. Czernowitz, 1888. 46 с.
353. Їм. Про що в світі пишуть? *Рідний Край*. 1929. Ч. 11. С. 3.
354. Bukowina: integracja społeczno-kulturowa na pograniczu / redakcja naukowa: Helena Krasowska; przekład Mihaela Dzióbek. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 2010. 228 s.
355. Miejsce Stefana Smal-Stockiego w slawistyce europejskiej / pod redakcją Wiktorii Hojsak, Agaty Skurzewskiej. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. 2012. 157 s.
356. Smal-Stotckiy Stepan. Wer ist's? / begründet, herausgegeben und redigiert von Hermann A. L. Degener. Leipzig, 1914. S. 1603.
357. Szulczewski M. Polityka informacji. Warszawa, 1977. S. 15.
358. Zieba A. Smal-Stotckiy Roman. *Polski Słownik Biograficzny*. Kraków: Nakładem PAU. T.39/2, zesz.161. 1999. S.180.

ДОДАТКИ

Додаток А

Бібліографія статей встановленого авторства
Степана Смаль-Стоцького

1. **По выборахъ.** *Буковина.* 1885. Ч. 11. С. 1–2. «...що намъ треба тільки праць, праць и еще разъ праць надъ просвѣтою нашего народа, котрый такъ ясно доказавъ, якъ легко его допровадити до самопѣзнаня, до от ваги, до побѣды».
2. **Задача краевого сойму.** *Буковина.* 1885. Ч. 22. С. 1. «Бѣдность нашего народа можна бы лише запобігти, винайшовши впередъ ей причину... До доброй господарки и до порядного ремесла лишъ треба зновъ трохи бѣльше науки господарской и ремѣсничой не особнях коштовних шкѣль, а на теперъ вистарчить так звана продовжена наука або господарчи и ремѣсничы курсы при школахъ народнихъ».
3. **Панове громада!** *Буковина.* 1886. Ч. 1. С. 1. «Отъзываемось въ конецъ до нашихъ патріотѣвъ поза Буковиною, щобы численною предплатою допомогли намъ перепровадити почате нами дѣло просвѣты народной и черезъ другій рокъ его истнованя. Приймѣть нашу скромну та щиру дитину пѣдъ вашу гостинну стрѣху...».
4. **§19.** *Буковина.* 1886. Ч. 3. С. 1–2. «...стоитъ школа на самѣмъ передѣ; бо она найважнѣйша. Безъ школы нема теперъ нѣгде въ свѣтѣ добра. Отже намъ треба руской школы».
5. **Двѣ важны справѣ.** *Буковина.* 1886. Ч. 4. С. 1–2. «Пѣднесѣмъ завчасу и нашъ голось, представѣмо обѣ си справы и зъ нашего становища, щобы информаціѣ не були подани безъ насъ и противъ насъ. Не забуваймо, що Богъ высоко, а министеръ далеко».
6. **Сепаратизмъ Русинѣвъ.** *Буковина.* 1886. Ч. 10. С. 1. «Хибно насъ розумѣе той, хто думае, що мы нашому православію не щери и що мы може до него ворожо розположени. Борони Боже! Мы непохитно стоимо при православію и не маемо причины его цурати ся! Впрочемъ переважна часть... православна. Але мы можемо и мусимо бути при тѣмъ и добрыми, щирыми и свѣдомыми своей народности Русинами!».
7. **Гимназія въ Коцмани.** *Буковина.* 1887. Ч. 10. С. 3–4. «Намъ Русинамъ потрѣбно своихъ родныхъ русскихъ професоровъ, урядниковъ, учителѣвъ, а таки люди можуть выйти лишъ зъ латинской школы, що то ей называютъ гимназіевъ».
8. **Чимъ маемо бути?** (Кѣлька словъ до Єго Ексц. Австрійского міністра v. Gautsch-a). *Буковина.* 1887. Ч. 15. С. 2–3. «Керманичѣ внутрѣшной политики Австріѣ повинни бы памятати на будучнѣсть державы, а повинни бы памятати на се, що будучнѣсть державы въ будѣщности народовъ».
9. **О приѣздѣ міністра.** *Буковина.* 1887. Ч. 18. С. 1–2. «Одно, чога надѣють ся буковиньски Русины ѣдъ п. міністра естъ то, щобы и министеръ пѣзнавъ и радячи направивъ кривды, яки терпять буковиньскій рускій нарѣдъ въ церковѣ и школѣ. Указати на ти кривды, се рѣчь нашихъ патріотѣвъ, направити ихъ, се дѣло п. міністра; о перше постараемось, на друге надѣемось».
10. **До русскихъ выборцѣвъ.** *Буковина.* 1887. Ч. 21. С. 1. «Скажѣтъ имъ се въ очи, нѣчого Вамъ за те не зрѣбитъ, се Ваше право; бо Вы ихъ платите. А не являть ся панове послы до обрахунку зъ Вами, то выпишѣтъ по всѣхъ газетахъ, що имъ не вѣрите и не узнаете ихъ своими заступниками».
11. **Панове Громада!** *Буковина.* 1888. Ч. 3. С. 1. «Великій и тяжкій той трудъ; бо наша задача, не только сѣяти, а перше выполювати, выкорчовувати поле, що заросло всякимъ буряномъ. Но коли удавъ ся першій початокъ, коли вже въ першихъ трѣхъ рокахъ пощастилось намъ бачить навѣтъ хороши плоды нашей работы, то тымъ смѣлѣйше й одважнѣйше беремось до дѣла теперъ, коли вже навѣтъ въ селянахъ нашихъ находимо помѣчь и подпору».
12. **Чія правда, чія кривда?** *Буковина.* 1888. Ч. 4. С. 1–2. «...читальнѣ, котри одъ коли выходитъ наша “Буковина” почали множити ся, якъ грибы на дощи. Де только отворено читальню, й проваджено ей, якъ ся належить, тамъ показались и добри наслѣдки сего доброго

дѣла». (У виданні «Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895)» міститься згадка про означену статтю С. Смаль-Стоцького (1912, т. 5).)

13. **Выбирайте, – що хочете!** *Буковина*. 1888. Ч. 5. С. 1–2. «...бо мы Русины повинни не уступати ся зь своєї хаты, бо въ нашой хатѣ мусить намъ бути наша правда, наша сила и наша воля! Противъ вороговъ нашего народного житя и просвѣты мы запротестували одъ першого разу...».

14. **Выбрали!** *Буковина*. 1888. Ч. 6. С. 1–3. «Хтожь лучитѣ ся зь нашими ворогами и выступае противъ нашихъ черновецкихъ щирыхъ патріотовъ и народолюбцѣвъ противъ нашої любой газеты “Буковины”, що намъ очи отворили, за нашу кривду не устанно бороть ся, намъ дорогу до просвѣти, тверезості, до ощадности, словомъ до добра и щастя показали и за тое черезъ насъ всяки кривды сами терпливо зносять, грошей, часу и здоровья не шкодуютъ».

15. **Рыють!** *Буковина*. 1888. Ч. 7. С. 1–3. «Нѣколижь не може на таку політику кинутись рядъ, котрому лежить на серцю сила и добро державы; се познавъ напевно и теперѣшний свѣтлый настоятель Буковины».

16. **Рятуймо молодѣжь нашу!** *Буковина*. 1888. Ч. 8. С. 1–3. «Обовязкомъ кожного Русина-патріота є при каждой нагодѣ впливати на руску молодѣжь, котра й такъ нынѣ через Румунізацію и инше губить ся, марнѣе и пропадає для свого народа».

17. **Тѣште ся!** *Буковина*. 1888. Ч. 9. С. 1–2. «Выбирайте, казалисьмо, свѣтлихъ Русиновъ, людей своихъ; бо «свій, якъ не заплаче, то бодай скривить ся». Та щожь, злакомили ся наши люде на ковбаски та пиво и горѣвку...».

18. **Нападъ бук. прав. консисторіѣ.** *Буковина*. 1888. Ч. 10. С. 1–2. «Нападъ конститоріѣ написаный такой смѣшной, дивачкою и незрозумѣлою мѣшаниною языковъ церковно-славянського, російского а декуды и бук. руского нарѣчія и такоюжь мѣшаниною правописей “етѣмологической” и фонетики (!!)».

19. **«Тверди» а «обединитель».** *Буковина*. 1888. Ч. 10. С. 2–4. «Та молодѣжь адемична не знає нѣсвоѣ исторіѣ, анъ языка матерного. Съ молодѣжь хватають, они ще зь гімназій и зачинать “абучать” еѣ по своему. Молодѣжь, котра пѣзнала свою давнѣйшу долю и теперѣшню, ся стоить твердо и не похитно при своимъ народъ и держить ся “Союза”».

20. **Нова політика румунізаторска.** *Буковина*. 1888. Ч. 13. С. 1. «Побачивши однак, що Русини збудились із довгого сну... видають они клевети на поодиноких Русинів-патріотів».

21. **Вандрівнича руска молодіж в Чернівцях.** *Буковина*. 1888. Ч. 16. С. 1–3. «...до гордості довела руска молодіж не одно холодне серце і показала ширшому кружкови черновецкої інтелігенції, що Русь сама в собі міцна і сильна».

22. **Ваша воля.** *Буковина*. 1888. Ч. 17. С. 1–2. «Ми стали єї писати («Буковину». – *М. П.*), бо бажаємо через ню долю Вашу поліпшити, грошей з неї нескладаємо, з неї нежиємо, а вся наша нагорода та утіха, що наш нарід через нашу газету йде вперед до більшого добра, до ліпшої долі».

23. **Руский нарід – руска мова.** *Буковина*. 1889. Ч. 1. С. 5–7; Ч. 2. С. 7–8; Ч. 3. С. 7–8. «Против такої мови, против мови “Червоної Руси” і єї подібних штучних вимислів будем ми вічно виступати, а будемо все писати так як ми самі говоримо, і як наші писателі народні пишут, будемо писати мовою живою, народною...». «Коли перед сотками літ почала вироблятися французка письменна мова, то звісно писали так буква в букву, як тоді скрізь говорилося, бо інакше годі і подумати. По якімсь часі письменна французка мова упорядчилась т. зв. виробились певні правила писання, і після тих правил писав кожний письменний чоловік. Але жива мова нестоїт на однім місці, а все і все хоть незамінно змінється, як сего учит історія кожної мови». «Але доки ми глибоко переконані, що “язичіє” по наших школах спинає всякий поступ освіти, ба навіть відвертає від неї людей, бо по кількалітній науці в школі невиносят з неї жадної користи і тому тратят віру в користок науки».

24. **Голос Русинів (в справі именованя учителя рускої мови при черновецкій гімназії).** *Буковина*. 1889. Ч. 7. С. 1–2. «Непростий блуд поповнює одже той, що сю посаду ставляє на рівні з прочими й поводить ся єдино тільки кваліфікацією на папери походячу може як раз від людей, котрим і добутки науки, і руский нарід і австрійский інтерес байдужні».

25. **Христос Воскрес!** *Буковина*. 1889. Ч. 8. С. 1. «І руский нарід розп'ято і погребано, та й нині ще стережуть его, щоби не ворохнув ся, не ожив, не воскрес... тут-тут ангел правди, сили і волі відвалит камінь з его гробу і нарід руский воскресне в цілій своїй величності, силі і славі».

26. **Учіт ся!** *Буковина*. 1889. Ч. 9. С. 1–2. «Посилайте з послідного дітей Ваших до школи, не жалуйте для них заохоти ба й принуки до науки. Клепчіт дітей Вашим день-в-день: Учи ся серденько, а будут з тебе люди! – А й ви парубки та дівчата, що ходилисьте до школи, навчали ся дечого, не покидайте і на дальше книжки».

27. **Єдиний лік.** *Буковина*. 1889. Ч. 10. С. 1–3. «...здобулись Русини на то, що рускі товариства позбулись впливів московської партії. Станули на єдино правдивім, природнім народнім ґрунті, й сміло та зі всіх сил борють ся против численних й ще впливових ворогів рускої народности, несучи світло правди і науки під темну стріху не тільки просто-людина, але й збаламучених членів рускої інтелігенції».

28. **Від видавництва.** *Буковина*. 1889. Ч. 13. С. 1. «Закидают “Буковині”, що она ганит всіх без ріжницї, так і є, ми й на дальше не перестанемо п'ятувати всіх ворогів душевного і тілесного добра нашого народа, як слід... Закидуют “Буковині”, що она роздвоює Русинів тим, що виступає проти Панрусів і їх “руських” газет та “обществ”... Трудна, бо велика, але спасенна наша задача піднята нами безкорисно ба навіть з пожертвованєм в інтересі нашого народа».

29. **До рускої молодіжи.** *Буковина*. 1889. Ч. 14. С. 1–2. «З жалем-бодем бачимо однак, як не один, а велика часть рускої молодіжи за для личних вигод кидає свій рід, переходить в чужий ворожий нам табор... Тому то відзиваємось до тої части рускої молодіжи, у котрої грудях тліє ще хоть іскорка національного почуття, щоби в часі вакаційнім плекала то святе чувство і підтримувала та піджегала святий огонь любови до свого рідного народу».

30. **Черновецькі школи а Русини.** *Буковина*. 1889. Ч. 15. С. 1–2. «...в кількох школах нема вже ніодного учителя-Русина, ба навіть ніодного учителя, котрий би знав належно мову руску... Се факт превеликої ваги так моральної як і матеріальної не тільки для одиниць пошкодованих невідповідним устроєм черновецьких шкіл міських, але й для цілого руского народа».

31. **Руска взаїмність.** *Буковина*. 1889. Ч. 16. С. 1–2. «До зміцнення взаїмности рускої треба би всіми силами і способами ширити і плекати почуте, що ми кість з одної кости... Сю задачу повини завсїгди мати на оці всі Русини, головнож їх органи: преса й товариства, плекаючи все, що лучит, а уникаючи того, що в силі поріжнити Русинів. Зі вигляду на слабї ще сили нашї повинни ми взаємно спиратись і спомагатись, а не робити сами собі непотрібної а шкідливої бо обезселяючої конкуренції».

32. **Преважні справи.** *Буковина*. 1889. Ч. 17. С. 1–2. «Просимо умильно всіх щирих Русинів-патріотів, щоби взяли ся заохочувати наш нарід до читаня, до заложеня читалень, шпихлірів і кас позичкових... Добра воля і невтомний труд щирих одиниць зможут перевести отсі бажаня випливаючи з душі руских патріотів в діло собі на славу, а народови на добро».

33. **«Ревіста денунціаторска».** *Буковина*. 1889. Ч. 20. С. 1–2. «...бо все чиста лож і клевета, вимірена, розуміє ся, проти руских товариств, котрі стоять на заваді румунізації; та ціла отся політика дерумунціаторска така глупа і смішна, що ледви чи найде ся який дурень між самими Румунізаторами, котрий би єї взяв за правду».

34. **З новим роком.** *Буковина*. 1890. Ч. 1. С. 1–2. «Що може добрий і щирий посол-заступник народа, на се вказували ми Вам не раз і не два на руских послах в Галичині, вказували ми й на то, як недбало відносили ся нашї буковинські послы до інтересів своїх виборців».

35. **Причини нашої недолї.** *Буковина*. 1890. Ч. 2. С. 1–2; Ч. 3. С. 1–2; Ч. 5. С. 1–2. «...та неясність політичної програми і нерішимість в уживаню відповідних средств до осягнення як на тепер найважнійшої нашої цілі, якою є безперечно пробуджене самосвідомости в масі нашого народу – пробиває ся навіть в наших політичних часописах».

36. **Закладаймо повітові товариства!** *Буковина*. 1890. Ч. 6. С. 1–2. «До розбудження, освідомлення і політичного оживлення буковинських Русинів зможе по нашій думці найбільше

причинитись основане повітових товариств руских, котрі будут становити конечну звязь межи черновецькими центральними і прочими місцевими товариствами рускими».

37. **Відрадна вість.** *Буковина.* 1890. Ч. 8. С. 1–2. «Не вийде й одно число “Буковини”, в котрім би ми не мали записати нову кривду заподіяну буковинськими Русинами і не мусіли при тім піднести байдужність руску, котра й є головною причиною всяких кривд...».

38. **Вибори розписані!** *Буковина.* 1890. Ч. 11. С. 1–2. «Жаль за серце стискає, погадавши, о скільки більші були-б вже тепер здобутки буковинських Русинів, а з ними й надія, ба й певність на добрий skutok недалеких виборів, наколи-б до мозольної праці одиниць була взяла ся та сила людей, що то з обовязку не то вже людского і національного, а з обовязку народом тяжко оплаченого... повинна трудитись над просвітою».

39. **Вага народної просвіти а наші Читальні.** *Буковина.* 1890. Ч. 16. С. 1–2. «В протягу двох літ засновано за почином наших щирих патріотів в рускій часті Буковини над 40 читалень. Великі надії покладали ми на сі читальні, ми надіяли ся, що сі читальні дуже скоро станут “правдивими розсадниками народної просвіти”».

40. **Як тепер люди в світі проживають.** *Буковина.* 1890. Ч. 22. С. 1–2. «Наші товариства, що щиро працюють для лучшої долі нашого занедбаного народу, як приміром на Буковині наш “Народний Дім”, “Руска Бесіда”, “Руска Школа” і т. д. – мають дуже мало підмоги зі сторони свого власного народу, – жаль серце стискає! Так само, на жаль сказати, проживає і наш руский народ, сей 20 мільоновий велит межи славянськими народами».

41. **З кінцем року.** *Буковина.* 1890. Ч. 26. С. 1–2. «Переконуючим, бо щирим і ясним словом нашої газети і инчих просвітних видань наших, та ревній діяльності черновецьких товариств і патріотів – Русинів, удалось освідомити вже не одного буковинського Русина й загріти его до праці над моральним і матеріяльним добром свого питомого народу».

42. **Вага національного питання для рускої справи.** *Буковина.* 1891. Ч. 2. С. 1–2. «Природні свойства, якими відріжняють ся одні народи від других, то перед всім: своя власна народна мова, свої народні звичаї і обичаї... як сьміють молоді рускі радикали, що присвоюють для себе виключно назву нових спасителів людского роду, маловажити народність або національність... то маловажна і дуже підрядна справа, “пуста форма”».

43. **Вага празднювання народних свят.** *Буковина.* 1891. Ч. 6. С. 1–2. «Коли б то ті золоті слова наших народних геніїв прочитували уважно всі наші люди; о тогді би щезла з нашої великої Руси-України теперішня наша байдужність для народної справи, щезла би неволя, щезли би всі злидні».

44. **Програма «Руского Клубу» в раді державній.** *Буковина.* 1891. Ч. 12. С. 1–3. «Рускі послы повинні бути правдивими характерами і творити школу для вихованя таких характерів. Таємниче поступоване не пристойть для вільних народних борців, таке поступоване не може виховати щирих патріотів, противно таке поступоване затемнює лише ситуацію і дає приступ всяким сплетням і клеветам».

45. **Наша непорадність.** *Буковина.* 1891. Ч. 18. С. 1–2. «...часописи беремо вправді деколи в руки, але й се робимо лише, як то кажуть, про людське око, щоби люди гадали, що і ми учені; переглянемо собі побіжно новинки і анонси, та на тім кінчить ся наша ціла лектура-наука».

46. **Шовінізм «Gazet-и Bucovinei».** *Буковина.* 1891. Ч. 20. С. 1–2. «Скажіть нам дальше, добродії, чи згідне вами бажане з правдивими людськими засадами, та чи можливе се бажане, щоби 20-мільоновий руский нарід щезнув з сего сьвіта, або бодай позістав вічним невільником».

47. **Народна карність.** *Буковина.* 1891. Ч. 21. С. 1–2. «...ні від кого не дізнав руский нарід тільки лиха, як від своїх таки людей... моральне й матеріяльне добро народу й зкуплюють в собі сьвідомих членів того народу, котрі не задля личних користей а противно з пожертвованєм власних інтересів в тяжкій борбі з численними супротивностями трудять ся солідарно, щоб дійти до тої мети. Яко орган руских товариств є наш голос вірним відгомонам щирих переконань і честних намірів тихже».

48. **Крайне слово.** *Буковина*. 1891. Ч. 23. С. 1–3. «В першій частині збивають ся напасти митрополита, поміщені в обох його апологіях, на нашу часопись “Буковину”, на тямущу руску інтеллігенцію, що скупилась до праці для добра руского народу... особливо-ж пятнує ся те, що з незвичайною сьмілостею відважив ся митрополит перекручувати правду перед найяснішим монархом».

49. **Єдиний вихід.** *Буковина*. 1891. Ч. 24. С. 1–3. «Не закладайте протє рук, панове громадо! Не думайте, що постановленем сих жадань уже все зробило ся; бо хоч ми пересьвідчені, що правительство згляне ся нарешті на справедливі скарги Руси і не дасть нам просто загибати під кормигою румунизаторів».

50. **З новим роком.** *Буковина*. 1892. Ч. 1. С. 1–2. «Ми не бажали ніколи чужого добра; ми ніколи не старали ся вкоротити нашим сусідам приналежні їм права, противно ми бажємо щиро для всіх людей братної любови, бо мирна суспільна праця і взаїмна справедлива щира поміч, то після нашого переконання найвисші людські ідеали».

51. **Згода буде, незгода руйнує.** *Буковина*. 1892. Ч. 2. С. 1–2. «...нашої суспільної невдачі держать тепер все ще наші патріоти, котрих одушевляють народні ідеали, та котрі вірять в живу велику силу нашого двацяміліонового народу, загально звані народовці, так на Україні, як в Галичині і на Буковині керму народної справи...».

52. **Консолідація у Русинів.** *Буковина*. 1892. Ч. 3. С. 1–2. «...написано в руских часописях чимало про пекучу потребу солідарности і консолідації руских сил, та і дуже важна се справа; бо-ж від сего залежить безперечно живійший поступ повного розвою нашого народного житя...».

53. **Дальше поясненє програми народовців.** *Буковина*. 1892. Ч. 7. С. 1–2. «Самостійність нашого народу визначає ся через власну мову, через свій темперамент, через свої власні відрубні звичаї і обичаї; та взагалі не дасть ся сего заперечити, що характер народу великоруского, або лучше сказати, народу московского цілком відмінний від характеру нашого народу. Великоруси, то нарід рухливий шпекулятивний і агресивний, на коли ми Русини повільні, податливі, та більше сердешні».

54. **«Православна Буковина».** *Буковина*. 1893. Ч. 12. С. 1–2. «Для того звертаємо ся до тих наших недолюдків і промовляємо з слезами в очах до їх сумління, коли ще бодай мала искра народної любови тліє в їх серци, щоби не вели наш нарід в неминучу пропасть».

55. **Ще кілька слів про руску гімназію.** *Буковина*. 1893. Ч. 43. С. 1–3. «Дайте нам, панове, для рускої молодіжи черновецької рускі народні школи, та засновуйте для руских дітий руску гімназію, а побачите, що вона буде мати відповідне число учеників, а буде навіть переповнена як се дієсь в Галичині... русини хочуть бути образованими по руски... і інші народи виховують ся в своїй мові. А при тим все-ж таки не занехають вчитись мови світової».

56. **Як послугує др. Волян?** *Буковина*. 1893. Ч. 49. С. 1–2. «Орган москвофільський в кождім числі не може налаяти ся на клуб руский за те, що він ще доси не перейшов в безоглядну опозицію против правительственої коаліції... Здавалось би, що се впливає у них може з якихсь засад, з огляду на інтереси народу руского, – та ні! – бо практика і факти показують що иншого».

57. **Згода.** *Буковина*. 1894. Ч. 10. С. 1–2; Ч. 11. С. 1–2; Ч. 12. С. 1–2. «...всім щирим народовцям – Русинам отворити очи і спонукати їх до того, аби відкликали ся всяких зносин з москвофілами, аби утяти поли від них і навіть не гадати про се, що можлива якась згода з тими людьми, бо і найменша згода буде водою на млин тої їх політики».

58. **Нащо ми розширяєм «Буковину».** *Буковина*. 1895. Ч. 11. С. 1–3. «Наша газета є отже національно-руска. Вся Русь-Україна завсіди нам перед очима, всі рускі справи осуджуєм ми із загально-руского становища... Аби-ж вона могла уміло сповнити своє завданє, то комітет редакційний приєднав для веденя редакції “Буковини” чоловіка (О. Маковея. – *М. П.*), що дав ся пізнати нашій суспільности своїми літературними і публицистичними працями з найліпшого боку».

59. **Що чувати з ревізією катастру податку ґрунтового?** *Буковина*. 1895. Ч. 67. С. 1–3. «Добре би було, якби также і товариство “Просвіта” не пожалувало гроша а казало кому

тямушому розслідувати докладно справу і найскорше видало книжочку о тій справі для науки наших хліборобів».

60. **Друкарня «Буковини» в Чернівцях.** *Буковина.* 1895. Ч. 70. С. 1–2. «Ворожі нам часописи волоскі і москвофільські, котрі поклали собі за задачу, спиняти кождий наш поступок, прийняли сю вістку великим галасом».

61. **Як поступати треба при ревізії катастру в сім році? (Наука для господарів).** *Буковина.* 1895. Ч. 70. С. 1–2. «Ревізія катастру ґрунтового має на цілі справити ті недокладности в клясифікації ґрунтів, які могли зайти перед п'ятьмацяти літами, коли у нас ґрунти клясифіковано, а на основі клясифікації і означувано, який чистий дохід має хто з свого ґрунту і як високий податок з того ґрунту він має платити».

62. **Руска Каса.** *Буковина.* 1896. Ч. 95. С. 1–2. «З огляду на руйнуючий вплив чужих банків, котрі беруть високі проценти, і на лихварів було засноване власного руского банку конечно потрібне; сего домагалися самі селяни».

63. **Жолудкові ідеї.** *Буковина.* 1896. Ч. 214. С. 1–2. «Нехай спочатку нарид навчить ся писати, а потім легше буде отримати і заробити на хліб». «...вели ми ще й політику... Скликували віча, сперечалися о тактику, вибирали послів, але який був звичайно зміст нашої політики, промови наших послів, наших віч, о що ми звичайно добивалися і з чим боролися? О нічо иньше, як о руску мову, о просвіту руского народа! Була се також просвітна робота, лише дорогою політичною».

64. **Чому ми маємо так мало інтелігенції?** *Буковина.* 1897. Ч. 128. С. 1–2. «...в остатних кількох літах почуте рускості у буковинських Русинів незвичайно піднеслося; але се почуте треба безнастанно дальше розвивати і ширити. Німець у своїй родині певно не стане говорити по руски або по волоски; чому ж Русин або Волох має говорити по німецьки?».

65. **Хто винен?** *Буковина.* 1897. Ч. 145. С. 1–2. «Німці виділи прецінь як рускі послали самі здоптали жадане пос. Пігуляка о православну руску школу. Задля чого Німцям відносити ся поважно до жадань Русинів, коли їх власні послали не відносять ся поважно?» (Про публікацію С. Смаль-Стоцького є повідомлення у «Буковинськїх Вѣдомостях» (1898, ч. 26).

66. **З новим роком.** *Буковина.* 1898. Ч. 1. С. 1–2. «Тоді ми підняли наш голос, остерігали необачних, представляли їм, що їх чекає за морем – і можемо з задоволенем сконстатувати, що багато таких селян, котрі вже задумали опускати свій рідний край, свою рідну землю, – багато таких остало дома, коли перечитали наші статі і наші остороги».

67. **Кооперація.** *Буковина.* 1898. Ч. 25. С. 1. «Для нас Русинів буковинських, як і взагалі Русинів всі ті зміни значуть дуже мало. Ми в житю парламентарнім ще доси таким маковим зерном, з котрим ніхто не числить ся, тому то обсервую чи горизонт пан-австрійської політики, не забуваймо про нашу першу задачу, про – культурну і економічну роботу поміж нами самими...».

68. **В справі «Рускої Каси».** *Буковина.* 1898. Ч. 59. С. 2. «...причина тому лежить в рускій байдужности, але з неї вже час отрясти ся і час показати вже раз, що у нас є вже національна самосвідомість, свідомість спільности наших народних інтересів».

69. **Братя! Сестри!** *Буковина.* 1899. Ч. 55. С. 1. «Виділ товариства зважив ся проте на рішучий крок і ухвалив приступити безпроволочно до будови, котра конечно не тільки в інтересі гідної репрезентації руского народу але і з практичних взглядів. Приходіть і загляньте до пишних плянів будови, перегляньте кошториси й касові книги та переконайте ся, що пишемо щирю правду!».

70. **Записуйте ваших дітей тільки до руских шкіл.** *Буковина.* 1899. Ч. 65. С. 1. «...бо теперішнім нашим провідникам не стає вже рук, не стає вже голосу, не стає вже тільки сили, кілько вимагають зростаючі потреби при поступі нашого люду. Для розвою штуки, науки, літератури – треба знов інтелігенції».

71. **З кінцем року.** *Буковина.* 1902. Ч. 154. С. 1. «А супроти сего всего приріст помочи для нас вельми малий. Не згадуємо вже про чинний уділ у нашім видавництві, що все тяжить тяжким тягаром на одних і тих самих плечах; але й материяльна поміч загалу далеко ще не вистарчаюча, так щорічно приходиться боротись з недоборами».

72. **Народні бібліотеки.** *Буковина*. 1905. Ч. 49. С. 1–2. «Треба проте конче подбати і о сего наймолодшого нашого брата, треба конче его освіту піднести як найвисше. Ціль сю можна однак осягнути лиш тоді, як співділати на поли еї розвою будуть всі чинники, що причиняють до самої ціли».

73. **Патріотичній праці честь і слава.** *Буковина*. 1905. Ч. 59/60. С. 1. «Отся его постійність то перша чеснота, яку пошанувати повинні ми Русини, що стілько горя дізнали від слабих характерів, які нераз впливали шкідливо на справи народні. Крім сеї безперестаної борби за права руского народу на Буковині, наш ювілянт не спускав із ока і працю над культурним піднесенем і національним освідомленем руского народу».

74. **В обороні нашого селянства.** *Буковина*. 1906. Ч. 19. С. 2. «Поле до праці відкриваєть ся широке та вдячне, і тяжкий непростений суспільний гріх приймає на себе той, хто у теперішню рішучу хвилину не віддасть усіх сил розуму і серця до засіву його зерном національного самопочуття, поступу та освіти».

75. **Христос Воскрес!** *Буковина*. 1906. Ч. 40. С. 1. «Через сотки літ катовано його і бито його. Кривавими слідами значив він дорогу свого житя. І вложили його до гробу і сказали: Нема його! Не було його. Ніколи вже не буде його. Але він воскрес. Серед політичної весни, що леготом віє над Европою, він йде в новій силі...».

76. **В двацяті роковини смерти Осипа Юрія Федьковича.** *Буковина*. 1907. Ч. 52. С. 1. «Федьковичеве слово залунало по цілій Буковині. Земляки зачали читати його писаня, зачали горнутись до просвіти. Згодом стали появлятись читальні, і тепер справа з народною просвітою посунулась скоро наперед».

77. **Не добре діє ся у нас на Буковині.** *Буковина*. 1908. Ч. 7. С. 1. «Але громада жива, а в живім організмі не може довго тривати той стан вижиданя по кутках. Сяк чи так, а розбита громада мусить згуртуватись...».

78. **Справа організації.** *Буковина*. 1908. Ч. 17. С. 1. «Не від нас залежить і не від вас, але від загальних зборів, від більшости зборів всіх Русинів, що стоять на ґрунті культурно-політичної самостійности руского народу і спільно бажають працювати».

79. **Сорок сім літ минуло від часу, як кийвські товариші винесли на могилу китайкою накрите тіло Шевченка.** *Буковина*. 1908. Ч. 36. С. 1. «Отся “народність” поезії Шевченка, се – можна сказати лиш одна з прикмет геніяльности. Сила Шевченкового впливу основуєть ся також де инде в характері його як чоловіка. Шевченко виступив в пору коли українська народна ідея щой-но займала ся слабим вогнем».

80. **Сімдесять вісім літ житя – се спорий шмат дороги на житевому шляху.** *Буковина*. 1908. Ч. 92. С. 1. «...безліч особистих прикмет, стараня о мирні зносини з сусідами, і вічна дбайливість про добро своїх підданих, між якими повинна запанувати справедливість і спільне змагане до щасливішого побуту».

81. **Роздумуваня.** *Буковина*. 1908. Ч. 148. С. 1. «Коли добре розглянемо ся довкола себе, але так, щоби не закривати нічого пальцями. Побачимо, що вся наша біда в тім, що ми стараємо ся поправити правительство, Волохів, Поляків, Москалів, а за те ані дрібки не думаємо про свої хиби».

82. **25 рік «Буковини».** *Буковина*. 1909. Ч. 1. С. 1. «Тому й мали в “Буковині” голос всі, що інтересували ся народними справами, бо навіть в редакції засідали нераз люди наскрізь партійного духа, що пропагували в ній ідеї, з якими наші провідники загалом не годили ся».

83. **Не ділім ся, а лучім ся!** *Буковина*. 1909. Ч. 54. С. 1–3. «Та яких двадцять і пять років тому кількох своїх щирих людей взяли ся ратувати свій рідний нарід. Передові наші робітники народні, ходили десятки років від села до села, працювали, засівали, будили нарід, заставляли других до праці. Деж мішане населене, як у нас на Буковині, де один нарід стоїть проти другого і чатує лиш на досідну хвилину, аби поневолити той другий нарід в свою користь, там незгода і розсій серед народа».

84. **В школі наша будучність.** *Буковина*. 1909. Ч. 150. С. 1–2. «Нам рук не стає, аби з нею опорати ся. Ми щойно зачали їхати в перед, підчас коли другі народи вже давно нас

випередили, тому не сьміємо ставати анї на хвильку, бо кожда мінута, яку стратимо у нашій праці, нашій борбі не дасть ся майже нічим направи́ти».

85. **Вступаймо в члени «Рускої Ради».** *Буковина*. 1909. Ч. 205. С. 1–2. «Тепер відживає наново наше товариство “Руска Рада”, а що за той час через рускі каси хлібороби ще більше переконали ся, що в злуці і в спілці велика сила, то тим безпечнійше послухають нашого щирого голосу і приступлять всі до “Рускої Ради”».

86. **Якь закладать читальнѣ, касы позичкови, шпиталѣ и крамницѣ?** *Буковинський Календарь на рокъ звичайный 1886*. 1885. С. 83–84. «Забракне якому на грошахъ, удає ся онъ за порукою еще одного до касы позичковой и жичить собѣ у неи грошѣ на проценты и такожь не потребує збоже до жида за безцѣнъ нести, але дає ще своєму чоловікови зискъ».

87. **Тарась Шевченко.** *Буковинський Календарь на рокъ звичайный 1887*. 1886. С. 61–67. «Въ “Гайдамаках” описавъ Шевченко бунтъ противъ пановъ-поляковъ, не бажавъ онъ нѣчиєи кривды, отже и панскои нѣ... Окромъ Гайдамаковъ згадує Шевченко въ многихъ своихъ творахъ нашихъ лицаровъ-козаковъ, що колись давно, передъ Гайдамаками воювали зъ Турками и Поляками. Шевченко бачивъ, що только въ просвѣтѣ запурука нашої лѣпшої будучици. Отся думка все у него повертає, а часомъ ему серце стискаєсь, що не бачить еще у насъ сеи просвѣтѣ».

88. **Омелянъ Поповичъ.** *Буковинський Православный Календарь на рокъ звичайный 1893*. 1892. С. 39–46. «Най же Богъ додає ему силы, щобъ и дальше могъ трудити ся такъ щиро для добра свого родного народу, для добра свого краю и цѣлои державы, а имя его най понесе ся по Буковинѣ, щобъ й найменша дитина знала свого великого добродѣя и щирого работника на нывѣ народной».

89. **Зъ Черновець.** *Діло*. 1880. Ч. 43. С. 1–2. «Наконецъ доносимо потѣшний фактъ, що наша “Руска Рада” починає приходити до силы: недавно ѳтбулися загальни зборы, на котри межи иншими прибуло около 100 селянъ; двохъ зъ нихъ выбрано навѣтъ до выдѣлу».

90. **Зъ Черновець (Загальни зборы руского политич. товариства «Руска Рада»).** *Діло*. 1881. Ч. 26. С. 2. «Щобы познакомити ширшій кругъ читателѣвъ съ станомъ народныхъ справъ буковинскихъ, не менше, щобы звернути пыльнѣйшу увагу галицкихъ Русинѣвъ на то обстоятельство, що они при своѣй власнѣй дѣятельности не повинни забувати и о буковинской Руси, котра послѣдними часами находится въ значному небезпеченствѣ, подаємо до вѣ домости справозданье зъ загальныхъ зборѣвъ».

91. **Зъ Черновець (Святкованье 3-го мая).** *Діло*. 1881. Ч. 40. С. 2–3. «...бо чимъ жежъ буде хвалитися ветеранъ повертаючій зъ бою, якъ не своими ранами».

92. **Зъ Буковины (Причинокъ до межинародныхъ отношень въ Буковині).** *Діло*. 1882. Ч. 8. С. 3. «И такъ видно, що на Буковинѣ уніа що разъ больше ширится и то власне въ Черновець подъ самымъ окомъ православного митрополита. Алежь бо уніаты на Буковинѣ мають на цѣли вѣру, а не политику».

93. **Зъ Черновець.** *Діло*. 1882. Ч. 11. С. 3. «Та тиха, поважна а такъ хосенна праця около народа и его горожаньского освѣдомленя такожь и у насъ стрѣчає своихъ противниковъ, що то радибы по вѣки-вѣчний удержати селянъ въ темнотѣ и несвѣдомости своихъ правъ».

94. **Зъ Черновець (Отложенье фестину. Рускій аматорскій театр. Скандал румунскихъ академиков. Новый причинокъ до международныхъ отношень въ Буковинѣ).** *Діло*. 1882. Ч. 32. С. 1–2. «Ктожь виненъ, що наши дѣла хотъ яки на видѣ мали и невидни, далеко больши и важнѣши якъ румунски?»

95. **Зъ Черновець (Переглядъ политичного и литературного житя буковинскихъ Русинѣвъ за р. 1882.).** *Діло*. 1883. Ч. 1. С. 2–3; Ч. 2. С. 1–2; Ч. 3. С. 1–2; Ч. 4. С. 2 ; Ч. 5. С. 2. «Тымъ чиномъ хочу причинитися до розьяснення многихъ невѣрныхъ понятій о станѣ справъ народныхъ на Буковинѣ: невѣрни ти понятя, закриваючи фактичний станъ рѣчей або затемняючи его до непознаня, шкодить багато нашої народной справѣ». «Одно еще, чимъ “Союзъ” може повеличатися, се его хоръ, котрый и у иншихъ народностей находить повне признание. Тымъ хоромъ украшалися всѣ руски торжества...». «Теперь, коли се пишемъ, верушится больше житье, – вправдѣ не въ “Р. Бесѣдѣ”, але въ еи користь, такъ що и она сама

готова оживитися... Вь надѣѣ, що вь сѣмь роцѣ закипить у насъ живѣйше житѣе, що Буковина сь новымь рокомь розбудится зь тяжкого просоня, – кончу свою допись сь найширими новоричными желаньями всѣмь людямь шири волѣ».

96. **Голось зь Буковини в справѣ основаня гимназїи в мѣсточку повѣтовимь Коцмани.** *Дїло.* 1886. Ч. 33. С. 1–2. «Чи сь заложеными руками вь тихой оспалости нашой дальше чекати на чужу ласку и тамь, де йде о нашъ бытъ, о нашъ родной языкъ, о нашу честь народну, нѣмѣти або вь кутику рыдати... Не хтось другїй за насъ, але мы сами мусимо о свои права упоминатись».

97. **Добродїи й фундатори (Як собї уявляють ініціатори збіркову акцію на будову Українського Дому в Празї).** *Дїло.* 1934. Ч. 101. С. 3. «Чому ми, нащадки великого народу, що вмїв жертвувати кровю кращих синів за своє будуче, не можемо відразу здійснити такої простої так очевидно потрібної речі, як Український Дім для свого єдиного Музею Визвольної Боротьби України».

98. **Спїлки і їх значїне.** *Народне Богатство.* 1908. Ч. 1. С. 10–11. «В спїлках призвичаюють ся люди думати не лиш о собї але й цілій громаді і починають розумїти, що лиш тоді буде на правду кождому з осїбна добре, коли всїм разом буде добре».

99. **В двацятї роковини смерти Юрія Федьковича.** *Народне Богатство.* 1908. Ч. 2. С. 17–18. «Память його сьвяткуємо тепер, бо се не лиш великий поет-сѣпївак, що в простих а чарївних словах оспївував людське житѣ, долю і недолу, але він був перший, що збудив українсько-руський нарід на Буковині до нового житя».

100. **Гуртуймо ся в спїлки!** *Народне Богатство.* 1908. Ч. 1. С. 19. «Гуртуймо ся в селянські спїлки. Киньмо ся до праці всї, і видержїм, бо кождий початок є трудний... Коли заложить ся спїлку, треба єї полюбити, віддати ся їй цілою душею, інакше упаде, як богато иньших, не зробивши нічо для справи, а задача спїлки є велика, і всесторонна».

101. **Посилайте дїти до середних шкїл!** *Народне Богатство.* 1908. Ч. 14. С. 145–146. «...бо тїльки той нарід має в сьвітї значїне, котрий має чимало учених людеї. Інтелїгенция се наче мозок народа».

102. **Вступайте до «Рускої Ради».** *Народне Богатство.* 1908. Ч. 20/21. С. 158–159. «Аби нам нїхто не міг закидати партийнїсть, то мусимо в нашїй газетї сказати, чому ми так поступаємо. Ми всї Русини... Тому й не тяжко нам означити, яка має бути наша народна політика».

103. **Райфайзеньські каси.** *Народне Богатство.* 1908. Ч. 23/24. С. 217–219. «Райфайзенки придатні для наших селян також через то, що нема в цілій історїї ще такого прикладу, аби де небудь в якїм небудь краю, була якась шкода для членів через банкротство або що».

104. **Борїтеся з біднїстю!** *Народне Богатство.* 1909. Ч. 13. С. 10. «Ми мусимо помагати один одному, як той в бїді. З бїдою треба боротись. Щоби єї побїдити. Годї чекати нам на чїю небудь ласку».

105. **Нужда нашого народу.** *Руска Рада.* 1903. Ч. 1. С. 2. «За нашу нужду знають вже й пани у Відни і правительство радить... як помогти нашим господарям і дійшло до сего, що постановило, що нашу землю треба звільнити від гіпнотичних довгів а нам достарчити вигідного та корисного кредиту».

106. **Наша слава.** *Руска Рада.* 1903. Ч. 10. С. 73–74. «Ми, найбільший корінний нарід на Буковині, маємо лиш жмінку своїх отцїв духовних, всї прочї горді тим, що нас незнають і тому не дивниця, що повага духовного стану упадає а нашї недруги вже голосно навчають нарід, що духовного стану властиво не треба, що можна обїйти ся і без церкви».

107. **Тарас Шевченко.** *Руска Рада.* 1903. Ч. 12. С. 89–91. «На щастє України вдало ся его сьвітлим покровителям вїеднати єму волю. Та не довго судило ся єму співати про волю-долу України... Смерть Тараса громовою вїстїю понеслась по всїй Україні–Руси».

108. **Фальшивство і крутарство.** *Руска Рада.* 1903. Ч. 15. С. 113–115. «Для того саме тепер пора, щоб і ми добре застановили ся над сею справою: чи лежить се в нашїм інтересї, аби рогатки скасовано, чи нї. Розберїм же сю річ на всї боки!».

109. **Панове громада!** *Руска Рада*. 1906. Ч. 1. С. 1. «Хто “Руску Раду” уважно читає, той хиба добе переконав ся, що ми не маємо на меті нічого иншого як єдність і добро руского народу».

110. **Прозріте, люди, день настав!** *Руска Рада*. 1907. Ч. 1. С. 1. «...розпочнемо отсим числом десятий рік не легкої, але щирої праці на добро руского народу на Буковині. Наша газета повинна тепер тим більше ширити ся, що стоїмо перед новою важною добою. Небавом розпише ся нові вибори послів до парламенту».

111. **В пам'ять Шевченка.** *Руска Рада*. 1908. Ч. 12. С. 1–2; Ч. 13. С. 1–2; Ч. 14. С. 2–3. «...“Кобзар” зробив шось таке, як би кинути іскру в порох і він вибухне страшним гуркотом. Наче блискавка розійшов ся він по Україні і заворушив серця всіх щирих і тямущих Українців». «І хоч як збиткували ся над Шевченком і мучили його, все-ж таки його тверда душа не подавала ся. Він не падав на дусі, але ще більше сталив своє серце, свої думки і потайки списував ті думки дальше на папір».

112. **Закладайте спілки.** *Руска Рада*. 1908. Ч. 16. С. 1–2. «Від давна люди знають, що в гурті всяку роботу легше робити, тому й від давна знали й знають вагу спільної роботи. Коли рівночасно з політичним розбудженням найде ся у нас охота до організації в господарські спілки, тоді зможемо сміло сказати, що не здавить нас ніяка сила».

113. **Рада би душа до раю (Відповідь п. Герасимовичови).** *Руска Рада*. 1908. Ч. 38. С. 1–2. «На те, що я сам пишу, кладу своє ім'я і за те я сам відповідаю. І скільки сил стане, буду писати народови усю щирю правду».

114. **Др. Франц Міклошіч.** *Руска Школа*. 1891. Вип. 2. С. 72. «До послідних хвиль свого життя працював він невтомлено на ниві словянської науки, о чім свідчить твір, який обговорюємо на иншій місці».

115. **Як хлібороб може продавати свою худобу у Відні на торзі?** *Хлібороб*. 1908. Ч. 2. С. 14. «У всіх околицях, з котрих має посилати худобу до Відня, покликуює ся на основі угоди мужів довіря, що розуміють ся на річи. Они мають удержувати звязь між зарядом для продажу з місцевим рільничим населенем. Тих мужів довіря покликуює заряд на предложене краєвих хліборобських союзів і хліборобських головних товариств».

116. **Слово до наших прихильників.** *Хлібороб*. 1909. Ч. 1. С. 2. «Та на жаль мусимо сказати, що не дуже було видно заінтересованя зі сторони наших читачів. У других народів, навіть от хоч би взяти Німців, справа має ся ліпше... Ми старали ся і на будуче будемо страти ся, аби наша часопись відповідала гідно своїй задачі. Ми хотіли і хочемо поставити єї на рівні з часописями того рода у других народів».

Перелік публікацій Степана Смаль-Стоцького

«Буковина»

1. Др. Ст. Смаль-Стоцький. Головний збір тов. «Руска Школа». *Буковина*. 1891. Ч. 1/2. С. 4.
2. Смаль-Стоцький Ст. Образочок духовного розвітку руского народу і его основа. *Буковина*. 1891. Ч. 10. С. 1–2; Ч. 11. С. 1–2.
3. Др. Ст. Смаль-Стоцький. В чім наша сила. *Буковина*. 1892. Ч. 51. С. 2–3; Ч. 52. С. 2–3; 1893. Ч. 1. С. 2; Ч. 2. С. 1–2; Ч. 3. С. 2–3; Ч. 4. С. 5–8.
4. Ст. Як обходили ми патрона. *Буковина*. 1893. Ч. 2–3. С. 1; Ч. 4. С. 1–2.
5. Критична замітка Др. Ст. Смалья-Стоцького. Словарь російсько-український (зібрали і впорядкували М. Уманець і А. Спілка). *Буковина*. 1893. Ч. 16. С. 1–3; Ч. 17. С. 1–3; Ч. 19. С. 1–2.
6. Ст. Як закладати крамницю? *Буковина*. 1894. Ч. 19. С. 2–3; Ч. 21. С. 2–3; Ч. 23. С. 2–3; Ч. 29. С. 2–3.
7. Виклади з рускої мови та літератури в Чернів. універ. оголосив проф. Смаль-Стоцький. *Буковина*. 1895. Ч. 114. С. 3.
8. Др. Ст. Смаль-Стоцький. Політика реальна. *Буковина*. 1896. Ч. 63. С. 1–2; Ч. 65. С. 1; Ч. 66. С. 1–2; Ч. 67. С. 1–2; Ч. 68. С. 1–2; Ч. 70. С. 1–2; Ч. 73. С. 1–2; Ч. 74. С. 1–2; Ч. 76. С. 1–2; Ч. 77. С. 1–2; Ч. 81. С. 1–2; Ч. 84. С. 1–2; Ч. 85. С. 1–2; Ч. 88. С. 1–2.
9. Др. Стефан Смаль-Стоцький. Ще дещо про ревізію катастру ґрунтового. *Буковина*. 1896. Ч. 117. С. 1–2; Ч. 118. С. 1–2; Ч. 140. С. 1–2; Ч. 141. С. 1–2; Ч. 142. С. 1–2; Ч. 185. С. 1–2.
10. Др. Стефан Смаль-Стоцький, Єротеї Пігуляк. До Лужан! *Буковина*. 1896. Ч. 122. С. 1.
11. Єротеї Пігуляк, Др. Стефан Смаль-Стоцький. До Кіцманя! *Буковина*. 1896. Ч. 134. С. 1.
12. Письмо Др. Стефана Смалья-Стоцького до виборців Кіцманско-Заставницького, Вижницько-Путилівського і Вашківсько-Станівського повіту. *Буковина*. 1896. Ч. 145. С. 1.
13. Др. Смаль-Стоцький. Чи помагає що упоминати ся о своє? *Буковина*. 1896. Ч. 250. С. 1–2.
14. Др. Ст. Смаль-Стоцький. Буковинська Русь (культурно історичний образок). *Буковина*. 1897. Ч. 126. С. 1–3; Ч. 127. С. 1–3; Ч. 128. С. 1–3; Ч. 129. С. 1–3; Ч. 130. С. 1–3; Ч. 135. С. 1–3; Ч. 136. С. 1–3; Ч. 137. С. 1–3; Ч. 138. С. 1–3; Ч. 139. С. 1–2; Ч. 140. С. 1–2; Ч. 141. С. 1–3; Ч. 142. С. 1–3; Ч. 143. С. 1–3; Ч. 144. С. 1–3; Ч. 145. С. 1–3; Ч. 146. С. 1–2; Ч. 147. С. 1–3; Ч. 148. С. 1–2; Ч. 149. С. 1–2; Ч. 227. С. 1–3; Ч. 280. С. 1–2; Ч. 281. С. 1–2; Ч. 282. С. 1–2; Ч. 284. С. 1–2; Ч. 285. С. 1–2; Ч. 287. С. 3; Ч. 288. С. 2.
15. Др. Ст. Смаль-Стоцький. Прощання цілою громадою з О. Маковеем, який тепер буде редагувати Л. Н. В. відбудеться 28 листопада 1897 р. в Народному домі. *Буковина*. 1897. Ч. 255. С. 3.
16. Др. Ст. Смаль-Стоцький. Ів. Котляревський в сьвітлі російської і рускої критики. *Буковина*. 1898. Ч. 145. С. 3.
17. Ст. Чи є для руского народу надія? *Буковина*. 1901. Ч. 110. С. 2–3.
18. Др. Ст. Смаль-Стоцький. Братя Русини. *Буковина*. 1901. Ч. 142. С. 1.
19. Др. Стефан Смаль-Стоцький. До рускої інтелігенції на Буковині. *Буковина*. 1903. Ч. 40. С. 1.
20. Др. Смаль-Стоцький. Черновецких виборців-Русинів прошу ще раз явитися на найчисленніше сьогодні о 7 год. вечором в «Народнім Домі» на передвиборчу нараду. *Буковина*. 1904. Ч. 79. С. 3.
21. Др. Стефан Смаль-Стоцький. На переломі. *Буковина*. 1905. Ч. 45/46. С. 1–2.
22. Др. Стефан Смаль-Стоцький. Даремна мука. *Буковина*. 1905. Ч. 74. С. 1–2.

23. Др. Стефан Смаль-Стоцкий. Замкнене рахунків товариства «Руска каса для ощадности і позичок» стоваришене зареєстрованого з ограниченою порукою в Чернівцях за перший піврік 1905 р. *Буковина*. 1905. Ч. 94. С. 3.
24. Др. Смаль-Стоцкий. Нова коляда. *Буковина*. 1905. Ч. 153. С. 1.
25. Др. Стефан Смаль-Стоцкий. Найсердечнійшу подяку складаю прилюдно усім тим хвальним товариствам. *Буковина*. 1906. Ч. 1. С. 3.
26. Др. Стефан Смаль-Стоцкий. Що повинні ми робити? *Буковина*. 1906. Ч. 13. С. 1.
27. Др. Стефан Смаль-Стоцкий. Руска каса для ощадности і позичок стоваришене зареєстроване з ограниченою порукою. *Буковина*. 1906. Ч. 42. С. 4; Ч. 48. С. 4.
28. Др. Ст. Смаль-Стоцкий. Красшої сатисфакції від д-ра О. Маковея я не міг дістати. *Буковина*. 1906. Ч. 54. С. 4.
29. Відповідь віцемаршалка д-ра Стоцкого на витане черновецької громади. *Буковина*. 1908. Ч. 10. С. 1.
30. Др. Смаль-Стоцкий. Свідок. *Додаток до «Буковини»*. 1909. Ч. 6. С. 1.
31. Др. Стефан Смаль-Стоцкий. В день польського свята. *Буковина*. 1909. Ч. 142. С. 1–2.
32. Др. Стефан Смаль-Стоцкий. Рускі хлібороби! В неділю перед Чесним Хрестом, дня 26-го вересня, о 11 год. Перед полуднем відбудуть ся в Чернівцях в стрільничій салі коло цісарського городу Загальні Збори «Рускої Ради». *Буковина*. 1909. Ч. 205. С. 1.
33. Др. Стефан Смаль-Стоцкий. Перший курс для висшої осьвіти народної. *Буковина*. 1909. Ч. 284. С. 1.

«Вільне Слово»

34. Нагнибіда. Допись. *Вільне Слово*. 1916. Ч. 3. С. 5.

«Вісти Музею Визвольної Боротьби України»

35. Акад. Ст. Смаль Стоцький на анкету Музею в справі Українського Дому в Празі. *Вісти Музею Визвольної Боротьби України*. 1934. Ч. 4. С. 8.
36. Ст. Смаль-Стоцький. Одна ясна думка, одна мета. *Вісти Музею Визвольної Боротьби України*. 1936. Ч. 14. С. 1.

«Вістник»

37. Степан Смаль-Стоцький. Немолів (Спомини з дитячих літ на вічну пам'ять мому батькові). *Вістник*. 1933. Кн. 2. С. 86–100; Кн. 3. С. 187–199; Кн. 4. С. 267–273.

«Вістник Союзу руских хліборобских спілок на Буковині «Селяньска Каса»»

38. Др. Стефан Смаль-Стоцкий. Запрошене на звичайні загальні збори Союзу руских хліборобских спілок на Буковині «Селяньска Каса». *Вістник Союзу руских хліборобских спілок на Буковині «Селяньска Каса»*. 1905. Ч. 7/9. С. 50–51.
39. Др. Смаль-Стоцкий, Бр. Василько. Оповістка. *Вістник Союзу руских хліборобских спілок на Буковині «Селяньска Каса»*. 1905. Ч. 7/9. С. 55.
40. Др. Стефан Смаль-Стоцкий. Запрошене на звичайні загальні збори Союзу руских хліборобских спілок на Буковині «Селяньска Каса». *Вістник Союзу руских хліборобских спілок на Буковині «Селяньска Каса»*. 1906. Ч. 1/2. С. 1.
41. Др. Стефан Смаль-Стоцкий. Запрошене на звичайні загальні збори Союзу руских хліборобских спілок на Буковині «Селяньска Каса». *Вістник Союзу руских хліборобских спілок на Буковині «Селяньска Каса»*. 1907. Ч. 5. С. 33; Ч. 6. С. 41.
42. Др. Стефан Смаль-Стоцкий. Протокол звичайних загальних зборів Союзу руских хліборобских спілок на Буковині «Селяньска Каса» з дня 24 червня 1907-го року. *Вістник Союзу руских хліборобских спілок на Буковині «Селяньска Каса»* 1907. Ч. 7/9. С. 49–50
43. Др. Стефан Смаль-Стоцкий. Запрошене на звичайні загальні збори Союзу руских хліборобских спілок на Буковині «Селяньска Каса». *Вістник Союзу руских хліборобских спілок на Буковині «Селяньска Каса»*. 1911. Ч. 1. С. 1.

«Гуртуймося»

44. Степан Смаль-Стоцький. Чому називаємо Тараса Шевченка генієм країни. *Гуртуймося*. 1931. № 5. С. 13–17.

«Дзвін»

45. Др. Стефан Смаль Стоцький. Характеристика літературної діяльності Івана Франка (Ювілейний виклад). *Дзвін*. 1913. № 7/8. С. 159.

«Дзвони»

46. С. Смаль-Стоцький. Шевченкова поема «Тарасова ніч». *Дзвони*. 1932. № 5. С. 344–352.

47. С. Смаль-Стоцький. Українська мова: Її початки, розвиток та характеристичні її прикмети. *Дзвони*. 1933. № 3. С. 128–134; № 4. С. 180–185.

«Дивослово»

48. С. Смаль-Стоцький Граматика в школі. *Дивослово*. 2009. № 1. С. 40–41.

«Діло»

49. Листы зь Буковини. *Діло*. 1880. Ч. 39. С. 1–2; Ч. 40. С. 1–2.

50. Ст. Смаль-Стоцький. В справі нашої правописи. *Діло*. 1912. Ч. 210. С. 6; Ч. 211. С. 4.

51. Д-р Смаль-Стоцький. Моя сповідь. *Діло*. 1913. Ч. 15. С. 2–3.

52. Др. Ст. Смаль-Стоцький. Омелян Калужницький (посмертна згадка). *Діло*. 1914. Ч. 166. С. 1.

53. Д-р Степан Смаль-Стоцький. З сорокаліттям! *Діло*. 1928. Ч. 10. С. 6.

54. Степ. Смаль Стоцький. Шкільні книжки нашої мови і літератури. *Діло*. 1929. Ч. 246. С. 3–4.

55. Акад. Степан Смаль-Стоцький. Наш шлях. *Діло*. 1930. Ч. 9. С. 5–6.

56. Акад. Степан Смаль-Стоцький. Вишивки з привітів. *Діло*. 1930. Ч. 13. С. 2–3.

Підзаголовок: Ювілей «Діла».

57. Акад. Степан Смаль-Стоцький. Правопис і літературна мова. *Діло*. 1930. Ч. 172. С. 2–3; Ч. 173. С. 2.

58. Степан Смаль Стоцький, Ст. Сірополко. В інтересі правди (лист до редакції). *Діло*. 1932. Ч. 163. С. 4.

59. Ст. Смаль-Стоцький, Ст. Сірополко. Т. Шевченко і Музей Визвольної Боротьби України. *Діло*. 1936. Ч. 54. С. 3.

«Живе Слово»

60. Степан Смаль-Стоцький. Згадка про Драгоманова. *Живе Слово*. 1939. № 1. С. 11–15.

«Життя і Знання»

61. Степан Смаль-Стоцький. Лихо України – джерело дум великого її пророка. *Життя і Знання*. 1934. Ч. 3. С. 66.

62. Степан Смаль-Стоцький. Шевченкова думка «Мені однаково» (В 75 роковини смерті поета). *Життя і Знання*. 1936. Ч. 3. С. 66–67.

«Записки Наукового Товариства імени Шевченка»

63. Степан Смаль-Стоцький. Розвиток поглядів на семью словянських мов і їх взаємне споріднення. *Записки Наукового Товариства імени Шевченка*. 1925. Т. 136/137. С. 239–248; Т. 161/163. С. 1–42.

64. Степан Смаль-Стоцький, Федір Гартнер. *Записки Наукового Товариства імени Шевченка*. 1925. Т. 141/143. С. 1–42.

65. С. Й. Смаль-Стоцький Шевченкові поеми: Варнак; Марина; Між скалами наче злодій; Якби тобі довелось; Якби ви знали, паничі. *Записки Наукового Товариства імени Шевченка*. 1930. Т. 99. С. 233–244.

66. Степан Смаль-Стоцький Питання про східнословянську прамову. *Записки Наукового Товариства імени Шевченка*. 1937. Т. 155. С. 1–5.

«Збірник праць Першого з'їзду слов'янських філологів у Празі»

67. Степан Смаль-Стоцький. Найближчі завдання славістики. *Збірник праць Першого з'їзду слов'янських філологів у Празі*. 1932. С. 708–712.

«Зоря»

68. Др. Ст. Смаль Стоцький. Изидорь Воробкевичь (Ювильна споминка). *Зоря*. 1887. Ч. 11. С. 193–194.

Підзаголовок: Критични замѣтки и библиография.

69. Др. Степан Смаль-Стоцький. В обороні правди. *Зоря*. 1892. Ч. 1. С. 58.

70. Ст. Он. Гнат Онишкевич. *Зоря*. 1894. Ч. 10. С. 235–236.

«Ілюстрована Україна»

71. Др. Степан Смаль-Стоцький. Шевченкова містерія. Ювілейний поклін. *Ілюстрована Україна*. 1914. Ч. 5/6. С. 75–79.

«Ілюстрований Буковинський Православний Календарь»

72. Др. Ст. Смаль-Стоцький. Исидорь Воробкевичь (Ювильна споминка). *Буковинський Ілюстрований Календарь на переступный рокъ 1888*. 1887. С. 35–40.

73. Ст. Нова устава про годівлю худоби. *Ілюстрований Буковинський Православний Календар на рік переступний 1896*. 1895. С. 5–12.

74. Ст. Як закладати і провадити крамницю? *Ілюстрований Буковинський Православний Календар на рік переступний 1896*. 1895. С. 13–25.

75. Є. Пігуляк, С. Смаль-Стоцький Як писати подання і письма від товариства? *Ілюстрований Буковинський Православний Календар на рік звичайний 1899*. 1898. С. 10–14.

76. Др. Ст. Смаль-Стоцький. Реклямації від служби войскової. Наука о пожиток хліборобам. *Ілюстрований Буковинський Православний Календар на рік переступний 1900*. 1899. С. 3–10.

77. Др. Смаль Стоцький. Закон про п'яньство. *Православний Календар «Рускої Бесіди» на рік звичайний 1902*. 1901. С. 49–53.

78. Др. Смаль-Стоцький. Коли треба замикати шиньки? *Православний Календар «Рускої Бесіди» на рік звичайний 1902*. 1901. С. 53–55.

«Канадійський Фармер»

79. Др. Степан Смаль-Стоцький. Як Будився зі Сну Український Народ на Буковині. *Канадійський Фармер*. 1933. Ч. 7. С. 11.

«Літературно-Науковий Вістник»

80. Др. Степан Смаль-Стоцький. Правописна справа. *Літературно-Науковий Вістник*. 1926. Кн. 5. С. 75–81; Кн. 7/8. С. 312–320.

81. Др. Степан Смаль-Стоцький. Франко і українська літературна мова. *Літературно-Науковий Вістник*. 1926. Кн. 6. С. 131–142.

82. Др. Ст. Смаль-Стоцький. Великий Лях. *Літературно-Науковий Вістник*. 1927. Кн. 6. С. 137–148.

83. Проф. Др. Степан Смаль-Стоцький. Чигирин. *Літературно-Науковий Вістник*. 1927. Кн. 7/8. С. 266–279.
84. Д-р Степан Смаль-Стоцький. И. Оньшкевича Руска Библиотека (1877–1927). *Літературно-Науковий Вістник*. 1927. Кн. 9. С. 55–61.
85. Акад. Ст. Смаль-Стоцький. Обовязки української науки супроти Шевченка. *Літературно-Науковий Вістник*. 1928. Кн. 3. С. 252–255.
86. Степ. Смаль Стоцький. Звідомлення акад. Кримського про правописну Конференцію. *Літературно-Науковий Вістник*. 1928. Кн. 7/8. С. 270–276.
87. Ст. Смаль Стоцький. Граматика в школі. *Літературно-Науковий Вістник*. 1929. Кн. 9. С. 815–822.
88. Степан Смаль-Стоцький. Бодуен де Куртене як лінгвіст і чоловік (Виклад на зборах Укр. Іст. Філологічного товариства в Празі). *Літературно-Науковий Вістник*. 1930. Кн. 2. С. 143–150.
89. Степан Смаль-Стоцький. В Шевченкові роковини («Чого серце плаче, ридає, кричить...»). *Літературно-Науковий Вістник*. 1930. Кн. 5. С. 413–424.
90. Ст. Смаль-Стоцький. Грудка землі на могилу О. Поповича. *Літературно-Науковий Вістник*. 1930. Кн. 7–8. С. 707–710.
91. Степан Смаль-Стоцький. Найважливіший момент в історії України. *Літературно-Науковий Вістник*. 1931. Кн. 9. С. 786–805.

«Літературно-науковий додаток до “Нового Часу”»

92. Ст. Смаль-Стоцький. Шевченкова етика. *Літературно-науковий додаток до “Нового Часу”*. 1938. Ч. 35. С. 2–3; Ч. 36. С. 2; Ч. 37. С. 2.

«Ми»

93. Степан Смаль-Стоцький. Концепція шевченкової поеми «Сон» і її мистецьке переведення. *Ми*. 1934. Кн. 2. С. 130–155.

«Назустріч»

94. Степан Смаль-Стоцький. Наші літературознавці і Шевченкові думи. *Назустріч*. 1934. Ч. 6. С. 1–2.
95. Степан Смаль Стоцький. Чи мова це безліч говірок? *Назустріч*. 1934. Ч. 22. С. 1, 3.
96. С. Смаль-Стоцький. Три роки творчості Т. Шевченка. *Назустріч*. 1935. Ч. 1. С. 4.

«Народна Справа»

97. Ст. Заводім свою мову! *Народна Справа*. 1908. Ч. 9. С. 9.
Підзаголовок: Наші дописи.

«Народна творчість та етнографія»

98. Степан Смаль-Стоцький. Шевченкові «думи». *Народна творчість та етнографія*. 2001. № 3. С. 63–74.

«Народне Богатство»

99. Др. Стефан Смаль Стоцький. Запросини на загальні збори Союзу руских хліборобських спілок на Буковині «Селянська Каса». *Народне Богатство*. 1909. Ч. 12. С. 5.

«Науковий ювілейний збірник Українського університету в Празі, присвячений панові президентові Чехословенської республіки проф. др. Т. Г. Масаріку для вшанування 80-х роковин його народження»

100. Степан Смаль-Стоцький. Причинки до розуміння Шевченкових поем: Шевченкове посланіє, дві невеличкі Шевченкові думки. *Науковий ювілейний збірник*

Українського університету в Празі, присвячений панові президентові Чехословенської республіки проф. др. Т. Г. Масарику для вшанування 80-х роковин його народження. 1930. Ч. 2. С. 12–57.

«Наша Школа»

101. Др. Степан Смаль-Стоцький. Читанє Шевченкових поезій. *Наша Школа*. 1914. Зш. 2/3. С. 69–83.

«Новий Час»

102. Степан Смаль-Стоцький. На вічну пам'ять Стефаникові. *Новий Час*. 1937. Ч. 50. С. 2–3.

«Ольга Кобилянська: Альманах у пам'ятку її сороклітньої письменницької діяльності 1887–1927»

103. Др. Степан Смаль-Стоцький. Дорогії земляки. *Ольга Кобилянська: Альбом у пам'ятку її сороклітньої письменницької діяльності 1887–1927*. 1928. С. 277–288.

Повне видання творів Тараса Шевченка / за ред. Павла Зайцева. Чікаго: Видавництво Миколи Денисюка, 1959–1963.

104. Ст. Смаль-Стоцький. «Сон». *Тарас Шевченко*. Варшава; Львів, 1935. Т. 3: Поезії 1843–47 рр. / за ред. Павла Зайцева. С. 275–282.

105. Ст. Смаль-Стоцький. «Великий льох». *Тарас Шевченко*. Варшава; Львів, 1935. Т. 3: Поезії 1843–47 рр. / за ред. Павла Зайцева. С. 295–302.

106. Ст. Смаль-Стоцький «Посланіє». *Тарас Шевченко*. Варшава; Львів, 1935. Т. 3: Поезії 1843–47 рр. / за ред. Павла Зайцева. С. 303–312.

107. Ст. Смаль-Стоцький. «Сон». *Тарас Шевченко*. Чікаго, 1961. Т. 2: Поезії 1843–47 рр. / за ред. Павла Зайцева. С. 264–269.

108. Ст. Смаль-Стоцький. «Великий льох». *Тарас Шевченко*. Чікаго, 1961. Т. 2: Поезії 1843–47 рр. / за ред. Павла Зайцева. С. 270–277.

109. Ст. Смаль-Стоцький. «Посланіє». *Тарас Шевченко*. Чікаго, 1961. Т. 2: Поезії 1843–47 рр. / за ред. Павла Зайцева. С. 278–287.

110. Акад. Степан Смаль-Стоцький. «Великий льох». *Тарас Шевченко*. Чікаго, 1963. Т. 13: Шевченко і його творчість / за ред. Б. Кравцева. С. 137–151.

«Правда»

111. Д-р Степ. Смаль-Стоцький. Від редакції і видавництва «Рускої Школи». *Правда*. 1891. Вип. 7. Обкл.

112. Д-р Степ. Смаль-Стоцький. Від редакції і видавництва «Рускої Школи». *Правда*. 1891. Вип. 8. Обкл.

113. Наука рускої мови в школах середних на Буковині (Картина з історії культурного і літературного руху серед русинів на Буковині Дра С. Стоцкого). *Правда*. 1894. Вип. 63. С. 303–312; Вип. 64. С. 366–375; Вип. 65. С. 436–446.

114. Д-р Ст. Смаль-Стоцький. Літературне товариство «Руська Бєсїда» в Чернівцях (Історія 25-літньої діяльності). *Правда*. 1894. Вип. 66. С. 503–542; Вип. 67. С. 587–606.

«Праці Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі»

115. Др. Степан Смаль-Стоцький. Ритмика Шевченкової поезії. *Праці Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі*. 1926. Т. 1. С. 64–108.

116. Степан Смаль Стоцький. Останній рік Шевченкової поетичної творчості. *Праці Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі*. 1939. Т. 2. С. 1–12.

«Про національно-політичний світогляд Тараса Шевченка (До пояснення поем: «Суботів», «Великий льох», «Заповіт», «Ой, чого ти почорніло, зеленє поле», «Три літа») / упоряд. Лев Когут». Чернівці, 1930. 160 с.

117. Др. Степан Смаль-Стоцький. «Великий льох». *Про національно-політичний світогляд Тараса Шевченка (До пояснення поем: «Суботів», «Великий льох», «Заповіт», «Ой, чого ти почорніло, зеленє поле», «Три літа»)*. Чернівці, 1930 / упоряд. Лев Когут. С. 30–50.

118. Степан Смаль-Стоцький. Шевченкові пророцтва («Чого серце плаче, ридає, кричить...»). *Про національно-політичний світогляд Тараса Шевченка (До пояснення поем: «Суботів», «Великий льох», «Заповіт», «Ой, чого ти почорніло, зеленє поле», «Три літа»)*. Чернівці, 1930 / упоряд. Лев Когут. С. 121–136.

«Рідний Край»

119. Др. Степан Смаль Стоцький. Як будився зі сну український народ на Буковині? *Рідний Край*. 1928. Ч. 3. С. 2–4.

120. Лист Д-ра Степана Смаль-Стоцького. *Рідний Край*. 1929. Ч. 9/10. С. 4–5.

121. Степ. Смаль-Стоцький. Не забувайте! *Рідний Край*. 1929. Ч. 15. С. 2–3.

122. Др. Степан Смаль-Стоцький. «Великий льох». *Рідний Край*. 1930. Ч. 12/13. С. 4–6.

123. Степан Смаль Стоцький. В Шевченкові роковини. *Рідний Край*. 1930. Ч. 16/17. С. 3–4.

124. Степан Смаль-Стоцький. Шевченкові пророцтва («Чого серце плаче, ридає, кричить...»). *Рідний Край*. 1930. Ч. 21. С. 1–3; Ч. 22. С. 1–3; Ч. 23. С. 1–2.

«Руска Рада»

125. Др. Стефан Смаль-Стоцький. Громадські толоки. *Руска Рада*. 1899. Ч. 10. С. 2.

126. Др. Стефан Смаль-Стоцький. Подяка. *Руска Рада*. 1903. Ч. 1. С. 4.

127. Др. Стефан Смаль-Стоцький. В справі засновання союзу усіх руских кас райфайзеньських. *Руска Рада*. 1903. Ч. 13. С. 1–2.

128. Др. Стефан Стоцький. Перші загальні збори союзу руских спілок хліборобських «Селянська Каса». *Руска Рада*. 1903. Ч. 16. С. 127.

129. Др. Стефан Стоцький. Відозва. *Руска Рада*. 1903. Ч. 17. С. 134–135.

130. Др. Стефан Стоцький. Перший загальний збір Союзу руских хліборобських спілок на Буковині «Селянська Каса». *Руска Рада*. 1903. Ч. 18. С. 137–138.

131. Бесіда депутата д-ра Стоцького в соймі краєвим за зміну закона виборчого. *Руска Рада*. 1903. Ч. 39. С. 305–311.

132. Др. Стефан Смаль-Стоцький. Замкненє рахунків товариства «Руска каса для ощадности і пожичок». Товаришєня зареєстрованого з ограниченою порукою в Чернівцях час від 1 січня до 31 вересня 1903. *Руска Рада*. 1903. Ч. 43. С. 342–343.

Підзаголовок: Всячина.

133. Др. Смаль Стоцький. Нічого не забуваймо! *Руска Рада*. 1908. Ч. 28. С. 1–2.

134. Др. Смаль Стоцький. Як дбати про єдність і згоду? *Руска Рада*. 1908. Ч. 29. С. 1–2.

135. Др. Смаль Стоцький. Зрада. *Руска Рада*. 1908. Ч. 30. С. 1–2.

136. Др. Смаль Стоцький. Партиї. *Руска Рада*. 1908. Ч. 31. С. 1; Ч. 33. С. 1–2; Ч. 34. С. 1.

137. Др. Смаль Стоцький. Справа учительської платні. *Руска Рада*. 1908. Ч. 33. С. 1–2; Ч. 34. С. 1.

138. Др. Смаль-Стоцький. Прелімінар шкільного фонду краєвого на рік 1908-ий. *Руска Рада*. 1908. Ч. 37. С. 3–4.

139. Др. Смаль-Стоцький. Крайне слово. *Руска Рада*. 1908. Ч. 40. С. 1.

140. Др. Смаль-Стоцький. Прелімінар фонду краєвого. *Руска Рада*. 1908. Ч. 40. С. 1–2.

«Руска Школа»

141. Др. Ст. Смаль-Стоцький. Водь видавництва и редакціѣ. *Руска Школа*. 1888. Вип. 1. Обкл.

142. Дрґ Ст. Смалґ-Стоцґкїй. Нова русґа школа. *Русґа Шґола*. 1888. Вип. 1. С. 1–17.
143. Ст. Смалґ-Стоцґкїй. «Галицґо-русґсґа библіографїя за 1887 г., составилґ Иванґ Ем. Левицґкїй». *Русґа Шґола*. 1888. Вип. 1. С. 35–36.
144. Дрґ Ст. Смалґ-Стоцґкїй. Вытягґ изґ статутѡвъ товариства «Русґа Шґола» въ Чернѡвцяхґ. *Русґа Шґола*. 1888. Вип. 1. Обґл.
145. Д-рґ Степ. Смалґ-Стоцґкїй. Від редакцїї і видавництва «Русґої Шґоли». *Русґа Шґола*. 1891. Вип. 2. Обґл.
146. Степан Смалґ-Стоцґкїй, Федїр Гартнер. Про плян науки русґої мови в гїмназїях. *Русґа Шґола*. 1891. Вип. 2. С. 37–44.
147. Ст. См. Ст. Die Darstellung im Slavischen Volksepos von Dr. Franz Miklosich. *Русґа Шґола*. 1891. Вип. 2. С. 68–69.
148. Ст. См. Ст. Archiv für Slavische Philologie (Т. XIII). *Русґа Шґола*. 1891. Вип. 2. С. 69–71.
149. Др. Степ. Смалґ-Стоцґкїй. Витяг із статутів товариства «Русґа Шґола» в Чернївцях. *Русґа Шґола*. 1891. Вип. 2. Обґл.

«Самї про себе: автобїографїї видатних українцїв XIX-го столїття»

150. Степан Смалґ-Стоцґкїй. Немолїв (Спомин з дїтячих лїт на вїчну пам'ять мому батьковї). Самї про себе: автобїографїї видатних українцїв XIX-го столїття. Нью-Йорґ: Українська Вільна Академїя Наук у США, 1989 / ред. Ю. Луцґкого. С. 285–326.

«Самостїйна Думґа»

151. Степан Смалґ Стоцґкїй. Чому називаємо Тараса Шевченґа генїєм України. *Самостїйна Думґа*. 1931. Ч. 4. С. 1–4.

«Свобода»

152. Др. Степан Смалґ-Стоцґкїй. Характеристика лїтературної дїяльностї Івана Франґа. *Свобода*. 1916. Ч. 82. С. 4; 1916. Ч. 83. С. 4–5; 1916. Ч. 84. С. 4.
153. Др. С. Смалґ-Стоцґкїй. До Комїтету Несення Помочї Джерзи Сїти. *Свобода*. 1921. Ч. 159. С. 3.

Пїдзаголовок: Письма від тих, котрї потребують нашої помочї.

«Слово»

154. С. Смалґ-Стоцґкїй. Найближчї завдання славїстики. *Слово*. 1939. Кн. 1/2. С. 1–5.

«Товариш Імїгранта»

155. Др. Степан Смалґ-Стоцґкїй. Характеристика лїтературної дїяльностї Івана Франґа. *Товариш Імїгранта*. 1921. С. 84–85.

«Тризуб»

156. С. Смалґ-Стоцґкїй. Слово до землякїв. *Тризуб*. 1936. Ч. 4/5. С. 10–12.
157. С. Смалґ-Стоцґкїй. Поневолення української мови в совїтській Україні (рец. на пїдготовлену Українським Науковим Інститутом у Варшавї книгу «Українська мова в совїтській Україні»). *Тризуб*. 1936. Ч. 9/10. С. 4–9.
158. Ст. Смалґ-Стоцґкїй. Одна ясна думґа, одна мета. *Тризуб*. 1937. Ч. 1/2. С. 26–27.

«Україна» (Київ)

159. Д-р. Степан Смалґ-Стоцґкїй. Правописна справа. *Україна*. 1926. Кн. 4. С. 180–191.
160. Акад. Степан Смалґ-Стоцґкїй. Уваги до проекту українського правопису. *Україна*. 1927. Кн. 1/2. С. 230–239.

161. Акад. Степан Смаль-Стоцький. Проф. Іван Огієнко: Нариси з історії української мови. *Україна*. 1928. Кн. 2. С. 146–165.
162. Акад. Степан Смаль-Стоцький. Східні Слов'яни. *Україна*. 1928. Кн. 3. С. 3–23.
163. С. Смаль-Стоцький. Українська літературна мова. *Україна*. 1928. Кн. 4. С. 3–13.
164. Акад. Степан Смаль-Стоцький. Праці лінгвістичної секції першого з'їзду у слов'янських філологів у Празі. *Україна*. 1930. Кн. 39. С. 166–173.

«Україна» (Чернівці)

165. Ст. Народна мова – без права (Із судейських кругів). *Україна*. 1913. Ч. 22. С. 1–2.
Підзаголовок: Новинки.

«Український Тиждень»

166. Ст. Смаль-Стоцький. Питання про східно-слов'янську або «праруську мову». *Український Тиждень*. 1934. Ч. 29/30. С. 1.
167. Проф. др. Ст. Смаль Стоцький. Слово до земляків. *Український Тиждень*. 1935. Ч. 23. С. 2–3; Ч. 24. С. 2–3.
168. Ст. Смаль-Стоцький. Одна ясна думка, одна мета. *Український Тиждень*. 1937. Ч. 3. С. 1.

«Українська Хата»

169. Ст. Смаль-Стоцький. Правописні непорозуміння. *Українська Хата*. 1914. № 6. С. 432–448.

«Українська Школа»

170. Степ. Смаль-Стоцький. Шевченкова поема «Іван Підкова». *Українська Школа*. 1931. С. 2–3.

«Хлібороб»

171. С. Смаль-Стоцький. Як дбають про науку господарства в інших краях. *Хлібороб*. 1906. Ч. 7. С. 1; Ч. 8. С. 1–2; Ч. 9. С. 1–2; Ч. 11. С. 1–2.

«Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові»

172. Ст. Смаль-Стоцький. Ідеї в Шевченковій творчості. *Хроніка Наукового Товариства імени Шевченка у Львові*. 1914. Ч. 58/59. С. 58–59.

«Час»

173. Акад. Степан Смаль-Стоцький. Наш шлях. *Час*. 1930. Ч. 381. С. 1–2.
174. Проф. Смаль-Стоцький дякує. *Час*. 1932. Ч. 964. С. 3.
175. Степан Смаль Стоцький. Причинки до зрозуміння Шевченкових поем (Шевченкове посланіє). *Час*. 1932. Ч. 1008. С. 3–4; Ч. 1009. С. 4; Ч. 1011. С. 3–4; Ч. 1012. С. 3; Ч. 1013. С. 3; Ч. 1014. С. 3; Ч. 1017. С. 3; Ч. 1018. С. 3; Ч. 1019. С. 3–4; Ч. 1020. С. 3; Ч. 1021. С. 3; Ч. 1023. С. 3; Ч. 1024. С. 3; Ч. 1025. С. 3; Ч. 1026. С. 3; Ч. 1028. С. 3; Ч. 1029. С. 3–4; Ч. 1031. С. 3; Ч. 1032. С. 3.
176. Ст. Смаль-Стоцький. Іван Франко й Буковина. *Час*. 1933. Ч. 1366. С. 2–3.
177. Голос Акад. Ст. Смаль-Стоцького (на анкету Музею Визвольної Боротьби України в справі Українського Дому в Празі). *Час*. 1933. Ч. 1459. С. 2.
178. Листи з чужини академіка професора Степана Смаль-Стоцького. *Час*. 1934. Ч. 1513. С. 1–2.
179. Привіт акад. Д-ра Степана Смаль-Стоцького до Нар. Дому. *Час*. 1934. Ч. 1647. С. 1.
180. Ст. Смаль-Стоцький. Одна ясна думка, одна мета. *Час*. 1937. Ч. 2360. С. 5.

181. Степан Смаль-Стоцький. Найважливіший момент в історії України. *Час*. 1938. Ч. 2815. С. 3; Ч. 2817. С. 3; Ч. 2818. С. 3; Ч. 2819. С. 2; Ч. 2820. С. 3–4; Ч. 2821. С. 3; Ч. 2823. С. 2; Ч. 2824. С. 3; Ч. 2825. С. 3–4; Ч. 2826. С. 4; Ч. 2828. С. 3; Ч. 2829. С. 3; Ч. 2831. С. 4.

182. Степан Смаль-Стоцький. Немолів. *Час*. 1938. Ч. 2820. С. 2–3; Ч. 2821. С. 2–3; Ч. 2823. С. 2–3; Ч. 2824. С. 2–3; Ч. 2825. С. 2–3; Ч. 2826. С. 2–3; Ч. 2828. С. 2–3; Ч. 2829. С. 2–3; Ч. 2830. С. 2–3; Ч. 2831. С. 2–3; Ч. 2832. С. 2–3; Ч. 2834. С. 2; Ч. 2835. С. 2; Ч. 2836. С. 2; Ч. 2837. С. 2–3; Ч. 2839. С. 2–3; Ч. 2840. С. 2; Ч. 2841. С. 2–3; Ч. 2842. С. 2; Ч. 2843. С. 2–3.

«Ювілейний Календар товариства “Просвіта” на рік 1928»

183. Степан Смаль-Стоцький. Як будився зі сну український народ на Буковині? *Ювілейний Календар товариства “Просвіта” на рік 1928*. 1927. С. 62–68.

«Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin» («Записки Українського Наукового Інституту в Берліні»)

184. Stefan Smal Stotskyj. Die Ukraine in der russischen Literatur. *Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin*. 1929. Bd. 2. S. 56–64.

«Archiv für Slavische Philologie» («Архів слов'янської філології») (Берлін)

185. St. Smal Stockij. Ueber die Wirkungen der Analogie in der Declination des Kleinrussischen. *Archiv für Slavische Philologie*. 1885. Bd. 8. S. 194–246, 409–432; 1886. Bd. 9. S. 58–76.

«Bukowina» (Вінніпег)

186. Степан Смаль-Стоцький. Хотять Часописи «Буковина» на Буковині. *Bukowina*. 1921. Ч. 15. С. 3.

«Die Ukraine» («Україна»)

187. S. Smal Stotskyj. Das ukrainische Volk und ukrainische Sprache. *Die Ukraine*. 1921. S. 128–143.

«Gazeta Polska» («Газета польська») (Чернівці)

188. Dr. Smal-Stocki. Stanowisko Rusinow. *Gazeta Polska*. 1909. № 54. S. 4.

«Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven»

(«Щорічник культури та історії слов'ян») (Берлін)

189. Stefan Smal Stockyj. Der Fundamentale Anteil des Ukrainischen an der Slavistik. *Jahrbüchetr für Kultur und Geschichte der Slaven*. 1929. № 3. S. 390–398.

«Literarisches Centralblatt für Deutschland» («Літературний Центральний Аркуш для Німеччини») (Лейпциг)

190. S. Smal-Stockij. Anzeige des ruthenisch-deutschen Wörterbuchs von Żelechowski. *Literarisches Centralblatt für Deutschland*. 1886. № 47. S. 1628–1629.

«Sešit Slovanskych Filologu v Praze» (Праці слов'янських філологів у Празі) (Прага)

191. Ст. Смаль-Стоцький. Найближчі завдання славістики. *Sešit Slovanskych Filologu v Praze*. 1929. S. 1–5.

«Slavia» («Славія») (Прага)

192. Ст. Смаль-Стоцький. Тарас Шевченко. Збірник. *Slavia*. 1922. Ses. 1. S. 162–169.

193. Stefan Smal Stockyj. Ukrajinska Academie Ved v Kijeve. *Slavia*. 1922. Ses. 2/3. S. 472–477.

194. Ст. Смаль-Стоцький Діалектологічна класифікація українських говорів Вс. Ганцова. *Slavia*. 1924. Ses. 3. S. 462–470, 695–706.

195. Др. Степ. Смаль-Стоцький. Науковий збірник Харківської науково-дослідчої катедри історії України (Харків, 1924). *Slavia*. 1926. Ses. 1. S. 196–197.

196. Др. Степан Смаль Стоцький. Поліські мішані говори і поліські дифтонги. *Slavia*. 1927. Ses. 1. S. 28–39.

197. Степан Смаль-Стоцький. «М'ягкі» і «тверді» голосівки. *Slavia*. 1929. Ses. 4. S. 825–836.

«Sveslavenski Zbornik» («Слов'янський Збірник») (Загреб)

198. Смаль-Стоцький С. Думками у Антів. *Sveslavenski Zbornik*. 1930. S. 127–131.

Taras Shevchenko. Ivan Hus (Jeretyk). Kyjev: Náklad Ukrainского vyd. dryžstva Čas. 1919. 37 s.

199. С. Смаль-Стоцький. Вступ. Taras Shevchenko. Ivan Hus (Jeretyk). Kyjev: Náklad Ukrainского vyd. dryžstva Čas 1919. S. 5–13

«Zeitschrift für die Öesterreichischen Gymnasien» («Журнал для австрійської гімназії»)
(Відень)

200. С. Смаль Стоцький, Ф. Гартнеръ. Граматика руского языка для школь середнихъ (Написавъ дръ Омелянь Огоновскій). *Zeitschrift für die Öesterreichischen Gymnasien*. 1889. S. 1025–1036.

Віднайдені криптоніми та псевдонім Степана Смаль-Стоцького

1. **Піп народовець.** Чернихівський Месія. *Буковина*. 1895. Ч. 85. С. 1–2; Ч. 86. С. 1–3; Ч. 87. С. 1–2; Ч. 88. С. 1–2; Ч. 89. С. 1–2.
2. **С....н.** Отворене Читальні «Рускої Бесіди» в Товтрах. *Буковина*. 1895. Ч. 5. С. 1–2.
3. **С. С.-С.** Бурса. *Буковина*. 1896. Ч. 87. С. 2.
4. **Др. Ст.** Дещо про переклади урядові в рускій мові. *Буковина*. 1898. Ч. 38. С. 3.
5. **С. С. С.** Великодна думка. *Буковина*. 1908. Ч. 45. С. 1.
6. **С. С.-С.** Граф Бобринський і австрійські русини. *Österreichische Rundschau*. 1912. № 15. С. 2.
7. **С-й.** Оцінка шкільних підручників (Наука німецької мови в рускій народній школі на Буковині). *Промінь*. 1905. Ч. 4. С. 50–52.
8. **С. Ст-ий.** З Австрійської України. *Українська Хата*. 1910. Р. 2. С. 211.
9. **С. С.-С.** Спроване. *Україна*. 1913. Ч. 4. С. 7.
10. **Д-р С. С-кий.** З таборового життя. *Вільне Слово*. 1917. Ч. 18. С. 3.
11. **Др. С.** Нехтування прав української мови. *Земля і Воля*. 1922. Ч. 13. С. 4.
12. **С-кий.** Улас Самчук «Кулак». *Вістник*. 1937. Кн. 11. С. 842–843.

Опубліковані тексти промов Степана Смалья-Стоцького

«Буковина»

1. Промова на головнім зборі членів «Рускої Бесіди». *Буковина*. 1889. Ч. 6. С. 1.
2. Промова заступника голови «Рускої Бесіди» проф. д-ра Степана Смалья Стоцького на 20 головнім зборі членів сего товариства. *Буковина*. 1889. Ч. 6. С. 1–2.
3. Образок духовного розвитку руского народу і єго основа (відчит дра Ст. Смалья-Стоцького на вечерку устороєнім рускими Черновецькими товариствами в честь Тараса, Маркіяна і Юрія дня 5-го квітня 1891-го року). *Буковина*. 1891. Ч. 10. С. 5–7; Ч. 11. С. 5–8.
4. Промова на вечерку в пам'ять Шевченка, Федьковича і Шашкевича, виголошена проф. д-ром Ст. Смалем-Стоцьким. *Буковина*. 1892. Ч. 24. С. 1–2.
5. Промова посла др. Стефана Смалья-Стоцького, виголошена в соймовій палаті на засіданню з дня 29 н. ст. вересня (Після етнографічного протоколу). *Буковина*. 1892. Ч. 40. С. 1–2; Ч. 41. С. 1–2.
6. Промова д-ра Ст. Смалья-Стоцького, виголошена на засіданню соймовім з дня 10 мая с. р. *Буковина*. 1893. Ч. 19. С. 1.
7. Др. Смалья-Стоцький перед виборцями в Садагурі. *Буковина*. 1894. Ч. 24. С. 1–2; Ч. 25. С. 2–3.
8. Промова посла др. Стефана Смалья-Стоцького проголошена в буковинському Соймі, підчас розправи над прелїнарем шкільним д. 4 лютого 1895 р. *Буковина*. 1895. Ч. 8. С. 1–2; Ч. 9. С. 3; Ч. 10. С. 2.
9. Sprawozdane д. Смалья-Стоцького про діяльність в буковиньскім соймі. *Буковина*. 1895. Ч. 25. С. 3–4; Ч. 26. С. 1–2.
10. Др. Смалья Стоцький. На чім стоїмо? (По довірочнім зборі народовців у Львові). *Буковина*. 1895. Ч. 165/166. С. 1–3; Ч. 167. С. 1–2.
11. Др. Смалья-Стоцький. При справозданю виділу краєвого з діяльності за 1895 р. при резолюції о заснованє уряду для побору тютюну. *Буковина*. 1896. Ч. 7. С. 2.
12. Промова пос. д-ра Смалья-Стоцького (виголошена на засідані буковиньского сойму дня 7-го лютого с. р. при шкільнім справозданю). *Буковина*. 1896. Ч. 23. С. 1–2; Ч. 25. С. 2–3; Ч. 26. С. 2.
13. Д-р Смалья-Стоцький. Вандрівні учителі рільництва. *Буковина*. 1896. Ч. 32. С. 1–2; Ч. 33. С. 1–2; Ч. 34. С. 1–2.
14. Відозва. (Буковиньскі Русини! На день 26. л. мая, вівторок по Зелених святах, скликуємо до Чернівців народну раду, щоби обговорити справи, дуже важні для буковиньских Русинів). *Буковина*. 1896. Ч. 98. С. 1.
15. Ревізія катастру ґрунтового на Буковині (після промови д-ра С. Стоцького на вічу 26 с. м). *Буковина*. 1896. Ч. 108. С. 1–2; Ч. 109. С. 1–2.
16. Смалья-Стоцький С. Виступ на зборах Наукового товариства Шевченка у Львові. *Буковина*. 1896. Ч. 114. С. 2.
17. Буковиньскі відносини. Економічне і социяльне положенє краю (Промова д-ра Стефана Стоцького). *Буковина*. 1897. Ч. 49. С. 1; Ч. 50. С. 1.
18. Народне віче в Чернівцях (Промова проф. Смалья-Стоцького). *Буковина*. 1898. Ч. 62. С. 1.
19. Котляревский і єго «Енеїда» (відчит проф. Д-ра Стефана Смалья-Стоцького на науковій академії у Львові дня 1-го падолиста 1898). *Буковина*. 1898. Ч. 139. С. 1–2; Ч. 140. С. 1–3.
20. Чим єсть для нас Котляревский? (відчит проф. Д-ра Стефана Смалья-Стоцького на ювілейнім поранку в Чернівцях, дня 3-го грудня 1898). *Буковина*. 1898. Ч. 141. С. 1; Ч. 142. С. 1–3; Ч. 143. С. 1.

21. Промова пос. д-ра Стоцкого при верифікації вибору з заставницького повіту. *Буковина*. 1898. Ч. 154. С. 1–2.
22. Промова заступника голови «Рускої Бесіди» проф. д-ра Степана Смалья-Стоцкого на 20 головнім зборі членів сего товариства. *Буковина*. 1899. Ч. 6. С. 1.
23. Управа в сельских громадах на Буковині (реферат комісії адміністративної, референт др. Смалья-Стоцкий). *Буковина*. 1899. Ч. 42. С. 1–2; Ч. 45. С. 2; Ч. 46. С. 2–3; Ч. 50. С. 2; Ч. 51. С. 2–3.
24. Промова посла д-ра Стоцкого в розправі над шкільництвом, виголошена дня 21-го цвітня 1899 р. *Буковина*. 1899. Ч. 49. С. 1–2.
25. Друга промова д-ра Стоцкого в справах шкільних. *Буковина*. 1899. Ч. 51. С. 1–2; Ч. 52. С. 1.
26. Промова посла д-ра Стоцкого яко справоздавця в справах громадских. *Буковина*. 1899. Ч. 52. С. 1–2.
27. Наш обрахунок (Промова проф. Стоцкого). *Буковина*. 1900. Ч. 64. С. 1–2; Ч. 65. С. 1–2.
28. Промова дра Ст. Стоцкого на Шевченківських вечерницях у Чернівцях, дня 10.03.1901. *Буковина*. 1901. Ч. 25. С. 1–3.
29. Промова д-ра Ст. Стоцкого при нараді над прелімінарем фонду краєвого. *Буковина*. 1901. Ч. 84. С. 1; Ч. 85. С. 2; Ч. 86. С. 1; Ч. 87. С. 1; Ч. 88. С. 1–2.
30. Промова д-ра Ст. Стоцкого при нараді над шкільними справами. *Буковина*. 1901. Ч. 87. С. 1; Ч. 88. С. 1.
31. Промова д-ра Ст. Стоцкого, котрою він мотивував свій внесок в справі книг ґрунтових. *Буковина*. 1901. Ч. 89. С. 1–2; Ч. 90. С. 1–2; Ч. 91. С. 1–2; Ч. 92. С. 1.
32. Народне віче в Чернівцях. *Буковина*. 1902. Ч. 75. С. 1–2.
33. Промова д-ра Стоцкого в дебаті над зміною § 17-го регуляміну соймового. *Буковина*. 1902. Ч. 91. С. 1–2; Ч. 92. С. 2–3; Ч. 93. С. 2.
34. Про народне шкільництво у Буковині (Промова пос. Д-ра Стоцкого в бук. соймі дня 23 липня с. р.). *Буковина*. 1902. Ч. 98. С. 1; Ч. 99. С. 1–2; Ч. 100. С. 1–2; Ч. 101. С. 1.
35. Реорганізація учительського семинаря в Чернівцях (Промова посла др. Ст. Смалья-Стоцкого, виголошена на засіданю буков. сойму д. 7 листопада 1902). *Буковина*. 1902. Ч. 132. С. 1–2.
36. До рускої інтелігенції на Буковині. Відозва Степана Смалья-Стоцкого щодо райфазенок. *Буковина*. 1903. Ч. 40. С. 1.
37. Промова посла др. Стоцкого (виголошена дня 2 падолиста принагідно дебати над внеском комісії для нагани в справі Янка Фльондора. *Буковина*. 1903. Ч. 131. С. 1; Ч. 132. С. 2; Ч. 133. С. 2–3.
38. Бюджетова бесіда проф. Стоцкого на засіданю буковинського Сойму дня 7 жовтня с. р. *Буковина*. 1907. Ч. 122. С. 2–3.
39. Відповідь віцемаршалка д-ра Стоцкого на витане черновецької громади. *Буковина*. 1908. Ч. 10. С. 1.
40. С. Смалья-Стоцкий. Шевченкове свято. *Буковина*. 1909. Ч. 107. С. 2.
41. Смалья-Стоцкий. Шевченко пророк України (Промова на Шевченковім святі в Чернівцях). *Буковина*. 1909. Ч. 110. С. 1–2.
42. С. Смалья-Стоцкий. За права нашої мови і єї уживанє по урядах та школах. *Буковина*. 1909. Ч. 145. С. 1–2.
43. Голос наших мужиків. *Буковина*. 1909. Ч. 181. С. 2.
44. Смалья-Стоцкий. Мужицка організація. *Буковина*. 1909. Ч. 184. С. 1–2.
45. С. Смалья-Стоцкий. Памяти др. Шпойнаровского. *Буковина*. 1909. Ч. 221. С. 2.
46. С. Смалья-Стоцкий. Віче в Кіцмани. *Буковина*. 1909. Ч. 242. С. 1.
47. С. Смалья-Стоцкий. Великі народні віча. *Буковина*. 1909. Ч. 242. С. 2–3.
48. С. Смалья-Стоцкий. Буковинський сойм. *Буковина*. 1909. Ч. 285. С. 1.

49. Промова п. Смаль-Стоцького. Державна Рада. Палата послів. *Буковина*. 1917. Ч. 11. С. 2.

«Буковинський Календарь на звичайний рокъ 1887»

50. Рочниця двадцятьятилітної літературної діяльності Осипа Федьковича празнована літературнимъ товариствомъ «Руска Бесѣда» въ Чернівцяхъ. *Буковинський Календарь на звичайний рокъ 1887*. 1886. С. 42–52.

«Діло»

51. Ювілейне торжество. *Діло*. 1886. Ч. 70. С. 2–3.

52. Промова проф. унів. д-ра С. Стоцького въ ювілей Осипа Федьковича. *Діло*. 1886. Ч. 76. С. 1–2; Ч. 77. С. 1–2.

«Літературно-Науковий Вістник»

53. С. Котляревський і його «Енеїда» (Відчит на науковій академії дня 1-го падолиста 1898). *Літературно-Науковий Вістник*. 1898. Т. 4. С. 87–100.

«Нова Буковина»

54. Промова др. Смаль-Стоцького в австрійській делегації. *Нова Буковина*. 1912. Ч. 108. С. 2–3.

«Руслан»

55. Парляментарні і делегаційні промови руских послів (Річ віцемаршалка д-ра Стоцького). *Руслан*. 1912. Ч. 3. С. 2–3; Ч. 4. С. 1–2; Ч. 5. С. 1–2; Ч. 6. С. 1–2.

56. Промова буковинсько-руського делегата Д-ра Смаля-Стоцького в австрійській делегації 15 жовтня с. г. *Руслан*. 1912. Ч. 242. С. 1–2; Ч. 243. С. 2; Ч. 244. С. 2; Ч. 244. С. 2.

«Школьна Часопись»

57. Водчить д-ра Смаль-Стоцького (о значенні Осипа Федьковича). *Школьна Часопись*. 1886. Ч. 13/14. С. 99–108.

Книжкові видання Степана Смалья-Стоцького

1. Dr. St. Smal Stockyj. **Üeber den Inhalt des Codex Hankensteinianus.** Wien: In Commission bei C. Gerold's Sohn, 1886. 91 s.
2. Dr. Stephan Smal-Stocki, Dr. Theodor Gartner. **Minoritätsvotum in der von k. k. Bukowiner Landesschulrathe Behufs Regelung der Ruthenischen Schulorthographie Eingesetzten Commission Abgegeben im November.** Czernowitz, 1887. 56 s.
3. Степан Смалья-Стоцький, Федір Гартнер. **Про плян науки рускої мови в гімназіях.** Чернівці, 1890. 8 с.
4. **Образочок духовного розвитку руского народу і єго основа** (Відчит дра Ст. Смалья-Стоцького на вечерку устроєнім рускими Черновецькими товариствами в честь Тараса, Маркіяна і Юрія дня 5-го квітня 1891-го року). Чернівці, 1891. 20 с.
5. С. Нагнибіда. **Про руску правопись.** Львів, 1891. 16 с.
6. **Бесіда посла дра Стефана Смалья-Стоцького виголошена при бюджетовій дебаті на засіданю сойму буковинського дня 29 вересня 1892 р.** (Після стенографічного протоколу). Чернівці, 1892. 23 с.
7. **Руська правопись.** Львів: Друкарня НТШ, 1893. 23 с.
8. Степан Смалья-Стоцький, Федір Гартнер. **Руска граматика.** Львів, 1893. 180 с.
9. Стефан Смалья-Стоцький. **В чім наша сила.** Чернівці: Накладом «Рускої Ради», 1893. 26 с.
10. Др С. Стоцький. **Наука рускої мови в школах середних на Буковині (Картина з історії культурного і літературного руху серед Русинів на Буковині).** Чернівці, 1894. 29 с.
11. Проф. др. Смалья-Стоцький. **Буковинська Русь** (культурно історичний образок). Чернівці: З друкарні товариства «Руска Рада», 1897. 203 с.
12. Stefan Smal-Stocky. **Nationale und kirchliche Bestrebungen der Rumänen in der Bukowina 1848-65 von Biscof Hakmann in Einem Sendschreiben Dargestellt.** Cherniwtsi, 1899. 552 s.
13. Др. Стефан Смалья-Стоцький. **Громада, або який лад і порядок має бути в громаді, які права має громада, громадянин, старшина і рада громадска, як вибираєся раду громадску і старшину, для руских громад на науку.** Чернівці: Накладом тов. «Руска Рада», 1900. 44 с.
14. Стефан Смалья-Стоцький. **Порадник, як закладати каси пожичкові і щадничі (райфайзенські). Для руских громад на Буковині.** Чернівці: Накладом тов. «Руска Рада», 1900. 35 с.
15. **Підручник для громадської управи у воєводстві Буковина, для вжитку членів ради громадської і громадських секретарів / упоряд. С. Смалья-Стоцький.** Чернівці, 1904. 1572 с.
16. **Руска правопись із словарцем.** Львів, 1904. 152 с.
17. Степан Смалья-Стоцький і Федір Гартнер. **Руска граматика.** Львів: Друкарня НТШ, 1907. Вип. 2. 242 с.
18. Др. Стефан Смалья-Стоцький. **Вступайте в члени до хліборобського товариства «Руска Рада» в Чернівцях.** Чернівці, 1909. 20 с.
19. Stephan von Smal-Stockyj und Theodor Gartner. **Grammatik der Ruthenischen (Ukrainischen) Sparche.** Wien, 1913. 550 s.
20. Dr. Stephan von Smal-Stockyj. **Ruthenischen Grammatik.** Berlin und Leipzig, 1913. 139 s.
21. Др. Степан Смалья-Стоцький. **Моя політика.** Чернівці, 1913. 24 с.
22. Д-р Стефан Смалья-Стоцький. **Характеристика літературної діяльності Івана Франка** (Ювілейний виклад). Львів: З друкарні «Діла», 1913. 20 с.
23. Др. Степан Смалья-Стоцький. **Діди, батьки і внуки у Шевченка.** Львів, 1914. 18 с.

24. Смаль-Стоцький і Гартнер. **Граматика руської мови**. Відень, 1914. 3-тє вид, перероб. 202 с.
25. Д-р Ст. Смаль-Стоцький. **Правописні непорозуміння**. Київ, 1914. 19 с.
26. Др. Степан Смаль-Стоцький. **Читанє Шевченкових поезій**. Львів, 1914. 17 с.
27. Проф. др. Степан Смаль-Стоцький. **Ідеї Шевченкової творчості** (Читано на святаочних зборах членів Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові 10 марта 1914). Львів, 1914. 16 с.
28. Von Dr. Stephan von Smal-Stockyj. **Ruthenisch-Deutsches Gesprächsbuch**. Czernowitz. Berlin; Leipzig, 1914. 202 s.
29. Степан Смаль-Стоцький і Федір Гартнер. **Руска правопись із словарцем**. Вінніпег: Накладом «Руської Книгарні», 1918. 3-тє вид. 152 с.
30. Стоцький і Гартнер. **Українська граматика**. Вінніпег, 1919. 242 с.
31. Dr. Š. Smal-Stockyj. **Vyshličky Pravevzajemnosti Ceskoslovenska a Ukrajine**. Київ; Прага: Час, 1919. 34 s.
32. Dr. Etienne Smal-Stockyj. **Lemberg (Leopol) Coeur de L'Ukraine Occidentale**. Kieff; Prague: Cas, 1919. 15 p.
33. S. Smal-Stoc'kyj. **Lvov, srdce západny Ukrajiny**. Kyjiv; Praha: Cas, 1919. 13 s.
34. Степан Смаль-Стоцький. **Шевченкові поеми: Варнак; Марина; Між скалами неначе злодій; Якби тобі довелось; Якби ви знали, паничі**. Київ, 1922. 12 с.
35. Степан Смаль Стоцький. **Розвиток поглядів про семю словянських мов і їх взаїмне споріднення**. Львів: З друкарні НТШ, 1925. 42 с.
36. Др. Степан Смаль-Стоцький. **Розвиток поглядів про семю словянських мов і їх взаїмне споріднення**. Прага: Український громадський видавничий фонд, 1927. 2-ге вид., доп. 90 с.
37. Др. Степан Смаль-Стоцький. **Ритмика Шевченкової поезії**. Прага, 1925. 47 с.
38. Prof Dr. Stephan Smal-Stockyj. **Ukrainishes Lesebuch mit Glossar**. Berlin und Leipzig, 1927. 133 s.
39. Степан Смаль-Стоцький. **Розвиток поглядів про сімю словянських мов і їх взаїмне споріднення**. Прага, 1927. 2-ге вид., доп. 90 с.
40. Степан Смаль-Стоцький і Федір Гартнер. **Граматика української (руської) мови**. Львів, 1928. 4-тє вид. 209 с.
41. Степан Смаль-Стоцький. **Українська літературна мова**. Прага, 1928. 13 с.
42. Степ. Смаль-Стоцький **Причинки до зрозуміння Шевченкових поем (I. Шевченкове Послання. II. Дві невеличкі Шевченкові думки)**. Прага, 1929. 48 с.
43. Степан Смаль-Стоцький. **Шевченко співець самостійної України**. [Б. м.]: В-во Самостійна Україна, 1930. 16 с.
44. Степан Смаль Стоцький. **Українська мова (її початки, розвиток та характеристичні її прикмети)**. Львів, 1933. 14 с.
45. Степан Смаль-Стоцький. **Немолів (спомини)**. Львів, 1933. 43 с.
46. Акад. Степан Смаль-Стоцький. **Т. Шевченко. Інтерпретації**. Варшава: Український Науковий Інститут, 1934. 240 с.
47. Степан Смаль-Стоцький. **Концепція Шевченкової поеми «Сон» і її мистецьке переведення**. Варшава: Варяг, 1934. 30 с.
48. Степан Смаль Стоцький. **Останній рік Шевченкової поетичної творчості**. Прага, 1937. 14 с.
49. Степан Смаль-Стоцький. **Питання про східнословянську прамову**. Львів, 1937. 7 с.
50. Акад. Степан Смаль-Стоцький. **Найближчі завдання славістики і україністики**. Львів, 1939. 5 с.
51. Акад. Степан Смаль-Стоцький. **Т. Шевченко. Інтерпретації**. Нью-Йорк; Париж; Торонто: Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка у ЗДА, 1965. 239 с.

52. Степан Смаль-Стоцький. **Тарас Григорович Шевченко. Інтерпретації.** Черкаси: Брама, 2003. 283 с.
53. Степан Смаль-Стоцький. **Немолів (спомини).** Львів: Піраміда, 2013. 69 с.
54. Акад. Степан Смаль-Стоцький. **Східні Слов'яни.** [Б.м., б. д.]. 23 с.

*Матеріали до бібліографічного покажчика публікацій про
Степана Смаль-Стоцького*

1. Авторська книгозбірня. *Вісти Музею Визвольної Боротьби України*. 1937. Ч. 18. С. 8.
2. Андрієвський А. До інтерпретації поеми Т. Г. Шевченка: «До мертвих і живих і ненароджених земляків моїх... моє дружнє посланіє». *Дзвони*. 1933. Ч. 3. С. 119–128.
3. Андрієвський А. Стан українського університету у Празі (Лист із Праги). *Діло*. 1933. Ч. 44. С. 2.
4. Андрушів С. Архіви в бібліотеці НТШ в Нью Йорку. *Свобода*. Ч. 184. 1985. С. 4.
5. Без кута, без хаты. *Буковина*. 1887. Ч. 20. С. 1–3.
6. Безпартійний. Письмо з Нових Мамаївців. *Руска Рада*. 1903. Ч. 15. С. 116–118.
7. Боротьба за рідну мову. *Нова Буковина*. 1912. Ч. 62. С. 2.
8. Буковинець. Гостець правди не любить! *Громадський Голос*. 1900. Ч. 19. С. 163–164.
- Підрозділ: Новинки.*
9. Буковинець. З Буковини. *Український Вісник*. 1921. Ч. 173. С. 1–2.
10. Буковинський автохтон. З Буковини. Житє-буте черновецких Русинів. Важний крок наперед і переполох між москвофілами ізза сего. Буковина в радї державній. *Руслан*. 1897. Ч. 23. С. 1–2.
11. Буковинское политиканство. *Украинская Жизнь*. 1913. № 3. С. 90–91.
12. Буковинський Боян [почтив проф. С. Стоцького почетом членством за великі заслуги]. *Буковина*. 1905. Ч. 136. С. 3.
13. Буковинський сойм. *Буковина*. 1902. Ч. 81. С. 1–2.
14. Буковинські справи. *Руслан*. 1913. Ч. 11. С. 1–2.
15. Буковинський сойм краєвий. *Буковина*. 1894. Ч. 6. С. 1; Ч. 7. С. 1–3.
16. Буковинські товариства руски. *Буковина*. 1887. Ч. 6. С. 6.
17. Буковинсько-руска межиусобиця. *Нова Буковина*. 1913. Ч. 17. С. 2.
18. Буковинсько-руска межиусобеця. *Руслан*. 1913. Ч. 49. С. 1–2.
19. В Америці (із звіту Управі Музею члена Управи Є. Вирового). *Вісти Музею Визвольної Боротьби України*. 1936. Ч. 12/13. С. 8.
20. В єдности сила! *Руска Рада*. 1905. Ч. 28. С. 217–218.
21. В. Н. Дещо про буковинсько-руску інтелігенцію (Допись із села). *Народ*. 1890. Ч. 2/3. С. 22–23; Ч. 4. С. 51–52.
22. В новому буковинському соймі. *Свобода*. 1911 Ч. 23. С. 9.
23. В справі вибору посла із Заставнецького повіту. *Руска Рада*. 1903. Ч. 29. С. 231.
- Підрозділ: Всячина.*
24. В справі личній і публичній. *Україна*. 1913. Ч. 9. С. 2–4.
25. В справі нашого правопису (Із викладів в Українськїм Науковім Інституті в Берліні д-ра Зенона Кузелі п. з. “Історичний розвиток українського правопису”). *Свобода*. 1936. Ч. 81. С. 2.
26. В Чехословаччині. *Тризуб*. 1936. Ч. 15/16. С. 24–25.
- Підрозділ: Хроніка.*
27. Варлотня межі Стоцькимь и Василькомь. *Русская Правда*. 1913. № 113. С. 4.
28. Васильківські збори в справі кандидатури до Сойму. *Україна*. 1913. Ч. 9. С. 4–5.
29. Васькович Г. Український вільний університет: Передісторія створення УВУ, його обсяги й нові завдання. *Науковий збірник Українського Вільного Університету*. 1992. Т. 15. С. 18.
30. Велике народне віче. *Народна Справа*. 1908. Ч. 18/19. С. 8–10.
31. Верхратський І. Наша правопись. *Руслан*. 1913. Ч. 12. С. 1–2.
32. Вечерокь в. Качиць. *Буковина*. 1888. Ч. 8. С. 3.
33. Виборчі надужитя. *Україна*. 1913. Ч. 12. С. 1–2.
34. «Вийшло шило з мішка». *Громадянин*. 1909. Ч. 21/22. С. 4.
- Підрозділ: Всячина.*

35. Виклад доц. дра В. Січинського про українські порцеляни в Історичному Філологічному Товаристві. *Український Тиждень*. 1934. Ч. 8. С. 1.
Підрозділ: Загальна хроніка.
36. Виклади на Українським Університеті у Празі в зимовім півроці 1936–1937. *Український Тиждень*. 1936. Ч. 34. С. 1.
Підрозділ: Загальна хроніка.
37. Вислід доповняючих виборів до Сойму. *Україна*. 1913. Ч. 12. С. 1.
38. Від видавництва. *Буковина*. 1889. Ч. 13. С. 1.
39. Відбулася конференція УВАН Канади. *Свобода*. 1988. Ч. 122. С. 1, 3.
40. Відносини серед українського студентства на Буковині. *Нова Буковина*. 1912. Ч. 85. С. 1–2.
41. Відчит про «Українську Школу». *Час*. 1938. Ч. 2636. С. 3.
42. Відозва Головної Ради Наукових Товариств ім. Шевченка до Українського Громадянства. *Свобода*. 1956. Ч. 183. С. 3.
43. Відрадний обяв. *Буковина*. 1889. Ч. 7. С. 1–2.
44. Віче в Ростоках 15 грудня 1912 р. *Україна*. 1912. Ч. 1. С. 6.
Підрозділ: Дописи.
45. Віче д-ра Стоцького у Вашківцях. *Україна*. 1913. Ч. 16. С. 4–5.
Підрозділ: Допись.
46. Вісти з сойму. *Руска Рада*. 1903. Ч. 41. С. 321–322.
47. Всячина. *Руска Рада*. 1905. Ч. 24. С. 191.
48. Въ справѣ поправки економічного положеня селянь на Буковинѣ. *Діло*. 1893. Ч. 115. С. 1–2.
49. Г. Смаль гесте Стоцкій. *Червоня Русь*. 1888. Ч. 46. С. 1–2.
50. Гайворонський М. Про Олександра Мишугу, великого співака, громадянина. *Свобода*. 1939. Ч. 43. С. 3.
Підрозділ: Нові книжки.
51. Галайда І. Історія моєї кандидатури. *Україна*. 1913. Ч. 8. С. 2.
52. Галайчук Б. Організація української дипльоматичної служби. *Календар-альманах «Червоної Калини» на 1939 р.* 1938. С. 35–38.
53. Гарас М. Відчит про «Українську Школу». Хроніки тов. Українська Школа. *Час*. 1938. Ч. 2636. С. 3.
54. Гірше ляхів свої діти. *Православная Буковина*. 1913. Ч. 3. С. 4–5.
Підрозділ: Дописи.
55. Гість. Із наших кас райфайзенських. *Руска Рада*. 1905. Ч. 48. С. 382–383.
56. Говори Климе, най твоє не гине. *Народна Справа*. 1908. Ч. 18/19. С. 14–15.
Підрозділ: Вістки й замітки.
57. Головний зборъ «Рускои Бесѣды» в. Черновцяхъ. *Буковина*. 1888. Ч. 2. С. 5–6.
Підрозділ: Буковиньски товариства руски.
58. Голос Русинів (в справі именованя учителя рускої мови при черновецькій гімназії). *Буковина*. 1889. Ч. 7. С. 1–2.
59. Голос хлібороба. *Православна Буковина*. 1913. Ч. 1. С. 6–8.
60. Господарка О. Луцкого в «Селянській Касі» перед судом. *Нова Буковина*. 1914. Ч. 13. С. 1–2.
61. Громадські порядки в Калинівцях. *Руска Рада*. 1903. Ч. 34. С. 266–268.
62. Група полонених українців-офіцерів в Йозефштадті. *Вістник Політики, Літератури й Життя*. 1918. Ч. 13. С. 194.
63. Гуцуль. Гуцульская пѣсня про Пигуляка. *Русская Правда*. 1911. № 31. С. 7.
64. Д. Еще о «заслугахъ» Стоцкого. *Русская Правда*. 1911. № 16. С. 4–5.
65. Д. Юды-Искаріоты! *Русская Правда*. 1911. № 14. С. 3–4.
66. Д-р Кирчів. Зі святочної Академії товариства У. Ш. датоване 27 грудня 1937. *Час*. 1938. Ч. 2643. С. 2.

67. Дар Музеєві академіка проф. др Ст. Смаль Стоцького. *Вісти Музею Визвольної Боротьби України*. 1936. Ч. 12/13. С.14–15.
68. Де правда? *Буковина*. 1908. Ч. 1. С. 1–2.
69. Дем'янчук В. *Slavia. Записки Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук*. 1923. Кн. 5. С. 247.
70. День св. Стефана. *Буковина*. 1905. Ч. 2. С. 3.
71. Діяльність Товариства МВБУ за час від 28 травня до 1 квітня 1935. *Вісти Музею Визвольної Боротьби України*. 1935. Ч. 8. С.8.
72. Дописувач знад Дніпра. *Рідний Край*. 1928. Ч. 4. С. 2.
73. До Русинок на Буковині. *Буковина*. 1906. Ч. 20. С. 1.
74. До рускої молодіжи. *Буковина*. 1889. Ч. 14. С. 1–2.
75. До ситуації. *Буковина*. 1902. Ч. 72. С. 1.
- Підрозділ: З буковинського Союму.*
76. До ситуації в краю. *Буковина*. 1899. Ч. 135. С. 1.
77. До Українського громадянства. *Вісти Музею Визвольної Боротьби України*. 1925. Ч. 1. С. 1–4.
78. До українського населення Буковини. *Рада*. 1934. Ч. 25. С. 2.
79. До Українців на Буковині. *Нова Буковина*. 1912. Ч. 55. С. 1–2.
80. «До часу збанок воду носить». *Народна Справа*. 1908. Ч. 3. С. 7.
- Підрозділ: Вістки й замітки.*
81. До чесних виборців заставницького повіту. *Руска Рада*. 1903. Ч. 28. С. 217–218.
82. Добра рада редактором «Нової Буковини». *Україна*. 1913. Ч. 6. С. 6.
83. Документ народної зради. *Нова Громада*. 1924. Ч. 5/6. С. 139.
84. Др. Степан Смаль-Стоцький. *Буковина*. 1893. Ч. 50. С. 3.
- Підрозділ: Дрібні вісти.*
85. Др. Стоцький. *Борба*. 1912. Ч. 18/19. С. 6–8.
86. Еще одинь злодѣй. *Русская Правда*. 1911. № 63. С. 3–4.
87. Єдиний лік. *Буковина*. 1889. Ч. 10. С. 1–3.
88. Єзерскій В. Зъ буковинського союму. *Діло*. 1893. Ч. 89. С. 1–2.
89. Жалібні телеграми і листи. *Народ*. 1895. Ч. 12. С. 197.
90. Жертвы новоерской агитації. *Буковинскій Вѣдомости*. 1896. Ч. 6. С. 1–2.
91. З Буковини. *Канадійський Фармер*. 1911. Ч. 12. С. 7.
92. З виборчого руху. *Земля і Воля*. 1911. Ч. 20. С. 2–4.
93. З виборчого руху. *Україна*. 1913. Ч. 11. С. 1–2.
- Підрозділ: Із Кіцманя.*
94. З Вилавча. *Руска Рада*. 1903. Ч. 22. С. 174–175.
- Підрозділ: Всячина.*
95. З діяльності Українського Академічного Комітету у Празі. *Діло*. 1933. Ч. 53. С. 3.
96. З життя українців на еміграції. *Діло*. 1931. Ч. 75. С. 3.
97. З Кіцманя. *Буковина*. 1888. Ч. 23. С. 2.
- Підрозділ: Дописи Буковини.*
98. З Лашківки. *Руска Рада*. 1903. Ч. 19. С. 151.
- Підрозділ: Всячина.*
99. З народного віча. *Руска Рада*. 1903. Ч. 29. С. 227–229.
100. З Народного Дому. *Самостійність*. 1936. Ч. 14. С. 1.
101. З святочної Академії товариства «Українська Школа». *Час*. 1938. Ч. 2643. С. 3.
102. З старого краю. *Канадійський Фармер*. 1911. Ч. 24. С. 1.
103. З Руського Банилова. *Україна*. 1913. Ч. 18. С. 6–7.
104. Зъ Черновець. *Дѣло*. 1894. Ч. 130. С. 2.
- Підрозділ: Дописи «Дѣла».*
105. Загальні Збори Т-ва «Музей Визвольної Боротьби України» в Празі. *Український Тиждень*. 1936. Ч. 21. С. 2–3.

Підрозділ: Загальна хроніка.

106. Загальні збори Т-ва МВБУ в Празі. *Вісти Музею Визвольної Боротьби України*. 1935. Ч. 8. С. 15.

107. Загальні Збори Т-ва МВБУ. *Вісти Музею Визвольної Боротьби України*. 1936. Ч. 12/13. С. 8–9.

108. Загальні збори Т-ва Музею. *Вісти Музею Визвольної Боротьби України*. 1937. Ч. 16. С. 1–2.

109. Загальні збори Т-ва «Музей визвольної боротьби України» в Празі. *Тризуб*. 1937. Ч. 36. С. 10–12.

110. Заїкин В. Академік Дмитро Багалій як історик. *Дзвони*. 1932. Ч. 11. С. 732–739.

111. Заклик Бойової Управи збірної станції Української Армії. *Вістник Політики, Літератури й Життя*. 1918. Ч. 13. С. 193–195.

112. Замітки до приїзду галицьких послів на Буковину. *Нова Буковина*. 1914. Ч. 2. С. 1–2.

Підрозділ: Допись з Кіцманя.

113. Запросини на загальні збори Союзу руских хліборобських спілок на Буковині «Селянська Каса». *Народне Богатство*. 1910. Ч. 16. С. 121.

114. Засідання пам'яті проф. Аг. Артимоновича. *Український Тиждень*. 1935. Ч. 46. С. 1.

Підрозділ: Загальна хроніка.

115. Заступником маршалка буковинського союму на місце С. стає о. Теофіль Драчинський, парох в Товтрах. *Україна*. 1912. Ч. 1. С. 7.

Підрозділ: Новинки.

116. Заупокійні божественні літургії і панахиди за спокій душ св. п. спочилих творців української науки, меценатів, добродіїв і членів фундації УВУ. *Свобода*. Ч. 11. 1997. с. 3.

117. Збори мужів довіря буковинсько-руського народу. *Руска Рада*. 1905. Ч. 3. С. 18–19; Ч. 4. С. 26–28.

118. Збори мужів довіря в Чернівцях. *Нова Буковина*. 1914. Ч. 33. С. 2.

119. Звернення до Смаль-Стоцького: Пане Смаль-Стоцький! *Русская Правда*. 1912. № 71. С. 1.

120. Звернення учасників міжнародної науково-практичної конференції у Львові. *Свобода*. 1992. Ч. 52. С. 5.

121. Злодѣи-«народолюбцы». *Русская Правда*. 1912. № 69. С. 1–2.

122. Злодійства въ «Селянской касѣ» и «украинскій» балъ. *Русская Правда*. 1912. № 70. С. 1.

123. Злодѣи погаркались. *Русская Правда*. 1913. № 112. С. 3–4.

124. Золота памятна книга добродіїв жертводавців від 1 січня до 25 квітня 1934. *Вісти Музею Визвольної Боротьби України*. 1935. Ч. 8. С. 10.

125. Зрадники. *Православна Буковина*. 1913. Ч. 2. С. 4–6.

126. Зъ нарадъ буковинського сойму. *Діло*. 1893. Ч. 97. С. 2.

127. Зять Стоцького, добродій Луцкий. *Русская Правда*. 1913. № 124. С. 8.

Підрозділ: Новинки.

128. Изъ Черновцѣвъ (Спѣвно-декляматорскій вечерокъ). *Буковина*. 1888. Ч. 7. С. 4.

129. І-р Н-ч. Надіслана стаття. *Україна*. 1913. Ч. 14. С. 12.

130. іг. Загальні збори вижницької філії «Рускої Школи». *Промінь*. 1904. Ч. 5. С. 35.

131. Із Васловівців. *Руска Рада*. 1905. Ч. 31. С. 245–246.

Підрозділ: Допись.

132. Із січового руху. Із Кучери. *Руска Рада*. 1905. Ч. 39. С. 306–307.

133. Із Терешан. *Руска Рада*. 1903. Ч. 1. С. 5–6.

134. Ізза практик в Талергофі. *Діло*. 1917. Ч. 151. С. 1.

135. Історіографія М. Грушевського. *Український Тиждень*. 1935. Ч. 7. С. 1.

Підрозділ: Загальна хроніка.

136. Історично-Філологічне Т-во. *Український Тиждень* 1934. Ч. 6. С. 1.

137. -К-. Процес «Селянської Каси». *Нова Буковина*. 1914. Ч. 18. С. 1–2.

138. К. П. Свято української науки (II Український Науковий З'їзд у Празі 20–24 березня 1932 р.). *Свобода*. 1932. Ч. 83. С. 2.
139. Кандидатури до Союму. *Україна*. 1913. Ч. 10. С. 6.
140. Каси. *Руска Рада*. 1903. Ч. 13. С. 102.
- Підрозділ: Всячина.*
141. Кацапи – посольськими мужами довіря. *Україна*. 1913. Ч. 11. С. 9–10.
- Підрозділ: Новинки.*
142. Кедрин І. Український Вільний Університет і його ректор. *Свобода*. 1986. Ч. 201. С. 2.
143. Кирчів І. Зі святочної Академії товариства У. Ш. *Час*. 1938. Ч. 2643. С. 2.
144. Кому служать. *Буковинскі Вѣдомости*. 1896. Ч. 47. С. 1–2.
145. Комунікат. Загальні збори товариства «Музей Визвольної Боротьби України» в Празі. *Свобода*. 1935. Ч. 110. С. 3.
146. Конкурс на посла соймового. *Україна*. 1913. Ч. 4. С. 7.
- Підрозділ: Новинки.*
147. Косич Е. Ще раз самостійна Україна (гльоси до статі «Буковина» п. н. Українська держава). *Молода Україна*. 1900. Ч. 7. С. 256–257.
148. Костащук В. Громадське й культурне життя Буковини від 1848 р. до 1914 р. *Україна*. 1928. Кн. 1. С. 24.
149. Котрий то Стоцкий дістав відзначене? *Борба*. 1908. Ч. 2/3. С. 11–12.
150. Кр. Листи з Буковини. *Руслан*. 1897. Ч. 186. С. 1–2.
151. Краєва господарка. *Русская Правда*. 1911. № 40. С. 1–2.
152. Л. Т. Сина книжечка. *Буковина*. 1899. Ч. 46. С. 3.
153. Лев В., Вергун В. У велику річницю – 60-річчя УВУ. *Свобода*. 1981. Ч. 158. С. 4.
154. Лукіянович Д. Моя знайомість з Ольгою Кобилянською. *Літературно-Науковий Вістник*. 1928. Кн. 1. С. 52.
155. Листи з чужини. *Український Голос*. 1920. Ч. 5. С. 2.
156. Личні вісти. *Буковина*. 1905. Ч. 66/67. С. 3.
- Підрозділ: Новинки.*
157. Літературний стиль Г. Сковороди. *Український Тиждень*. 1934. Ч. 18. С. 1.
158. Лозинський М. Український вільний університет в Празі. З початком літнього семестра (від власного кореспондента). *Свобода*. 1922. Ч. 120. С. 2.
159. Луцький О. Загальні збори С. р. х. на Буковині «С. К». *Народне Богатство*. 1910. Ч. 17. С. 129–133.
160. Луцький О. Нові ложні вісти про «Селянську Касу». *Нова Буковина*. 1912. Ч. 27. С. 1.
161. М. Бакунін та українська справа. *Український Тиждень*. 1934. Ч. 50. С. 1–2.
- Підрозділ: Загальна хроніка.*
162. М. Изъ Садыгоры. *Православна Буковина*. 1904. № 20/21. С. 4–5.
163. М. Лисенко приїхав! *Буковина*. 1904. Ч. 48. С. 3.
- Підрозділ: Новинки.*
164. Майданський К. Що почую, не побожу, а що вижу, то докажу. *Народна Справа*. 1908. Ч. 18/19. С. 11–12.
- Підрозділ: Наші дописи.*
165. Методій Огороднік. *Борба*. 1909. Ч. 9/10. С. 4.
- Підрозділ: Вісти і замітки.*
166. Микола Василько. *Зоря*. 1924. Ч. 30. С. 1–2.
167. Мистецький відділ Музею Визвольної Боротьби України. *Пробосм*. 1940. Ч. 1. С. 29.
168. Михайленко. «Учений» кандидат на посла. *Будяк*. 1931. Ч. 1. С. 2.
- Підрозділ: Новинки.*
169. Михайло Петрович Старицький (Некролог). *Буковина*. 1904. Ч. 45. С. 1.
170. Міркуваня саме на часі (статя надіслана). *Україна*. 1913. Ч. 12. С. 3–4.
171. Мірчук І. Український вільний університет. *Свобода*. 1958. Ч. 204. С. 2.
172. Мудрий В. З подорожніх враженінь. *Діло*. 1934. Ч. 61. С. 4.

173. Мужиковъ Д. Познайте пташковъ – «тріці» українофильской. *Селянинъ*. 1896. Ч. 8/9/10. С. 2–4.
174. Мушинка М. Музею визвольної боротьби України в Празі – 80 років. *Свобода*. 2005. Ч. 6. С. 19.
175. Мушка Д. Изъ близкого и далекого свѣта (статья селянина). *Православна Буковина*. 1900. № 26. С. 2–3.
176. Мѣщаньска руска читальня в. Черновцяхъ. *Буковина*. 1888. Ч. 6. С. 7; Ч. 22. С. 5.
177. Н. С. Ж. «Безпардонний» патріотизмъ. *Народ*. 1895. Ч. 9. С. 131–132.
178. На будову нагробника І. Франка. *Діло*. 1933. Ч. 174. С. 5.
179. На крайчику Ювілейного Альманаху Т-ва «Укр[аїнська] Школа» в Чернауць (1887–1937). *Час*. 1938. Ч. 2746. С. 3–4; Ч. 2748. С. 3.
180. На руки посла д-ра Стефана Смаль-Стоцкого зложили свої гратуляції із приводу его іменованя краєвим віцемаршалком всі визначнійші буковинські личности. *Буковина*. 1904. Ч. 106. С. 2–3.
- Підрозділ: Новинки.*
181. На св. Стефана. *Руска Рада*. 1903. Ч. 1. С. 3–4.
- Підрозділ: Всячина.*
182. На святі 10-ліття МВБУ. *Український Тиждень*. 1935. Ч. 24. С. 3. [к.-п. д.]
183. На Український Дім у Празі. *Вісти Музею Визвольної Боротьби України*. 1934. Ч. 4. С. 2–3.
184. На Український Дім у Празі. *Український Тиждень*. 1933. Ч. 6. С. 2.
- Підрозділ: Загальна хроніка.*
185. На що йдуть краєві і громадські гроші. *Україна*. 1913. Ч. 11. С. 3–4.
186. Над сею статьею нема ніякого заголовку, ніякої назви. Бо справді нема назви на все те, що дієть ся тепер у нас, на Буковині. *Україна*. 1913. Ч. 14. С. 1–2.
- Підрозділ: Надіслана стаття.*
187. Надане почесного горожаньства. *Буковина*. 1909. Ч. 115. С. 2.
- Підрозділ: Новинки.*
188. Найліпша пошана – пожертва на національну ціль. *Вісти Музею Визвольної Боротьби України*. 1936. Ч. 10. С. 4.
189. Напередь братья! *Буковинскій Вѣдомости*. 1895. Ч. 28. С. 2.
190. Народне віче. *Руска Рада*. 1903. Ч. 25. С. 193–194.
191. Наш погляд. *Нова Буковина*. 1913. Ч. 4. С. 1.
192. Наша обнова. *Руска Рада*. 1903. Ч. 40. С. 314–315.
193. Наше теперішнє положенє. *Православна Буковина*. 1913. Ч. 1. С. 2–4.
194. Нарід а послі. *Православна Буковина*. 1913. Ч. 3. С. 1–2.
195. «Народна Зрада». *Руска Рада*. 1905. Ч. 10. С. 79.
- Підрозділ: Всячина.*
196. Наші громадські секретарі. *Православна Буковина*. 1913. Ч. 3. С. 3–4.
197. Наші дари для МВБУ. *Вісти Музею Визвольної Боротьби України*. 1936. Ч. 12. С. 12.
198. Наші опікуни. *Буковина*. 1899. Ч. 130. С. 1; Ч. 131. С. 1.
199. Невѣжды и фанатики. *Галичанинъ*. 1893. Ч. 103. С. 1; Ч. 104. С. 1–2.
200. Недостатокъ вѣжливости и товарищеской оглады. *Православна Буковина*. 1894. № 14. С. 4.
- Підрозділ: Новинки.*
201. Нелад в ґрунтових книгах. *Руска Рада*. 1905. Ч. 9. С. 68–69.
202. Новая граматика «вкраїнсько-руського люду». *Православна Буковина*. 1894. № 5. С. 3.
203. Новая партія в. Буковинѣ. *Украинская Жизнь*. 1913. № 3. С. 91.
204. Новий дарунок Стоцкого. *Нова Буковина*. 1914. Ч. 12. С. 3; Ч. 13. С. 3.
- Підрозділ: Новинки.*
205. Новий шварцовникъ рублей. *Буковинскій Вѣдомости*. 1895. Ч. 23. С. 3.
206. Новіші дари для МВБУ. *Вісти Музею Визвольної Боротьби України*. 1935. Ч. 8. С. 14.

207. Новіші дари для МВБУ (до 1 жовтня 1937). *Вісти Музею Визвольної Боротьби України*. 1937. Ч. 17. С. 5.
208. Новіші дари для МВБУ (квітень – вересень 1935). *Вісти Музею Визвольної Боротьби України*. 1935. Ч. 9. С. 12.
209. Новий заступник краєвого маршалка. *Православна Буковина*. 1913. Ч. 1. С. 8.
Підрозділ: Новинки.
210. Новий зшиток Української Загальної Енциклопедії. *Діло*. 1933. Ч. 98. С. 4.
211. О літературномъ языкѣ в юго-западной Руси (лекція ректора юрьевского университета А. С. Будиловича, прочитання в. юрьевскомъ Учено-літературномъ Обществѣ). *Галичанинъ*. 1900. Ч. 259. С. 1–2.
212. -О-. Українські села без своєї церкви на Буковині. *Голос*. 1938. Ч. 28/29. С. 2.
213. О. Ст. Въ справѣ руской правописи. *Батьківщина*. 1888. Ч. 25. С. 154–158.
214. Огляд пам'ятних виборів до сойму краєвого 1904. *Руска Рада*. 1905. Ч. 1. С. 13–14.
215. Омелян Попович. *Рідний Край*. 1930. Ч. 14. С. 1.
216. Основане райфайзенської каси в Вителівці (допись). *Руска Рада*. 1905. Ч. 39. С. 308.
217. Отворене каси райфайзенської в Калинівцях над Черем. *Руска Рада*. 1903. Ч. 18. С. 139–141.
218. Пам'ятний список жертводавців від 1 жовтня 1934 до 31 липня 1935. *Вісти Музею Визвольної Боротьби України*. 1936. Ч. 10. С. 2.
219. Пам'ятний список жертводавців від 1 квітня до 1 жовтня 1935. *Вісти Музею Визвольної Боротьби України*. 1935. Ч. 9. С. 2.
220. Пам'ятний список жертводавців від 1 січня до 25 квітня 1934. *Вісти Музею Визвольної Боротьби України*. 1934. Ч. 5. С. 2.
221. Пам'ятний список жертводавців від 15 листопада 1936 до 30 квітня 1937. *Вісти Музею Визвольної Боротьби України*. 1937. Ч. 15. С. 3.
222. Пам'ятний список жертводавців від 25 квітня до 15 вересня 1934. *Вісти Музею Визвольної Боротьби України*. 1934. Ч. 6. С. 2.
223. Пан Карбулицький у власнім освітленю. *Україна*. 1913. Ч. 14. С. 4–6.
224. Парламентська комісія українського соймового клубу. *Нова Буковина*. 1912. Ч. 1. С. 3.
Підрозділ: Новинки.
225. Перед II науковим зїздом у Празі (дивна поведінка «Наукового Товариства ім. Шевченка» у Львові). *Діло*. 1931. Ч. 253. С. 3.
226. Передъ виборами до сойму буковинського. *Діло*. 1892. Ч. 63. С. 1.
227. Перший загальний збір Союза руских хліборобских спілок на Буковині «Селянська Каса». *Руска Рада*. 1903. Ч. 18. С. 137–138.
228. Перші головні збори філії «Руської Бесіди» в Чернівцях. *Руска Рада*. 1905. Ч. 19. С. 146–148.
229. Перші збори «Національної Ради» Русинів на Буковині. *Руска Рада*. 1905. Ч. 46. С. 361–362.
230. Письмо з Вашківців. *Руска Рада*. 1903. Ч. 19. С. 149.
231. Письмо з Кучурова-Великого. *Руска Рада*. 1903. Ч. 16. С. 123.
232. Питання про східно-слов'янську або «праруську» мову. *Український Тиждень*. 1934. Чис. 29/30. С. 1.
233. Питання про східно-слов'янську або «праруську мову». *Час*. 1934. Ч. 1659. С. 3.
234. Пігуляк Є. Про буковинські відносини. *Руслан*. 1913. Ч. 63. С. 1–2.
235. Пігуляк Є. Буковинські спори. *Нова Буковина*. 1913. Ч. 19. С. 1–2.
236. Під теперішню хвилю. *Православна Буковина*. 1913. Ч. 4. С. 1–3.
237. Подорожъ п. міністра Гавча по Галичинѣ и Буковинѣ. *Буковина*. 1887. Ч. 19. С. 1.
238. Поздравленія д-ру Смаль-Стоцкому. *Галичанинъ*. 1904. Ч. 203. С. 2.
Підрозділ: Новинки.
239. Позір! На віче до Садагури! *Буковина*. 1909. Ч. 239. С. 1.
240. Політичний вплив Русинів на Буковині. *Україна*. 1913. Ч. 10. С. 1–2.

241. Політичні відносини на Буковині. *Буковина*. 1894. Ч. 16. С. 1–2.
242. Попович О. Лист до редакції. *Народна Справа*. 1908. Ч. 14/15. С. 4.
243. Поповичь О. Ювілей 25-лѣтної літературної дѣятельности Исидора Воробкевича. *Иллюстрованный Буковинский Календарь на переступный рокъ 1888*. 1887. С. 45.
244. Попущак М., Попович О., Макогон Д. Слово правди про буковинське учительство. *Народна Справа*. 1908. Ч. 20/21. С. 2–3.
245. Посол проф. др. Стефан Смаль-Стоцкий. *Буковина*. 1904. Ч. 86. С. 3.
Підрозділ: Новинки.
246. Посол др. Стефан Смаль-Стоцкий перед своїми виборцями. *Буковина*. 1904. Ч. 60. С. 1.
247. Посол др. Стоцкий. *Буковина*. 1897. Ч. 99. С. 2.
248. Посол Семака і др. Стоцкий перед своїми виборцями в Садагурі. *Буковина*. 1909. Ч. 242. С. 2.
249. Посол Стоцкий в зеліз. Раді. *Нова Буковина*. 1912. Ч. 66. С. 3.
Підрозділ: Новинки.
250. Посоль Николай Василько. Открытое заявленіе г-на Николая Василька. *Православна Буковина*. 1902. № 8. С. 2.
Підрозділ: Новинки.
251. При вчерашныхъ выборахъ до сойму на Буковинѣ. *Діло*. 1898. Ч. 202. С. 2.
252. Привіт пос. Єротея Пігулякови, з 25-літнім ювілеєм Єго народної праці. *Руска Рада*. 1905. Ч. 23. С. 1–2.
253. Привѣтна депутація буковинських Русиновъ у Єго Ексцеленціѣ краєвого президента бр. Піна. *Буковина*. 1887. Ч. 4. С. 1–2.
254. Присяги проф. Ст. Смаль Стоцькому присвятив 18 ц. м. вечір з українським рефератом Український Науковий Інститут у Берліні. *Український Тиждень*. 1934. Ч. 33. С. 4.
255. Про вибори до буковинського сойму. *Діло*. 1898. Ч. 203. С. 2
256. Прокуратор кандидатом на соймового посла. *Україна*. 1913. Ч. 10. С. 3–4.
257. Промова посла Єротея Пігуляка про зміну виборчого закона. *Руска Рада*. 1903. Ч. 42. С. 329–334.
258. Пророчий сон патріота (Посвята шан. редакторові «Буковини»). *Народ*. 1895. Ч. 9. С. 132–136.
259. Просвѣта на Буковинѣ. *Иллюстрованный Буковинский Календарь на переступный рокъ 1889*. 1888. С. 91.
260. Протокол звичайних загальних зборів Союзу руских хліборобских спілок на Буковині «Селяньска Каса». *Народне Богатство*. 1909. Ч. 2. С. 105–107.
261. Проф. Ос. Маковей про буковинські відносини і змаганя радикалів на Буковині. *Руслан*. 1909. Ч. 91. С. 2; Ч. 92. С. 1–2.
Підрозділ: Огляд часописей.
262. Проф. д-р Стоцкий виїхав до Відня на сесію державної ради. *Буковина*. 1903. Ч. 60. С. 3.
Підрозділ: Новинки.
263. Прочъ зъ Стоцкимъ! *Русская Правда*. 1912. № 107. С. 1.
264. Процес посла Василька проти Ончула. *Руска Рада*. 1908. Ч. 38. С. 3.
265. Радянин. Український Вільний університет у Празі. *Свобода*. 1921. Ч. 271. С. 2.
266. Распаденіе украинскаго парламентскаго союза. *Украинская Жизнь*. 1913. № 3. С. 89.
267. Ріжноязикові противники. *Буковина*. 1894. Ч. 12. С. 1–2.
268. Річна конференція С.В.У.С.-А. *Вістник Союзу відродження українського студентства*. 1923. Ч. 1. С. 4–5.
269. Руска взаємність. *Буковина*. 1889. Ч. 16. С. 1–2.
270. Рускій язык в. буковинских школах. *Буковинскій Вѣдомости*. 1895. Ч. 32. С. 1.
271. Русскіи выборы Васьковско-Становского округа. *Русская Правда*. 1912. № 11. С. 1.
272. Рухъ въ рускихъ товариствахъ. *Діло*. 1891. Ч. 103. С. 3.
273. Рцы. «Народолубецъ» Стоцкій. *Православна Буковина*. 1905. № 348. С. 1.

274. Санация а «Селяньска Каса». *Православна Буковина*. 1913. Ч. 2. С. 3–4.
275. Санация польскої господарки на Буковині. *Україна*. 1913. Ч. 10. С. 3.
276. Святкування 15-ліття з дня заснування Української Господарської Академії. *Український Тиждень*. 1937. Ч. 22. С. 2–3.
277. Свято десятиліття МВБУ. *Вісти Музею Визвольної Боротьби України*. 1935. Ч. 9. С. 8–9.
278. Свято української науки в Празі. *Свобода*. 1932. Ч. 78. С. 1.
279. Святочна ювілейна академія Т-ва «Музей Визвольної Боротьби України». *Український Тиждень*. 1935. Ч. 23. С. 1.
- Підрозділ: Загальна хроніка.*
280. Священник-ветерань. Изъ сельського затишія. *Православная Русь*. 1909. Ч.6. С. 2.
281. Селяньска каса. *Руска Рада*. 1903. Ч. 19. С. 151.
- Підрозділ: Всячина.*
282. «Селяньска Каса» на Буковині. *Руслан*. 1913. Ч. 10. С. 2.
283. Селяньска Каса по санації. *Православна Буковина*. 1913. Ч. 4. С. 3.
284. Сімович В. По втраті найближчого друга. *Назустріч*. 1935. Ч. 23. С. 2.
285. Сімович В. Ярослав Весоловський на Буковині. *Назустріч*. 1934. Ч. 14. С. 2.
286. Сірополко С. Український Народній дім в Чернівцях та Український Дім у Празі (Чолобитня буковинців проф. Ст. Смаль-Стоцькому). *Діло*. 1936. Ч. 193. С. 6.
287. Соймовий «вольнодумний Союз». *Руска Рада*. 1903. Ч. 44. С. 345–347.
288. «Союз Січей на Буковині». *Руска Рада*. 1905. Ч. 25. С. 197–198; Ч. 27. С. 213; Ч. 28. С. 221–222.
289. Скільки коштували выборы Стоцького въ Васьковськомъ окрузѣ? *Русская Правда*. 1913. № 117. С. 7.
- Підрозділ: Надіслана стаття.*
290. Спис Жертв на лектуру полоненим. *Вістник Союзу визволення України*. 1917. Ч. 142. С. 192.
291. Справяджуванє кукурудзи. *Буковина*. 1905. Ч. 151. С. 3.
- Підрозділ: Новинки.*
292. Справи поточни. *Батьківщина*. 1894. Ч. 11/12. С. 86–87.
- Підрозділ: Вѣча и зборы.*
293. Справозданє літ. тов. «Руска Бесѣда» за рокъ 1887. *Буковина*. 1888. Ч. 1/2. С. 5.
294. Спростованє брїхонь «Народного Голосу» і «Православної Буковини». *Україна*. 1913. Ч. 8. С. 6.
- Підрозділ: Дописи.*
295. Ст. П. Громадскі вибори в Кіцмани. *Нова Буковина*. 1912. Ч. 74. С. 3.
296. Статті на українські теми по чужих газетах. *Нова Україна*. 1923. Ч. 7/8. С. 325.
- Підрозділ: Усраїніса.*
297. Стефанік В. Серце (присвята моїм друзям). *Громадський Голос*. 1927. Ч. 4. С. 2.
298. Стецько С. З життя укр. пласту на еміграції (Союз українських пластунів-емігрантів. Пластова вистава. Табори славянських пластунів). *Діло*. 1931. Ч. 173. С. 3–4.
299. Стоцький зрекся посольства. *Русская Правда*. 1912. № 77. С.3.
300. Съ Стоцькимъ не жартують. *Русская Правда*. 1913. № 113. С. 8.
- Підрозділ: Новинки.*
301. Телеграми «Буковини». *Буковина*. 1906. Ч. 5. С. 3.
302. Тер-ко. Т-во імені Івана Франка. *Вільне Слово*. 1918. Ч. 59. С. 7.
303. Торжества Зеленого Вівторка. *Руска Рада*. 1903. Ч. 23. С. 177–178.
304. Ударте ся також в груди! *Руслан*. 1911. Ч. 98. С. 1–2.
305. Украинскіи кандидаты. *Русская Правда*. 1911. № 33. С. 7.
- Підрозділ: Новинки.*
306. Українське Історично-Філологічне Товариство в Празі. *Нова Україна*. 1923. Ч. 7/8. С. 310.

Підрозділ: На еміграції.

307. Український академічний комітет. В склад Управи Комітету обраний також акад. проф. др. С. Смаль-Стоцький. *Український Тиждень*. 1933. Ч. 3. С. 3.

Підрозділ: Загальна хроніка.

308. Український Клюб в Празі. *Вперед*. 1919. Ч. 49. С. 3.

Підрозділ: На еміграції.

309. Українські послы парламентарні проти Василька. *Україна*. 1913. Ч. 8. С. 4.

310. Український науковий інститут в Берліні. *Тризуб*. 1927. Ч. 7. С. 12–14.

311. Український Університет. *Українська Трибуна*. 1921. Ч. 130. С. 3.

312. Український університет. Причинки останніх днів. *Діло*. 1924. Ч. 200. С. 3.

313. Урочиста конференція присвячена 75-літньому ювілею заснування Українського Вільного університету. *Свобода*. 1996. Ч. 225. С. 3.

314. Учитель. Поступовці а учительство. *Народна справа*. 1908. Ч. 13. С. 2–3.

315. Учительські збори. *Народна справа*. 1908. Ч. 9. С. 7.

Підрозділ: Вістки й замітки.

316. Учті ся! *Буковина*. 1889. Ч. 9. С. 1–2.

317. Фон Стоцкий за господарку в «Селянській Касі» перед судом. *Православна Буковина*. 1913. Ч. 4. С. 6.

318. Хотять Часописи «Буковина» на Буковині. *Виковина*. 1921. Ч. 15. С. 3.

319. Хто запевнив упадок «Селянської Каси»? *Православна Буковина*. 1913. Ч. 1. С. 4–6.

320. Хто і як нищив Селянску Касу? (На підставі тайного документу ревізорів централі австрійських спілок у Відні). *Борба*. 1912. Ч. 4. С. 1–4.

321. Хто каже правду. *Православна Буковина*. 1913. Ч. 3. С. 4.

322. Ч. П. Сьвяточний вечір. *Буковина*. 1904. Ч. 28. С. 3.

323. Черновецькі школи а Русини. *Буковина*. 1889. Ч. 15. С. 1–2.

324. Черновецькій університетъ. *Буковина*. 1888. Ч. 6. С. 4.

325. Чи ми за д-ром Стоцким? *Борба*. 1913. Ч. 8/9. С. 11.

Підрозділ: Вісти і замітки.

326. Читатель. Поступовці а учительство. *Народна справа*. 1908. Ч. 13. С. 2–3.

327. Что выявило судебное слѣдство о злодѣйствахъ въ Селянской Касѣ. *Русская Правда*. 1913. № 152. С. 3.

328. Что таке провокація? *Русская Правда*. 1912. № 66. С. 2–3.

329. Ще раз про вибір посла із Заставницького повіту. *Руска Рада*. 1903. Ч. 31. С. 244.

330. Що говорив в соймі посол Попович про «Селянску Касу». *Україна*. 1913. Ч. 4. С. 3.

331. Що дѣлати съ фонетикою? *Православна Буковина*. 1894. № 15/16. С. 2–3.

332. Що пишуть хлопські газети. *Громадський Голос*. 1898. Ч. 21. С. 161–162.

333. Що раз нові гратуляції напливають до рук пос. др. Ст. Смаль-Стоцкого з нагоди его іменованя віцемаршалком краю (К. Левицький, Ю. Романчук, О. Кузьмич). *Буковина*. 1904. Ч. 11. С. 2.

334. Ювілей 40-літньої праці др. Льва Когута. *Час*. 1938. Ч. 2672. С. 3; Ч. 2674. С. 3.

335. Ювілей проф. Д. І. Дорошенка. *Діло*. 1924. Ч. 288. С. 3.

336. Юбилейные дни И. Франка. *Украинская Жизнь*. 1913. № 6. С. 100.

337. Ювілей 40-літньої праці др. Льва Когута. *Час*. 1938. Ч. 2672. С. 3; Ч. 2674. С. 3.

338. Юра Я. Студентське жите в Чехословаччині. *Український Голос*. 1921. Ч. 32. С. 2.

339. Як писали «Каменярі» року 1911. *Православна Буковина*. 1913. Ч. 2. С. 6–8.

340. Jak we wresni. *Буковина*. 1902. Ч. 12. С. 1–2.

341. х-у. Украинская мафія въ Буковинѣ. *Православна Буковина*. 1902. № 337. С. 2–3.

342. Z Wydziału Krajowego. *Gazeta Polska*. 1905. № 45. S. 4.

Sekcji: Kronika.

*Список публікацій здобувача за темою дисертації
та відомості про апробацію основних положень дисертаційної роботи*

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Пелипець М. Епістолярна спадщина Степана Смаль-Стоцького у фондах відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2014. Вип. (4) 22. С. 547–559.
2. Пелипець М. Особливості публіцистичного доробку С. Смаль-Стоцького у «Літературно-науковому вістнику». *Наукові записки Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ, 2014. Том 56. С. 116–119.
3. Пелипець М. Издательская деятельность Степана Смаль-Стоцкого (конец XIX – тридцатые годы XX в.). *Научные труды Института рукописей НАН Азербайджана* / гл. ред.: д. ф. н. А. Алиева-Кенгерли; редколл.: акад. И. Габиббейли, акад. Т. Керимли; Ин-т рукописей НАН Азербайджана. Баку, 2016: Вып. 3/4. С. 113–120.
4. Пелипець М. Тематико-проблематичні особливості суспільно-політичної публіцистики Степана Смаль-Стоцького. *East European Scientific Journal (Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe)*. Warszawa, 2016. № 11. С. 13–17.
5. Пелипець М. Пресо- та книговидавнича діяльність Степана Смаль-Стоцького кінця XIX – 30-х рр. XX ст.: історіографічний аспект. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2017. Випуск 7 (25). С. 448–464.

Наукові праці, які засвідчують аробацію матеріалів дисертації:

6. Пелипець М. Промови С. Смаль-Стоцького як вид публіцистики у газеті «Буковина». *Українська періодика: історія та сучасність: доп. та повідомл. одинадцятій Всеукр. наук.-теорет. конф.* Львів, 29–30 листоп. 2013 р. Львів, 2013. С. 476–484.
7. Пелипець М. «Правописні непорозуміння»: актуалізація думок С. Смаль-Стоцького. *Збірник наукових праць студентів. Науковий пошук молодих дослідників. Соціальні комунікації*. Луганськ : Вид-во ДЗ ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2013. Вип. 3. С. 57–69.
8. Пелипець М. «Я ціле моє життя був оптимістом...»: журналістська діяльність Степана Смаль-Стоцького *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2015. Вип. (5) 23. С. 526–537.
9. Пелипець М. Вплив на буковинську пресу Степана Смаль-Стоцького. *ЗМІ та демократичний розвиток України: зб. матеріалів Всеукр. конф. студентів та молодих дослідників*. Львів, 2016. С. 81–83.
10. Пелипець М. Публікації Степана Смаль-Стоцького та рецепція його діяльності на шпальтах часопису «Свобода». *Поліграфія і видавнича справа*. Львів, 2016. № 2. С. 237–244.
11. Пелипець М. «...Бо я не з таких, щоби комусь заслугу відбирав...»: Політичні акценти дискусій Степана Смаль-Стоцького та Івана Франка у західноукраїнській пресі на порубіжжі кінця XIX – початку XX ст. *Наукові записки Української академії друкарства*. Львів, 2016. № 2. С. 396–403.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

- Науково-технічна конференція професорсько-викладацького складу, наукових працівників та аспірантів (Українська академія друкарства, м. Львів, 5–8 лютого 2013 р. – очна участь – виступ з доповіддю);
- Всеукраїнська науково-теоретична конференція «Українська періодика: історія і сучасність» (м. Львів, 29–30 листопада 2013 р. – очна участь – виступ з доповіддю);

- Міжнародна наукова конференція «Українські медіа в європейському інформаційно-комунікаційному просторі: історія, стан, перспективи» (м. Ужгород, 16–17 жовтня 2014 р. – заочна участь);
- Науково-технічна конференція професорсько-викладацького складу, наукових працівників та аспірантів (Українська академія друкарства, м. Львів, 16–20 лютого 2015 р. – очна участь – виступ з доповіддю);
- Науково-теоретична конференція «Сучасні медіа та процеси глобалізації» (Львів, 29 квітня 2015 р. – заочна участь);
- Всеукраїнська конференція студентів та молодих дослідників «ЗМІ та демократичний розвиток України» (Львів, 21 березня 2016 – очна участь – виступ з доповіддю);
- Наукова конференція Комісії бібліографії та книгознавства НТШ, «Іван Франко у видавничому процесі на західноукраїнських землях та в еміграції в першій половині ХХ ст.» (м. Львів, 24 березня 2015 р. – очна участь – виступ з доповіддю);
- Науково-технічна конференція професорсько-викладацького складу, наукових працівників та аспірантів (Українська академія друкарства, м. Львів, 16–19 лютого 2016 р. – очна участь – виступ з доповіддю);
- Наукова конференція Комісії бібліографії та книгознавства НТШ «Західноукраїнська книжка першої половини 1930-х рр.: тематико-типологічні аспекти» (м. Львів, 29 березня 2017 р. – очна участь – виступ з доповіддю);
- Науково-практична конференція «Пресознавство як компонент соціокомунікаційних досліджень» з нагоди 100-річного ювілею Української революції (м. Львів, 21 листопада 2017 р. – очна участь – виступ з доповіддю).